

Լ. ԶԱՄԵՆԻ.

ՄԱՅՈՒՆ

ԶԱՄԵՆԻ
ԵՄԵՆԻ
ՆԱԽԱԽԱՆԻ

47

ლეონიდ გროსმანი დიდი რუსი პოეტის ალექსანდრე პუშკინის ცხოვრებას განიხილავს მწერლის ეპოქის პოლიტიკურ და ლიტერატურულ ამბებთან მჭიდრო კავშირში.

პუშკინის ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე შექმნილი ეს ნაშრომი პოეტის ქმნილებათა მეცნიერულ ანალიზისა და მისი როგორც პიროვნების, მოქალაქისა და შემოქმედის შერწყმის თავისებური ცდაა.

ასეთი ხერხის გამოყენება ავტორს საშუალებას აძლევს მეტი სისრულით წარმოადგინოს ალექსანდრე პუშკინის მეტად რთული და მდიდარი სულიერი ცხოვრება, პოეტის დიდებუებოვნება, ეპოქის მოვლენებისადმი საოცრად მძაფრი მოქალაქეობრივი დამოკიდებულება, მისი გენიალურ ეროვნულ პოეტად ჩამოყალიბების პროცესი, მწერლის განუწყვეტელი ბრძოლა ხალხის მხაგრელთა წინააღმდეგ, ბრძოლა თავისუფლების, გონებისა და მუშის გამარჯვებისათვის.

თ ა გ მ ნ ა

ე თ ე რ კ ა ნ დ ე ლ ბ ა მ ბ

ნაწილი პიკეტი

„მუშოთვარე იყო პუშკინთა მოღვა“

1

დღევანდელი მოსკოვის მთავარ ქუჩებს თუ გაყევები და ეკატერინეს პარკთან ვიწრო მიხვეულ-მოხვეული შუკებისაკენ გადაუხვევ, თვალწინ ერთი ძველებური ქალაქური კარმიდამო გადაგეშლება.

აქ უკვე მტკიცედ შემოაბიჯა ახალმა ქალაქმა: წკრიალით მიდი-მოდის ტრამვაი, დაქრიან მანქანები და მრავალსართულიანი შენობები აწვდილან ცისკენ. ძხოლოდ ზოგან შემორჩენილი, დაბურული ბალებით გარშემორტყმული ხის სახლები თუ მოგვაგონებენ, რომ ეს სულ სხვა, „პუშკინამდელი“ მოსკოვია.

ეს საბატონო მიწა-წყალი 1718 წელს შორეული მარტოხელა ნათესავისაგან მემკვიდრეობით მიუღია პრეობრაჟენსკის პოლკის ლეიბ-გვარდიელს. ალექსანდრე პეტრეს ძე პუშკინს (პოეტის პაპის მამას). XVIII საუკუნის შუა წლებში ამ ვრცელი მამულის პატრონი უკვე მისი ვაჟი, გვარდიის არტილერიის ოფიცერი ლევ ალექსანდრეს ძე პუშკინი იყო, „ფიცხი და სასტიკი ადამიანი“ — როგორც მისი სახელოვანი შვილიშვილი ამბობდა.

ეს ელისაბედ დედოფლისდროინდელი, სასტიკი და მბრძანებლური ხასიათის კაპრალი თავისი ისტორიული წინაპრებივით მკაცრი გახლდათ. პუშკინთა საგვარეულოს გვერდით შტოებში ძველთაგანვე გამოირჩეოდნენ მედგარი და მტკიცე ნებისყოფის მოღვაწეები. მათ

ხშირად ეჭირათ თვალსაჩინო სახელმწიფოებრივი თანამდებობები. მათი მამამთავარი, ლეგენდარული რადშას ბადიშიშვილი, ძველი რუსეთის რაინდი გავრილო ოლექსის ძე ალექსანდრე ნეველის მხარდამხარ იბრძოდა შვედების დამარცხების დღეს — 1240 წლის 15 ივლისს. გავრილოს ბადიშიშვილს გრიგორი პუშკა ერქვა. გრიგორის ორი ვაჟიშვილი კი პუშკინებად იწოდებოდა.

ამ საგვარტომოს გმირულმა დასაბამმა წინასწარ განსაზღვრა მილივე მომავალი. რამდენიმე საუკუნის მანძილზე პუშკინთა გვარის წარმომადგენლები ყველგან განსაკუთრებულ სიმამაცეს, ენერგიასა და შემოქმედებით ნიჭს იჩენდნენ, მათ თავი ისახელეს კულიკოვოს ბრძოლაში, ივანე მრისხანეს ომებში, ყირიმელების, შვედებისა და თურქების წინააღმდეგ ლაშქრობაში, იცავდნენ მოსკოვს პოლონელი უფლისწულის თავდასხმისაგან, მონაწილეობდნენ 1642 წლის საეროობო კრებაში. მსახურობდნენ მოწინავე პოლკების გოვევოლებადაც, მეფისნაცვლებად და ელჩებადაც.

მიუხედავად ასეთი დამსახურებისა სახელმწიფოს წინაშე, გრიგორი პუშკას მემკვიდრეები არ ეკუთვნოდნენ უმაღლეს ფეოდალურ წრეს. რაკი არც ტიტულები გააჩნდათ და არც რიუარიკის მოდგმას ენათესავებოდნენ, თავიანთი ჩამომავლობით ისინი მსახურეულ წოდებასთან უფრო ახლოს იყვნენ, ვიდრე ზვიად „ვარიადის მემკვიდრეებთან“, მოსკოვის რუსეთის დიდგვაროვან დიდებულთაგან შორს იდგნენ. და სწორედ ამიტომ ერთგვარ დამოუკიდებლობასაც ინარჩუნებდნენ. ოპრიჩინის ხანაში პუშკინები საეროობაში ითვლებოდნენ და შერისხულნი იყვნენ ივანე მრისხანეს მიერ თითქმის მისი მეფობის დასასრულამდე. ბორის გოდუნოვის დროს უკმაყოფილოთა მხარეზე გადავიდნენ და გავრილა გრიგორის ძე პუშკინი იმათი სახელით მიმართავდა მოსკოვის ხალხს.

მაგრამ პუშკინების ოჯახის წევრთათვის დამახასიათებელი ოპოზიციური სული დროდადრო განზე გარიყავდა ხოლმე მათ მოწინავე მოძრაობიდან. პეტრეს რეფორმების დროს პუშკინები სტრელცებსა და სტაროვერებთან ერთად რუსეთში ცივილიზაციის შემოტანის წინააღმდეგ იბრძოდნენ.

მაგრამ ამჟერად თავნება მოდგმის დავა ხელისუფლებასთან ტრაგიკულად დამთავრდა. „მიმავალი რუსეთის“, ანუ ძველი ბოიარობის

ზვიადი მომხრის, მატევი პუშკინის ვაჟი ფიოდორი სიკვდილით დასაჯეს 1697 წლის 4 მარტს. „უბრჩი“ გვარის წარმომადგენელნი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში აღარ გამოჩენილან რუსეთის ისტორიის ფურცლებზე.

XVIII საუკუნის შუაწლებში ისევ გახმაურდა პუშკინთა გვარი. 1762 წლის იმ დღეს, როდესაც ეკატერინე მეორეს ერთგულება შეჰფიცეს გვარდიის პოლკებმა, სენატმა, სინოდმა, პეტერბურგის გარნიზონმა, დედაქალაქის მთელმა მოსახლეობამ და კრონშტადტის საზღვაო ძალებმაც კი, პოეტის პაპა, ბომბარდირთა როტის მეთაური ლევ პუშკინი შეეცადა პეტრე მესამის მხარეზე დაენარჩუნებინა პრეობრაჟენსკის პოლკის ჯარები. ცდამ ფუჟად ჩაიარა. რამდენიმე დღის შემდეგ ტახტიდან ჩამოგდებული იმპერატორი უეცრად გარდაიცვალა. „სასტიკი ქვალებისაგან“. გვარდიის არტილერიისტი პუშკინი კი სახელმწიფო დამნაშავედ სცნეს და დილეგში გამოამწყვდიეს.

„1762 წლის რუსული რევოლუციის“ უცხოურ აღწერებში იხსენიება გვარდიის თავნება მაიორი პუშკინი. პოეტი-შვილიშვილი თავის ბიბლიოთეკაში ინახავდა ამ ისტორიულ თხზულებებს, იმოწმებდა მათ თავის ჩანაწერებში და გახმაურებული დინასტიური კრიზისის უმნიშვნელო მონაწილეს მადლიანი სტროფით ხოტბას ასხამდა.

გვარის წარმომადგენლისთვის გამოტანილი პოლიტიკური სასჯელი მარტო პირადი მარცხი როდი იყო. პუშკინთა უმცროსი თაობისათვის ეს ამბავი დიდ უბედურებას მოასწავებდა. განრისხებულ ეკატერინე მეორეს ბედმა XVIII საუკუნის დასასრულამდე არგუნა მეფობა. ჭირვეული ლევ პუშკინის ოჯახს კი წილად ხვდა, თანდათან საშუალო მდგომარეობამდე ჩამოქვეითებულიყო და ჩამოშორებოდა სახელმწიფო საქმეებს. ოჯახში თაობიდან თაობას გადაეცემოდა სიძულვილი ტახტის მიმტაცებელი დედოფლისადმი და მკვიდრდებოდა ერთგვარი კულტი ფიცგაუტეხელი ლევ ალექსანდრეს ძისად.

ამ მტკიცე გვარდიელის პირადი ცნობრებაც ისეთივე დრამატული იყო, როგორც მისი სამსახურებრივი კარიერა. „პაპაჩემის პირველმა ცოლმა, — მოგვითხრობს პუშკინი თავის ავტობიოგრაფიაში, — ვოეიკოვის ასულმა, ჩალის საგებელზე დალია სული: ქმარმა იგი საოჯახო დილეგში გამოამწყვდია ნამდვილი თუ საეჭვო ურთი-

ერთობისათვის მისი ვაჟების ყოფილ აღმზრდელ ფრანგთან; ხოლო თვით ფრანგი ბატონკაცური სამართლის წესით საჯალაბოსთან ჩამოასრჩო უკანა ეზოში“.

კარის გადატრიალებამ მაშინვე როდი დაამჩნია დიდი პუშკინების მატერიალურ კეთილდღეობას. ლევ პუშკინს ეკუთვნოდა მამა-პაპეული დიდი ადგილ-მამულები — სოფლები და უშენი ადგილები, მიწის დიდი ნაკვეთები მოსკოვში ბოჟედომკასა და სამოტიოკზე; აგრეთვე ნიჟეგოროდის მამული — სოფელი ბოლდინო. ეს საგვარეულო ქონება თავსდატეხილი უბედურების მერეც შეინარჩუნა ლევ პუშკინმა. ციხიდან განთავისუფლების შემდეგ მალე მეორედ იქორწინა გვარდიის პოლკოვნიკის ქალიშვილზე — ოლგა ვასილის ასულ ჩიჩერინაზე, რომელიც მოდგმით ივანე მესამის საცოლის სოფიო პალეოლოგის ერთ-ერთ მცველს ენათესავებოდა.

დიდ ჩამომავლობას დიდი ქონებაც მოსდგამდა. ყმა-მამულებთან ერთად ლევ პუშკინმა მზითვეში მიიღო დიდძალი განძეული და „რბილი ბარგი-ბარხანა“ (ასე ერქვა იმ დროს ძვირფას ბეწვეულს). ოლგამ თავის მეუღლეს ოთხი შვილი შესძინა: ორი ქალი და ორი ვაჟი — ვასილი და სერგეი, რომელთა სახელებიც სამუდამოდ დამკვიდრდა რუსული ლიტერატურის ისტორიაში.

2

პუშკინების ოჯახში დიდხანს იყო შემორჩენილი და თაობიდან თაობას გადაეცემოდა თქმულებები ძღვევამოსილ წინაპრებზე, რომლებიც მონაწილეობდნენ სამშობლოს წარსულ ბობოქარ ამბებში და მუდამეამს გამოირჩეოდნენ „ლაშქარსა თუ ბჭობაში“.

მაგრამ ლევ პუშკინის ვაჟიშვილებმა თავიანთი მოღვაწეობისათვის სულ სხვა სარბიელი ირჩიეს. მათი სახით მეომართა და მეფისნაცვალთა ძველისძველი ჩამომავლობა პირველად ეზიარა ხელოვნებას. ფრონდისტულმა ოპოზიციამ, რომელიც ეკატერინესა და 1762 წლის შემდეგ სახელმწიფო სამსახურში მოსულ, პუშკინების შემცველ „ახალ“ ხალხს ეწინააღმდეგებოდა, პუშკინების ახალგაზრდა წარმომადგენელთა ენერგია წმინდა კულტურულსა და შემოქმედებითი წამოწყებებისაკენ წარმართა. ბავშვობიდანვე გვარდიაში გაწესებულ ახალგაზრდებს ლაშქრობასა თუ ომში თავის გამოჩენის

არავითარი სურვილი არ გამოუმჟღავნებიათ. მათ სულ სხვა ბრძოლები და გამარჯვებები იზიდავდა — პოეტური წრეები, ლიტერატურული სალონები, სცენისმოყვარეთა სადამოებო. ესენი იყვნენ მოლექსენი, კითხვის ოსტატები, იმპროვიზატორები, ენამახვილი მოსაუბრენი, შინაური წარმოდგენების მსახიობები და რეჟისორები. ისინი ევროპული პოეზიის ახალ ფორმებს აერცვლებდნენ ახლად გამოფხიზლებულ რუსულ საზოგადოებაში.

ლექსის თხზვა ძალიან ადრე იქცა ახალგაზრდა პუშკინების საყვარელ საქმედ. ვასილი თანდათან ნამდვილი ლიტერატორი დადგა: იგი უცვლელად მონაწილეობდა თავისი ეპოქის ყველა უმნიშვნელოვანეს გამოცემასა და ცნობილ საჟურნალო პაექრობაში. უმცროსი ძმა სერგეი ღრმა მოხუცებულობამდე წერდა ლექსებს, თუმცა კი მთელი. სიცოცხლის მანძილზე მუშათა უანგარო მსახურად დარჩა — სავსებით გულგრილად ეკიდებოდა სახელის მოხვეჭასა და ლექსების გამოქვეყნებას. ძმებთან არც ერთს განსაკუთრებული ნიჭი არ გამოუჩენია, მაგრამ თავიანთ გარშემო შეჰქმნეს დახვეწილი სიტყვიერი კულტურის ის ატმოსფერო, რომელიც შესანიშნავი ნიადაგი უნდა ყოფილიყო ახალგაზრდა პოეტური გენიისათვის.

ბიოგრაფიული ტრადიცია უსაფუძვლოდ გვიხატავს უფროს პუშკინებს გამოუსწორებელ გალომანებად. საკითხის გულდასმით შესწავლისას იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ ჟრანგულ განათლებას სულაც არ გადაუგვარებია უფროსი პუშკინები. პირიქით, ორი საუკუნის გასაყარზე. ძმები იქნენ მოწინავე ფეოდალური ინტელიგენციის გამოჩენილ წარმომადგენლებად. რომელთაც ყველაზე სათაყვანო საქმედ მშობლიური ლიტერატურის განვითარება მიაჩნდათ. პ. ანენკოვიც კი, ირონიულად განწყობილი პუშკინების მიმართ, იძულებული იყო ელიარებინა: მათზე მეტად რუსული განათლებისთვის არავინ იღვწოდაო. ამის დამამტკიცებელი საბუთები ცოტა როდია მემუარულ ლიტერატურაში.

მოსკოვის შევიდრი ვასილი და სერგეი პუშკინები იზრდებოდნენ XVIII საუკუნის 80-იანი წლების გაცხოველებულ ლიტერატურულ გარემოში. ეს იყო ე. წ. „ნოვიკოვისეული ათი წელი“ — რუსული მწიგნობრობის, ჟურნალისტიკის, ფილოსოფიური ლექციებისა და თავისუფალი წრეების არნახული აყვავების პერიოდი. ნოვიკოვი ებ-

რძოდა ბატონყმური წყობილების სისასტიკესა და მემამულე აზნაურების უმეცრებას. ყველა დიდი განმანათლებლის კვალზე ისიც მისწრაფოდა უახლესი განმათავისუფლებელი ლიტერატურა ჩაეყენებინა მონათმფლობელური საზოგადოების საფუძვლიანი გარდაქმნის საქმეში.

განათლების, პოლიტიკური თანასწორობისა და განმათავისუფლებელი იდეოლოგიის სულისკვეთება შეუმჩნევლად ზრდიდა ახალგაზრდა პუშკინებს. აქ იღებდა სათავეს მათი დამოუკიდებელი რწმენა და საქმიანობა, სრული გულგრილობა სასახლის „საშურველი“ კარიერის მიმართ, განსაკუთრებული ერთგულება ხელოვნებისა და მისი მოწინავე ინტერესებისადმი. მოსკოვის ლიტერატურულ წრეებში ახალგაზრდები შეეთვისნენ. ნოვიკოვის სახელის პატივისცემას და ოფიციალური იდეოლოგიების გმობას. ამიტომ იყო, რომ ჩერნიშევსკიმ მისთვის ჩვეული შორსმჭვრეტელობით მიაკუთვნა ვასილი პუშკინი ადრინდელ რუს განმანათლებლებს.

8

ნოვიკოვის მოსკოვი რადიშჩევის პეტერბურგმა შესცვალა: ოჯახური ტრადიციების ერთგული ძმები პუშკინები სიყრმის მიწურულს გვარდიაში შევიდნენ. ორივენი საკმაოდ დაუდევარი ოფიცრები გამოდგნენ, სამაგიეროდ დედაქალაქის ლიტერატურულ სამყაროში შედგეს ფეხი. XVIII საუკუნის პეტერბურგის მოწინავე ჟურნალისტიკა რადიშჩევის იდეების ატმოსფეროში ყალიბდებოდა.

ძმების პირველი პეტერბურგელი ნაცნობი იყო კარამზინის ნათესავი და მეგობარი, მისი უახლოესი თანამშრომელი ახალი სიტყვიერებისათვის ბრძოლაში, მეიგავე და მესიმღერე, სემიონოვის პოეტის ახალგაზრდა ოფიცერი დმიტრიევი.

დმიტრიევის მეშვეობით პუშკინებმა გაიცნეს დერჟავინი, ბოგდანოვიჩი, აპულეისა და ოსიანის მთარგმნელი ე. კოსტროვი, ხელოვნებისა და წარსულის შესანიშნავი მცოდნე ა. ოლენინი.

ამ წლებში საფრანგეთის რევოლუციით თავზარდაცემულმა მთავრობის რეაქციამ გადაწყვიტა შეტაკებოდა დამოუკიდებელ „ლიტერატორთა“ წოდებას, რომელსაც შემდეგში პუშკინი რუსულ „საშუალო ფენად“ მიიჩნევდა და „განათლების მოწინავე რაზმსაც“ კი.

უწოდებდა. მეფის ხელისუფლება დაუნდობლად შეება ოპოზიციურ ინტელიგენციას. 1790 წლის შემოდგომაზე სიკვდილმისჯილი რადიშ-ჩევი ციმბირში გადაასახლეს. 1792 წლის გაზაფხულზე შლისელბურ-გის ციხეში გამოამწყვდიეს ნოვიკოვი. საჯაროდ დაწვეს კნიაჟინის ტრაგედია „ვადიმ ნოვგოროდელი“, რადგანაც მთავარი გმირი რეს-პუბლიკელიაო, დაარბიეს გამომცემლობები, დახურეს სტამბები.. წიგნით მოწაჭრეებს მათრახით, როზგით, კატორღითა და ნესტოების დაგლეჯით ემუქრებოდნენ.

ბეჭდვითი სიტყვის ასეთი არნახული დაწიოკების მიუხედავად, ძმები პუშკინები მაინც დარჩნენ ლიტერატურულ წრეში და თავი-სებურად „იღვწოდნენ პოეზიისათვის“: უფროსი როგორც პროფესი-ონალი-ლიტერატორი, უმცროსი კი როგორც მოყვარული-დილე-ტანტი.

ოთხმოცდაათიანი წლების შუახანებში სერგეი პუშკინის პირადი ცხოვრებაც კალაპოტში ჩაღდა.

პეტერბურგში მან თავის შორეულ ნათესავთან მარია ალექსის-ასულ ჰანიბალთან გაიცნო მასპინძლის ლამაზი ქალიშვილი ნადეჟდა. ქალიშვილი თავისებური სილამაზით გამოირჩეოდა: მოგრძო თვალის ჭრილი, არწივისებრი პროფილი და ოდნავ შეგვკრემანი სახე ჰქონდა.. მეტსახელად შერქმეული „მშვენიერი კრეოლი“ ნადეჟდას მუდმივი, მაგრამ საკმაო საფუძველს მოკლებული ეპითეტი იყო. კრეოლები ხომ კოლონიებში დაბადებულ ევროპელთა მოდგმაა. ნადეჟდა არა-სოდეს არ მალავდა, რომ პაპა აბისინიელი ჰყავდა. მის ნატიფ გარეგ-ნობას ოდნავ დაჰკრავდა წინაპართა იერი.

როგორც ჩანს, სერგეი პირველი ნახვისთანავე მოხიბლა ნადეჟ-დამ. მალე ახალგაზრდა პუშკინმა სთხოვა კიდევ აფრიკელი დამპყ-რობისა და მხედართმთავრის მოგვარე ქალიშვილს, ერთად შესდგო-მოდნენ ცხოვრების გზას.

II

ინჟინრები და ზღვაოსნები

მახლობელთა აზრით, სერგეის არჩევანი ვერ იყო მაინცდამაინც მოსაწონი. ნადეჟდას სიმდიდრე არ გააჩნდა, მისი ოჯახის რეპუტაცია

შელახულ იყო თრცოლიანი მამის სკანდალური პროცესით; პანიბა-
ლები არც ძველთაძველი და არც დიდი გვარის ჩამომავლები იყვნენ,
არც წარჩინებულები. პეტრეს სკოლის აღზრდილი პანიბალები
XVIII საუკუნის რუსეთში ცნობილი იყვნენ როგორც სამხედრო ინ-
ჟინრები, სახელმწიფოს თავდაცვითი სამუშაოების ხელმძღვანელები,
არტილერიისტები, მხედართმთავრები და ფლოტის მეთაურები. რო-
დესაც პუშკინები დააშავებდნენ სახელმწიფოს წინაშე, მათ დილეგ-
ში ამწყვედევდნენ. პანიბალებს კი ასეთ შემთხვევაში სამხედრო გე-
მებზე სვამდნენ და საომრად გზავნიდნენ ხმელთაშუა ზღვაში. ისინი
ბრძანებასაც ასრულებდნენ და ნადავლსაც იხვეჭდნენ.

ნადეჟდას პაპამ, აბისინიელმა იბრაჰიმმა, რუსეთის გენერალ-ან-
შეფმა აბრამ პეტრეს ძე პანიბალმა, უმაგალითო, ფანტასტიკური და
ილბლიანი შემთხვევებით აღსავსე ცხოვრება განვლო. ბედი მას აფ-
რიკის ზეგნებიდან იმიერბაიკალის ველებში გადასტყორცნიდა, ბოს-
ფორის სანაპიროებიდან — მოსკოვში, ახალ ლიბოჩამდგარი პეტერ-
ბურგიდან — საფრანგეთის სამხედრო აკადემიაში, ლუდოვიკო XV
დიდებული პარიზიდან — ბრძოლის ველზე. მან თავი გამოიჩინა რო-
გორც მეფის მდივანმა, სახელოვანი ბრძოლების მონაწილემ, სამ-
ხედრო მათემატიკოსმა, კარის პედაგოგმა, ციხე-სიმაგრეთა მშენე-
ბელმა და არხების დირექტორმა.

იბრაჰიმ პანიბალის ცხოვრების დასაბამი ლეგენდითაა მოსილი.
დედოფალ ელისაბედის პერალდიკური დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ
იბრაჰიმი დაბადებულია ჩრდილოეთ აბისინიაში. მამამისს იქ ორი თუ
სამი ქალაქი ჰქონდა. XVII საუკუნის დამლევს აფრიკის ჩრდილო-
აღმოსავლეთი მხარე თურქეთთან ბრძოლის ასპარეზად იქცა. აქე-
დან ეზიდებოდა თურქეთი კონსტანტინოპოლისაკენ სამხედრო ნა-
დავლს — ტყვეებს, მხევალ ქალებსა და მძევლებს. ასეთ „ამანათად“
იქცა პატარა აფრიკელი ბიჭუნაც.

რენესანსის ეპოქამ ხელახლა შემოიტანა ანტიკური მოღა —
ჰელოდათ შავკანიანი მსახურები. XVII საუკუნის რუსეთში ევრო-
პიდან გადმოინაცვლა ამ ჩვეულებამ. არაპები პეტრე დიდსაც ემსა-
ხურებოდნენ. დაახლოებით 1706 წელს თურქეთის „დივანთან“ გამ-
წესებულმა რუსმა რეზიდენტმა პეტრეს ბრძანება მიიღო, სასახლის
კარის დასამშვენებლად რამდენიმე ზანგი ბიჭი გამოემიგზავნეო. არ-

სებობს ცნობები, რომ იბრაჰიმი თვით ვეზირის დახმარებით გაიტაცეს სულთანის მიუვალ სერალიდან.

1707 წელს პატარა აფრიკელი სტამბოლიდან ჩრდილოეთის დედაქალაქში ჩამოიყვანეს. ამ დღიდან იგი მუდამ მეფის გვერდით იყო და რუსეთისა და ევროპის ისტორიის უდიდესი ამბების მოწმე გახდა. „ლაშქრობებსა და ბატალიებში“ გამოჩენილი სამაგალითო ნიჭისათვის პეტრემ ყრმა იბრაჰიმი საფრანგეთს მიაღწიწა საინჟინრო საქმის შესასწავლად.

მიუხედავად პარიზში გადატანილი გაჭირვებისა და ომში მიღებული მძიმე ჭრილობისა, ჰანიბალმა ქალაქ მეცში გაიარა არტილერიის სკოლის კურსი. პეტერბურგში დაბრუნებისას იგი მათემატიკისა და ფორტიფიკაციის პროფესორი იყო. ჰანიბალმა პარიზიდან რუსეთში ჩაიტანა დიდი, ოთხასტომიანი ბიბლიოთეკა, სადაც მისი სპეციალობის წიგნებთან ერთად იყო გეოგრაფიული, ისტორიული, ფილოსოფიური და ლიტერატურული თხზულებები.

თვით ჰანიბალმა დაწერა საინჟინრო ხელოვნების წიგნი და მემუარები ფრანგულ ენაზე. სიკვდილის შემდეგ მან დატოვა არა მარტო მამულები, ყმები და მალაჩინებიანი ფორმულარი, არამედ დიდი წიგნთსაცავი, ფიზიკისა და მექანიკის ძვირფასი ხელსაწყოები და, რაც მთავარია, თავისი მეცნიერული მოღვაწეობის ნათელი ხსოვნა.

ცხოვრების მკაცრმა სკოლამ მის ხასიათსაც სისასტიკის დაღი დაასვა. 1730 წლის დამლევს ჰანიბალი პეტერბურგში შეხვდა ერთ მეტად ლამაზ ქალიშვილს, როგორც ფიქრობენ, ბერძენს, საგალერო ფლოტის კაპიტნის ასულს — ევდოკია დიოპერს. ჰანიბალმა ხელი სთხოვა ქალიშვილს და, მიუხედავად იმისა, რომ ქალი დიდ უარზე იყო, თავისი გაიტანა, — მაინც შეირთო. 1731 წლის დამდეგს ჰანიბალმა ახალგაზრდა ცოლი პატარა ნავსადგურში, პერნოვში (რდგის ყურე) წაიყვანა. სულ მალე ქალს ბრალი დასდო, ჩემი მოწამვლა გინდოდაო და „საშინელი ცემითა და წამებით“ აიძულა ოფიციალური ჩვენება მიეცა. საბრალო ქალი ციხეში ჩაამწყვდიეს. თავნება აბისინიელი კი ადგილობრივი კაპიტნის ქალიშვილს ქრისტიანა — რეგინა შებერგს დაუახლოვდა. ამ ქალთან მას რამდენიმე შვილი შეეძინა. როცა ბავშვებმა სასკოლო ასაკს მიაღწიეს, ჰანიბალმა ჯვარი დაიწერა ქრისტიანაზე. ჯერ კიდევ ციხეში მყოფი პირველი ცოლისთვის კი თა-

ვის გავლენიან ნაცნობებს საზარელი განაჩენი გამოატანინა: „მრუ-
ში დედაკაცი როზგის ცემით ქალაქში ათრიონ და შემდეგ სამუდამო
საფეიქრო სამუშაოზე გაგზავნონ“. ამ ქალის სამუდამო ტყვეობა კა-
ნონიერს გახდიდა ჰანიბალის მეორე ქორწინებას. მაგრამ რაღაც სას-
წაულოთ ევდოკიამ მოახერხა პეტერბურგში გაქცევა და სინოდს არ-
ზა მიაართვა, რის შემდეგაც იგი თავდებით გაათავისუფლეს, საქმე კი
ხელახლა გაგზავნეს განსახილველად. გაწამებული ქალი პეტერბურ-
გში დაუახლოვდა მეცნიერებათა აკადემიის შეგირდს და გაუჩნდა
ქალიშვილი აგრებიჩა.

ბავშვის დაბადებამ საფუძველი მისცა ჰანიბალს, ეშუამდგომლა
პეტერბურგის კონსისტორიის წინაშე, ეს მრუში დედაკაცი ამას იქით
ჩემი ცოლის სახელს აღარ ატარებდესო. 1753 წლის 9 სექტემბერს
ევდოკია გაყარეს თავის ქმარს და მიუსაჯეს სამუდამო ტყვეობა შო-
რეულ მონასტერში, სადაც გარდაიცვალა კიდევ. თვით ჰანიბალი ამ
ამბავს ეპიტიმითა და ფულადი ჯარიმით გადაარჩა. ამას იქით ქრის-
ტინა შებერგთან ქორწინება ძალაში შევიდა.

განქორწინების პროცესის დამთავრებასთან ერთად ჰანიბალის
შვილებს, როგორც იქნა, მიეცათ საშუალება შესულიყვნენ აზნაურ-
თა კორპუსებში და ემსახურათ გვარდიასა და ფლოტში. უფროსი—
ივანე ისტორიული გმირი გახდა. 1770 წელს მან არქიპელაგზე აიღო
სიმაგრე ნავარინი. 1770 წლის 24 ივნისს კი ერთიანად ააფეთქა ჩეს-
მენის ყურეში შეფარებული თურქეთის ფლოტი. მაგრამ ყველა ჰა-
ნიბალმა როდი შეძლო ასეთი გმირული საქმეების გაკეთება. ძლევა-
ძოსილი „ბრიგადირის“ უმცროსი ძმა, რომელსაც მამამ იანუარი და-
არქვა, დედამ კი იოსები, ისტორიაში შევიდა მხოლოდ როგორც სა-
ხელოვანი პოეტის მკვიდრი პაპა.

ფიცხი და თავნება ხასიათის იოსებ-იანუარი, ან უბრალოდ ოსიპ
აბრამის ძე ჰანიბალი თავზებელაღებული კაცი და ოჯახის ბოროტი
სული იყო. 1773 წელს საზღვაო არტილერიის მაიორი ლიპეცკში მი-
აეღინეს პეტრეს მიერ გამართული თუჯის ქარხნების დასათვალიე-
რებლად, რომელთაც შავი ზღვის ფლოტისათვის უნდა ჩამოესხათ
ზარბაზნები. ლიპეცკიდან ოციოდე ვერსის დაშორებით იყო სოფე-
ლი პოკროვსკოე, გადამდგარი კაპიტნის ალექსეი თედორეს ძე პუშ-
კინის.

კინისა და მისი მეუღლის სოფია იუერის ასულ (ქალიშვილობაში ჩაევესკაიას) მამული. ოსიპმა მოუხშირა პოკროვსკოელ მებატონე-ებთან სტუმრობას, ხელი სთხოვა მათი თვრამეტი წლის ასულს მარია და მალე შეირთო კიდევ ცოლად.

პატარძლის იაროსლავის მამული მთლიანად ქმრის ვალების გასტუმრებას მოუხდა, შემდეგ კი მარია შეუდგა თავისი მრისხანე მამამთლისა და მისი უძლები შვილის შერიგებას. მალე ახალი ჯვარდაწერილები აბრამ ჰანიბალის მამულში, მიზა სუიდაში დასახლდნენ, პეტერბურგის ახლოს. 1775 წელს შეეძინათ ქალიშვილი ნადეჟდა. ოსიპი დიდი ხნით ტოვებდა ხოლმე ოჯახს და სულ არ ზრუნავდა ცოლ-შვილზე. ახალგაზრდა დედა ყოველ ღონეს ხმარობდა, მეუღლეზე ემოქმედა. ქმარმა გადაწყვიტა, მაშინვე მოეღო ბოლო გამაბეზრებელი საყვედურებისთვის, სამუდამოდ დატოვა სუიდა და ცოლისთვის ჰკუა რომ ესწავლებინა; პაწაწა ნაღიაც თან წაიყვანა. ამან გასჭრა: მარია ყოველგვარ დათმობაზე წავიდა, ოღონდ კი შვილი დაებრუნებინა.

შემონახულია მისი წერილი ქმრისადმი:

„ხელმწიფე ჩემო, ოსიპ აბრამის ძე!“

ჩემი, და აგრეთვე თქვენი, ბედუკულობითი გარემოებანი მაიძულებენ ამ წერილით აგისნათ: რაკი ისე შეგძულდით, რომ ჩემთან ცხოვრება აღარა გასურთ, გადავწყვიტე, ჩემი არსებით აღარ დაგიმძიმოთ ყოფა და სამუდამოდ დაგშორდეთ, გაგაიავისუფლოთ ჩემი პრეტენზიებისაგან ყოველის მხრივ, მხოლოდ იმ პირობით, რომ ჩვენი შვილი დამიბრუნდეს მე, რათა ამ ბავშვის აღზრდა ჩემი მეთვალყურეობით წარიმართოს. რაც შეეხება სარჩოს, — როგორც ჩემს, ისევე ჩვენი ქალიშვილისას — თქვენგან და თქვენის მემკვიდრეებისაგან არაფერს არ მოვითხოვ, რითაც დავშთები თქვენი, ხელმწიფეო ჩემო, მონა-მორჩილი მარია ჰანიბალისა“.

მიიღო თუ არა საჭირო წერილობითი პირობა, ოსიპმა ხალისით დაუბრუნა ბავშვი და საკმაოდ ღვარძლიანი წერილიც გაუგზავნა, სადაც უსურვებდა, ესარგებლა „ოქროს ფასად ღირებულ თავისუფლებით“, „...მე კი, — ამთავრებდა იგი წერილს, — უკანასკნელად ვიწოდები: თქვენი მეუღლე იოსებ ჰანიბალი“.

იგი მართლაც აღარ დაბრუნებია თავის ოჯახს. 1779 წელს ხელ-

ახლა შეირთო ცოლი — ქვრივი უსტინია ტოლსტაია, სასულიერო ხელისუფალთ კი წარუდგინა „საკუთარი ხელით“ დაწერილი ქაღალდი, რომელიც მის ქვრივობას მოწმობდა. როდესაც თავისი „სიკვდილისა“ და ქმრის ქორწინების ამბავი გახგო, მარიამ გაგზავნა საბუთები სადაც ჯერ არს და სააშკარაოზე გამოიტანა „ქვრივი“ პანიბალის ორტოლიანობა. უკანონო ქორწინება გააუქმეს, ორტოლიანი პანიბალი ზომალდზე დასვეს და ჩრდილოეთის ზღვაზე უკრეს თავი, მისი უძრავი ქონების მეოთხედი სარჩოდ დაუნიშნეს „ოსიპ პანიბალის მცირეწლოვან ქალიშვილს“. ამ მიზნით პანიბალს ჩამოართვეს პეტერბურგის გუბერნიის სოფიის მაზრის სოფელი კობრინო. იქ მარია დასახლდა თავისი ქალიშვილით.

მძიმე მატერიალურმა მდგომარეობამ, რაც უიღბლო ქორწინებას მოჰყვა, მარიას გაუმახვილა წინდახედულება, სიფრთხილე. პრაქტიკული ალლო და მეოჯახის უნარი. პატარა მამულის მართვისას იგი გულდასმით ადევნებდა თვალყურს, „რომ ძალა უქმად არ გამცდარიყო“. მხოლოდ დაუცხრომელი ენერგიის წყალობით შეაგროვა მარიამ სახსრები და შეიძინა საკუთარი პატარა სახლი პეტერბურგში პრეობრაჟენსკის პოლკში. ოთხმოციანი წლების შუახანებიდან იგი აქ დასახლდა.

ნადეჟდამ იმ დროის კვალობაზე მაღალი წრის შესაფერისი, საუკეთესო აღზრდა მიიღო. იგი თავისუფლად ლაპარაკობდა ფრანგულად და მადამ დე სევინიეს ღირსეული მოწაფის რეპუტაციაც დაიმკვიდრა მეგობრული წერილების წერაში.

რა გასაკვირველია, რომ ახალგაზრდა პოეტმა-გვარდიელმა სერგეი პუშკინმა საუკეთესო შთაბეჭდილება მოახდინა ამ განათლებულ ახალგაზრდა ქალზე. 1796 წლის ზაფხულში იგი უკვე მის საქმროდ ითვლებოდა, სექტემბრის ბოლოს კი საპატარძლოს საგვარეულო მამულში მიზა სუიდის სოფლის ეკლესიაში ახალგაზრდებმა ჯვარი დაიწერეს.

III

პოეტის დაბადება

1

ახალგაზრდა პუშკინების დაქორწინების შემდეგ სულ მალე გარდაიცვალა დედოფალი ეკატერინე II. 5 ნოემბერს დილით. დედო-

ფალს დამბლა დაეცა, მეორე დღის მიწურულს კი მიიკვალა კიდეც. 7 ნოემბერს ღამით სერგეი და მისი ძმა სასწრაფოდ გამოიძახეს იზმაილოვის ყაზარმებში, სადაც მათ ერთგულება შეჰფიცეს ახალ მეფეს.

დილით პუშკინები თავიანთ ნაწილებში ვახტპარაღზე იყვნენ გამოქიმულები. ტანმორჩილი, ფერმკრთალი კაცი პირველად მოათამაშებდა ცხენს თავისი გარინდებული პოლკების წინაშე. ყველამ იცოდა მისი მუქარა: სახელმწიფო „რკინის წკეპლით“ უნდა ემართო.

ახალი მეფის ფეთიანმა და უგუნურმა მმართველობამ სულ მალე დაასვა დიდი ახალჯვარდაწერილების ცხოვრებას: ხუთი წლის განმავლობაში (პაველე I სიკვდილამდე) პუშკინები ვერასგზით ვერ დამკვიდრდნენ ერთ ადგილზე: წამდაუწუმ გადადიოდნენ ერთი დედაქალაქიდან მეორეში. 1798 წელს სერგეი გადადგა სამსახურიდან. ისიც უფროსი ძმის კვალს მიჰყვა და მშობლიურ მოსკოვს მი-აშურა.

პუშკინები ნემეცკაია სლობოდაში დასახლდნენ. იმ დროისათვის ეს ქალაქში საუკეთესო კეთილმოწყობილი უბანი გახლდათ. აქ სახლობდნენ უცხოელები, დიდებულები და მეცნიერები. აქვე ცხოვრობდნენ პუშკინების ნაცნობ-მეგობრებიც: ცნობილი ბიბლიოფილი ბუტურლინი, გამოჩენილი მეცნიერი — მუსინ-პუშკინი, ვორონცოვები, რაზუმოვსკები, ბულგაკოვები და მოსკოვის საზოგადოების სხვა წარმომადგენლები. ბავშვობიდან ამ საზოგადოებაში ტრიალებდა სერგეი და დიდადაც უწევდა ანგარიშს ამ საზოგადოების აზრს. აქ, მოსკოვში, 1799 წლის 26 მაისს, ხუთშაბათს ნადეჟდა და სერგეი პუშკინებს შეეძინათ ვაჟი — ალექსანდრე.

მძიმე და არეულ ეპოქაში დაიბადა მომავალი პოეტი. 1799 წლის 9 ნოემბერს გენერალ ბონაპარტემ დაამხო ღირეჟტორია და საფრანგეთის სრულუფლებიანი მბრძანებელი გახდა. ცარიზმი მტკიცედ განაგრძობდა ეკატერინე დედოფლის პოლიტიკას — სისხლში ახშობდა რევოლუციას. მაგრამ რუსი ხალხი შორეულ ბრძოლის ველებზე უკვე იჩენდა შეუპოვრობას დიდი საფრთხის წინაშე და უძლეველობას მისი ნიჭიერი ბელადების ხელმძღვანელობით წარმართულ ისტორიულ ბრძოლებში. საუკუნის მიწურულში ყოველივე ეს უკვე

წინასწარ გეამცნობდა მსოფლიო ისტორიის დიდ ქართვეილს. დატ-
რიალებულს XIX საუკუნის უახლოეს ათწლეულებში, როცა მოს-
კოვში ნაპოლეონის ევროპის ბედ-იღბალი გადაწყდა.

ყმა-ძიძგბი თავს ევლებოდნენ ჩვილს. ერთ-ერთმა მათგანმა, პო-
ეტის დის ოლღას გამზრდელმა, მიიქცია პუშკინების ყურადღება
თავისი მეტყველებით. მისი ხატოვანი სიტყვები სამუდამოდ დარჩა
ოჯახურ გადმოცემებში, ხოლო ხალხური ზღაპრის შესანიშნავი ნი-
ჭის გამო სწორედ ეს ძიძა მიუჩინეს ბავშვებს. ყმა-გამდელი არინა
როდინოვნა იყო.

ამ ორმოცი წლის ქალს კარგად ახსოვდა პუგაჩოვის აჯანყება.
იგი დაიბადა 1758 წლის 10 აპრილს გრაფ აპრაქსინების მამაპაპე-
ულ მამულში — მიზა სუიდაში, ანუ იეორის ძველთაძველ მიწაზე.

ერთი წლის ბავშვი უკვე სახელმძღვანელო გენერალ-ანშეფის
აბრამ ჰანიბალის საყუთრება იყო. არინას კარგად ახსოვდა თავისი
მრისხანე ბატონი. ბევრი ამბის მოყოლა შეეძლო „მეფის არაპზე“:

1781 წელს აბრამ ჰანიბალი გარდაიცვალა, ახალგაზრდა მეზღაპ-
რე მემკვიდრეობით გადაეცა მის მესამე შვილს — ოსიპს, რომლის
მამული 1784 წელს სახელმწიფომ მიაკუთვნა მისგან მიტოვებულ
ოჯახს — მარია ჰანიბალს და პატარა ნადეჟდას. ცამეტი წლის შემ-
დეგ კი დაქვრივებული „გლეხის ცოლი“ არინა ძიძად დადგა თავისი
ყოფილი ბატონიშვილის ოჯახში. აქ მას ბედმა არგუნა „სიმღერების
საოცარი ნიჭით“ უკვდავეყო თავისი სახელი.

ვაჟის დაბადების შემდეგ პუშკინები რამდენიმე ხნით წავიდნენ
დაბა მიხაილოვსკოეში ოსიპ ჰანიბალთან, იქიდან კი პეტერბურგში
და თითქმის ერთი წელიწადი დაჰყვეს იქ.

პავლე პირველის რეჟიმი შეუჩერებლივ მიექანებოდა დაღუპვი-
საკენ. რევოლუციასთან ბრძოლის აკვიატებული ჟინით გატაცებუ-
ლი მეფე განაგრძობდა თავისი „საზარელი მეფობის“ დამკვიდრე-
ბას: საიდუმლო პოლიცია, რაც ძალა და ღონე ჰქონდა, თარეშობდა,
ცენზურა უწყალოდ ახრჩობდა ბეჭდვით სიტყვას, კერძო სტამბები
დაიხურა, ლიტერატურა ჩაკვდა.

უღმბოვლად და წვრილმანმა ეტიკეტმა სავსებით შებოჭა პეტერ-
ბურგის ცხოვრება. სასახლეში ქალი და კაცი ერთნაირად იყრიდა
მუხლს იმპერატორის წინაშე და ასე ეამბორობოდნენ ხელზე. ქუ-

ჩაში ყველა უნდა გადმოსულიყო კარეტიდან და თავი ეცა მეფისათვის. ამ წესების დამრღვევთ სჯიდნენ. ამიტომ, გამოჩნდებოდა თუ არა ქუჩაში პავლე I, ყველა ცდილობდა, სადმე მიმალულიყო.

მხოლოდ ასეთი ცერემონიალით აიხსნება პუშკინის ბიოგრაფიის ერთი კურიოზული ეპიზოდი: პავლე პირველს პირადად გაუყიცხავს პოეტის გაღია, რომელსაც ვერ მოუხწრია იმპერატორის მოახლოებისას ქუდის მოხდა ერთი წლის ბავშვისათვის. შემდეგში ეს უცნაური შემთხვევა თვით პუშკინმა აღწერა თავის წერილებში და თან დასძინა — ეს მეფეებთან ჩემი მომავალი უთანხმოებების წინასწარი ნიშანი იყო. თავიანთი ცემით პუშკინი მაინცდამაინც არ სწყალობდა გვირგვინოსნებს მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე.

2

1801 წლის დამდეგს სერგეი პუშკინი მოსკოვში დაბრუნდა და „ჩისტიე პრუდზე“ დასახლდა — პოკროვსკისა და მიასნიცის ჭიშკრებს შუა, მენშიკოვის კოშკთან.

პავლეს ეპოქის დასასრული რუსული ლიტერატურის აღორძინებასაც მოასწავებდა. 1801 წლის გაზაფხულიდან კვლავ გაისმა პოეტების ხმა. „გამოჩნდნენ ბრწყინვალე ახალგაზრდა ტალანტები, — წერდა გრეჩი, — ჟუკოვსკი, ბატიუშკოვი, თავ. ვიაზემსკი, გნედიჩი“. კვლავ ამოიღო ხმა კრილოვმა. „გაჩნდა ჟურნალები, ალმანახები, კრიტიკა, პოლემიკა“. ძმები პუშკინები თავიანთ საყვარელ პოეტურ მოღვაწეობას დაუბრუნდნენ, სერგეისთან ლიტერატურული საღამოები იმართებოდა.

ამ წლებში პუშკინები ხშირად იცვლიდნენ ბინას, მაგრამ მეტწილად ძველი მოსკოვის ერთ უბანში ცხოვრობდნენ — ნემეცკაია სლობოდასა და ოგოროდნიკებში (აქ უფრო ლიტერატორები და სწავლულები სახლობდნენ ხოლმე).

მოსკოვის ამ ადგილებთანაა დაკავშირებული პუშკინის ადრეული ბავშვობა. პატარობისას იგი ჩისტიე პრუდის მიდამოებში თამაშობდა, შესცქეროდა იუსუფოვის „ვერსალის“ გაკრეჭილ ბუჩქებს, ერთობოდა ქუჩაში, პოკროვსკისა და მიასნიცის ჭიშკრებთან მომხდარი ამბებით.

ირველივე გაშლილიყო მოსკოვი — „დიდი სოფელი, ბატონკაცთა კარმიდამოები, მიმოფანტული სახლები, ძელებით ნაგები ან სულ მოუკირწყლავი ქუჩები, სამიკიტნოები, ტრაქტირები, სახაბაზოები, ეტლების სადგომები, მონასტრები, „ვოკსალები“ და სასახლეები.

პატარა ალექსანდრე ქალაქში სასეირნოდ პუშკინების ბოლდინოს მამულიდან ჩამოყვანილ ლალას — ახალგაზრდა შინაყმას ნიკიტა კოზლოვს დაჰყავდა. კოზლოვი არ მოშორებია პოეტს მთელი ცხოვრების გზაზე და უკვდავყოფილიცაა პოეტის სხარტი ლექსით. თუმც კოზლოვი მელექსე-არა ყოფილა (როგორც ყველა წყაროების საწინააღმდეგოდ ლ. პავლიშჩევმა „შეთხზა“), მაგრამ შესანიშნავად ფლობდა რუსულ ენას და ლაპარაკში ხმარობდა ხატოვან თქმებსა და მდიდარ შედარებებს.

ნიკიტა ბავშვს ლექსებით და ანდაზა-გამოცანებით მაშინაც კი ართობდა, როცა ქალაქში დაასეირნებდა. მან პირველმა აჩვენა ალექსანდრეს მშობლიური მოსკოვის მიდამოები, შეაყვარა ქალაქი.

არსებობს ცნობები, რომ ბავშვს უყვარდა ივანე დიდის სამრეკლოზე ასვლა (ეს სამრეკლო მართლაც ნახსენებია მის პირველ პოემაში). აქედან ფართოდ იშლებოდა მინდორ-ველები და წარაფები. ნიწაყრილის სადარაჯო კარიბჭეები, კიტაი-გოროდში, ვარვარკასა და მიასნიცკიაზე მოფენილი „მანუფაქტურების“ მწყობრად აღმართული ახალი შენობების მწყკრივები: კაზაკოვის აშენებული უნივერსიტეტი, ბაჟენოვის ნაგები „პაშკოვის სახლი“. მდინარე ნეგლინია კრემლს ჩამოუდრიოდა. თეთრი ქალაქის დანგრეული კედლების ადგილას მწვანედ ღაღანებდა ახლად გაშენებული ხეივნები. ასე შლიდა მხრებს XVIII საუკუნის მოსკოვი, ათასფრად აჭრელებული, მოელვარე სახურავებიანი, ფართოდ გაშლილი და თვალწარმტაცი, მაშვრალი და მოზეიმე — სახელმწიფოს ძველთაძველი დედაქალაქი — დიდი რუსული რაბათი, უსაზღვრო სამშობლოს ყველა გზის გასაყარი, „ჩემი მოსკოვი!“ როგორც აღტაცებით წამოიძახა „ონეგინის“ ავტორმა. მან სამუდამოდ დაიმახსოვრა ძველი დედაქალაქის ყოფაცხოვრებაც.

პატარა ალექსანდრე უხმოდ, გონებადაძაბული იმახსოვრებდა ყველაფერს, ამიტომ ხანდახან ძალიან აღელვებდა დედას თავისი მოუქნელობითა და გულჩახვეულობით.

ბავშვის ფანტაზიის გაღვიძებას დიდად შეუწყო ხელი ხალხური ზღაპრების წარმტაცი სამყაროს ცოდნამ. გადია არინას არ ელეოდა სიმღერები, არაკები და თქმულებანი. ახალგაზრდობაში არაპის ყმამ, ახლა კი აზატმა არინამ არად ჩააგდო თავისუფლება და პუშკინების ოჯახში დარჩა — პატარების გადიობა იკისრა. თავის მშობლიურ სოფელ კობრინოში ჰანიბალების საყმოში არინას ხშირად სმენია ზღაპრები სულთან-მეფეზე, მეფის ასულ მარიამსა და ეშმაკის გამწბილებელ მოჯამაგირე ბალდაზე. რუსი ხალხისათვის ჩვეული მუსიკალობით, გაბმით მღეროდა იგი ნაღვლიან სიმღერებს.

ნაღვლიანი სიმღერები უეცრად მხიარული საცეკვაო მელოდით იცვლებოდა და პუშკინების, საბავშვო ოთახში მხიარულად მღეროდნენ, როგორ მიდიოდა დიდ შარაზე „ქალიშვილი წყალზედა, წყალზე წყაროსაზედა...“

პუშკინების სახლში კიდევ ერთი ამბისმთხრობელი იყო — დიდედა ჰანიბალი. დედით. რევესკების ძველთაძველი გვარის ჩამომავალი დიდედა ძალიან ამაყობდა ამ ნათესაობით და ხშირად უყვარდა „ძველი დროის“ გახსენება. მისგან გაიგონა პატარა პუშკინმა ის პირველი ისტორიული ანეკდოტები XVIII საუკუნეზე, რომელთა ჩაწერაც შემდეგში ასე უყვარდა. დიდედა დაახლოებული იყო ორივე ისტორიულ ჰანიბალთან; იმასაც კი ცდილობდა როგორმე შეერბილებინა აბრამ ჰანიბალის მკაცრი ხასიათი. მუდამ მაღლიერების გრძნობით იგონებდა აბრამ ჰანიბალის უფროს ვაჟს — ნაევარის ძლევაშვილ გმირს.

მთელი საუკუნის რუსეთის ისტორიის, ომების, მეფეების ინტიმური ცხოვრების, პეტრესა და დედოფლების, ბედისმაძიებლებისა და თანამოღვაწეების ამბები დიდედას ნაამბობში გადახლართული იყო უახლოესი ნათესაების ბიოგრაფიებსა და საოჯახო ქრონიკასთან.

თავიდან რუსულ ენას პუშკინს დიდედა ასწავლიდა. მას, გაღატაკებული მზნაურის ოჯახიშვილს, არ მიუღია არისტოკრატიული აღზრდა, მაგრამ ძალიან უყვარდა თავისი მშობლიური ენა და სრულყოფილადაც ფლობდა მას.

1804 წლის მიწურულს დიდედა ჰანიბალმა მოსკოვის ახლოს, ზენიგოროდის მაზრაში, იყიდა პატარა სოფელი ზახაროვო. ეს სო-

ფელი სულ ორი ვერსით იყო დაშორებული დიდ მამულს ვიაზიომას, რომელიც მდიდარი გახლდათ ძველი ძეგლებით. ამ ადგილებთან დაკავშირებული იყო ბევრი ისტორიული ამბავი. ბორის გოდუნოვის ეს მამაპაპეული მამული შემდეგში ცრუდიმიტრის ქალაქგარე სასახლე გახდა. აქ ჩერდებოდნენ სმოლენსკიდან მოსკოვს მიმავალი ელჩები და უცხოელი მოგზაურები, აქ მოვიდა თავის გამზრდელ ბორის გოლიცინთან პეტრე I.

პატარა პუშკინს შეუყვარდა ნეკერჩხლისა და ალვის ხეები. მოკამკამე წყაროები და ზახაროვოს დაბურული ჭალა. შუა რუსეთის პეიზაჟი ამ ადგილებში მეტად მრავალფეროვანი და თვალწარმატებელია.

პუშკინმა სიყვარულით აღწერა ზახაროვოს პეიზაჟი ერთ-ერთ თავის ლიცეუმისდროინდელ ნაწარმოებში, ხოლო 1819 წელს მიხაილოვსკოეში ყოფნისას მშვენიერი ლექსით გამოხატა თავისი სიყვარული რუსული ბუნებისადმი.

მაგრამ ყველაფერი იდილიური როდი იყო ზახაროვოში. პუშკინმა პირველად აქ ნახა ყმაგლეხობა, რომლის მძიმე ხვედრი მთელი სიცოცხლის მანძილზე აღელვებდა მის პოეტურსა და მოქალაქეობრივ ფიქრებს.

8

ამ ადრეულ წლებში პუშკინი შეუმჩნევლად იღებდა პირველ-დაწყებით ლიტერატურულ განათლებასაც. იგი ისეთ ოჯახში იზრდებოდა, სადაც ყველანი დაინტერესებული იყვნენ მხატვრული სიტყვით, პოეზიას კი უმნიშვნელოვანეს საქმედ თვლიდნენ ცხოვრებაში. პუშკინს პატარაობიდანვე იტაცებდა სიმღერები, ზღაპრები და ლექსები, „ასეთივე ცნობისმოყვარეობით უსმენდა იგი დმიტრიევისა და თავისი ღვიძლი ბიძის ვასილის იგავებსა და სხვა ლექსებს“, — იგონებდა შემდეგში სერგეი პუშკინი.

ადრე ბავშვობაში პუშკინს აღეძრა მისი ასაკისათვის სრულიად უჩვეულო ინტერესი მწერლის პიროვნებისადმი. 1804 წელს სერგეი პუშკინს „ისტორიოგრაფად“ ახლად დანიშნული კარამზინი ესტუმრა. იმ დროს ის-ის იყო ჩაღებოდა ბრძოლა რუსული ენის კარამ-

ზინისეული რეფორმის მოწინააღმდეგეებთან. 1803 წელს გამო-
სულმა ადმირალ ა. შიშკოვის თხზულებამ „მსჯელობა ძველსა და
ახალ ენაზე“, დიდი აურზაური გამოიწვია. თხზულებაში კარამზინის
ლიტერატურულ ორიენტაციას, თითქოს გამოწვეულს ფრანგული
რევოლუციისადმი სიმპათიებით, უპირისპირდებოდა მართლმადი-
დებელი ეკლესიისა და თვითმპყრობელური ხელისუფლების იდე-
ების გამომსახველი ეკლესიურ-სლავური ენის ტრადიციები. ფი-
ლოლოგიური პრობლემა მწვავე პოლიტიკურ ხასიათს იღებდა, ხო-
ლო „სლავიანოროსებისა“ და კარამზინელების ახლად დაწყებული
ბრძოლა — თვალსაჩინო საზოგადოებრივ მნიშვნელობას.

ამ გაცხარებულმა ლინგვისტურმა დისკუსიამ ვასილი პუშკინი
ბრძოლის მოწინავე პოზიციებზე წამოსწია. „კარამზინის სკოლის
ბრძოლა შიშკოვის სკოლასთან მეტად საინტერესო მოძრაობაა ამ
საუკუნის დამდეგის ჩვენს ლიტერატურაში“, — წერდა ნ. ჩერნიშე-
სკი. „სიმართლე კარამზინის პარტიის მხარეზე იყო, და ვ. პუშკინმა,
კარამზინის მიმართულების ერთ-ერთმა გულმოდგინე მიმდევარმა,
ორი-სამი ილბლიანი იერიშიც მიიტანა მოწინააღმდეგეთა ბანაკზე“.

ამგვარად, კარამზინსა და სერგეი პუშკინს სასაუბრო არ დაეღე-
ოდათ. სავარძლიდან წამომდგარი, ახოვანი ისტორიკოსი ორატო-
რობდა:

შემართული ხელით
ცეცხლიანი თვლებით.

ეს არაჩვეულებრივი სანახაობა იყო, განსაკუთრებით ხუთი წლის
ბიჭუნასთვის, უჩუმრად რომ შიყუებულიყო. სავარძლის კუთხეში.
იგი თვალს არ აშორებდა „ცოცხალ მწერალს“ და ხარბად ისისხლ-
ხორცებდა გაუგებარსა და საუცხოო სიტყვებს. იქნებ უფროსებმა
მოასწრეს და წასჩურჩულეს კიდეც, რომ ამ ახოვანმა კაცმა შეთხზა
გეოლოგიური ზღაპარი ილია მურომეცზე. ეს ზღაპარი ხომ ასე ძა-
ლიან უყვარდა პოეტების ამ პაწია მსმენელს. ბავშვის გულში საი-
დანღაც ჩნდებოდა მშფოთვარე და ბუნდოვანი სურვილი თვითონაც
ამგვარი „ლამაზი ზღაპრების“ შემთხზველი გამხდარიყო.

ასეთი იყო პატარა პუშკინის ნათელი შთაბეჭდილებები: გადია,
დიდება, ნიკიტა, კრემლი, ზახაროვო, იგავ-არაკები და სიმღერები,
შინაყმები და პოეტები. ყველაფერი ეს ასაზრდოებდა მგრძნობიარე

ბავშვს და შეუმჩნევლად ამზადებდა მის მომავალ შემოქმედებას.

ნუ გავაზვიადებთ პუშკინის ბავშვობისდროინდელ დარდებს, მაგრამ ნურც დავმაღაოთ ბავშვის სევდის მიზეზს. კარგა ხანს მშობლებს არ უყვარდათ პუშკინი, ვერ გაეგოთ, რატომ იყო მათი უფროსი ვაჟი მუდამ დაფიქრებული. ნადეჟდა არ იყო მეოჯახე ქალი და ეს მოვალეობა დიდი სიხარულით გადააბარა თავის მომჭირნე და გამრჩე დედას. ქმარივით ფრცხი ხასიათის ქალს მაღალი წრის საზოგადოების ცხოვრება უყვარდა. მიუხედავად ეგზოტიკური მომხიბლაობისა, პუშკინის დედა ნამდვილი რუსი ქალი იყო. პაპის მხრიდან ისიც პუშკინთა ისტორიულ შთამომავლობას ეკუთვნოდა, დიდებით — ბოიარ რევესკების გვარს. მამით — სავსებით გარუსებულ პანიბალთა თაობას. მისი აღმზრდელი იყო პორტას მძლეველი, XVIII საუკუნის გამოჩენილი რუსი სარდლების და ადმირალების თანამებრძოლი. ნადეჟდა არასოდეს დაშორებია თავის დედას, ასე რომ ეტრფოდა თავისი ქვეყნის წარსულს და ასე ოსტატურად ფლობდა რუსულ ხალხურ მეტყველებას. პუშკინის დედა იზრდებოდა თავის ბიძაშვილთან ალექსანდრე იურის ძე პუშკინთან ერთად, რომელიც სახმელეთო შლიახტის კორპუსში იყო აღზრდილი. იგი ნადეჟდას უამბობდა რუსეთის სახელოვან საბრძოლო გამმოცემებს. მაღალი საზოგადოების ყაიდაზე აღზრდამ ნადეჟდას ზეპირსა და ეპისტოლარულ სტილს თუმც კი მისცა იმ დროს მიღებული ფრანგული კლასიციზმის ელფერი, მაგრამ ვერ მოსწყვიტა ვერც მშობლიურ ბუნებას და ვერც რუს ადამიანებს, რომლებიც გარს ეხვეოდნენ მას სოფელსა და დედაქალაქებში. ნადეჟდას უყვარდა მიხაილოვსკოეში ყოფნა. ქმრის ლიტერატურულ გემოვნებასა და საქმიანობას ისიც იზიარებდა და ახლოს იცნობდა გამოჩენილ რუს მწერლებს. სერგეი პუშკინის ლიტერატურული სალონის ღირსეულ დიასახლისს უყვარდა საღამოები, შინაური სპექტაკლები, დეკლამაცია, თეატრი, მუსიკოსთა და მხატვართა საზოგადოება.

მაგრამ მაღალი წრის ასეთმა აფორიაქებულმა ცხოვრებამ ერთიანად გაიტაცა ახალგაზრდა ქალი და სავსებით მოსწყვიტა იგი ბავშვებს. პატარები მოკლებულნი იყვნენ დედობრივი აღვრდის ბედნიერებას. სხვებზე მეტად ამას ნაკლებსაყვარელი ალექსანდრე

გრძნობდა. ნადეჟდას ხსოვნის უსიტყვო საყვედურად რჩება ის, რომ დედის თემა არ არსებობს მისი შვილის პოეზიაში.

პატარა პუშკინი ბავშვობიდანვე გაუბრუნდა მამას. დროთა განმავლობაში კი ეს უცხოობა მამა-შვილს შორის აშკარა უთანხმოებაში გადაიზარდა. ახალგაზრდა ალექსანდრემ, პოეტმა-მებრძოლმა, დეკაბრისტების თანამოზიარემ და შთამაგონებელმა, იმდენად გაუსწრო სერგეი პუშკინის კამერულ პოეზიას, რომ მამა-შვილის შინაგანი კონფლიქტი და აშკარა განხეთქილება სრულიად გარღვეული შეიქნა.

სერგეი პუშკინის თავისებური ხასიათი მთელი მისი ცხოვრებისეული წინააღმდეგობებით მაინცდამაინც ვერავის განაწყობდა სულიერი სიახლოვისათვის.

ეს იყო მეტად განათლებული და თავაზიანი ადამიანი, დიდი მოთაყვანე და დიდი მცოდნე ფრანგი კლასიკოსებისა, შეიძლება ითქვას პირველი რუსი „მოლოფრისტიკ“ კი. მაგრამ ამასთან ერთად ფიცხი, ანჩხლი, დესპოტური, ცხოვრებაში ზომაზე მეტად უდარდელი, თუმცა ზედმიწევნით ხელმოკერილი. ადრე გაღვივებულმა პოეტურმა ინტერესებმა მოსწყვიტეს იგი ოფიციალურ რუსეთს და დაუახლოვეს რუსული. კულტურის საუკეთესო წარმომადგენლებს. ახალგაზრდობაში თავმდაბლობითა და სიმორცხვით გამოირჩეოდა, მოწიფულობისას არ ეძებდა დიდებას და ყველაფერს პოეზია და ნიჭიერ ხალხთან მეგობრობა ერჩია. ოცდარვა წლის სერგეი პუშკინმა დატოვა გვარდია შტაბსკაპიტნის ჩინით, პეტერბურგიდან მოსკოვს გადავიდა და იქ რომელიღაც უბრალო ადგილზე მოეწყო მეტად უმნიშვნელო დაწესებულებაში. უეჭველია, თავისი ძმის დარად ნასაც ეზიზღებოდა აურაცხელი ყმების მეპატრონეები, თავის დღესა და სიცოცხლეს თამბაქოს წევას, ძაღლების დაპურებასა და გლეხების გაროზგვას რომ ანდომებდნენ, როგორც ამას ვასილი პუშკინის მიერ სატირულად დახატული მემამულე პერხუროვი აკეთებდა. ამ საზოგადოებაში ფართოდ ფესვმოკიდებული ქალაქის თამაში, ხშირად ბოროტმოქმედებამდე რომ მიჰყავდა ადამიანი, არ აინტერესებდა სერგეი პუშკინს. იგი არ დაეძებდა ჩინებს, არც სასახლის კარის წეს-ადათებს მისდევდა სასოებით. პოეზიისა და თეატრის მცოდნეს თანდაყოლილი პქონდა მოლექსეობა. შესანიშნავი ლინგ-

ვისტური ნიჭის წყალობით სერგეი პუშკინს ერთნაირად ემარჯვებოდა როგორც რუსული, ისე ფრანგული რითმა. „ნაუცბათევი“ ლექსების ოსტატი იყო და დიდი ხალისით უძღვნიდა ამ ლექსებს ნაცნობ-მეგობრებს. დაცულია მისი ლექსი შვილისადმი. 1837 წელს სერგეი პუშკინმა პ. ოსიპოვას აჩუქა თავისი ალექსანდრეს პორტრეტი და მამობრივი მწუხარებით აღსავსე ლექსი რუსულ ენაზე. სწორედ მან შეუენახა შთამომავლობას თავისი შვილის ბიბლიოთეკა და მოასწრო პრესაში გამოქვეყნებინა მოკლე, მაგრამ მეტად მნიშვნელოვანი მოგონებები პრეტზე.

4

ექვგარეშეა, მოზარდი ალექსანდრეს უსაყვარლესი ნათესავი იყო ბიძა ვასილი. უმცროსი ძმისაგან ვასილი მეტისმეტად უწყინარი ხასიათით განსხვავდებოდა. მშობლების სიყვარულს მკაცრებული უფროსი ძმისწული მან გულითადი ყურადღებითა და ზრუნვით გაათბო.

რაკი ბავშვს ნიჭი შენიშნა, ამ თავმდაბალმა ლიტერატორმა იკისრა მისი გაწვრთნა სიტყვიერებაში და ღირსეულადაც შეასრულა პასუხსაგები ამოცანა. უნდა ვაღიაროთ, რომ ვასილი პუშკინი სავსებით მომზადებული იყო ამისათვის, ნაკლებნიჭიერი ლირიკოსი გულმოდგინედ მუშაობდა ლექსის დარგში: ზედმიწევნით ამუშავებდა სხვადასხვაგვარ პოეტურ ჟანრებს — ეპისტოლეებს მეგობრებისადმი, არაკებსა და ზღაპრებს, სატირულ პოემებს, ეპიგრამებს, მადრიგალებს, საალბომო ლექსებს, ექსპრომტებს, მოცემულ რითმაზე დაწერილ ლექსებს. დაბოლოს, როგორც ფოლკლორისტი, ეს დახვეწილი ლექსის მცოდნე ეკუთვნოდა XVIII საუკუნის პოეტთა პლეადას, რომლებიც ამუშავებდნენ ძველ რუსულ გადმოცემებსა და სლავურ მითოლოგიას (ხერასკოვი, დერევეინი, ბოგდანოვიჩი, რადეშიჩევი).

1

სწორედ ყოველივე ამის გამო იყო დაფასებული ვ. პუშკინი როგორც „პოეზიის პროფესორი“. დამწყები მელექსისათვის შეეძლო ყოფილიყო ცოცხალი წყარო მეტრიკაში, მხატვრულ სინტაქსსა და სიტყვიერების თეორიაში.

უდავოდ დიდი სარგებლობა მოუტანა ვასილი პუშკინმა ახალბე-
და ლიტერატორს თავისი რეალისტური სტილითაც. იგი არ იყო მის-
ტიკისა და ფანტასტიკის მოყვარული, იცოდა ცხოვრების აღწერა,
იცნობდა ხალხურ მეტყველებას, მახვილი თვალით უყურებდა და-
მახასიათებელ ტიპებსა და თანამედროვე სინამდვილეს. „საშიშ მე-
ზობელში“ მეტად კოლორიტულად აღწერა „უჩინოთა“ მოსკოვი,
თავზეხელაღებული ტროიკა, მთვრალი მოქეიფეები, აღვირახსნილი
ბუინოვი, რომელიც შემდეგში გოგოლის ნოზდრევის წინამორბე-
დადაც კი აღიარეს.

წვრთნას უქმად არ ჩაუვლიო. სახუმარო პოემებში, ეპიგრამებსა
და ეპისტოლეებში ყრმა პოეტი მისდევს თავისი ბიძის მეთოდებსა
და გამოცდილებას. იგი არც თავისი გამზრდელის თავისუფალ აზ-
როვნებას ღალატობს. „მასწავლებელი“ ქადაგებდა მკაცრობ, მოსწრე-
ბულ, მართალ სიტყვას, კონკრეტულ და „რეალურ სახეს“. რომე-
ლიც გამორიცხავდა ყოველგვარ რომანტიკულ ბუნდოვანებას ან
მიდრეკილებას იმქვეყნიურისადმი. ვასილი პუშკინის სკოლა შესა-
ნიშნავი წამალი გამოდგა ყოველივე იდუმალის, სასწაულებრივის,
სატანურისა და ღვთაებრივის წინააღმდეგ, რაც თან მოჰქონდა გერ-
მანული ყაიდის რეაქტიულ რომანტიზმს. ყრმა პუშკინი გულმოდგი-
ნედ სწავლობდა ჟუკოვსკისაგან. მაგრამ ჟუკოვსკის ჯადოქრულმა და
მატუთნებელმა ლექსებმა ვერ შეჰყარეს პოეტს ეს „განდგომილი“
და „არამიწიერი“ პოეზიის სენი. ის ყოველთვის ირონიულად ეწი-
ნააღმდეგებოდა ასეთ პოეზიას. პოეტმა უნდა წეროს ცხოვრებაზე,
ადამიანებზე. თავისი სიტყვით მან მონაწილეობა უნდა მიიღოს კა-
ცის საზრუნავსა თუ საწუხარში და იყოს ყველასათვის გასაგები და
საინტერესო — აი, ყოველთვის ამისკენ მიისწრაფოდა ვასილი პუშ-
კინი და ამასვე ასწავლიდა თავის ძმისწულს. მისი დამსახურება
დღემდე შეუმჩნეველი, მაგრამ ნამდვილად მნიშვნელოვანია. იგი
პირველი მასწავლებელია პუშკინისა პოეზიაში. ლექსის ოსტატები
ბატიუშკოვი და ჟუკოვსკი განუზომლად ძლიერნი და გავლენიანი
აღმოჩნდნენ ვასილი პუშკინზე, მაგრამ ისინი უფრო გვიან გაიცნო
პოეტმა.

ასეთი სხვადასხვაგვარი შთაბეჭდილებების, მაგრამ რუსული ბუ-
ნებისა და ხუროთმოძღვრების, იგავ-არაკებისა და სიმღერების გა-
რემოცვაში გადიოდა პუშკინის ბავშვობა.

„ახოვრების დასაწყისში“

1

დრო იყო მშობლებს ბავშვის სერიოზულ სწავლაზეც ეფიქრათ. მამას აღზრდის პრობლემა უდავოდ მნიშვნელოვან საქმედ მიაჩნდა, მაგრამ ერთობ თავისებურად წყვეტდა ამ საკითხს. თვითონ დედოფალ ეკატერინესდროინდელი დახვეწილი, აზნაურული განათლება ჰქონდა მიღებული და მოითხოვდა ახალი თაობაც მისი განათლების პრინციპების მიხედვით აღეზარდა. სწავლების დასაწყისად და საფუძვლად სერგეი პუშკინი თვლიდა ევროპული ენების, განსაკუთრებით ფრანგულის ცოდნას. მისი აზრით უცხო ენის დაუფლება შეიძლებოდა მხოლოდ ლიტერატურული ფორმების და პოეტური სტილის შეთვისებით; ამიტომ ენა უნდა შეესწავლათ კლასიკური ნიმუშების: „სილის“, „ანდრომაქეს“, „ტარტიუფის“, „მაკბეტის“, „ჰენრიადის“ კითხვის მეშვეობით. ცნობილია, რომ თვით სერგეი პუშკინმა დაიწყო შვილების ასეთი ლიტერატურული აღზრდა — თავის საყვარელ მოლიერს ხმამაღლა უკითხავდა ბავშვებს.

სამწუხაროდ, პრაქტიკულმა საქმიანობამ განზრახვა ვერ გაამართლა. შინაურულმა წვრთნამ სამუდამოდ შეაზიზღა პატარა ალექსანდრეს ფრანგული სეარჯიზოები და არითმეტიკა, სამაგიეროდ უცხო ენისა და პოეზიის შესანიშნავ მცოდნედ აქცია. ამ საქმეში პოეტი პედაგოგებზე არანაკლებ უნდა უმაღლოდეს თავის ნათესაებს. მამამისი, ექვვარეშეა, სწორ გზას დაადგა, როდესაც პატარაობიდანვე აზიარა ბავშვები უფროსთათვის განკუთვნილ ლიტერატურას, რვა წლის ბიჭუნას ფართოდ გაუღო თავისი წიგნის კარადები და ნება დართო ბავშვს მუდამ დასწრებოდა კაბინეტსა თუ სასტუმრო ოთახში მწერალთა საუბრებს. სერგეი პუშკინმა შექმნა მშვენიერი გონებრივი გარემო დიდი პოეტის — მისი შვილის აღზრდისათვის.

მთავარ წვრთნას პუშკინი საბავშვო ოთახში კი არა, მამის მისაღებ ოთახებში გადიოდა. აქ ისმენდა იგი ლექსებს და არაჩვეულებრივად იოლად იმახსოვრებდა მათ. აღზრდის ასეთი სისტემისას

პედაგოგების როლი საგრძნობლად სუსტდება. სხვადასხვა ჯურის აღმზრდელ ქალებს — გერმანელს, ფრანგსა თუ ინგლისელს — დიდი დამსახურება არ მიუძღვით პუშკინის აღზრდასა და განვითარებაში. ჩვენამდე შოალწია მისს ბელისა და ფრაუ ლორჟის სახელებმა, რომლებიც ენებს ასწავლიდნენ პატარა პუშკინებს. ბავშვობისას ალექსანდრე არ დაუფლებია არც გერმანულსა და არც ინგლისურს. სამაგიეროდ თავისი ავტობიოგრაფიის კონსპექტში შემდეგში ასეთი რამ ჩაწერა: „პირველი უსიამოვნება — გუვერნანტები“.

მალე წამოზრდილი ალექსანდრე დაშორდა გულისგამწყალებელ აღმზრდელ ქალებს და ფრანგ მასწავლებელთან გრაფ მონფორთან დაიწყო მეცადინეობა. პუშკინის პირველმა გუვერნიორმა, მაღალ საზოგადოებაში აღზრდილმა გრაფმა მუსიკაც იცოდა და ფერწერაც. მონფორი შეცვალა ბ-ნმა რუსლომ, რომელიც ბიჭუნას თავისი მშობლიური ენის გარდა ლათინურსაც ასწავლიდა. ბატონი რუსლო პუშკინების ოჯახშიც კი გამოირჩეოდა ლექსის წერის ნიჭით. როგორც ჩანს, სერგეი პუშკინის მოწვეული პედაგოგები არ ეკუთვნოდნენ შემთხვევითი მასწავლებლების კატეგორიას, რომლებსაც ხშირად სთავაზობდა ხოლმე მემამულეთა ოჯახებს ფრანგული ემიგრაცია.

მშობლიურ სიტყვიერებას ყრმა პუშკინებს მღვდელი ბელიკოვი ასწავლიდა. ეს არ იყო გუდამშიერი მედავითნე, წერა-კითხვას რომ ასწავლიდა ხოლმე XVIII საუკუნის უმწიფარებს. ბელიკოვი იყო პუშკინების სახლის საერთო კულტურისათვის საცესებით შესაფერი-ლი ადამიანი, ცნობილი მოქადაგე და მწერალიც კი. მშობლიური ენის გარდა ის ბავშვებს ასწავლიდა არითმეტიკასა და კატეხიზისს. ორი ინსტიტუტის პროფესორი ბელიკოვი კარგად ფლობდა ფრანგულ ენასაც.

სიტყვის ჰერმარიტი კულტურა, პუშკინის პირველსავე ლექსში რომ ასეთი სიძლიერით გამოჩნდა, წიგნების ადრეული კითხვითაც აიხსნება. „ბავშვი ღამეებს ათენებდა და მამის კაბინეტში უჩუმრად ზედიზედ ნთქავდა წიგნებს“, — ამბობდა პოეტის ძმა. „ბიბლიოთეკა შედგებოდა ფრანგი კლასიკოსებისა და XVIII საუკუნის ფილოსოფოსთაგან“, — იუწყება პოეტის და. შეიძლება დავასკვნათ, რომ აქ ნახავდით რაბლეს, კორნელის, რასინის, მოლიერს, ლაფონტენს, ბუ-

ალოს, ლესაჟს, ვოლტერს; ბომარშეს. ფილოსოფოსთაგან პოლბახს, პელვეციუსს, მაბლის, მონტესკიეს, დიდროს და რუსოს, რომელთა სახელებს არაერთხელ ვხვდებით პუშკინის ნაწარმოებებში.

საფიქრებელია, რომ მამისეულ ბიბლიოთეკაში პუშკინმა იპოვა „ძველი საფრანგეთის“ კომიკური პოემებისა და მსუბუქი პოეზიის ნიმუშებიც. ლიცეუმისდროინდელ ლექსებში ის ასახელებს ლაფარს, შოლდეს, გრეკურს, ვერკიეს. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ევარისტ პარნის, „ეროტიკული სიმღერებისა“ და „ბიბლიური თავგადასავლების“ ავტორს. იცნობდა პუშკინი კლემან მაროსაც. ოღვა პავლიშჩევას ცნობით მისი ძმა უკვე ცხრა წლის ასაკში სიყვარულით ჩაჰკირკიტებდა პლუტარქეს — რესპუბლიკელთა საყვარელ მწერალს. პუშკინი გატაცებით კითხულობდა ჰომეროსის პოემებს ფრანგულად. მის ცნობილ ორტაეპიან ლექსს (1830) „ილიადას თარგმანზედ“ („მესმის მიმქრალი ხმა ღვთაებრივი ელინთ სიტყვისა...“) სათავე ბავშვობისას წაკითხულ წიგნებში უძევს.

როგორც ი. პუშკინი ამბობს, მისი მეგობარი პოეტი ბავშვობის წლებში ხშირად იყო ბიძასთან — „ლიტერატორთა წრეში“. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ იგი სარგებლობდა ვასილი პუშკინის მიერ 1803 წელს უცხო მხარეებიდან ჩამოტანილი სახელგანთქმული ბიბლიოთეკით; ექვგარეშეა, ბიბლიოთეკას ჰქონდა ვრცელი რუსული განყოფილება. თორმეტი წლის პუშკინს ბუტურლინების ძვირფასი წიგნთსაცავიც აზიდავდა, უყვარდა იქაური ტარსიკონის ყუეებისა და იშვიათი გრავეურების თვალიერება და იმ წიგნების წაკითხვა, რომლებიც მამამისის ბიბლიოთეკაში არ იყო.

მსოფლიო ლიტერატურის ნიმუშებთან ერთად ბავშვი აქ მშობლიურ კლასიკასაც ეცნობოდა. იმ რუსი პოეტების სახელების მიხედვით, რომელთაც ვასილი პუშკინი თავის ეპისტოლეებში იხსენებს, შეიძლება დავასკვნათ, თუ რას კითხულობდა ჭაბუკი პუშკინი. ესენია: ლომონოსოვი, დერჟავინი, ბოგდანოვიჩი, ენისა და სტილის ნოვატორები — კარამზინი და დმიტრიევი:

„აი, რით უნდა იამაყოს დღეს ყველა რუსმა!“

პატარა ალექსანდრე, ექვგარეშეა, ბავშვობაშივე იცნობდა თავისი ქვეყნის დიდ პოეტებს, სხვანაირად იგი ვერ შეიძლებდა სიყრმიდანვე ასეთი შეუდარებელი სიმსუბუქით დაუფლებოდა რუსულ

ლექსს. პუშკინის ადრინდელი ლექსები აკრელებულია ლომონოსოვის, დერჟავინის, ფონეზინის, რადიშჩევის, ჟუკოვსკის, კრილოვის, ბატიუშკოვის სახელებით. აღსანიშნავია, რომ პოეტმა-ამხანაგებმა უკვე 1812 წლის გაზაფხულზე მაღალი შეფასება მისცეს თავიანთი ბრწყინვალე თანაკურსელის სიტყვიერ კულტურას.

მაგრამ პუშკინის ერუდიცია გაცილებით დიდი იყო. ცამეტი წლისა, ლიცეუმში მისვლისას, კარგად იცნობდა მსოფლიო ლიტერატურას, გამომუშავებული ჰქონდა აზროვნების ჩამოყალიბებული ჩვევები, რომლებიც განმანათლებლური ფილოსოფიის რევოლუციურსა და ათეისტურ მიმდინარეობებს ეხმაურებოდნენ.

2

მაგრამ ყოველგვარ ანთოლოგიასა და აღმანახს სჯობდა ცოცხალი პოეტების ხმა, ასე ხშირად რომ გაისმოდა პუშკინების სახლში. აქ ყოველთვის ჟღერდა ლექსი. პუშკინის ყრმობისას მამამისის სასტუმრო ოთახში გამოჩნდა ახალი თაობის ორი უდიდესი პოეტი: ჟუკოვსკი და ბატიუშკოვი. მალე პოეტმა-ლიცეისტმა თავის მასწავლებლად სცნო ისინი.

ახალგაზრდა მწერლების წრეში ბატიუშკოვი გამოირჩეოდა შეუპოვარი შრომით; სწორედ ბატიუშკოვი ცდილობდა ახალი, ცოცხალი ინტონაცია მიეცა XVIII საუკუნის ლექსისათვის. მის მიერ წამოწყებულმა ამ უძნელესმა ცდამ ის იყო მოიტანა კიდევ გასაოცარი შედეგები. ყალიბდებოდა მოქნილი და ძლიერ რიტმიანი ახალი ლირიკული ლექსი, შესანიშნავად რომ შეესაბამებოდა ეროვნული ლიტერატურის წინაშე მდგომ დიდ ამოცანებს. ბელინსკის სიტყვებით, ბატიუშკოვის პირველივე ლექსები რუსულ პოეზიაში მოახლოებული გადართილების წინამორბედი იყო. ამ ლექსებს უსათუოდ პუშკინი უნდა მოჰყროდა.

პუშკინის პირველ ლექსებში სამი თავისებურება გვაოცებს: მისი შემოქმედებითი ნიჭის არაჩვეულებრივად ნაადრევი გაღვიძება, ჟანრების გასაოცარი მრავალფეროვნება (აქ „მგოსანი-ბავშვი“ ცდიდა თავის შესაძლებლობას) და მისი პირველი ნაწარმოებების დამაჯერებლობა და სისრულე. მალე-თავი იჩინა კიდევ ერთმა თვისებამ, რომელმაც განსაზღვრა მისი პოეზიის შემდგომი განვითარე-

ბა: განუხრელი ლტოლვა ეპოქის მოწინავე იდეებისა და წამყვანი პოლიტიკური აზროვნებისადმი.

პუშკინის პოეტურმა შეგნებამ ძალიან ადრე იჩინა თავი: 1816 წელს ახლოწარსულის ნაკვეთეებზე დაწერილი ლექსი „სიზმარი“ აღსავსეა გადიის ზღაპრებიდან მიღებული შთაბეჭდილებებით. იგი მთელი თავისი სიღრმით გადაგვიშლის ბავშვის შემოქმედებითი ზრახვების აღმოცენების შინაგან, შეუმჩნეველ პროცესს. ჯადოსნური სახეები იწვევენ „ფრთიან ოცნებებს“, რაინდული გმირობა აღძრავს სახელის მოხვეჭის სურვილს: „და ოცნებაში დაჰქრის ნორჩი გონება...“

ადრე იჩინა თავი მომავალი სიტყვის ოსტატის მრავალმხრივმა ნიჭმაც: ბიჭუნა მალე ეუფლება ლექსის მრავალნაირ ჟანრს და ზომას, სხვადასხვა ინტონაციას აძლევს თავის ყოველ ახალ ლექსს.

პირველი პოეტური ფორმა, რომელმაც მიიზიდა პუშკინი, მისი დის ცნობით, იგავია. ამასვე გვატყობინებს მამამისიც. XIX საუკუნის დასაწყისში ფართოდ იყო ცნობილი დმიტრიევის იგავები. დმიტრიევეთანვე იხსენიებდნენ ვ. პუშკინს—მის მიმდევარსა და თავშესაქცევი, ჭკუის სასწავლებელი არაკების ავტორს. მალე ყრმა პოეტმა განსაკუთრებული სინაზით ახსენა „ვანიუშა ლაფონტენი“. ბავშვობისას მას ფენელონის იგავების საკუთარი ეგზემპლარიც ჰქონდა.

თავგადადებული თეატრისმოყვარე სერგეი პუშკინის სახლში ხშირად იმართებოდა შინაურული წარმოდგენები. სასტუმრო ოთახში სავარძლებს რიგებად დაამწყკრივებდნენ, თეატრები კი კულისებად გადაიქცეოდა ხოლმე. თვით მასპინძელი—რეჟისორი უმეტესად მოლიერის გმირების როლს ასრულებდა. თამაშით იგი ტოლს არ უდებდა ძველი მოსკოვის საუკეთესო სცენისმოყვარეთ. მეგობრებით სავსე პარტერი არ მაღავდა თავის მოწონებას, ბავშვები მონუსხულებივით აღევნებდნენ თვალს სატირული კომედიის ან ხალხური ფარსის მხიარულ ოხუნჯობებს.

პუშკინის დამ „პატარა კომედიები“[•] დაარქვა ერთ-ერთ პირველ სათეატრო ჟანრს, რომელმაც პოეტი მოხიბლა. ამ კომედიების იმ-

პროვოზირება ფრანგულ ენაზე ზღებოდა და აშკარად მოლიერი იყო შთაგონების წყარო: ასეთი სახის ერთაქტიან პიესებს ეკუთვნის „სასაცილო მანქანები“, „ძალად ქორწინება“, „ცრუ რქოსანი“. ამ მოკლედ პიესების დამახასიათებელი ნიშნებია — სიუჟეტის ანეკდოტურობა, მძაფრი ინტრიგა, თემის სხარტი გახსნა, კეთილი დასასრული. ჩვეულებრივ, პიესის ცენტრში იყო სასაცილო სიტყუე ან კომიკური გაუგებრობა, რასაც შედეგად მოსდევდა მთელი რიგი მხიარული სიტუაციებისა.

პუშკინის ერთ-ერთი ადრინდელი, ჩვენამდე მოღწეული პიესის სათაური („Escamoteur — გამტაცებელი) მიგვითითებს ძველებურ კომედიურ ტრადიციაზე. შესაძლებელია, ადრინდელი ნაწარმოები პატარა ავტორს შთააგონა „სკაპენის ოინებმა“, სადაც ოსტატურად გაცურების თემა მეტად მახვილად და საინტერესოდაა გადწყვეტილი.

ჯერჯერობით პატარა პუშკინისათვის „ტარტიუფის“ შემქმნელი მიმზიდველი იყო თავისი მხიარული ინტრიგებითა და კომიკური ტიპებით. მალე პუშკინმა მოლიერი აღიქვა როგორც „ბუმბერაზი“, როგორც პოეტი და მოაზროვნე. მოლიერით ეზიარა პუშკინი ფრანგული აღორძინების მუამბოხე სულს.

პოეტის დაინტერესება სხვა-ჯანრით — ეპიგრამით — დაკავშირებულია მის. პირველ კომედიასთან. როგორც ცნობილია, პუშკინის დამოღგამ სასაცილოდ აიგდო „გამტაცებელი“. მისივე სიტყვებით, ძმას არ სწყენია ეს ამბავი და თავის თავზე თვითონვე დაუწერია ეპიგრამა:

ნეტავ რად იყო, რომ „მარჯვე ქურდზე“
სტენით. იკლებდნენ იქ მყოფნი პარტერს?
ვაგლახი მიტომ, რომ ლექსის დამწერმა
თვითონ მოჰპარა იგი მოლიერს.

პუშკინის პირველსავე სატირულ ნაწერებში, რომლებიც დას დახსომებია, უკვე იგრძნობა პოეტის ქეშმარიტი მოწოდება. ბუნებრივად, მსუბუქად, ცოცხლად გამოთქმული სტრიქონები სხარტად გადმოგვცემს მახვილგონიერ აზრს. მთელი სტროფი დინამიკური, ზუსტი და ბრწყინვალეა. პატარა პუშკინი უკვე შესანიშნავად ფლობს ეპიგრამულ ლექსს.

ეპიკურმა პოემებმა პუშკინს უახლესი ლიტერატურის მიმართაც გაუღვივეს ინტერესი. „ათი წლის პოეტმა ვოლტერის „ჰენრიადის“ წაკითხვის შემდეგ დაწერა ჰეროიკულ-კომიკური პოემა ექვს სიმღერად: „Toliede“. პოემის გმირი იყო მუქთახორა მეფე დაგობერტის ჯუჯა, შინაარსი — ჯუჯებსა და ჯუჯა ქალებს შორის ომი“. — გვიამბობს პოეტის და.

ათი წლის პუშკინს შეეძლო დაეხსომებინა ვოლტერის კლასიკური მიმართვა: ჰემმარიტებამ ძალა და სინათლე უნდა მიაწოდოს ნაწარმოებს, მიაჩვიოს სიმართლის ხმას მეფეთა სმენა, მწერლის კალამმა უნდა გამოსახოს ხალხის ტანჯვა და ამხილოს მმართველთა შეცდომები.

მაგრამ ბიკუნას არ დაუსვამს თავის წინაშე ასეთი ამოცანა. ჰენრიადისნაირი ძნელი ჟანრის ნაწარმოების შექმნა აღემატებოდა მის ძალებს. პოეტის და სწორად მიგვითითებს, რომ პუშკინმა დაიწყო ჰეროიკულ-კომიკური პოემის წერა, ე. ი. შეუდგა გმირულ ეპოსზე პაროდის შექმნასო. საფიქრებელია, რომ სერგეი პუშკინის ბიბლიოთეკაში XVIII საუკუნის სხვა სახუმარო პოემებს შორის იყო ფრანგი პოეტის მონბრონის „შებრუნებული ჰენრიადაც“, რომლის მიზაძვითაც შექმნა პატარა ალექსანდრემ „ტოლიადა“.

პუშკინის ამ პოემას სამწუხარო ბედი ეწია. უკმაყოფილო გუგერნანტმა, ალექსანდრე გაკვეთილების ნაცვლად ასეთ სისულელეს აკეთებდნო, უჩუმრად ხელში ჩაიგდო მისი რვეული და სათანადო საჩივრით ჩააბარა გუგერნიორ შედელს. წაიკითხა თუ არა პაროდული პოემის პირველი სტროფები, ფრანგმა მოუჩივრებლად გადაიხარხარა.

ახალბედა, პოეტმა შეუწაცხოფილად იგრძნო თავი: ხელნაწერი უჩუმრად მოსტაცეს, ლექსებიც მასხრად აიგდეს. „მაშინ, — გვიამბობს ოლგა — პატარა ავტორი ატირდა და თავმოყვარეობაშგლახულმა პოემა ღუმელში შეაგდო“. ერთი შეხედვით ეს თითქოს ჩვეულებრივი ამბავია. ნამდვილად კი პირველი დარტყმა პუშკინის შემოქმედებით ბიოგრაფიაში: თვითნებურად დაეპატრონენ პოეტის ხელნაწერს, აბუჩად აიგდეს იგი. ძალადობით და უმეცრებით აღმოფოთებულმა ავტორმა კი პროტესტის ნიშნად დაწვა თავისი სანუკვარი რვეული.

მოზარდის შესამჩნევი შინაგანი გარდატეხა ჯერ კიდევ მშობლების ოჯახში ყოფნისას შეიმჩნევა: პირვანდელი გულუბრყვილო შთაბეჭდილებები „ყოფიერების ყველა შთაბეჭდილების“ ცოცხალი და დაკვირვებული აღქმით შეიცვალა. 1806 წლისათვის აღრინდელი წლების მოუქნელობისა და მღუშარების კვალიც კი გაჰქრა. პოეტის მამის ცნობებით, ბავშვი „დიდი წარმატებით ეუფლებოდა ცოდნას, ენებს და სიცელქესაც არ აკლებდა ხელს, გამოირჩეოდა ფიცხი ბუნებით, არაჩვეულებრივი მეხსიერებით და თავისი ასაკისათვის გასაკვირი დაკვირვებული ჰყოლო“.

ახალმა ცხოვრებისეულმა გამოცდილებამ გააფართოვა მოზარდის სულიერი ჰორიზონტი, წიგნების კითხვამ და დისპუტებმა ხელი შეუწყო მისი აზროვნების განვითარებას. პუშკინს უკვე ესმის, რომ ლიტერატურა მარტო უწყინარი რითმების თხზვა კი არა, განუწყვეტელი ბრძოლაა, აზრთა შეხლა-შემოხლა, თავდასხმა და თავდაცვა, რომ ძლიერ პოეტურ სახეებს შეუძლია მწერლის საბრძოლველად შეიარაღება, მოხდენილ ლექსს კი — მოწინააღმდეგის განადგურება. ამას ამბობდნენ კარამზინის მეგობრები, დაცინვითა და ზიზლით რომ იხსენიებდნენ თავიანთ ანტაგონისტებს — შიშკოვს, ხვოსტოვს, შახოვსკის.

უკვალოდ არ ჩაუვლია პუშკინისათვის მშობლიურ სახლში მიღებულ მდიდარ შთაბეჭდილებებს. დიდება ჰანიბალმა შესანიშნავად იცოდა რუსული ენა. ამასთანავე თავისი მრავალჭირნახული ცხოვრების ამბები შეეძლო გაემდიდრებინა XVIII საუკუნის ოფიციალური ენის უამრავი გამოთქმით, სამხედრო და საზღვაო სიტყვებით, პროვინციული მდაბიური ენის ლექსიკითა და ძველებური საკანცელარიო საჩივრების ღვარჯნილი „შტილით“. ძიძა-გადიების, ლალების, შინაყმებისა და ყმების — სუილის, კობრინოს, ბოლდინოსა და ზახაროვოს მკვიდრთა ლაპარაკში-სიმღერებსა თუ ზღაპრებში გამოუღვევლად მოედინებოდა მადლიანი, ძარღვიანი, ცოცხალი ხალხური სიტყვა. ქადაგ-მღვდელს ბელიკოვს თავის გაკვეთილებზე არქაული სლავური ტექსტები მოჰყავდა. საზეიმო კლასიკურ-ლექსებთან ერთად აქ გაისმოდა ეჟოვსკისა და ბატიუშკოვის ნაწერები.

ტრაგიკოსების მწყობრი მონოლოგები, იგავების თავისუფალი წყობა, „წარმავალი პოეზიის“ მსუბუქი სტროფები, ხალხური სიმღერების იკლიკანტური რიტმები — ყველაფერი ეს ნიადაგ გაისმოდა იმ სახლში, სადაც ალექსანდრე პუშკინი იზრდებოდა.

და მაინც სიყრმის წლებიდან პუშკინს ცოტა რამ დარჩა სასიამოვნოდ მოსაგონარი. მოზარდი ყმაწვილის თავისებური შინაგანი ცხოვრება მოკლებული იყო გულთად ყურადღებას. დღემდე გაურკვეველმა გარემოებამ ადრე ააყრევინა მშობლებს გული უფროს ეაჟზე; მათ გაღმერთებული ჰყავდათ უმცროსი ვაჟი ლევ პუშკინი (დაიბადა 1805 წელს).

მოგვიჩვენებთ პუშკინის ოჯახის წევრებისა და მისი პირადი მეგობრების ახლობელი ანენკოვნი დარწმუნებით იტყობინებოდა, რომ 1815 წლამდე ნათესაობა ექვის თვალთ უცქერდა ალექსანდრეს შემოქმედებით საქმიანობას: „ახალგაზრდა პუშკინის პოეზია მისი მახლობლების აზრით ცუდლუტობა იყო და ნიადაგ კიცხვის საგანს წარმოადგენდა.“

ყურადღებასა და შეფასებას პუშკინი გარეშე ხალხთან პოულობდა. მათ შეუმჩნეველი არ რჩებოდა ახალბედა პოეტის არაჩვეულებრივი ნიჭი.

პოეტისათვის არც ბავშვობისას და არც მთელ მის შემდგომ ცხოვრებას მოუტანია მშვიდი, უშფოთველი სიხარული. ადრე იჩინა თავი დიდი შემოქმედებითი ბუნების მღელვარებამ და სულიერმა ინტერესებმა, რომლებიც ბუნდოვნად აფორიაქებდნენ სულს და ვერ პოულობდნენ გამოძახილს. მარტოობა უკვე მშობლების სახლშივე გახდა პუშკინის ხვედრი.

სამაგიეროდ აქვე იგრძნო მან პირველი მისწრაფება თავისუფლებისაკენ. მამისეულ ბიბლიოთეკაში გაეცნო რუსული და მსოფლიო პოეზიის საუკეთესო ნიმუშებს და შეუძმნეველად შეითვისა „თავისუფალი აზროვნების“ სექსტიკური შეზღუდულებები. მოწინავე ლიტერატურული მოძრაობის მომხრეებმა, ლოგიკისა და მუზის მოყვარულებმა, განმანათლებლობის აღზრდილებმა, ხელსაყრელი გარემო შექმნეს დამწყები პოეტის განვითარებისათვის. შინაურებისაგან გაიგონა პუშკინმა ვოლტერისა და რადიშჩევის სახელები, სამუდამოდ რომ დაიპყრეს მისი გული.

ამიტომ მამისეული სახლიდან წამოსული პუშკინისათვის უცხო იყო მორჩილება „საკურთხევლისა“ და „ტახტის“ წინაშე. „დაუოკებელი“ მისწრაფება თავისუფლებისაჲკენ“ უკვე ბავშვობიდანვე იქცა მისი ხასიათის ძირითად თვისებად.

V

ლიცეუმის გახსნა

1

სასწავლებელში პუშკინის შეყვანა შედარებით გვიან გადაწყდა, ამ დროს მომავალი პოეტი უკვე მეცამეტე წელში იყო გადამდგარი. სერგეი პუშკინმა თავდაპირველად პეტერბურგის იეზუიტთა კოლეჯიუმზე შეაჩერა ყურადღება. მაგრამ 1811 წლის იანვრის დამდეგს გამოქვეყნდა მთავრობის დადგენილება ცარსკოე სელოში ახალი სასწავლებლის ლიცეუმის გახსნის შესახებ. ამ ამბავმა ძირფესვიანად შეცვალა სერგეი პუშკინის გეგმები.

თავისი ორგანიზაციითა და საქმიანობით ლიცეუმი გამოხატავდა ალექსანდრე პირველის მმართველობისა და პიროვნების ძირითად ნიშან-თვისებებს. მეფე—ეს „არლეინი“, როგორც მას პოეტმა მოხდენილად უწოდა, ანუ ჭრელ სამოსელში გახვეული ტაკიმასხარა თავის პოლიტიკაში ყოველთვის უკადურესობებისაჲკენ მიისწრაფოდა. ესევე გახლდათ აგებული მისი „განათლების“ სისტემა: ლიბერალურ ფრაზებში კი იყო გახვეული, მაგრამ სინამდვილეში „რაზნოჩინცებსა“ და სმერდებსა ებრძოდა. ეს ყრუ პროტესტს იწვევდა რუსული საზოგადოების მოწინავე წრეებში.

ფეჟეტურად უნდა მოწყობილიყო სასახლის კარზე ნავარაუდევითაჲვისებური. დინასტიური უნივერსიტეტი მეფის მოზარდი ძმები-სათვის (ნიკოლოზისა და კონსტანტინესთვის), სადაც დიდგვაროვანი ტოლებით გარშემორტყმული უფლისწულები საერთო სკოლის პირობებში მოისმენდნენ ცნობილი პროფესორების ლექციებს. ლაგარპის „ლიცეუმი“ ანუ „ძველი და ახალი ლიტერატურის კურსი“

უმადლესი ტიპის არისტოკრატიულ ინსტიტუტად უნდა ქცეულიყო ცარსკოე სელოს ეკატერინესეული სასახლის პავილიონში.

ლიცეუმის გახსნას მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მიზანი ჰქონდა: ძირითად ამოცანად დასახული იყო საფრანგეთის რევოლუციის იდეებისადმი მტრულად განწყობილი ახალი თაობის აღზრდა. მაგრამ ახალი სასწავლებლის პროექტის განხილვაში, მეფის ნაცადი მეთოდის თანახმად, მთწინააღმდეგე მიმართულების ორი მრჩეველი მონაწილეობდა: ალექსანდრე I მთავრობის ერთ-ერთი ყველაზე მოწინავე მოღვაწე სპერანსკი და უაღრესად პირქუში რეაქციონერი ყოზეფ დე მესტრი. პირველი ცდილობდა ლიცეუმზე სასწავლებლების წესდების 1804 წლის დადგენილება გაეცრცელებინა. ამ წესდების მიხედვით ანგარიში არ უნდა გაეწიათ მოსწავლეთა წოდებებისათვის, რადგან მასწავლებლის კათედრის წინაშე ისინი ყველანი თანასწორნი იყვნენ: მეორე უმადლესი წოდებისათვის განკუთვნილ იეზუიტური აღზრდის პრინციპებს იცავდა. ეს პრინციპები დაფუძნებული უნდა ყოფილიყო მონაზვნურ მორჩილებასა და ურთიერთდაბეზლებაზე და ეკლესიისა და ტახტის ყოვლადმორჩილი მსახურებაზე აღეზარდა.

ასეთი წინააღმდეგობებიდან შეკოწიწებული ლიცეუმი ადვილად შეიძლებოდა გადაქცეულიყო უაღრესად რეაქციულ მონარქიულ ინსტიტუტად. მაგრამ მოხდა საწინააღმდეგო ამბავი: პროფესორებს შორის აღმოჩნდა მოწინავე მოაზროვნე, რწმენით დეკაბრისტი, ნიკოლაი ტურგენევის მეგობარი — კუნიცინი; აღსაზრდელებს შორის კი — მომავალი დიდი პოეტი, „თავისუფლების წინასწარმეტყველი“ პუშკინი და მისი „ფასდაუდებელი მეგობარი“, უახლოესი მომავალში ერთ-ერთი შეუპოვარი მებრძოლთაგანი სენატის მოედანზე, ივანე პუშკინი, რილევეი რომ რევოლუციურ მოძრაობას აზიარა. ამ სამმა სახელმა განსაზღვრა ლიცეუმის ნამდვილი გონებრივი ცხოვრება. ახალმა იდეებმა უკუაგდო ლიცეუმის დამფუძნებელთა წინასწარდასახული გეგმები და პირქუში მონასტერი ახალგაზრდულთა აზრებისა და განმათავისუფლებელი მისწრაფებების თავისუფალ ძმობად აქცია.

ასე იდგამდა ფეხს „პუშკინის“ ლიცეუმი. 1811 წლის 11 იანვრის დადგენილებით ეს სასწავლებელი მეფის განსაკუთრებული მფარ-

ველობით სარგებლობდა და უშუალოდ შედიოდა სახალხო განათლების მინისტრის რწმუნებაში. ახალი დაწესებულების ამოცანად გამოცხადებული იყო „სახელმწიფო სამსახურის მნიშვნელოვანი დარგებისათვის საგანგებოდ განკუთვნილი“ ახალგაზრდობის აღზრდა-განათლება. პროგრამებში არ იყო ბუნებისმეტყველება, მაგრამ ისტორიულ და „ზნეობრივ“ მეცნიერებებთან ერთად თვალსაჩინო ადგილი ეთმობოდა ენებისა და „სიტყვაკაზმული დამწერლობის პირველადი საფუძვლების“ შესწავლას.

დასახული პროგრამის განხორციელებისათვის, ბუნებრივია, მეტად მნიშვნელოვანი უნდა ყოფილიყო მომავალი ლიცეუმის ღირებულების პიროვნება. ამ პოსტზე წამოყენებული იყო მ. მალინოვსკი, რომელიც მანამდე უმნიშვნელო თანამდებობებზე მუშაობდა არქივებსა და საკონსულოებში. მისი კანდიდატურა წამოაყენა პეტერბურგელი „მარტინისტების“ გავლენიანმა ჯგუფმა, რომლის წევრებსაც თვალსაჩინო სახელმწიფო თანამდებობები ეჭირათ და მეფის ნდობაც. ჰქონდათ დამსახურებული. იმ დროს ეს მაღალი თანამდებობის მისტიკოსები აქტიურად იბრძოდნენ და პასუხსაგებ პოსტებზე თავიანთი ხალხის გაყვანას ცდილობდნენ. ახალგაზრდობაში მალინოვსკი ლეგალური „ლიბერალიზმის“ რიგებში იყო. ხშირად ოცნებობდა რუსეთში ბიბლიური საზოგადოების დაარსებაზე და ბევრსაც წერდა „ღვთაებრივ“ თემებზე. ყველაფერი ეს წინასწარ ამზადებდა სწავლების განსაკუთრებულ გარემოს, რომელთანაც მალე მოუხდათ შეხება ლიცეუმის ყველაზე მოწინავე მოსწავლეებს.

2

ლიცეუმის დაარსებაზე განცხადების გამოქვეყნებიდან თვე-ნახევრის შემდეგ სერგეი პუშკინმა შესაფერისი თხოვნა შეიტანა სახალხო განათლების მინისტრთან და მალე მიიღო პასუხი, თქვენს გაუს მისაღები გამოცდების ჩაბარების ნება ეძლევაო.

სწორედ ამ დროისთვის ლიტერატურულ პარტიებს შორის ბრძოლა გამწვავდა და ვასილი პუშკინი იძულებული გახდა პეტერბურგს წასულიყო. გადაწყდა გამოცდების ჩასაბარებლად ალექსანდრე ბიძასთან ერთად გაემგზავრებინათ.

პეტერბურგში ვ. პუშკინი შევიდა ადრე იგავთმწერლის, ახლა კი

იუსტიციის მინისტრის დმიტრიევის ლიტერატურულ წრეში: ვასილი ხშირად დადიოდა იქ თავისი ჭაბუკი ძმისწულის თანხლებით. საინტერესო დისკუსიებში ენის სიწმინდისათვის იბრძოდნენ ბლუდოვი და დაშკოვი; მრავალმხრივ ცოდნასა და მახვილი დაკვირვების უნარს ამჟღავნებდა დმიტრიევის მესამე მუდმივი სტუმარიც — ალექსანდრე ტურგენევი — სერგეი პუშკინის ძველი მეგობარი, რომელიც სახალხო განათლების სამინისტროში თავისი სამსახურებრივი მდგომარეობის შემწეობით დიდად დაეხმარა ლიცეიში ვაჟის მოწყობას.

12 აგვისტოს „უასაკო ალექსანდრე პუშკინი“ ფონტანკაზე მიიყვანეს სახალხო განათლების მინისტრის რაზუმოვსკის ვეებერთელა სახლში. პუშკინი გამოცადეს რუსულსა და ფრანგულ გრამატიკაში, არითმეტიკასა და ფიზიკაში, ისტორიასა და გეოგრაფიაში: მიიღო შემდეგი შეფასება: „ძალიან კარგი“, „კარგი“ და „აქვს წარმოდგენა“. უმაღლესი ნიშანი „ფრიალ კარგი“ მას არ მიენიჭა, მაგრამ ზოგიერთი სხვა კანდიდატით არც „მეტად სუსტი მიუღია“.

ლიცეუმში გაიხსნა ხუთშაბათს, 1817 წლის 19 ოქტომბერს. ყოფილ დე მესტრის წესების თანახმად მოსწავლეთა მშობლები არ დაუშვიათ ზეიმზე; სამაგიეროდ მიპატიჟებული იყვნენ სახელმწიფო საბჭოს წევრები და „უწმინდესი სინოდის“ წარმომადგენლები. მოვიდა მეფის ოჯახიც ალექსანდრე პირველის მეთაურობით. ხელმძღვანელობა ცდილობდა ხაზი გაესვა ახალი სკოლის სახელმწიფოებრივი ხასიათისათვის, მისი მტკიცე კავშირისათვის უზენაესი ხელისუფლების მეთაურსა და საეკლესიო მმართველობის უმაღლეს ორგანოსთან. მეტად ნიშანდობლივი იყო, რომ ზეიმს არ ესწრებოდა სპერანსკი, სამაგიეროდ მისი მეტოქე არაჰიეევი, მალე თავისი მძიმე გავლენის ქვეშ რომ მოაქცია სასწავლებელი, იქ იყო.

ზეიმზე ყოფნისას პუშკინმა პირველად იგარძნო მისთვის სრულიად მიუღებელი ფორმალობის შტამპი, რომლის მიმართაც სამუდამოდ შერჩა ჭეშმარიტი და ღრმა სიძულვილი.

რასტრელის დიდებული სასახლე დახურული გაღვრებით უერთდებოდა ლიცეუმისათვის განკუთვნილ უბრალო და მკაცრი სტილის შესანიშნავ შენობას, ეს იყო ეგრეთ წოდებული „ახალი ფლიგელი“,

აგებული ეკატერინეს შვილიშვილებისათვის და ახლა ლიცეუმად გადაკეთებული.

სადღესასწაულო წირვის შემდეგ კონფერენც-დარბაზში დაიწყო საზეიმო ნაწილი. აქ წაკითხული ოფიციალური დოკუმენტები და მისალმებანი ნაკლებად შეესაბამებოდა პუშკინის ლიტერატურულ გემოვნებას:

მთელი ცერემონია თითქოს საეკლესიო მსახურების გაგრძელება იყო. ორ ადიუნქტ-პროფესორს გადაეშალა ოქროსფერი ფარჩის ყდაში ჩასმული, მეფის ვენზელითა და ორთავიანი არწივით შემკული უზარმაზარი ფოლიანტი და დიდის სასობით ეჭირათ იგი სა-
ხალხო განათლების სამინისტროს დეპარტამენტის დირექტორის მარტინოვის წინაშე. მარტინოვი ჩახლეჩილი, გამყივანი ხმით კითხულობდა ლიცეუმისათვის ნაბოძებ სიგელს.

მარტინოვის შემდეგ გამოვიდა მალინოვსკი. ეს უბრალო ჩინო-ნიკი, სიყვარულით რომ თარგმნიდა ბიბლიასა და დავითნს, სრულიად დაიბნა, რადგანაც პირველად გამოდიოდა „უმადლესი პირების“ თანდასწრებით და აკანკალებული ხმით ნაწყვეტ-ნაწყვეტ ლულუ-ლებდა ვილაციის დაწერილ მისალმებას.

გაცილებით თამამად გამოვიდა ლიცეუმის კონფერენც-მდივანი, რუსული და ლათინური სიტყვიერების პროფესორი კოშანსკი. ბერძენი პოეტების მთარგმნელსა და შესანიშნავ დეკლამატორს, დაავალეს წარედგინა მეფისათვის ლიცეუმის ყველა მომუშავე და აღსაზრდელი.

კონფერენც-დარბაზის ყრუ ღუმელში პირველად გაისმა ალექსანდრე პუშკინის სახელი. მოსწავლეთა ჯგუფიდან გამოვიდა „მკვირცხლი, თმახუტუტა, თვალბეჭრიალა ბიჭუნა“ და ეტიკეტით დადგენილი მისალმებით მიუახლოვდა ორ სვეტშუა მდგომ მაგიდას, სადაც საპატიო სტუმრები ისხდნენ.

ალექსანდრე პირველმა პირველად ნახა პუშკინი.

წარდგენის ცერემონიის შემდეგ გამოვიდა ადიუნქტ-პროფესორი კუნიცინი. მან წაიკითხა თავისი „დარიგება ცარსკოე სელოს ლიცეუმის აღსაზრდელებს“. მარტინოვის გაბზარული დისკანტისა და მალინოვსკის ნაწყვეტ-ნაწყვეტი ჩიფჩიფის შემდეგ ახალი

ორატორის „რიხიანმა და ჰკაფიო ხმამ“ საერთო ყურადღება მიიქცია.

ეთიკურ-ზნეობრივ მეცნიერებათა პროფესორს თავის სიტყვაში უნდა დაეცვა ძველებური მკვევრმეტყველების ყველა წესი. მაგრამ კუნიცინის ახალგაზრდობამ, ნიჰმა და თავისუფლებისადმი ერთგულებამ სძლია ფორმალური ქება-დიდების არქაიზმს და მოულოდნელად მისი სიტყვის ომახიან კილოში გადმოიღვარა. იგი აღსაზრდელებს ერთგულ ქვეშევრდომობასა და მონურ მორჩილებას კი არ უქადაგებდა, სამშობლოს მოქალაქეობრივი სამსახურისაკენ მოუწოდებდა. კუნიცინის სიტყვის ამ ამაღლებულმა ინტონაციამ, გაუღენთილმა მოწინავე მოაზროვნის მაღალი პატრიოტიზმით, მოაჯადოვა ქაბუკი მსმენელები და სამუდამო კვალი დატოვა მათ მეხსიერებაში. „თქვენ გახსოვთ, როცა იშვა ლიცეუმი“, — აღელვებული ეკითხებოდა პუშკინი თავის პირველ ამხანაგებს ოცდახუთი წლის შემდეგ.

სხვა მხრივ ლიცეუმის გახსნას ცერემონიული ქადაგების ელფერი გადაჰკრავდა და არ შეეძლო მოეხიბლა თავისუფლების მოტრფიალე, რომელმაც უკვე იცოდა პოეტური სიტყვის ფასი, სიტყვის მომხიბლავი სისადავე, ძალა წრფელი და თავისუფალი აზრის გამოთქმისა.

დღესასწაულს მოჰყვა სადილი სტუმრების პატივსაცემად, და სასრულს კი გაიმართა ილუმინაცია: სასახლის ფლიგელის აივანზე გაჩირაღდებული იყო ტრანსპარანტი — „ლიცეუმის უბრწყინვალესი მირონცხებული დამაარსებლის“ ვენზელი, მორთული ყვავილწულებით, დაფნითა და მურტით.

სასახლის კარის ზეიმს მოწყენილობისა და სიცივის ელფერი დაჰკრავდა. ირგვლივ საპარკო არქიტექტურის შესანიშნავი ოსტატების მიერ გაშენებული ბალები გადაჰიმულიყო. პუშკინს იზიდავდა ქანდაკებებით მორთული წარაფები და ტბებში აჩეკლილი მარმარილოს ობელისკები; ატყვევებდა ჩრდილოეთის შემოდგომის პეიზაჟი, ოდნავ გაცრეცილი და ნაღვლიანი, მაგრამ გახალისებული ნათელი კლასიკური ხელოვნების ქმნილებებით. პუშკინს ყოველთვის სჯეროდა, რომ სწორედ აქ, „ლიცეუმის ამ ბალებში“, გამოეცხადა მუზა პირველად.

1811 წლის 10 დეკემბერს ვასილი პუშკინმა პირველად ინახულა ლიცეუმში თავისი ძმისწული და ძალიან შეცვლილი ეჩვენა იგი. ოქროსდილეზიანი და წითელსაყელიანი ლურჯი მუნდირი უცნაურ, ოფიციალურ იერს აძლევდა ბიჭუნას. ბუტურლინის ბაღში ბავშვებთან გუშინდელი უდარდელი მოთამაშე ახლა ეკუთვნოდა პატარა კარჩაკეტილ საზოგადოებას, რომელსაც ხასიათიკა და ყოფაქცევის წესებიც განსაკუთრებული ჰქონდა. სადილობისას პუშკინიც პორტერს სვამდა, კემბრიჯელი სტუდენტის დარად, ტუტორების, ე. ი. იმ პროფესორების მეთვალყურეობის ქვეშ იყო, რომლებიც კლასგარეთაც სულ მოწაფეებთან იყვნენ; უქმე დღეებში სამკუთხა ქუდსა და თეთრ ჟილეტს ატარებდა და ფარიკაობას სწავლობდა ესპადრონებით. იაუზისპირა სახლის ხალვათი საბავშვო ოთახის ნაცვლად, პუშკინს ახლა პატარა ოთახი ეპირა სასახლის ფლიგელის მეოთხე სართულზე. მისი ოთახი მეზობლის ასეთივე სენაკისაგან მსუბუქი კედლითა და ჰერკვეშ დატანებული ცხაურით იყო გადატიხრული. ლიცეუმის ცხოვრების წესდების გამომუშავებისას მინისტრმა რაზუმოვსკიმ ინგლისური კოლეჯების ზოგიერთ ადამიანთან ერთად შემოიღო კათოლიკური დახურული სკოლების წესები: ღამით აღსაზრდელები იზოლირებული უნდა იყვნენ. ამას განსაკუთრებული დაჟინებით მოითხოვდა ჟოზეფ დე მესტრი.

ასეთ განმარტოებულ სენაკებში სახლობდნენ ყმაწვილები. ისინი უფრო საშუალო მსახურეულ აზნაურობას ეკუთვნოდნენ, ვიდრე „დიდგვარიან“ ოჯახებს. რამდენიმე არისტოკრატი და რაზნოჩინეცი (პაპების მოდგმით) ვერ შეტვლიდნენ ლიცეუმის პირველი კუროსის ძირითად სოციალურ ფიზიონომიას. საშუალო აზნაურობა — ფენა, რომელსაც ეკუთვნოდნენ რადიშიევი, კარამზინი, დმიტრიევი, ბატიუშკოვი — ახლა იწყებდა რუსული ლიტერატურის შენებას; თავისი ზოგიერთი წარმომადგენლის სახით კი — ოპოზიციური იდეების გამომუშავებასაც.

გასაკვირი არაა, რომ ლიცეისტებს შორის აღმოჩნდა რამდენიმე პოეტი და ლიტერატურულ შეჯიბრებში გაჩაღდა. მოწაფეებმა დაიწყეს ხელნაწერი ჟურნალების გამოცემა, თავიანთი ნაწერების დიდ

გამოცემებში გამოქვეყნება. ცოტა მოგვეანებით კი ისინი ზოგიერთ თავისუფალ პოლიტიკურ წრეებშიც დადიოდნენ. ეს იყო სავსებით ახალი იდეური და შემოქმედებითი გარემო, რომელმაც დიდად შეუწყო ხელი პოეტი-პუშკინის განვითარებას.

პუშკინის პირველი მეტოქე იყო ილიჩევსკი: იგი უკვე 1811 წლის შემოდგომაზე შეეჯიბრა პუშკინს ბალადის წერაში; ნიმუშად ალბათ ეუკოვსკის „ლუდმილა“ ან „გრომობოი“ ჰქონდათ.

მალე ამ შემთხვევითმა ლიტერატურულმა შეჯიბრებებმა რეგულარული ხასიათი მიიღო. 1811 წლის დამლევს თუ 1812 დამდეგს შედგა ლიცეუმის პოეტების პირველი ღია შეჯიბრება. ეს მოხდა რუსული და ლათინური სიტყვიერების პროფესორის კოშანსკის გაკვეთილზე.

ეუკოვსკის ამხანაგი მოსკოვის უნივერსიტეტის პანსიონიდან და ბატიუშკოვის მეგობარი კოშანსკი ანტიკური ლიტერატურის ერთ-ერთი საუკეთესო მცოდნე იყო რუსეთში. იგი თარგმნიდა ძველ რაფსოდებს, თავადაც წერდა ლექსებს, კარგად იცნობდა თანამედროვე ლირიკას და ლექციებზე ხშირად კითხულობდა უახლესი პოეტების ნაწარმოებებს. მისმა თარგმანებმა დიდი გავლენა იქონიეს ჯერ ბატიუშკოვზე, შემდეგ კი პუშკინზე.

კოშანსკის პედაგოგიური მოვალეობა იყო ეზიარებინა ლიცეისტები ლექსის წერის თეორიისა და პრაქტიკისათვის და ისიც დიდი ყურადღებით მოეკიდა ამ საქმეს. მასწავლებელი გულთბილად ეცნობოდა თავისი მსმენელების პირველ ხელნაწერებს, ცდილობდა გაეღვივებინა მათი ინტერესი დამოუკიდებელი პოეტური შემოქმედებისადმი.

პოეზიაში პირველი შეჯიბრებისათვის კოშანსკიმ პირველკურსელებს შესთავაზა ერთ-ერთი თემა თავისი „რიტორიკიდან“ (ია, შრომანი უდაბნოში, ვარდი). იქვე იყო მოყვანილი დერჟავინის ლექსები.

ალბათ კოშანსკი მსმენელთაგან პატარა გალექსილ ფრაგმენტს მოელოდა.

ი. პუშკინის გვიანდელი ცნობებით შეჯიბრებაში გამარჯვებული გამოვიდა პუშკინი. „პუშკინმა თვალის დახამხამებაში წაიკითხა თრიოთბტაეპიანი ლექსი... რომლებმაც ყველანი ალტაცებაში მოგვიყ-

ენა“. კოშანსკი დაინტერესდა ნამუშევრით. და თან წაიღო იგი ტურნირში რამდენიმე ნიჭიერი პოეტიც მონაწილეობდა. აქ იყო ილიჩევსკი, ცნობილი თავისი ლექსთწყობის სიმსუბუქით. იგი აღრე გახდა მცირე ქანრების — წარწერების, მადრიგალებისა და აღწერების — ოსტატი.

კოშანსკის კლასში იყო დელვიგიც. იგი პატარაობიდანვე გამოირჩეოდა წარმოსახვის მრავალფეროვნებით. მან გააოცა კიდევ პუშკინი გამოგონებული ამბით: 1807 წლის ლაშქრობაში ემონაწილეობდი, მამაჩემის ჯარის ნაწილს ალაღთან ერთად მივდედო.

სწავლაში ზარმაცი დელვიგი გულდასმით სწავლობდა პოეტებს. „მასთან ერთად ვკითხულობდი დერჟავინსა და ჟუკოვსკის, — იგონებდა შემდეგში პუშკინი, — მასთან ერთად ვმსჯელობდი ყველაფერზე, რაც სულს აღელვებს და გულს სტანჯავს“. პუშკინის ნიჭი ის-ის იყო იზადებოდა, რომ დელვიგმა პირველმა გამოიჩინა ჭეშმარიტი თავყვანისცემა, ანთებული სიყვარული და თავდადებული რწმენა პუშკინის გენიისადმი. როგორც ჩანს, ახალბედა პოეტს გულში ჩასწვდა დელვიგის ასეთი დამოკიდებულება. თავისი ლიტერატორი მეგობრებიდან პუშკინი არავის არ ეპყრობოდა ისეთი სინაზით, როგორც დელვიგს, დიდად აფასებდა მის მომხიბლავ პიროვნებასა და კეთილშობილურ ლექსს. პუშკინის გვიანდელი ნათქვამის მიხედვით სკოლის სხვა მელექსეთა შორის მხოლოდ „დორილის“ ავტორი იყო მისთვის მახლობელი და ჭეშმარიტი პოეტი.

სხვაგვარი დამოკიდებულება ჰქონდა პუშკინს ლიცეუმის მეორე პოეტის კიუხელბეკერისადმი. ცარსკოე სელოს აღსაზრდელთა პირველ ხელნაწერ ჟურნალში „ვესტნიკში“ (1811 წლის 3 ნომბერი) შეტანილი იყო კიუხელბეკერის თარგმანი ფრანგულიდან („შიში სპილენძის ქლარუნისას“). ფორმითა და შინაარსით უცნაურმა ლექსმა დაუსრულებელი დაცინვა და ეპიგრამები გამოიწვია. პატარა „ვილია“ მანამდე ლიტლანდიაში სწავლობდა და ჯერ კიდევ სავსებით ვერ დაუფლებოდა რუსულ ლექსს. მას სიტყვების მარაგი არ ყოფნიდა და დიდი სიბეჭითე დასჭირდა, რომ დროთა განმავლობაში თავისი უჩვეულო მსოფლმხედველობა გამოეთქვა განსაკუთრებული პოეტური სტილის რთულ სტროფებში, განზრახ არქაულში, მაგრამ ზოგჯერ ნამდვილ პოეტურ სიბრძნემდე რომ იყო აყვანილი. თავისე-

ბური ნიჭის ეს მხარეები ადრე იქცა ამხანაგებისათვის ზუმრობის თემად. ყოველივეს ხელს უწყობდა ლიცეუმელი „მეოცნების“ დაბნეული და ულაზათო იერი. მიუხედავად ამისა, ამხანაგები დიდად აფასებდნენ კიუხელბეკერის მაღალ სულსა და კეთილშობილურ ხასიათს, დიდ ნაკითხობას, პოეზიის სიყვარულს და გერმანული ლიტერატურის შესანიშნავ ცოდნას. ლიცეუმის ლირიკოსთა შორის, თავისი ნიჭით თუ არა, ხასიათითა და შეხედულებებით მაინც, იგი წარმოადგენდა რომანტიკოსი პოეტის ყველაზე უფრო დასრულებულ ტიპს, რომელსაც ძალა შესწევდა მარტოოდენ თავისი შთაგონებით ეცოცხლა და შეუპოვრად ეცურა დინების საწინააღმდეგოდ.

პუშკინს კიუხელბეკერისაგან მათი შემოქმედებითი ძიების სხვადასხვაობაც აშორებდა. ზუსტი და მკაფიო სიტყვის თაყვანისმცემელი პუშკინი ვერ ეგუებოდა არქაულ სტილს. ლირიკული ნაწარმოებებისათვის კიუხელბეკერი ცდილობდა ჰექზამეტრის გამოყენებას და იცავდა ამ რთული სტილის უპირატესობას იამბისა და ქორეს მსუბუქი ანუ „მარტივი“ რიტმების წინაშე, რომლებიც ადრე უყვარდა პუშკინს. როგორც ჩანს, ლექსთაწყობის ამგვარ საკითხებზე ცხარე კამათი იმართებოდა.

კიუხელბეკერმა მხოლოდ ლიცეუმიდან გამოსვლის შემდეგ გამოაჩინა მთლიანად თავი და პუშკინის ღრმა სიმპათია დაიმსახურა თავისი ვაჟკაცური ხასიათითა და ტრაგიკული ბედით.

ლიცეისტებს შორის კიდევ ორი პოეტი იყო: კორსაკოვი და იაკოვლევი; ორივენი საკმაოდ ნიჭიერი მუსიკოსებიც გამოდგნენ.

„ტრუბადურ“ კორსაკოვს, ლიცეუმის ლიტერატურული წრის ერთ-ერთ ინიციატორს, ლიცეუმის პირველი გაზეთისა და ჟურნალების გამომცემელს, ამხანაგები ყველაზე მეტად აფასებდნენ როგორც მომღერალს, გიტარაზე დაკვრის ვირტუოზსა და კომპოზიტორს.

კიდევ უფრო მრავალმხრივი და აშკარა იყო იაკოვლევის არტისტული ნიჭი. იგი ბრწყინვალედ წარმოადგენდა ხოლმე ლიცეუმის ყველა პროფესორს, უფროსებსა და ცარსკოე სელოს მცხოვრებთ.

ლიცეუმელი მუსიკოსები დიდად უწყობდნენ ხელს თავიანთი ამხანაგი-პოეტის ლექსების გავრცელებას. კორსაკოვმა მუსიკაში გადაიტანა პირველი სტროფები ლექსისა „ო, დელიავ, ძვირფასო“ და

მეშა დელვიგისადმი მიძღვნილი სტანსები. იაკოვლევმა კი შეთხზა „ქარიტების ჰულის“ ტექსტის მუსიკალური კომპოზიცია. ეს სიმღერებში ხშირად გაისმოდა ლიცეუმში და ცარსკოე სელოს სახლებში, სადაც პუშკინის პირველ სტროფებს მისი ამხანაგების რომანსებმა გაუთქვა სახელი.

ლიტერატურულ საქმიანობაში ლიცეუმის პირველი მოწაფე გორჩაკოვიც მონაწილეობდა. მას უმეტესად ისტორიული ჟანრი აინტერესებდა და პროზაში ცდილობდა გაწაფვას (შემდგომში იგი დიპლომატი გახდა და კალამიც კარგად უჭირდა). ისტორიულ ყაიდაზე წერდა აგრეთვე ლიცეუმის ერთ-ერთი უზარმაცესი მოსწავლე კონსტანტინე დანზასი.

აღსაზრდელთა გემოვნება და მიდრეკილებანი ლიცეუმში ყოფნის პირველსავე წელს გამოძევენდა: ილიჩევსკიმ სკოლაში თან მოიტანა ძველი რუსული პოეზიის ცოდნა და ლექსის წერის პირველი გამოცდილება; დელვიგმა — თავის სიყვარული ძველი მითოლოგიური ნიმუშებისადმი; კიუხნელბეკერმა — „ქარიშხლისა და შეტევის“ ეპოქის პოეზიის თაყვანისცემა, პუშკინმა — XVIII საუკუნის მოწინავე მწერლების შესანიშნავ ცოდნასთან ერთად ამ მწერლების უპირველესი მისწრაფებაც — გაეთავისუფლებინათ ადამიანის აზროვნება ყოველგვარი ფეოდალური ცრურწმენისაგან.

ეს თავისუფალი შემოქმედებითი მისწრაფებები მალე შეეჯახა ფარისევლობისა და დაზვერვის უჩიათ სისტემას. ხელმძღვანელობის განუხრელი ტენდენცია — ჩაეხშო მოზარდთა დაუოკებელი მისწრაფება თავიანთი შეხედულებებისა და აზროვნების დამოუკიდებლობისაკენ — აფორიაქებულ, მშფოთვარე გარემოს ქმნიდა, რაც ხშირად გაუგებრობითა და კონფლიქტებით მთავრდებოდა. მგრძნობიარე და ფიქვ პუშკინს უჭირდა ასეთ გარემოში ცხოვრება, მისი მეგობრის პუშკინის სიტყვებით ლიცეისტი პოეტის ხასიათში ერთმანეთს უთაჰსდებოდა „ზომასგადასული გამბედაობა და სიმორცხვე“, რის გამოც იგი ხშირად „გამოუვალ მდგომარეობაში იგდებდა თავს“. ამაში ჩანდა მაღალნიჭიერი პიროვნება, მხრებს შლიდა პოეტის პირდაპირი ხასიათი, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა საერთო საცხოვრებლის პირობითობას, და მზად იყო აღმდგარიყო მისი ოფიციალური წეს-ჩვეულებებისა და ზნეობის ფარისევლური ფორმების წინააღმდეგ.

ღამდამოებით, როდესაც ყველა იძინებდა, ორი მეგობარი თავიანთი სენაკების ტიხარსიქიდან ხმადაბლა მსჯელობდა გასული დღის რომელსამე შემთხვევაზე, ასე რომ აღელვებდა პუშკინს და ლამის მღუპარებაში ათასნაირ ეჭვებს, სინანულსა და მტანჯველ კითხვებს აღუძრავდა. პუშკინს უკვე ლიცეუმშივე ეუფლებოდა (თუმცა ჯერ კიდევ იოლ ფორმებში) მკაცრი თვითანალიზის განწყობილება.

ლამის საუბრები აღსაყვს იყო მონანიებული ჩივილით, მწუხარე აღსარებებითა და ცხარე ცრემლებით. გულკეთილი პუშკინი იძულებული იყო დამამშვიდებელი არგუმენტები გამოენახა თავისი მეგობრის გულისტკივილის დასაამბებლად.

ამ საუბრებში ერთნაირად აშკარადებოდა მეგობრების ბუნება, აქ ისევ ნათლად ჩანდა პუშკინის დაძაბული სულიერი ცხოვრება, როგორც უკეთილშობილესი პუშკინის იშვიათი გულისხმიერება, კეთილი ბუნება და გულშემატყვირობა, რაც მის ნათელ გონებასა და მგზნებარე გულზე მეტყველებდა. თავის გენიალურ თანატოლს ყველაზე უკეთ სწორედ პუშკინმა დაანახა მეგობრობის სილამაზე და ფასი.

ლიცეუმის ავბედობისაგან პუშკინი პოეტურ საქმიანობაში პოულობდა შეებას. პოეტთა „უდარდელობასა“ და „სიზნატეზე“ თავისივე ნათქვამის საწინააღმდეგოდ, ის უკვე სასწავლებელში ვარჯიშობდა არა მარტო ლექსების თხზვაში, არამედ ლიტერატურულ ნიმუშებსაც სწავლობდა. პუშკინის სიტყვები დელევიგზე რუსული პოეზიის უვრცესი ანთოლოგია თითქმის ზეპირად იცოდანო, პოეტზე უფრო ითქმის: პუშკინის ფენომენური მეხსიერება აოცებდა მის ამხანაგებსა და აღმზრდელებს.

გაფართოვდა პუშკინის ჩანაფიქრების და გეგმის არეც. ენამოსწრებულ იაკოვლევთან ერთად მან დაწერა კომედია შინაური თეატრისათვის — „ქვეყნად ასეა დაწესებული“. დამოუკიდებლად მოჰკიდა ხელი რომანს პროზად „ბოშა“, კომედიას ლექსად — „ფილოსოფოსი“ და უფრო გვიან მოთხრობას „ფატამ, ანუ აღამიანის გონება“. ყველაფერი ეს ჯერ კიდევ მოწაფის ნავარჯიშევის იერს ატარებდა, დაუსრულებელი იყო და მალე დავიწყებასაც მიეცა, მაგრამ უკვე შეუმჩნევლად გროვდებოდა მასალაც და გამოცდილებაც უფრო თავისუფალი და თავისებური შემოქმედებისათვის.

„რეპასტორმენტის ქარიშხალი“

1

ლიცეუმი დაძაბულ საერთაშორისო ვითარებაში გაიხსნა. სწორედ იმ დღეებში, როდესაც ახალი სკოლის პატარა კანდიდატებს სახალხო განათლების მინისტრის წინაშე ცდიდნენ, პეტერბურგამდე მოაღწია ხმებმა რუსეთსა და საფრანგეთს შორის მოსალოდნელ განხეთქილებაზე.

როგორც მალე გამოიჩქვა, 1811 წლის 3 (15) აგვისტოს, საკუთარ დღეობაზე დიპლომატიური კორპუსისათვის გამართული დარბაზობისას, ნაპოლეონმა ბრალდებებითა და მუქარით მიმართა რუსეთის წარმომადგენელს კურაკინს, ალექსანდრე I საომრად ემზადებაო. ეს არანახული დემონსტრაცია იქ დამსწრე ელჩებმა ისე მიიღეს, როგორც ომის არაოფიციალური გამოცხადება, რასაც სულ მალე უნდა მოჰყოლოდა აშკარა ბრძოლა.

1812 წლის იანვარში ნაპოლეონმა სამხედრო კავშირი შეჰკრა ავსტრიასა და პრუსიასთან. თებერვალში ფრანგთა ჯარებმა გადმოლახეს ელბა და ოდერი და რუსეთის საზღვარს მოაშურეს. მარტში გამოცემული მეფის მანიფესტი რეკრუტების გაწვევაზე აშკარად მოასწავებდა ომის საშიშროებას. აპრილში ელჩმა კურაკინმა თავისი პასპორტი გამოითხოვა საფრანგეთიდან წამოსასვლელად.

ზაფხულისათვის ამბები კატასტროფული სისწრაფით განვითარდა. ლიცეუმის პროფესორის კაიდანოვის სიტყვით „თავისი ოცი მოკავშირით ზურგგამაგრებულმა ნაპოლეონმა შეერიბა 580 000-იანი ჯარი, უამრავი საომარი იარაღი, გადმოლახა ნემანი“. 16 (28) ივნისს ნაპოლეონი ვილნოში შევიდა.

ლიცეუმში შეკრებილი ჭაბუკებისათვის, რასაკვირველია, ძნელი იყო დაწყებული ლაშქრობის ყველა რთული მიზეზის ამოხსნა, მაგრამ მათთვისაც კი, ისევე როგორც მთელი რუსეთის საზოგადოებისათვის, ცხადი იყო, რომ მსოფლიო ბატონობის დამჩემებელი ისწრაფოდა რუსეთის ეროვნული დამიანებისაკენ. მისი მიზანი იყო შე-

ექმნა მსოფლიო მონარქია და იგი თავისი განუსაზღვრელი ძალაუფლების ქვეშ მოექცია.

საქმე ეხებოდა სამშობლოს ხსნას უდიდესი შეურაცხყოფისა და დაღუპვისაგან. მიუხედავად აზრთა სხვაობისა, საზოგადოების უმადლეს წრეებში, სადაც საკუთარი „მონაპარტისტებიც“ იყვნენ, ერის საუკეთესო ძალები ერთსულოვანი აღტყინებით შეერთდნენ, რათა მოეგერიებინათ მრისხანე შემოსევა.

ეს იყო უდიდესი მოვლენა პუშკინის ცხოვრებაში. სიყრმის წლებშივე იგრძნო მან ეპოქის გარემოცვა და პოეტის მოწოდება აღიქვა. როგორც ერთიანი ეროვნული ნების გამოხატვა.

პეტერბურგიდან სამხრეთისაკენ მიმავალი დიდი გზა ცარსკოე სელოზე გადიოდა. ლიცეისტები მიაცილებდნენ სკოლასთან გზაღჩავლილ გვარდიის პოლკებს. წარუშლელად ჩარჩა პოეტს მეხსიერებაში ამ მრისხანე და გამირული დროის მოგონებები.

პუშკინის სიკბაბუკის დროინდელი ლექსები აღსავსეა მხურვალე და წრფელი პატრიოტიზმით: ლიცეუმის პერიოდის პოლიტიკურ ლირიკაში მთავარ თემად იქცა სამშობლოსა და რუსი ხალხისათვის თავგანწირვა. პოეტის ადრინდელი სტრიქონები წინასწარ გვამცნობდნენ მის მომავალ სახელგანთქმულ ლექსებს „ბოროდინოს დიადღეზე“:

ლიცეუმში სულგანაბულები ადევნებდნენ თვალყურს ფრონტის ამბებს.

რუსეთის დასავლეთ ველებზე ელვის სისწრაფით ვიფარდებოდა დიდი ისტორიული დრამის აქტები. რუსმა სარდლობამ ოთხ-ხუთ კვირაში გააქარწყლა ნაპოლეონის განზრახვა ზედ საზღვარზე გაენადგურებინა რუსეთის არმია და იძულებული გაეხადა ალექსანდრე I ზავი დაედო. „ახალი აუსტერლიცი“ ჩაიშალა.

საქსებით სწორი ტაქტიკური მოსაზრებით სარდლობამ თავი აარიდა რიცხობრივად ჭარბ მტერთან შებმას. ამის გამო მთავარსარდალ ბარკლაი დე ტოლს თავს დაატყდა მეფის, გენერალიტეტისა და უმაღლესი თავად-აზნაურობის უქმაცოფილება. „მის უკანდახევას, რომელიც დღეს აშკარად ჩანს, რომ აუცილებელ ნაბიჯს წარმოადგენდა — წერდა შემდეგში პუშკინი, — მაშინ სხვა ელფერი ჰქონდა: დრტვინავდა არა მარტო გააფთრებული და აღშფოთებული

ხალხი, არამედ გამოცდილი მეომრებიც კი. ისინი მწარედ ჰყვედრიდნენ ბარკლაის და პირში უძრახდნენ მოლაღატე ხარო.“

ამ მითქმა-მოთქმის მიმართ ლიცეისტების ინტერესი შესაძლებელია იმ შემთხვევითი გარემოებითაც გაღრმავდა, რომ ბარკლაი დეტოლი კიუხელბეკერის ნათესავი იყო. აგვისტოს ბოლოს ვილჰელმს დედამ მოსწერა, ბარკლაი ისევ არმიაშიაო და ამით გააქარწყლა სარდალზე გავრცელებული ცილისმწამებლური ჭორები.

8 აგვისტოს სარდალობა შეიცვალა. საზოგადოებისა და ხალხის ერთსულოვანი მხარდაჭერით რუსული არმიის მთავარსარდალად დაინიშნა სუვოროვის სახელოვანი, საყვარელი მოწაფე—მიხეილ ილარიონის ძე კუტუზოვი.

26 აგვისტოს (7 სექტემბერს) მოსკოვის მისასვლელებთან, მოჯაისკის ახლოს, სოფელ ბოროდინოს ვეებერთელა მინდორზე, ახალი მთავარსარდალი გენერალურ ბრძოლაში ეკვეთა ნაპოლეონს.

ეს იყო ერთ-ერთი ყველაზე სისხლიანი დღე კაცობრიობის ისტორიაში (ე. ტარლეს სიტყვები).

პუშკინის პოეზიაში პირველად გამოჩნდა კუტუზოვის დიადი სახე, რომელმაც თავს იღო ჯერ ნაპოლეონთან ბრძოლისა და შემდეგ რუსული არმიის ხსნის პასუხისმგებლობა.

„დედაქალაქის დათმობით ჩვენ დაღუპვას ეუმზადებთ მტერს“, — დაჯერებით წერდა კუტუზოვი ფილის სამხედრო საბჭოს შემდეგ.

მაგრამ მთავარსარდალისა და მისი არმიის ურყევ რწმენას არ იზიარებდა ბრძოლის ველის ასე გაფართოებით აღშფოთებული საზოგადოება.

სექტემბრის მიწურულისათვის უკვე აშკარა გახდა, რომ თავდაცვითი კამპანიის გეგმამ ნავარაუდევი შედეგი გამოიღო. „შევიწროებული და შემუწვრილი მტერი 11 (23) ოქტომბერს იძულებული გახდა დაეტოვებინა მოსკოვი, — იტყობინებოდა მორიგი რელაცია.

„რუსეთი გადარჩენილია!“ — შესძახა კუტუზოვმა.

„ცრემლების ნაცვლად საყოველთაო სიხარულმა დაისადგურა, რაც ფრანგები მოსკოვიდან დაიძრნენ!“ — ჩაიწერა თავის მემუარებში კორფმა.

რუსთა გამარჯვებაში პუშკინი ხედავდა „სახალხო ნემეზიდას ხელს“.

მაგრამ უკვე 1812 წელს ქაბუკის შეგნებაში ჩამოყალიბდა წარმოდგენა იდეალურ მხედართმთავარზე, სამშობლო რომ იხსნა უცხოელი დამპყრობისაგან. კუტუშოვი, რომელმაც ახალ სიმაღლეზე აიყვანა რუსი ხალხის სამხედრო ღირება, პუშკინისათვის სამუდამოდ დარჩა ეროვნულ გმირად.

2

1812 წლის შემოდგომას თვეებში მტრის ყველა სავალზე ჩაღდე-ბოდა ჯერ კიდევ სმოლენსკში დაწყებული პარტიზანული ომი. ბოროდინომდე ცოტა ხნით ადრე კუტუშოვმა პოლბოლკოვნიკსა და პოეტს დენის დავიდოვს მისცა პუსართა და კაზაკთა მცირე რაზმი მტრის ზურგში სათარეშოდ. შეიარაღებული გლეხების დახმარებით მხედრები საშინლად აწიოკებდნენ ფრანგებს. პუშკინი ლიცეუმშივე დიდად აფასებდა პოეტ-პარტიზანს მისი „განუმეორებელი ენის მკვეთრი ხასიათისათვის“ და შემდეგში ამბობდა კიდევ, ახალგაზრდობაში ვცდილობდი დავიდოვისათვის მიმებაძა ლექსის წყობაში და მისი მანერა სამუდამოდ შევითვისეო. 1816 წელს დაწერილ ლექსში „მხედრები“ პუშკინმა დავიდოვის პარტიზანები დაგვიხატა.

ქვეყნის ლიტერატურულმა ცხოვრებამ სამამულო ომის დაწყებიდანვე იცვალა სახე. ამ მშფოთვარე თვეებში პუშკინი გაეცნო მისთვის მანამდე უცხო, სავსებით განსაკუთრებულ „სიტყვიერებას“. არმიისადმი ბრძანებებმა, რელაციებმა, ბიულეტენებმა, რესკრიპტებმა, მოხსენებებმა, ხალხისადმი მოწოდებებმა, პატრიოტულმა სტატიებმა და ქადაგებებმა ერთიანად აავსო რუსული ჟურნალ-გაზეთები. დრომ უეცრად და დაჟინებით მოიტანა დამწერლობის ახალი სახეები, რომლებიც მაშინვე აიტაცეს ქვეყნის პირველმა პოეტებმა — ჟუკოვსკიმ, ბატიუშკოვმა, კრილოვმა.

1814 წლის 19 (31) მარტს რუსეთის ჯარები პარიზში შევიდნენ. მონმარტრთან (მაშინ ქალაქის გარეუბანი) ბრძოლაში ხელახლა ისახელეს თავი 1812 წლის სარდლებმა: ერმოლოვმა, რაევსკიმ, ბარკლაიმ, მილორადოვიჩმა. ფრანგთა არმია მოწინავე პოზიციებიდან დაიხია.

ბრძოლა თითქოს დასრულდა. 25 მარტს (6 აპრილს) ნაპოლეონი ტახტიდან გადადგა, ორი კვირის შემდეგ გადასახლებული იმპერატორი გამოეთხოვა გვარდიას და წავიდა კენძულ ელბაზე.

ლიცეუმის ძმობის იმდროინდელი საერთო განწყობილება კარგად აქვს შენიშნული და გადმოცემული ილიჩევსკის 1815 წლის ერთ-ერთ თავის წერილში: „დიდება რუსულ ენას და რუს ხალხს! უკანასკნელმა ომმა დიდად მოუხვეჭა მას სახელი“.

მაღე ლიცეუმსაც გადმოსწვდა რუსული ენისა და რუსი ხალხის ეს დიდება. რუსეთის ისტორიული გამარჯვება მისი უდიდესი პოეტის ჰუმანიტური დაბადება იყო. 1812 წლის პატრიოტულმა აღმაფრენამ პირველად აღუჩარა პუშკინს ცოცხალი და კონკრეტული წარმოდგენა გმირ ხალხზე, ხოლო საერთაშორისო დრამამ — პოლიტიკური თანამედროვეობის შემოქმედებითი გააზრება დიდი ერის პოზიციებიდან.

ახლებურად აქლერდა პოეტისათვის სამშობლოს თემა. ჯერ კიდევ სკოლის კედლებში ყოფნისას იგი ყველაფერზე მაღლა აყენებდა საკუთარი ხალხის ღირსებას და ბედნიერებას.

VII

საკლასო ომთახეზსა და კონფერენც-დარბაზში

1

ლიცეუმის აღმზრდელობითი სისტემის საფუძველი — „ღვთისმოსავობისა“ და ჯაშუშობის თავისებური შეხამება — განსაკუთრებულ მომუშავეებს მოითხოვდა. აუცილებელი იყო იეზუიტთა წესისამებრ თვალყური ედევნებინათ აღსაზრდელთა ზრახვებისათვის და ყოველნაირად წაექეზებინათ ურთიერთდაბეზლება.

„დაზვერვის ფუნქციითა“ შემსრულებლებად და მოხალისე მახეზარებთან უშუალო კავშირის დამამყარებლად ლიცეუმის პედაგოგთა შორის პროფესორებს გარდა იყვნენ მეორე რანგის აღმზრდელები — გუვერნიორები და მათი თანაშემწეები. ამ შემთხვევით

ხალხს: გადამდგარ სამხედრო პირებს, უჩინო უცხოელებსა და წვრილ მოხელებს მეტწილად არავეითარი აღმზრდელობითი ჩევეა არ გააჩნდათ. უფრო მომზადებულნი მათ შორის გუვერნიურობასთან შეთავსებით მასწავლებლობდნენ, კიდევ, როგორც მაგალითად თვითნასწავლი კალიგრაფი კალინიჩი, სასახლის კარის ყოფილი მგალობელი, მან თავის მოწაფეებს ლამაზი და გაკრული ხელით წერა ასწავლა. გამოირჩეოდა აგრეთვე თვითნასწავლი მხატვარი ჩირიკოვი. იგი ესტამპებიდან, თაბაშირის ტვიფრებიდან და ნატურიდან ხატვას ასწავლიდა ლიცეისტებს. ამ დაკვირვებულმა კაცმა 1813 წელს ლიცეუმის პედაგოგთაგან პირველმა აღნიშნა პუშკინის დახასიათებაში: „განსაკუთრებული მიდრეკილება აქვს პოეზიისადმი“. მოსწავლეებს უყვარდათ ხატვის მასწავლებელი და ხალისით იკრიბებოდნენ მასთან სახლში მოთხრობების იმპროვიზაციისათვის, რომელთა სიუჟეტსაც რიგრიგობით განაგრძობდნენ ხოლმე. პუშკინმა აქ მოუთხრო მსმენელთ თორმეტი მძინარე ასულის ამბავი ეუკოვსკის „გრომობოის“ მიხედვით.

მაგრამ კლასის ასეთი საქმიანი დამრიგებლები არც ისე ბევრი იყვნენ. დანარჩენები არაფერში ჩამორჩებოდნენ ლიცეუმის ფხიზელ უფროსებს და კორფის მოსწრებულნი თქმის არ იყოს, იყვნენ „არამზადა, საზიზღარი ბრიყვები და ისეთი შემზარავი სახეები და ჩვევები ჰქონდათ, არც ერთი რიგიანი მიკიტანი არ აიყვანდა მოსამნახურედ“.

ლიცეუმის უმცროს მენტორთა მთელ ამ ჯგუფს განაგებდა ინსპექტორი და ზედამხედველი სასწავლო და ზნეობრივ ნაწილში, ვინც მარტინ პილეცკი-ჟრბანოვიჩი, რომელსაც ლიცეუმის დირექტორი მალინოვსკი თავის „მარჯვენა ხელს“ ეძახდა. ბოლოდროინდელი ცნობებით ეს იყო საიდუმლო პოლიციის აგენტი. ლიცეისტმა კორფმა დატოვა მეტად მოსწრებული პორტრეტი ამ „ღვთისმოსავის მისტიკოსისა და ილუმინატის“, რომელიც უსათუოდ იეზუიტებად აქცევდა ყველას, დროზე, რომ არ გაეძევებინათ ლიცეუმიდან.

როგორც მრავალი წმინდანი, არც ეს „ასკეტი“ იკლებდა ევას ჩამოშვალთა სილამაზით ტკბობას და ხშირად ლაპარაკობდა ლიცეუმში დღესასწაულებზე მოსული სტუმარი ქალების შესახებ. „ლიცეისტების ნათესავი ქალების, დებისა და ბიძაშვილებისათვის შერჩე-

მეულმა ალერსიანმა, მაგრამ რამდენადმე ფამილარულმა მეტსახე-
ლებმა“ საერთო აღშფოთება გამოიწვია.

ინსპექტორის წინააღმდეგ მიმართულ მოძრაობას პუშკინი ჩა-
უდგა სათავეში: საერთო სუფრაზე სადილობისას მთელი ლიცეის-
ტებისა და გუვერნიორების თანდასწრებით პუშკინმა ყველას გასა-
გონად განაცხადა, პილეცკიმ ზოგიერთი ამხანაგის მშობლებს შეუ-
რაცხყოფა მიაყენაო. პუშკინს მხარი დაუჭირა კორსაკოვმა. სადილის
შემდეგ კი მათ კიდევ რამდენიმე ამხანაგი მიემხრო. შეთქმულებაში
კოუხელბეკერმაც მიიღო მონაწილეობა. მიუხედავად ლიცეუმის
სელმძღვანელობის წინააღმდეგობისა, საქმე იმით დამთავრდა, რომ
უკმაყოფილონი კონფერენც-დარბაზში შეიკრიბნენ, გამოიძახეს პი-
ლეცკი და ლიცეუმიდან წასვლა შესთავაზეს, წინააღმდეგ შემთხვე-
ვაში ჩვენ წავალთო, იმუქრებოდნენ ისინი. რაკი დაინახა, ამბავი
ზვიადდებოდა, პილეცკი დაემორჩილა ულტიმატუმს და ლიცეუმის
ინსპექტორის პოსტი პეტერბურგის პოლიციის გამომძიებელის თა-
ნამდებობაზე გაცვალა.

მომხდარ ამბავს პუშკინმა ერთგვარი იდეოლოგიური გამარჯე-
ბის მნიშვნელობა მისცა. ეს იყო გალაშქრება მისთვის ესოდენ სა-
ძულველი მისტიციზმის, „პიეტიზმის“ ფანატიზმისა და ყოველგვარი
სექტანტობის წინააღმდეგ.

დათაფლული და ჯაშუშური ვითარება თავისებურ გავლენას ახ-
დენდა ზოგიერთ მოსწავლეზე. ოფიციალურ ღვთისმოსაეობას იზი-
არებდნენ გორჩაკოვი და კიდევ უფრო მეტად კორფი, რომელიც
ლიცეუმში ცნობილი იყო როგორც საეკლესიო წიგნების კითხვისა
და ფსალმუნების გალობის მოტრფიალე. ყველაზე ძლიერად ასეთი
განწყობილება გამოხატულია კომოვსკის დღიურებში. კომოვსკი იყო
ერთ-ერთი ყველაზე ნაკლებ სიმპათიური პირველკურსელი. ამხანა-
გებმა მას „მაბეზლარა და ენატანია“ შეარქვეს. ამ მოზარდის დღიუ-
რი აღსავსეა გასაოცარი ფარისევლობით. იგი გაუთავებლად წერს
თავისი ცოდვების „საშინელ უღელზე“, ლოცვასა და მარხვაზე.

მაგრამ მორალურად საღი მოწაფეების წრე მედგარ წინააღმდე-
გობას უწევდა ღვთისმეტყველთა პირქუშ ტენდენციებს. ყველაზე
ძლიერი პროტესტი, რა თქმა უნდა, პუშკინმა გამოთქვა. მალე ეს
თავისუფალი აზროვნება დაუოკებლად გადმოიღვარა მისი ადრინ-

დელი შემოქმედების პირველ ცდებში. 1813 წლის ზაფხულს დაიწერა პუშკინის პირველი პოემა „ბერი“ — სახუმარო, ვოლტერიანული, სატირული ნაწარმოები. ამ პოემას საფუძვლად დაედო სამუალო საუკუნეების ლეგენდა ეშმაკის ზურგზე ამხედრებული ეპისკოპოსის მოგზაურობაზე იერუსალიმს.

კლასიკური ტრადიციის თანახმად, პუშკინი პირველსავე სტრიქონებში თავის ნაშრომს „ფერნეის მოხუცის“ მფარველობას ანდობს და ალტაცებით ლაპარაკობს მის „ორღეანელ ქალწულზე“. ვოლტერის მიბაძვით პუშკინი პირველად მიმართავს „საღმრთო ტექსტების“ პაროდირებას. „ბერის“ სიუჟეტი აღებულია სვინაქსარიდან. ანტი-ეკლესიური სატირის სტილშია აღწერილი წმიდა ბერის პანკრატის ყოფა და გარემოცვა, წმიდა მოხუცი ემზადება სიკვდილისათვის და ვითომდა სულის საცხონებლად ლოცულობს, სიღარიბეში ცხოვრობს, მთელი წელიწადი მარხულობს; ნამდვილად კი ღორმუცელობს.

ბერი პანკრატი დახატულია, როგორც ლოთი, ღორმუცელა და ავხორცი. ბერის ასეთი გამოსახვა აშკარად მიგვითითებს რაბლესა და ბოკაჩიოსაგან წამოსულ ტრადიციაზე. ნიშანდობლივია, რომ ახალბედა პოეტს ეზიზღებოდა პარიზის თავმოტვლეპილი კარტეზიანელები, „მდიდარი კარმელიტები“, პეჩორის ლავრის ბინადარნი, კათოლიციზმის ბურჯი — ვატიკანი და მისი გათქვირული პრელატები, „ბურგუნდულითა“ და „კახპებით“ რომ იქცევენ თავს. ახალგაზრდა პუშკინის შემოქმედების ეს ანტიკლერიკალური ნაკადი XVIII საუკუნის პოეტების შემწეობით უკავშირდება ევროპის აღორძინების ხანის ლიტერატურას. აღსანიშნავია, რომ პოეტი „ბერში“ ახსენებს იტალიისა და ნიდერლანდების აღორძინების უდიდეს ფერმწერებს — რუბენსს, ტიციანს, კორეჯოს.

2

1814 წლის 23 მარტს გარდაიცვალა ლიცეუმის დირექტორი მაღინოვსკი. პირველ დირექტორს არც პუშკინზე მოუხდენია რაიმე გავლენა და არც დანარჩენ მოწინავე ლიცეისტებზე, რომელნიც მაღინოვსკის რელიგიურ-ზნეობრივი პროგრამის საწინააღმდეგოდ ვითარდებოდნენ.

ლირექტორის სიკვდილის შემდეგ ერთხანს ლიცეუმს პროფესორთა კონფერენცია მართავდა, 1814 წლის სექტემბრიდან კი — პროფესორი-გერმანისტი მატეუს ფონ ჰაუენშილდი.

ახალმა ლირექტორმა ლიცეისტების საყოველთაო ანტიპათია და-რისახურა. აღსაზრდელებმა მას „პირში ძირტკბილაგაჩრილი სატანა“ შეარქვეს. მეორე მეტსახელი — „ავსტრიელი“ აღნიშნავდა ჰაუენშილდის კავშირს პეტერბურგის ავსტრიულ საელჩოსთან. შემდგომ-მა დიპლომატიურმა მოღვაწეობამ, უკვე უშუალოდ თვით მეტერ-ნიხთან, დაადასტურა ეკვი, რომ ვენის აკადემიკოსს მეტად მჭიდრო და სპეციფიკური ხასიათის პოლიტიკური კავშირი ჰქონდა პეტერ-ბურგში.

შეუდგა თუ არა ლიცეუმის მართვას, „ავსტრიელმა“ სახალხო განათლების მინისტრთან დააბეზლა პუშკინი, მალინოვსკი და პუშ-ჩინი: ჩუმად ქეიფის მოწყობა სცადეს და თავიანთი ამხანაგი ტირკო-ვი რომით დაათვრესო. რაზუმოვსკიმ, რომელიც, ის-ის იყო, არა-ოფიციალურად გადააყენეს, ცელქობის მნიშვნელობა ძალიან გააზ-ვიდა, თვითონ მივიდა ცარსკოე სელოში, გამოიძახა სამივე დამნა-შავე, სასტიკი საყვედური გამოუცხადა მათ და საქმე გადასაწყვეტად პროფესორთა კონფერენციას გადასცა. მინისტრის პირადი ჩარევის გამო ლიცეუმის სინკლიტმა დაადგინა: დამნაშავენი ორი კვირის განმავლობაში დაჩოქილი ჰყოლოდათ საერთო ლოცვების დროს, სუფრის ბოლოში დაესვათ და „შავ წიგნში“ ჩაეწერათ მათი სახე-ლები.

ასეთი იყო პუშკინის პირველი შეტაკება უმაღლესი ძალაუფლე-ბის წარმომადგენლებთან.

და პოეტმა პირველად იხმარა იარაღი, რომლისთვისაც არაერ-თხელ მიუმართავს შემდეგშიაც: დაწერა ეპიგრამა რაზუმოვსკიზე („ო, ღმერთო ჩემო, რა სასაცილო ამბავი მესმა...“).

1814 წლის ივლისში საფრანგეთთან ზავი დაიდო. 27 ივლისს პავ-ლოვსკში გამართულ პატრიოტულ ზეიმზე ლიცეისტებიც წაიყვანეს. მათ სასახლიდან „ვარდისფერი პავილიონისაკენ“ ჩაიარეს ტრიუმ-ფალური თალის გავლით. თაღს მომცრო დაფნის ხეები ქმნიდა. თით-ქოს განგებ, ამ ტანმორჩილი ხეების დასაცინად, ზედ გაეჭიმათ მე-

ფისადმი მისალმება: „შენ დღეს ბრძოლიდან მომავალსა ველარ და-
გიტევს გამარჯვების კარიბჭე იგი“.

ამ ამბის გამო პუშკინმა დახატა სურათი, სადაც გამოსახული
იყო არეულობა „გამარჯვების კარიბჭესთან“. ტრიუმფალურ თაღ-
თან მიახლოებული პროცესიის მონაწილენი ხედავენ, რომ თაღში
მართლაც „ვერ ეტევა“ გათქვირული მეფე და ამიტომ მეფის ამა-
ლის ზოგიერთი წევრი ხეების აჩეხვას აპირებს.

წარმოდგენის შემდეგ, რომელშიც ყველაზე სახელოვანი მსახი-
ობები მონაწილეობდნენ, დაიწყო მეჯლისი. „მეფის წასვლისთანა-
ჟი. — გვაცნობებს კორფი თავის ჩანაწერებში, — სადარბაზო აივსო
მუნდირებიანი, ორდენებიანი და შეპუდრული ბობოლა პირებით,
რომლებიც თავთავიანთ კარეტებს ელოდებოდნენ. უეცრად დიდე-
ბულთა ამ ჯგუფიდან რამდენჯერმე გაისმა ერთი და იგივე ხმა: „მო-
ნავ! მონავ! მონავ!!!“ რა ველური და საზარელი იყო ეს წვეროსანი
მეფეებისდროინდელი ღრიალი იმ დახვეწილ დღესასწაულთან შე-
დარებით, რომლის მოწმეებიც სულ ახლახან ვიყავით...“

თუ ამ შემთხვევამ ასეთი შთაბეჭდილება მოახდინა „წესიერ“-
კორფზე, ადვილი წარმოსადგენია, როგორ იმოქმედებდა იგი პუშ-
კინზე, კიუხელბეკერსა ან პუშკინზე.

შემთხვევითმა ეპიზოდმა თან მოიტანა ისტორიული დრამის მო-
გონებაც. 1812—1814 წლებში გარდახდილი გმირული ამბების მიღ-
მა უცვლელად დარჩენილიყო რუსი ხალხის დუხჭირი, უუფლებო
ჩვედრი. სოფლებში სახალხო გმირებს ართმევდნენ იარაღს, რადგან
არ შეიძლებოდა იგი მონებს დარჩენოდა ხელში. მალე პუშკინი პირ-
ველად ახსენებს ლექსებში რუსი პოეტის, დამონებული და უუფლე-
ბო გლეხობის დიდი ქომაგის, სატირული პოემის „ბოვას“ ავტო-
რის — რადიშჩევის სახელს, რომლის ბედ-იღბალმაც ასე ააღელვა
უფროსი თაობა და რომლის შემოქმედება ბოლომდე პუშკინის შთა-
მაგონებელი დარჩა:

პუშკინის შემოქმედებისა და პოლიტიკური მსოფლმხედველობის
ისტორიაში ეს ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი სახელია. „მონობის
მტერი რადიშჩევი“ თან სდევს პოეტის ჩანაფიქრებს ლიცეუმის მერ-
სიდან სიკვდილისწინა „ძეგლამდე“.

მაგრამ პუშკინის „ბოვა“ მარტო მდაბიური ზღაპარი როდია.

ახალგაზრდა ავტორი აშკარად გამოხატავს აქ თავის პოლიტიკურ ინტერესებს, იყენებს ისტორიულ მოტივებსა და სატირას მმართველებსა და სახელმწიფო დაწესებულებებზე. აქ ყველაფერი სავსეა ნართაული ნათქვამითა და აშკარა მითითებებითაც კი ახლო წარსულსა და მიმდინარე ამბებზე.

ალექსანდრე პირველის პიროვნება, რომელსაც პავლე პირველის მკვლელობის მონაწილედ თვლიდნენ (აღნიშნულ თემას პუშკინი „თავისუფლებაში“ შეეხო), ამ პოემა-ზღაპარშიც იგრძნობა.

აღსანიშნავია, რომ ჭაბუკი პოეტი რეაგირებს მსოფლიო პოლიტიკის უახლეს ამბებზე. „დაუძინებელ ტირანს“ უწოდებს იგი ალექსანდრე პირველსაც (დადონი) და მის მოწინააღმდეგე ნაპოლეონსაც, რომლის დამხობა და გაძევება განსაკუთრებითაა აღნიშნული პოემაში.

1814 წელს დაწერა პუშკინმა ყველაზე უფრო მძაფრი პაროდია მისტიკურ ლიტერატურაზე. ჯერ კიდევ 1811 წელს „ვესტნიკ ევროპიმ“ დაბეჭდა ჟუკოვსკის პოემის „თორმეტი მძინარე ქალწულის“ პირველი ნაწილი — ბალადა „გრომობოი“ — XVIII საუკუნის ავანტიურული რომანის გადამღერება; რომანი ეკუთვნოდა რეაქციონერ მწერალს შპისს, „საზარელისა და იღუმალის“ ყაიდაზე დაწერილი ნრაველტომიანი ეპოპეის ავტორს. ბელინსკის აზრით, ჟუკოვსკის გამოუვიდა „კათოლიკური ლეგენდის მსგავსი რაღაც“. იქ მოთხრობილი იყო უბიწო ქალწულების ამბავი, რომლებიც ბოროტმოქმედმა მამამ ეშმაკს მიჰყიდა, მაგრამ ქალიშვილები წმინდა მოწამემ იხსნა განსაცდელისაგან.

ამ „მისტიკურ“ თემას თხუთმეტი წლის პუშკინმა დაუპირისპირა თავისი ბალადა, სადაც პაროდირებული იყო ჟუკოვსკის სულის საცხონებელი ლეგენდა. ასე დაიწერა 1814 წელს „ბარკოვის აჩრდილი“ — ერთი ნახუცრის სატირული თავგადასავალი. საეკლესიო თქმულების ღვთისმოსავ ეპიზოდებში პუშკინმა უკიდურესად გაშიშვლებულად გადმოგვცა ეროტიკული თემატიკა. თანაც ბალადა თავისებური არალიტერატურული ენით იყო დაწერილი. ამასთან ერთად დაცული იყო ჟუკოვსკის სტროფიკა და ზომაც. ყრმა პუშკინმა გასაოცარი სიმამაცე გამოიჩინა, როდესაც ჟუკოვსკის „სერა-

ფიული“ პოეზია ყველაზე უფრო „მდაბიო“ ენით გადმოგვცა ასეთი ჯუშმაწური სიუჟეტის გამრუდებულ სარკეში.

სახუმარო პოემასთან ერთად პუშკინი ამ დროს ამუშავებს დიდ-აქტიურ ლექსსაც — ბევრი მისთვის საყვარელი პოეტის ჟანრს. რუსეთში ეს ჟანრი ფართოდ იყო გავრცელებული XVIII საუკუნის კლასიკოსთა შორის. სწორედ ამ ფორმით ეპაექრებოდა ვასილი პუშკინი თავის ლიტერატურულ მტრებს.

1814 წელს დაწერილი ლექსი „მეგობარ მელექსეს“ გვიდასტურებს, რომ პუშკინმა შესანიშნავად აითვისა ლექსის ეს ფორმა. კლასიკური ალექსანდრიული ლექსები, დასრულებული აფორიზმები, საინტერესო არაკი ბოლო ნაწილში, რომელიც ანეკდოტურ სიმახვილეს აძლევს ფინალს — ყველაფერი ეს ძველებური ეპისტოლეების დამახასიათებელი თვისებებია. მაგრამ გონებამახვილური საუბრის კანონიკურ ფორმაში პუშკინი ათავსებს დიდსა და სევდიან თემას: ეს არის ფიქრები გულგრილ საზოგადოებაში მოხვედრილი პოეტის დრამატულ ბედ-იღბალზე.

პუშკინის ამ პირველი დაბეჭდილი ნაწარმოებით (გამოქვეყნდა 1814 წლის 4 ივლისს „ვესტნიკ ევროპი“-ში.) იწყება პოეტის ქმნილებათა ფართო სერია „დევნილსა და წამებულ“ გენიოსებზე.

8

1815 წლის იანვრისათვის დანიშნული იყო კურსიდან კურსზე გადასაყვანი საჯარო გამოცდები. სამი წლის არსებობის შემდეგ ლიცეუმში პირველად აბარებდა საზოგადოებას თავისი მუშაობის ანგარიშს. საჭირო იყო დაემტკიცებინა, რომ შეასრულა სასწავლებლის გახსნისას აღთქმული დაპირებები.

სიტყვიერების დისციპლინათა გამოცდებზე დერჟავინს ელოდნენ. ძნელი არ იყო მისი ლექსების მომზადება წასაკითხად, ან მისი სახელგანთქმული ტექსტების გარჩევა. მაგრამ უკეთესი ხომ არ იქნებოდა, პატივი ეცათ მხცოვანი პოეტისათვის და ეჩვენებინათ ახალი ნიჭიერი ლირიკოსი, რომელსაც უნდა განეგრძო ტრადიციები და განეხორციელებინა დერჟავინის შემოქმედებითი ანდერძი. ასეთი გამოსვლის მოწყობა ლიცეუმის კონფერენციამ ძველი სიტყვიერების

ახალ მასწავლებელს გალიჩს დააკისრა (გალიჩმა 1814 წლის გაზაფხულიდან შეცვალა ავადმყოფი კოშანსკი.).

ადიუნქტ-პროფესორი გალიჩი გულლია, უწყინარი, უდარდელი ხასიათის ადამიანი იყო, იუმორის გრძნობა უხვად ჰქონდა მომადლებული. ლიცეისტებმა მაშინვე აუღეს ალლო, რომ მასწავლებელს მაინცდამაინც არ ეჭაშნიკებოდა ლათინური სინტაქსი, და, გალიჩის ბიოგრაფის სიტყვებით, შეეცადნენ მისგან სხვა სიკეთე ამოეგოთ — გულთბილი თანაგრძნობა მათი ცხოვრების ახალგაზრდული, ნათელი ინტერესებისადმი.

პუშკინის საყვარელ პედაგოგთა მცირერიცხოვან ჯგუფში „კეთილი გალიჩი“ ერია. მასწავლებელსა და მოწათეს შორის მეგობრული დამოკიდებულება დამყარდა; თუმცა პროფესორი ორჯერ უხეროსი იყო თავის მსმენელზე. ხშირად გალიჩი თავის ოთახში განაგრძობდა კლასში დაწყებულ საუბარს. პოეზიის მოყვარულმა და ყრმა-თა მიმართ ყურადღებიანმა გალიჩმა, უეჭველია, ჯეროვნად შეათვასა პუშკინის ტალანტი, ამან კი გულისხმიერ პედაგოგს საკმაოდ რთული ამოცანის განხორციელება შეუძლუბუქა. გალიჩს უნდა მოემზადებინა პოეტ-ლიცეისტის პირველი გამოსვლა რუსული პოეზიისა და მეცნიერების კორიფეების წინაშე. როგორც ცნობილია, პუშკინი მორცხვი იყო და თვითონ ვერასოდეს გაბედავდა თავისი ლექსების წაკითხვას სახელმოხვეჭილ აკადემიკოსთა სინკლიტის წინაშე. პოეტის მოგონების თანახმად, გალიჩმა „აიძულა“ პუშკინი, გადაედგა ეს ნაბიჯი. მან შეძლო დაერწმუნებინა პოეტი, დაემუშავებინა ნამდვილი „დერჟავინისეული“ თემა — დიდებით შეემოსა რუსეთის არმიის სამხედრო გმირობა თანამედროვე პოლიტიკური ამბების მასალებზე დაყრდნობით, „ხოტბა შეესხა“ ნაპოლეონთან ბრძოლისათვის. პუშკინს უნდა შეექმნა იზმაილის, ოჩაკოვის, თავრიდის აღებაზე დერჟავინის მიერ დაწერილი სახელგანთქმული ოდების ყაიდის ნაწარმოები.

პუშკინმა გადაწყვიტა მაინც თავისებურად დაემუშავებინა უახლესი პოეტური სკოლის მიერ მეტისმეტად ყბადაღებული ეს ძეგლებური ჟანრი. თავის „ლექსში მოცემულ თემაზე“, მან საწყისად აიღო სინამდვილეზე უშუალო დაკვირვება და მისთვის დამახასიათებელ გზას დაადგა. ეს გზა კი გახლდათ გარე სამყაროს კონკრეტულ

მოვლენათა ასახვა პირადი შთაბეჭდილებების საფუძველზე. პოეტური მუშაობის მეთოდოლოგიაში უკვე ჩანდა მომავალი ოსტატი-რეალისტი.

სიტყვიერების საგნებში გამოცდა 1815 წლის 8 იანვარს ჩატარდა გამოჩენილ მეცნიერთა და დიდებულთა თანდასწრებით. სახელმწიფო სკოლის ყველა ღონისძიებისათვის მაქსიმალური სადღესასწაულო იერის მინიჭების მოყვარული რაზუმოვსკი შეეცადა ლიცეუმის გამოცდებზეც უაღრესად საჭარო და თეატრალური ვითარება შეექმნა, რათა აღტაცებული მითქმა-მოთქმა საზღვარგარეთ მყოფი მეფის ყურამდევ მისულიყო.

საპატიო სტუმრად სახელმწიფო დერჟავინი ითვლებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ კარგა ხანია გასცლოდა სახელმწიფო საქმეებს. სამოცდამეცამეტე წელში გადამდგარი პოეტი ავადმყოფობდა და სიკვდილს ელოდა. ამ საზეიმო შემთხვევის გამო დერჟავინმა საპიროდ ჩათვალა მუნდირით შემოსილიყო, თუმცა ნიკრისის ქარით დაუძლურებულ ფეხებზე კვლავ საშინაო ხვევრდის წაღები ეცვა.

ასეთი საზეიმო კრებულის წინაშე უნდა ეთქვა ზეპირად ყრმა-პოეტს თავისი გრძელი, პოემის მსგავსი ლექსი. თემის შესაბამისად, მთელს ამ ხნის განმავლობაში, რაც ლექსის კითხვას დასჭირდებოდა, პოეტს აუცილებლად უნდა შეენარჩუნებინა ხმის დიდი დაძაბულობა და ამაღლებული, აღტყინებული კილო.

პუშკინი მომზადებული იყო ასეთი — დეკლამაციისათვის და აი, ოდნავ დამღერებით აჟღერდა მისი პირველი სტრიქონები.

„პუშკინი არაჩვეულებრივად ცოცხლად კითხულობდა“, — აღნიშნავდა მისი მეგობარი პუშჩინი. ლექსის კითხვას კიდევ უფრო მეტი მომხიბლაობა ენიჭებოდა დაუოკებელი მღელვარების გამო. როდესაც ლექსში დერჟავინი ვახსენე, ჩემი ყმაწვილური ხმა აწკრიადდა, გულმა კი ბაგაბუგი დამიწყო დამათრობელი აღტაცებისაგან...“

ლექსის კითხვის ასეთი დამღერებითი კილო შეეფერებოდა იმ დროის მწერლის გემოვნებას, როდესაც დეკლამაციის კლასიკური სკოლა საყოველთაოდ იყო აღიარებული. პატარა ლიცეისტის ოდას მწერალი უნდა მოეხიბლა თავისი სახეებითა და საერთო განწყობი-

ლებითაც. დერჟავინის სახელს აქ პოეტი შაბლონურად კი არ აქებდა, როგორც სხვა ლიცეისტები, დიდი პოეტის სახელი ჩამოკვეთილ და ნათელ სტროფებში ჩართული ბუკივით ეღერდა საზეიმო მეტაფორებს შორის. დერჟავინს უნდა ეგრძნო ახალ ოდაში გამოყენებული ბგერითი გამოსახულების შესანიშნავი ხერხები — დამახასიათებელი თანხმოვნების ოსტატური გამოყენება.

დერჟავინის ოდებთან შედარებით პუშკინის „მოგონებანი“ წარმოდგენს უფრო მწყობრ კომპოზიციას. ოთხმარცვლიანი იამბის ერთიანი გაბმული ნაკადის ნაცვლად, აქ ზუსტი სტროფების რიგი გვაქვს. დერჟავინის ტრადიცია იგრძნობა „ოსიანისეულ“ პეიზაჟში და საზეიმო ლექსიკაში (ბელონა როსი, ბანდი, სკალდი, ზეთისხილი, პერუნე), ხოლო ეჟეკოვსკისა და ბატიუშკოვისა — საომარი ეპიზოდების ამსახველ სტროფებში.

მაგრამ ყველა ნიმუშს, წესს, მიბაძვასა და ტრადიციულ სახეს სძლედა განუმეორებელი პუშკინისეული ლექსი, გასაოცარი თავისი რიტმების ენერგიითა და მომხიბლავი ელერადობით. ხან ელეგიურად ფიქრით მოსილი, ხან კი გამარჯვებით მოკიჟინე ლექსი, თითქოს ლაღად აწყვეტილიყო და ამ ხობტაში, ახალგაზრდული გატაცებით გადაეშალა გასაოცარი მოქნილობა და სიძლიერე.

დერჟავინი გულწრფელად იყო აღფრთოვანებული. სიცოცხლის ახალი ხმები ჩასწვდა მოხუცის მოღლილ გულს, შემოქმედებითი მღელვარების მივიწყებული. სიხარული აელერდა ყრმა პოეტის წკრიალა ხმის საპასუხოდ.

„აღტაცებული დერჟავინი სავარძლიდან წამოდგა, შევერცხლილი თავი დახარა ყმაწვილი პოეტის წინაშე, უნდოდა მოხვეოდა. მაგრამ პუშკინი გაქრა“.

იმავე დღეს მინისტრმა რაზუმოვსკიმ საზეიმო სადილი გაუმართა წარჩინებულ სტუმრებს. მოწვეულთა შორის იყო სერგეი პუშკინიც — ესოდენ სასახლო მოსწავლის მამა.

დერჟავინი და სერგეი პუშკინი ერთმანეთს გამოესაუბრნენ. უკვე ოცი წელი გასულიყო მას აქეთ, რაც ისინი პირველად შეხვდნენ ერთმანეთს. მაშინ ჯერ კიდევ ცოცხლები იყვნენ ბოგდანოვიჩი და პეტროვი, და ვასილი პუშკინი პირველად გამოვიდა „სანაქტ-პეტერბურგის მერკურში“. თითქოს ყველაფერი ეს გუშინ იყო, ცხოვრე-

ბამ კი ჩაიქროლა. და აი, ქვეყანას მოევლინა ახალი პოეტი, ყრმა ალექსანდრე პუშკინი. მინისტრის დიდებული სტუმრები მას არაჩვეულებრივ ნიქს უქებდნენ და მომავალ დიდებას უწინასწარმეტყველებდნენ.

მაგრამ ოფიციალურ წრეებში პოეზია . სიტყვიერების უმცროს დარგად ითვლებოდა; სახელმწიფოს სჭირდებოდა პროზა — სიტყვიერების უმნიშვნელოვანესი და უფრო სასარგებლო დარგი. ეს აზრი გამოთქვა განათლების მინისტრმაც. „მე კი მაინც პროზაში ვისურვებდი თქვენი შვილის გაწაფვას“, — კეუისდამრიგებლური კილოთი შენიშნა მან.

სერგეი პუშკინს სამუდამოდ დაამახსოვრდა ამ ჩინოვნიკურ შენიშვნაზე წამოსროლილ აღგზნებული რეპლიკა:

„დე, დარჩეს იგი პოეტად!“ — უპასუხა ანთებულმა დერჟავინმა, „შთაგონებულმა წინასწარმეტყველური განწყობილებით“.

VIII.

ლიცეუმისდროინდელი რეპულებაი

1

ლიცეუმში ყოფნისას პუშკინმა პირველი თვეებიდანვე დაიწყო თავისი შთაბეჭდილებებისა და ჩანაფიქრების ლექსად ჩაწერა; ჟღერადი რუსული ლექსი მის ხელში სულ უფრო მეტად ძლიერდებოდა და იხვეწებოდა. ასე იბადებოდა მისი ლიცეუმისდროინდელი ლირიკა — პირველი ცდები მზარდი გენიოსისა. იქმნებოდა მისი შემოქმედების ადრინდელი ნაწილი — პუშკინის სიყრმისდროინდელი პოეზია — აღსავსე გრძნობის განუმეორებელი სიანლით, მომხიბლავი აზროვნებით და სიტყვის საჭირბოროტო მღელვარებით.

შემონახულია ყრმა პუშკინის ლექსების გაყვითლებული ფურცლები. ცალკეულ გვერდებს, ხელნაწერ კრებულებს, კალიგრაფიულად გამოყვანილი სკოლის „ჟურნალებს“, „გაზეთებს“, ავტოგრაფებს ჩვენამდე მოაქვს პუშკინის პირველი შემოქმედებითი ზრახვე-

ბი. ეს მეგობრული ანთოლოგიები, ალბომები და „ლიცეუმელი“
 ცრუბადურების“ რვეულები ფართოდ ააშკარავენ ჰაბუკი პოეტის
 არაჩვეულებრივი ზრდის სურათს მისი ბავშვური „ტოლიადიდან“
 ვაჟკაცურ „თავისუფლებამდე“. რამდენიმე წლის განმავლობაში
 პუშკინმა გიგანტური ნაბიჯებით გალია პოეტური განვითარების ყვე-
 ლა მოსამზადებელი ფაზა და მიაღწია საყოველთაო აღიარებას. უკვე
 1814 წელს ვ. იზმაილოვის „ვესტნიკ ევროპი“ აქვეყნებს პოეტი-
 ლიცეისტის ხუთ ლექსს სხვადასხვა ფსევდონიმით. 1815 წელს
 რუსულ პრესაში პირველად იხსენიება სახელი: „ალექსანდრე
 პუშკინი“. ასე მოაწერა ხელი პოეტმა „მოგონებანი ცარსკოე სე-
 ლოზე“-ს „როსიისკი მუზეუმში“, სადაც ლექსს დართული ჰქონდა
 რედაქციის უჩვეულო შენიშვნა „ახალგაზრდა პოეტზე, რომლის ნი-
 ჭიც ასე ბევრს რასმე გვიქადის“. ერთი წლის შემდეგ მშობლიური
 სიტყვიერების მოყვარულთა საზოგადოებამ ნიჭიერი ახალგაზრდა
 ავტორის ორი ლექსი შეიტანა „რუსულ ნაწარმოებთა სანიმუშო
 კრებულში“. ჩვიდმეტი წლის პუშკინი უკვე თანამემამულე კლასი-
 კოსთა წრეში აღმოჩნდა. 1816 წლიდან კი იგი დასაბუქდად ამზადებს
 თავისი ლექსების კრებულს.

პუშკინის ლიცეუმისდროინდელი ჩანაწერები გვაკვირვებს თემე-
 ბის, იდეების, სახეების, ჟანრების, სტროფებისა და ზომის მრავალ-
 ფეროვნებით. ეპიგრამებისა და სახუმარო პოემებიდან მოყოლებუ-
 ლი ვიდრე ელეგიამდე და პატრიოტულ ოდამდე აქ მოხილულია ყვე-
 ლა ძირითადი ლირიკული სახე, მათ შორის ისეთი თავისებური ფორ-
 მებიც როგორც: ნოელი, კანტატა, ფილოსოფიური
 ოდა, სტანსები, ექსპრომტო, სურათები, ჩემი ეპი-
 ტაფია, ჩემი პორტრეტი, ჩემი ანდერძი, წარწერა
 საავადმყოფოს კედელზე, წარწერა ტალავერი-
 თვის (როგორც თვით ავტორი ცდილობს დაჰყოს თავისი აღრინ-
 დელი ქმნილებების გასაოცარი ენარული სიმდიდრე). ჰაბუკი პუშ-
 კინი ერთნაირი ოსტატობით ფლობს მსუბუქს, ზოგჯერ ლაღსა და
 სხარტ ლექსის ზომას („ლედა იცინის“) და მრისხანე. თითქოს
 გრდემლზე გამოჰედოილ მქუხარე ლექსსაც (ჰამაყმა კვირიტებმა
 უღელქვეშ მოხარეს თავი“). მოკლე და სხარტ სტრიქონს აქ ემე-
 ზობლება გაბმული და მდორე „ალექსანდრიული ლექსი“.

ეს ყველაფერი შეესაბამება პუშკინის ლირიკული თემატიკის მრავალფეროვნებას. მეგობრული ხუმრობა და სევდიანი რომანსი თითქმის ერთდროულად იწერება მოქალაქეობრივ მოწოდებასა და საბრძოლო ჰიმნთან ერთად. უდარდელ სიმღერებს „ნაზ ვნებაზე“ და „ქარვის სასმისზე“ ენაცვლება მშფოთვარე ფიქრები დიდ პოლიტიკურ ამბებზე — მოსკოვის ხანძარსა ან ვატერლოოს ბრძოლაზე. აღშფოთებულ „რომაულ“ სატირაში გაისმის პროტესტი მეფის დესპოტიზმის წინააღმდეგ. ანტიკურ მითოლოგიიდან აღებული თემებზე დაწერილ ნაწარმოებებში გამოსჭვივის თანამედროვე პოლიტიკური ამბები.

სხვადასხვა პოეტური სტილის ასეთმა დუდილმა მაინც ვერ მიჩქმალა ახალბედა ავტორის ძირითადი მისწრაფება ცხოვრების სინამდვილისადმი. პუშკინის ლიცეუმისდროინდელი ლექსები გამოხმაურებაა მიმდინარე ამბებზე, ჩანახატია პოეტის მახლობელი პირებისა. 1814 წლის ლექსი „მოქეიფე სტუდენტები“, რომელიც ლიცეისტებმა სულგანაბულებმა მოისმინეს, წარმოადგენდა შესანიშნავი მიმსგავსებითა და იუმორით აღსავსე სტროფებს — დახასიათებებს, მიძლენილს საყვარელი მეგობრებისადმი. ეს იყო შესანიშნავი ჭგუფური პორტრეტი პუშკინის წრისა მისი საყვარელი „პრეზიდენტის“ გალიჩის მეთაურობით. მიუხედავად უდარდელობისა და მხიარული კილო-სი, ეს სტროფები პირველი წინამორბედნი არიან „ლიცეუმური წლისთავებისა“, სადაც ახლებურად, გაღრმავებულად და ხშირად დრამატულადაც არიან ხოლმე დახატული სკოლის ამხანაგები მათ ყოველდღიურ შრომასა და ბრძოლაში.

რეალური სამყარო მთლიანად დამწყები პოეტის შემოქმედებითი ყურადღების არეშია მოქცეული. მეტად მნიშვნელოვანია, რომ უკვე სკოლის ასაკშივე ყალიბდება პუშკინის პოეტური სტილის ძირითადი თვისებები — ერთსა-და იმავე დროს სინამდვილის სწორი ასახვა და გასაოცარი მომხიბლაობა ამ სინამდვილის ასახვისას. პუშკინის რეალიზმის არსი ცხოვრების სინამდვილისა და სამყაროს კეთილშობილური, განწმენდილი აღქმის შეხამებაა. დიდი მხატვრის შეხედულებით სიტოცხლე მშვენიერია და პოეტიც აღტაცებით გადმოგვცემს ამ ცხოვრებას მთელი თავისი სინამდვილითა და მომხიბლაობით. პუშკინს (ისევე როგორც შემდეგში ჩეხოვს ლ. ტოლსტოის თქმით),

„ყველაფერი მომხიბლავი“ აქვს, ყველაზე უფრო უფერული ჟანრული სურათიც კი გასაოცარია დახვეწილი ნახატითა და საერთო შთაბეჭდილების არტისტულობით.

ლიცეუმში დაიწყო პუშკინის ბრძოლა ახალი პოეტური ენისთვის — სადა და ჟღერადი, ლაკონური და გამომსახველი, „ზუსტი“ და „პარმონიული“ ენისთვის. პოეტიკისა და სტილის ძირითად საკითხებში ლიცეუმელ პოეტს თავიდანვე მტკიცე შეხედულებები ჰქონდა (ნაწილობრივ ათვისებული დიდი პოეტების წრეში, რომელიც ბავშვობიდანვე გარს ერტყა მას).

მინდა გამოგოს ყველა
დიდიან-პატარიანად.

აი, ყრმა პუშკინის ჭეშმარიტი დეკლარაცია. ჟუკოვსკისაგან განსხვავებით, რომელიც თავის ლექსებს გამოსცემდა „უმცირესობისთვის“, პუშკინს სწადდა, ყველასათვის ეწერა. მას უყვარდა სხარტი და მკიდრო ლექსის ზომა (ხშირად ორტერფიანი) — „ზომა უბრალო“, როგორც ჯერ კიდევ 1813 წელს განაცხადა. პუშკინმა შემოქმედებითი გზის დასაწყისშივე იპოვა „თავისი წყობა“ — ცოცხალი და სასაუბრო ზომა — ოთხტერფიანი იამბი. პოეტს აღაშფოთებდა ცნობილი ოდათმწერლების „ხმამაღალი სიტყვების რახარუხი“ და „ლექსის უშველებელი გროვა“. პუშკინი არ უფრთხოდა ძარღვიან ხალხურ სიტყვას და თამამად სარგებლობდა ამ ენით „თავისუფალ“ ან „ზეპირ“ ნაწარმოებებში.

მთელი ეს ახალი პოეტური სინტაქსი და ბგერითი ხერხები იმას მოწმობს, რომ რუსული ენის მომავალი დიადი რეფორმატორი შემჩნეულად შეუდგა თავისი დიდი მოწოდების განხორციელებას.

2

პუშკინი სიყრმის წლებშივე ბევრს ფიქრობდა პოეზიის ამოცანებსა და ხელოვნების კანონებზე. შემოქმედების თემამ და მხატვრის ბედობაზე, სამუდამოდ რომ დარჩა პოეტის შთაგონებისა და ფიქრის საგნად, უკვე 1814 წლის ეპისტოლეებში იჩინა თავი და შესამჩნევად გადრმავდა მომდევნო წლების ლექსებში. ყრმა პუშკინს ხელოვნების ყველა დარგი იტაცებდა. ლიცეუმში ყოფნისას მან ლექ-

სად გამოთქვა თავისი აზრი სცენური ხელოვნების არსსა და ხერხებზე.

ცარსკოე სელოში არსებობდა ბატონყმური თეატრი. გრაფი ვარფოლომეი ტოლსტოი თავისი შინაური სცენიდან მაყურებლებს სთავაზობდა უმეტესად კამერულ ოპერებს. პაიზიელოს „ქევილიფი დალაქისა“ და აბლესიმოვის „მეწისქვილისაგან“ მიღებული შთაბეჭდილებები პუშკინმა გამოსახა ორ აღრინდელ ლექსში: ეს ლექსები პოეტს ცარსკოე სელოს მეცენატის ერთ-ერთი მსახიობი ქალის თამაშმა შთააგონა.

თავდაპირველად პუშკინი მოხიბლა ამ ყმა პრიმადონას თამაშმა და გარეგნობამ, ხოტბაც შეასხა ლექსში „ეპისტოლე ნატალიას“. მაგრამ მალე ქალის გულგრილობით გაწბილებულმა მსახიობის თამაშში მკაცრად გააკრიტიკა.

ლექსი „ახალგაზრდა მსახიობ ქალს“ პუშკინის პირველი თეატრალური რეცენზიაა. პოეტი იმოწმებს სახელგანთქმულ მსახიობ ქალს კლერონს — ტრაგედიის უმაღლეს ნიმუშს, რომელსაც XVIII საუკუნის რუსი თეატრისმოყვარენი — „უზადოდ“ მიიჩნევდნენ — და დეტალურად არჩევს ყმა მსახიობის თამაშს: ხმას, მიმოკას, ყესტს, სიმღერის მანერას, ინტონაციას, სცენური თამაშის ცალკეულ ხერხებს.

იმავე 1815 წელს პოეტმა დაწერა პოლიტიკური სატირა — ლექსი „ლიცინიუსს“, — ლიცეუმის პერიოდის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მიღწევა.

პუშკინის პოეზიაში აქ პირველადია ნახსენები „ბედშავი ხალხი“ — რომელიც ბოლომდე დარჩა პოეტის მთავარ თემად.

ლექსში მწვავედაა დაყენებული მანკიერი ძალა-უფლების პრობლემა. ეს პრობლემა გადაწყვეტილია ამდფრი მოქალაქეობრივი პროტესტის სახით: „მე სულით რომაელი ვარ, თავისუფლება მიღულს გულში“. განმათავისუფლებელი იდეა აქ მოცემულია ფერპყარბ პლასტიკურ სახეებში. მოქალაქეობრივ პათეტიკას ამღიერებს ლექსის ვაჟკაცური ენერგია.

ლიცეუმელი პოეტის გასაოცარმა ზრდამ მისი ლიტერატურული მასწავლებლების ყურადღებაც მიიპყრო. პოეტთა ურთიერთობის ისტორიაში სავსებით უჩვეულო რამ მოხდა: მოსწავლესთან ინტერ-

ნატში, საიდანაც მას გამოსვლის უფლება არ ჰქონდა, გულთბილი და გამამხნეველებელი სიტყვით მიდიოდნენ უდიდესი თანამედროვე მწერლები. პუშკინი ერთ-ერთმა პირველთაგანმა ინახულა მისი სიყრმის უსაყვარლესმა პოეტმა ბატიუშკოვმა.

პუშკინმა ჯერ კიდევ დაბალ კურსზე ყოფნისას მისწერა პირველი ეპისტოლე „ჩემი პენატების“ ავტორს და მოუწოდა, დაბრუნებოდა ომის გამო მიტოვებულ შემოქმედებას.

ახლა კი 1813-1814 წლებს ლაშქრობის მონაწილე მეომარი პოეტ-ურჩევდა პუშკინს, ეპოპეს, საგმირო თემას მოჰკიდე ხელი. ომზე წერეო. თავის მეორე ეპისტოლეში ბატიუშკოვისადმი — „პელიკონის მღვიმეებში“ — პუშკინი უარს ამბობს მაღალ ჟანრზე. იგი მზადაა, მასწავლებლის კვალს გაჰყვეს, წეროს მხიარული სატირული ნაწარმოებები, გააგრძელოს პოემის „მოჩვენება ლეტას ნაპირებზე“ ტრადიციები. მაღე პუშკინმა ამ სახუმარო პოემის ყაიდაზე დაწერა თანამედროვე პოეზიის პაროდული ჯანხილვა — „ფონეზინის აჩრდილი“. ეს, შეიძლება ითქვას, მესამე ეპისტოლეა ბატიუშკოვისადმი.

თანამედროვე მელექსეებზე კარიკატურათა სერია ჰაბუჟმა სატირიკოსმა დაამთავრა თავისი საყვარელი პოეტის აღტაცებული აღწერით; ეს ლირიკული პორტრეტი დახატულია თვით ბატიუშკოვის სტილში.

„ფონეზინის აჩრდილი“ ღერსშესანიშნავი მოვლენა იყო ლიცეუმის პერიოდში. მეტად საგულისხმოა პუშკინის ცხოველი ინტერესი ფონეზინისადმი — XVIII საუკუნის ერთ-ერთი უდიდესი რუსი ჰუმანისტისადმი. ყრმა პოეტი დიდად აფასებდა მას ბატონყმური ზნეჩვეულების გამათრახებისა და ეკატერინესეული თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ გაბედული ბრძოლისათვის.

ლიცეუმში პუშკინი ინახულა უახლესი პოეზიის მეორე ბუმბერაზმა — ჟუკოვსკიმაც. „კიდევ ერთი სასიამოვნო ნაცნობი შევიძინე, — სწერდა 1815 წლის 19 სექტემბერს „სვეტლანას“ ავტორი ვიზზემსკის, — ჩვენი ახალგაზრდა ჯადოქარი პუშკინი. ერთი წუთით ვიყავი მასთან ცარსკოე სელოში. საყვარელი, ცოცხალი არსებაა! ჩემი მისვლა გაუხარდა და გულზე მაგრად მიიკრა ჩემი ხელი. იგი ჩვენი სიტყვიერების სასოებაა... ყველანი უნდა შევერთდეთ და დავეხმაროთ ზრდაში ამ მომავალ ბუმბერაზს, რომელიც ყველას გაგვასწ-

რებს.“ ერთი წლის შემდეგ უუკოვსკისადმი მიძღვნილ ცნობილ ლექსში „უუკოვსკის“ პუშკინმა მოიგონა, რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მისთვის ამ მეგობრულსა და შემოქმედებით შეხვედრას.

1816 წლის ივნისში ლიცეუმში მოვიდა მოხუცი დიდებული, გამოჩენილი პოეტი იური ნელედინსკი-მელეცკი, ავტორი ცნობილი სიმღერისა „გავალ თუ არა მდინარის პირას“. ამ დიდებულს სასახლის კარზე დაავალეს, დაეწერა კანტატა დიდი მთავრის პავლეს ასულის ანას ქორწინების გამო. მაგრამ მსცოვანმა ლირიკოსმა, ძალა აღარ შემწევსო და საშველად კარამზინს მიმართა. კარამზინმა კი ნელედინსკი-მელეცკი ლიცეუმში გაგზავნა ვასილი პუშკინის ძმის-წულთან.

ლიცეუმელ პოეტს გულწრფელად უყვარდა ნელედინსკის ლექსები. ის ხომ ბატიუშკოვის წინამორბედად ითვლებოდა და „არზამასის“ საპატიო წევრადაც ირიცხებოდა.

და აი, ამ ხმატკბილმა ლირიკოსმა თავი მოიხარა ახალგაზრდა ნიჭის წინაშე. განა შეიძლებოდა ასეთ წინადადებაზე უარის თქმა?

ნელედინსკიმ პუშკინს გააცნო თემა და მისი შესაძლებელი განვითარება. ჩვიდმეტი წლის პოეტმა მიიღო დასახული პროგრამა და მეტად ვაჟკაცური და კოლორიტული ლექსით მყისვე დაწერა ისტორიული სტანსები, სადაც სხარტი შტრიხებითაა მოხაზული ნაპოლეონის ეპილოგის ამბები — ცეცხლმოდებული მოსკოვი, ვენის კონგრესი, „ასი დღე“, ვატერლოო.

პუშკინმა აქ მეტად მარჯვედ გამოიყენა ის ხერხი, რომელიც შემდეგშიც დიდ სამსახურს უწევდა მას ოფიციალური მისალმებების იძულებითი დამუშავებისას: იგი მიმართავდა ისტორიულ სურათებს ან პორტრეტულ ფერწერას და მხოლოდ ბოლოში იტყოდა ხოლმე თავშეკავებით აუცილებელ ხოტბას.

3

ტალანტის მომწიფების ამ წლებში ლიცეუმის გარეგან და თვალთმაქცურ პედაგოგიკას პუშკინი უპირისპირებს თანამედროვე პოეზიის ჰუმარითი ღირებულების მქონე ქმნილებებს. თუ „კათედრას“, „ლათინურს“, „ფოლიანტებს“, „პედანტებსა“ და „გულგრილ ბრძენებს“ პოეტი დაუფარავი ირონიით იხსენიებს, სამაგიერ-

როდ ეუკოვსკი და ბატიუშკოვია მისი ლირიკის ერთ-ერთი საყვარელი თემა. ნამდვილ კულტურას პუშკინი ლიცეუმის პროფესორთა ოფიციალურ განსწავლულობაში კი არ ხედავს, არამედ გამოჩენილი რუსი პოეტების თავისუფალ შემოქმედებაში.

როდესაც პუშკინმა კოშანსკის წაუკითხა თავისი „ეპისტოლე გალიჩს“ („სადა ხარ, ჩემო ზარმაცო?“), პროფესორმა ლექსი სერიოზულად გააკრიტიკა. კოშანსკიმ აღნიშნა ენის არასაკმაო დახვეწილობა, რითმის არასასურველი „მოარულობა“ და მკაცრი ფორმის ზოგიერთი დარღვევები. პუშკინმა დაწერა ანტიკრიტიკა ლექსად „ჩემს არისტარქეს“.

ლიცეუმში სწავლისას (მთელი ექვსი წელი) პუშკინის დამოკიდებულება კოშანსკისადმი არ განისაზღვრება ამ „ეპისტოლეით“. ვერც ამ პოლემიკური შეტაკებით დავახასიათებთ ახალგაზრდა პოეტის საერთო ინტერესს ლიცეუმის ელზინისტის ლექციებისადმი. ყველაზე უფრო დიდი წარმატებით პუშკინი მეცადინეობდა „ლიტერატურის კლასებში“, ესე იგი სწორედ კოშანსკისა და ბუდრისთან, და მართლაც იღებდა უმაღლეს ნიშნებს; შემდეგში პოეტმა კოშანსკისადმი დიდის პატივისცემით აღნიშნა: დღევიგმა კლასში ჰორაციუსი პროფესორ კოშანსკის ხელმძღვანელობით შეისწავლაო.

ეს იყო ესთეტიკის საუკეთესო მცოდნე ლიცეუმში და „ქაზმული ხელოვნების ჟურნალის“ მთავარი თანამშრომელი. პუშკინმა პირველად კოშანსკის გაკვეთილებზე გაიგო ძველებური „მეტრების“ არსებობა, რომლებითაც შემდეგში სარგებლობდა ლექსის წერისას. აქ მკაფიოდ იყო დაყენებული პოეტიკის საკითხები, რომელთაც არაერთხელ დაბრუნებია შემდეგში პუშკინი. თუ ლიცეუმის ბაღებში ახალგაზრდა პოეტი „არ კითხულობდა ციცერონს“, პროფესორი კოშანსკის გაკვეთილებზე მან მაინც შეითვისა ანტიკური კულტურის საწყისები; რომლებიც ასაზრდოებდნენ მის ადრეულ შემოქმედებას.

ბუდრის გაკვეთილებზე პუშკინი ხალისით კითხულობდა ფრანგ კლასიკოსებს. ეს პატარა ჩასკვნილი მოხუცი, XVII საუკუნის ტრადიციით რომ ისევ შეპუდრულ პარიკს ატარებდა, თავისი ღარიბული ტანსაცმლით იაკობინელს მოგავგონებდათ. გარეგნული შესახედაობის ასეთი შეუსაბამობა, ნაწილობრივ ეთანხმებოდა მის შინაგან ბუნებას. პუშკინის თქმით, ბუდრი მოხერხებული კარისკაცი იყო,

თუმცა ეს ხელს არ უშლიდა, გაკვეთილებზე „დემოკრატიული აზრები“ გამოეთქვა. მამა იტალიელი ჰყავდა, ღედა — შვეიცარიელი. მაშამისი — მედიცინისა და ფილოსოფიის დოქტორი ჟან მარატი ჟენევაში დასახლდა. ამიტომ ბუდრი ბავშვობიდანვე ჟენევაში ცხოვრობდა და სწავლობდა. გვარის კულტურულმა ტრადიციებმა თავი იჩინეს უფროსი ვაჟის, საფრანგეთის რევოლუციის ერთ-ერთი ყველაზე გამოჩენილი მოღვაწის ჟან-პოლ მარატის საქმიანობაში. პოლ მარატი ცნობილი იყო აგრეთვე თავისი მეცნიერული შრომებით მედიცინის, ფიზიკის, სისხლის სამართლისა და სახელმწიფო სამართლის დარგში. დავიდ მარატს, რომელიც დედოფალ ეკატერინეს დროინდელ რუსეთში დავიდ ივანეს ძე დე ბუდრი გახდა, თავისი ძმის მსგავსი ნიჭი არ გააჩნდა, მაგრამ შესანიშნავი პედაგოგი კი იყო. პირველი გამოშვების ლიცეუმისტი მოდესტ კორფი, რომელმაც ყველა თავისი პროფესორი ირონიულად შეაფასა, ბუდრის დიდის ქებით იხსენიებს როგორც ერთადერთ ლიცეუმელ მასწავლებელს, ხელი რომ შეუწყო მსმენელების საერთო განვითარებას. საფიქრებელია, რომ ბუდრიმ საკმაოდ გაადრმავა პუშკინში მონფორისა და რუსლოსაგან გადაცემული ცოდნა. და, შესაძლებელია, მან პირველმა აღუძრა პოეტის ინტერესი ფრანგული კლასიკური პროზის აგებულების საკითხებისადმი.

როგორც ჩანს, ბუდრის გამჭრიახმა თვალმა მაშინვე სწორად შეაფასა თავისი საუკეთესო მსმენელი. ლიცეუმში ყოფნის პირველსავე წელს, როდესაც უმეტესობა პედაგოგებისა პუშკინს ემდუროდნენ, გულმოდგინე არ არისო. მკაცრი ბუდრი მტკიცედ იუწყებოდა: „პირველთაგანია ფრანგულში, ფრიად გულმოდგინეა; დაჯილდოებულია ალლოთი და გამჭრიახობით“. ასეთი აზრი საქებარია არამცთუ მოწაფისათვის, თვით მასწავლებლისთვისაც.

ლიცეუმის გარემოცვაში ეს პროფესორი წარმოადგენდა ერთადერთ რეალურ კავშირს რევოლუციურ საფრანგეთთან. ბუდრი არ ერიდებოდა მოწაფეებთან თავის სახელგანთქმულ ძმაზე საუბარს. ახსენებდა რობესპიერსა და იმ ეპოქის სხვა პირებსაც.

„იგი დიდ პატივს სცემდა თავისი ძმის ხსოვნას“, — ჩაიწერა შემდეგში პუშკინმა. ნიშანდობლივია, რომ მარატის სიკვდილი არაერთხელაა ნახსენები პუშკინის ლექსებში („ხანჯალი“, „ანდრე შენიე“).

ყოველ შემთხვევაში მოხუცი პედაგოგის პირადი სიახლოვე 1793 წლის ერთ-ერთ გმირულ პიროვნებასთან და თვით ბუდრის აზროვნების დემოკრატიული მიდრეკილებები აახლოვებდა მსმენელს დიდი ეპოქის სულისკვეთებასთან და უშუალოდ აცნობდა ამ ეპოქის გამორჩენილ მოღვაწეებს.

ლიცეუმელებს თავისუფლებისა და „განმანათლებლური საუკუნის“ ტრადიციების სიყვარულს უნერგავდა პროფესორი კუნიცინი. თავის ლექციებში ის თანმიმდევრობით ატარებდა რუსოს მოძღვრებას ბუნებრივი უფლებების შესახებ და თან ამ მოძღვრებას უპირისპირებდა რეაქციულ სახელმწიფო თეორიებს. იგი გადაჭრით უარყოფდა „ღვთის ნებისადმი“ მიმართულ უფლების მისტიკურ თეორიას. თავის მოძღვრებას კუნიცინი საფუძვლად უდებდა „თავისუფლების საყოველთაო კანონს“, ხოლო ამ კანონის გამოსახულებად ადამიანის გონებას თვლიდა. აქედან გამომდინარე დასკვნა, მიმართული ბატონყმური სახელმწიფოს საფუძვლების წინააღმდეგ: „არავის არ შეუძლია ჰქონდეს საკუთრების უფლება მეორე ადამიანის მიმართ“. ასეთ ჰეგელიანურ ახალგაზრდა თავისუფლებისმოყვარე აუდიტორია ცხოველი მღელვარებით ისმენდა. ამით აიხსნება პუშკინის სახელგანთქმული სახობო სტროფი, მიძღვნილი კუნიცინისადმი.

მაგრამ თუ ექვმიუტანლად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ კუნიცინს ფართო და კეთილისმყოფელი ზეგავლენა ჰქონდა პუშკინის პოლიტიკური შეხედულებების ჩამოყალიბებაზე, არ უნდა ვიფიქროთ, თითქოს პოეტს მიდრეკილება ჰქონდა იურისპრუდენციისა და სახელმწიფოთმცოდნეობისადმი. პუშკინის ადრეული განვითარების სურათი ჩვენთვის მნიშვნელოვანია თავისი სინამდვილით. ვინაიდან ამ სურათით განისაზღვრება პუშკინის პოეტური, ნიჭის ზრდა. ამიტომ უნდა აღვნიშნოთ, რომ იმ დროს, როდესაც ლიცეუმელი პუშკინი უთუოდ დიდ ინტერესს იჩენდა სიტყვიერების, პოეტიკისა და ხელოვნების მიმართ, იგი სავსებით გულგრილი იყო სამართლისმცოდნეობის, ფინანსებისა და ამასთან ერთად სასკოლო ლოგიკისადმი. თვით პუშკინი აშკარად აცხადებდა მძულს „სილოგიზმები“, „სამართალი“-ო და ყველაზე ცუდ ნაშნებს იღებდა ენციკლოპედიაში, პოლიტიკურ ეკონომიაში, ხოლო კუნიცინის სა-

განში „ძალიან დაუდევრად“ ითვლებოდა. როდესაც 1816 წლის მარტში პუშკინმა ვიაზემსკის მისწერა: „...წინ კიდევ პლუსების, მინუსების, სამართლის, ამბულაბულისა და მშვენიერის მთელი წელი მიძევს“... იგი აშკარად პოლიტიკურსა და ზნეობრივ მეცნიერებათა კათედრას გულისხმობდა.

უნდა ვაღიაროთ, რომ ამჟამი ნაწილობრივ დამნაშავე იყო თვით სწავლების სისტემაც. იმ დროს არ იყო დამუშავებული სასწავლო პროგრამები და ამიტომ მხოლოდ კუნიცინი წარმოდგენდა მთელ იურიდიულ ფაკულტეტს და ფილოსოფიური ფაკულტეტის ნაწილსაც კი. „ზნეობრივ მეცნიერებათა პროფესორს“ ევალეობოდა წაეკითხა ლოგიკა, ფსიქოლოგია, ეთიკა, ბუნებითი, სახალხო, სამოქალაქო, საზოგადო, სისხლის და რომის სამართალი, პოლიტიკური ეკონომიისა და ფინანსების კურსი. გასაკვირი არ არის, რომ ამდენი საგნებით გადატვირთულ კუნიცინს ძალიან მალე ატყუებდა: გული მუშაობაზე, თავის მსმენელთა აზროვნების ფართო განათლებას თავი ანება და მოწაფეებისაგან მოითხოვდა, უბრალოდ გაეზეპირებინათ მისი ჩანაწერები.

ცოცხალი გონების პატრონი პუშკინი, ცხოვრების ყველა მოვლენას რომ ალღოს უღებდა, ყოველთვის სასტიკი წინააღმდეგი იყო ცოდნის ასეთი მექანიკური შეთვისებისა: ბავშვობიდან სძულდა „ვოკაბულები“ (ესე იგი უცხო სიტყვების გაზეპირება) და ძალიან უყვარდა ენის გამდიდრება ახალი სიტყვებით. სწავლაში პუშკინი აფასებდა ცოცხალ აზრსა და უშუალო შემოქმედებით აღქმას. ლიცეუმში გაბატონებული ფორმალიზმი ეწინააღმდეგებოდა მთელ მის აზრთაწყობას. ცარსკოე სელოს პედაგოგიკის აშკარა სისუსტეს მოწმობდა ის, რომ პროფესორებმა ისეთი მსმენელიც კი ვერ დააინტერესეს, როგორიც პუშკინი იყო. შემორჩენილია მასწავლებელთა გამოთქმული აზრები მომავალ პოეტზე. ყოველთვის აღნიშნულია პუშკინის ბრწყინვალე ნიჭიერება, მაგრამ ჩვეულებრივ ამას თან ერთვის. შენიშვნა: ზარმაცია, უყურადღებო და სუსტი წარმატება აქვს. პუშკინის მასწავლებლები ვერ მიხვდნენ, რომ მათი პირდაპირი მოვალეობა იყო, ეზიარებინათ გენიალური ყრმა მისთვის საინტერესო საქმიანობისათვის, საფუძვლიანი ცოდნა და მეთოდები გადაეცათ მომავალი მწერლისათვის, რომლის მოწოდებამ ასე ადრე და ასე უცი-

ლობლად რომ იჩინა თავი. თუ პუშკინი თვითონ არ იჩენდა ცოდნის-
მოყვარეობას, ისე ლიცეუმის ლექტორები ვერც ერთი საგნისადმი
ვერ აღუძრავდნენ ინტერესს თავის ყველაზე უფრო ცოცხალსა და
აღლოიან მსმენელს. მათ ისიც კი ვერ შეძლეს, რომ ხელი შეეწყოთ
პუშკინის შემოქმედებითი მისწრაფებებისათვის მისი განუზომელი
ნიჭის შესაფერისად.

რუსეთის წარსულით გატაცებული ახალბედა პოეტი ფიქრობდა
პოემების შექმნას იგორზე, ოლეგზე, ვლადიმირზე, მაგრამ ლიცეუმ-
ში ვერ ნახა ღირსეული მასწავლებელი, რომელიც სწორად წარმარ-
თავდა მის ცხოველ ისტორიულ მოთხოვნებს. ადიუნქტ-პროფესორი
კიდანოვი თავის ლექციებს ოფიციალური პროგრამის მიხედვით
კითხულობდა. ეს კი მკვეთრად ეწინააღმდეგებოდა მისი ბრწყინვალე
მსმენელის ახლად ჩამოყალიბებულ შეხედულებებს. ასეთი მეცნიე-
რის ზეგავლენისაგან ყრმა პუშკინს თავგამოდებით უნდა დაემალა
შინაგანი სამყარო და შეუურიგებლად ებრძოლა თავისი პროფესორის
რეაქციული პროპაგანდის წინააღმდეგ. მომავალში დიდ ისტორი-
კოსს პუშკინს ლიცეუმში არ ჰყოლია მასწავლებელი.

ასეთ აღმზრდელობით გარემოში ძალიან ცოტანი ვითარდებოდ-
ნენ წარმატებით—ვგონებ ერთადერთი ვალხოვსკი, რომელიც იერი-
შით იღებდა ამ მრავალნაირი და მშრალად გამოცემული საგნების
ყველა სიძნელეს და თავისი „სპარტანული სულით ყველას გვხიბ-
ლავდა“...

პუშკინი ამჯობინებდა მთელი თავისი დრო და ძალა მოენდომე-
ბინა პოეზიისათვის. როგორც ბავშვობაში, ახლაც თავისთავად ვი-
თარდებოდა და იზრდებოდა. ამხანაგ პოეტებს ეჯიბრებოდა, ხოლო
თავისი მასწავლებლებისაგან იღებდა მხოლოდ იმ მცირედს, რაც
უშუალოდ მისთვის მეტად საყვარელი ლექსისა და სიტყვის ხელოვნ-
ებას ეხებოდა. ამ მხრივ მას ყველაზე მეტი სარგებლობა მოუტანა
ლიტერატურის მცოდნემ და პოეტმა-მთარგმნელმა კოშანსკიმ; ამას-
თან ერთად კოშანსკი საუკეთესო პედაგოგიც იყო ლიცეუმის პრო-
ფესორთა შორის, მან იცოდა თავისი კლასის აყოლიება, შეეძლო
შემოქმედებითი საქმიანობის გაღვივება.

მაგრამ მთელი თავისი გამოცდილების მიუხედავად, კაზმულ ხე-
ლოვნებათა ეს მაგისტრიც ვერ ეწეოდა ცარსკოე სელოში აფრენილ

არწივის მართვეს. პუშკინმა წინ გაუსწრო საუკეთესო მასწავლებლების გამოცდილებას და ძალიან შორს მოიტოვა სასკოლო პროგრამების პრობლემატიკა. იგი უდიდესი მწერალი გახდა არა ლიცეუმელი, პედაგოგების წყალობით, არამედ სწორედ მათი უნდილი აღმზრდელობითი სისტემის საწინააღმდეგოდ.

IX

უფროს კურსზე

1

1816 წლის 1 მარტს ლიცეუმის აღსაზრდელები შეკრიბეს ახალ დირექტორთან ენგელჰარდტთან გასასაუბრებლად. განათლებულმა პედაგოგმა და გამოცდილმა ადმინისტრატორმა ენგელჰარდტმა მალე დაამყარა პატრიარქალურ-მეგობრული ურთიერთობა ბევრ თავის აღსაზრდელთან; მაგრამ ამასთან ერთად აღზრდის ამოცანებზე დირექტორს ჰქონდა რელიგიურ-ზნეობრივი შეხედულებები და როგორც ძველი კარისკაცი, გამოირჩეოდა „ეფექტისადმი დაუცხრომელი მისწრაფებით“. ყოველივე ამან გული აუცრუა ყველაზე უმუალო და დამოუკიდებელი ბუნების ჰაბუკებს. პუშკინი, ვალხოვსკი და კიუხნელბეკერი ოპოზიციასი ჩაუდგნენ ენგელჰარდტს.

პუშკინმა გადაჭრით უარყო ლიცეუმის ახალი ხელმძღვანელის ყოველგვარი მშობლიური ზრუნვა. დირექტორსა და მოწაფეს შორის უჩვეულო ბრძოლა გაიმართა. გამარჯვება პუშკინს დარჩა.

დირექტორი ვერ გაერკვა გენიალური ყრმის რთულ პიროვნებაში და ყოფაქცევაში უმდაბლესი ნიშანი მიაკუთვნა. ლიცეუმის აღსაზრდელებზე გამოთქმულ შენიშვნებში ენგელჰარდტმა მკაცრად გაკიცხა პუშკინი, როგორც ეროტიკული ნაწარმოებებით წარყვნილი „ფუჰი და ცივი გულის მქონე“ და, რაც მთავარია, ურწმუნო ადამიანი. როგორც ჩანს, ეს განხეთქილება გამოიწვია ახალგაზრდული გონების განურიდებელმა მისწრაფებამ განთავისუფლებულიყო წარსულის ურყევი ავტორიტეტების ზემოქმედებისაგან. საიმპერატორო

სკოლის დირექტორის მთავარ ამოცანას კი სწორედ ზემოქმედების განმტკიცება წარმოადგენდა.

ვ. გავესკის გადმოცემით, იგი ახალ ნაკვალევზე აგროვებდა ცნობებს ლიცეუმზე. პოეტისა და ენგელჰარდტს შორის შუღლს ხელი შეუწყო აგრეთვე პუშკინის გატაცებამ. ენგელჰარდტის ოჯახში ცხოვრობდა ახალგაზრდა ფრანგი ქალი მარია სმიტი. ამ ქალს მიუძღვნა პუშკინმა ერთ-ერთი საუკეთესო ლიცეუმისდროინდელი სატრფიალო ელეგია — „ახალგაზრდა ქვრივს“. ეს ლექსი, გამსჭვალული მხურვალე და თამამი გრძნობით, თითქოს ბედნიერ გამარჯვებას მოწმობდა, მაგრამ ეს მხოლოდ ოცნება იყო: ახლად დაქვრივებული ახალგაზრდა ქალი მალე დედა უხდა გამხდარიყო. იგი დირექტორის პურიტანული ოჯახის წევრად ითვლებოდა. როგორც ჩანს, ლექსის სტრიქონები, სადაც პუშკინი ლაპარაკობს განცილდ სიყვარულზე. ნაკარნახევია ლექსთაწყობის კანონებით. შესაძლებელია პუშკინმა ცარსკოე სელოს თეატრში მოისმინა მოცარტის „დონ-ჟუანი“, დაწერილი სწორედ ამ თემაზე. „ბაკუნინური ციკლის“ ელეგიებთან შედარებით ეს ლექსი გამოირჩევა ვაჟკაცური კილოთი, დრამატული ძალით: პუშკინის ლირიკაში პირველად დაისვა და გადაიჭრა სიყვარულისა და სიკვდილის პრობლემა და გადაიჭრა არა ტრადიციული სარწმუნოებრივი სულისკვეთებით, არამედ ცხოვრებისა და გრძნობის უფლებათა ხალისიანი და უცილობელი აღიარებით.

მარია სმიტმა ჯერ ენგელჰარდტთან უჩივლა მომყივნებული ლექსების ავტორს, შემდეგ კი უფრო გონიერული გამოსავალი მონახა: კალამი მასაც უჭრიდა და ქალი ვაჟს შეეჩიბრა. პუშკინის ფრანგულ კუპლეტებს („როცა პოეტი ექსტაზშია“) მარია სმიტმა ლექსითვე უპასუხა. თავხედ მოტრფიალეს ქალმა დაუფასა ნიჭი, მაგრამ მხოლოდ იმისათვის, რომ ქათინაურით შეენიღბა თავისი ურყევი გადაწყვეტილება. მარია სმიტს ვერ წავართმევთ ვერც გონებამახვილობასა და ვერც ნატიფ ირონიას.

მაგრამ ლიცეუმის დირექტორმა, ექვს გარეშეა, ახალგაზრდა ქვრივისადმი მიძღვნილ ლექსში დაინახა თავისი აზრის დადასტურება — პუშკინს მიდრეკილება ავხორცი პოეზიისა და განსაკუთრებით ათეიზმისაკენ აქვსო. არავითარი რწმენა იმქვეყნიური სამყაროსი, სულის უკვდავებისა:

პუშკინის ურწმუნოებით აღშფოთებულმა ენგელჰარდტმა ვერ შეაფასა თავისი მოწაფის ვერც პოეტური ნიჭი და ვერც სულიერი ღირსებები. „... მისი უმაღლესი და საბოლოო მისწრაფებაა, ყურადღება მიიქციოს და მიიქციოს სწორედ პოეზიით, — დაასკვნა ლიტერატურის ახალმა ღირებურობამ, — მაგრამ, არა მგონია, აქედან გამოვიდეს რამე, ვინაიდან პუშკინი უფროთხის ყოველგვარ სერიოზულ სწავლებას“.

პოეტის ყველა თანამედროვეებს შორის ეს ერთადერთი ადამიანი იყო, რომელსაც ექვი შეეპარა პუშკინის შემოქმედებით მოწოდებაში.

. 2

სულ სხვა შეფასებას აძლევდნენ იმ დროს თექვსმეტი წლის პოეტს რუსეთის უდიდესი მწერლები. მარტის დამლევს ახალგაზრდა ავტორი ინახულეს პეტერბურგიდან კარამზინმა, ჟუკოვსკიმ, ალექსანდრე ტურგენევმა, ვიაზემსკიმ და ვასილი პუშკინმა. ყველა ისინი ახლა ლიტერატურული საზოგადოების „არზამასის“ გამოჩენილი მოღვაწეები იყვნენ; „არზამასი“ დაარსდა ლიტერატურული რეპეტიციის ბურჯების — „ბესედასა“ და რუსეთის აკადემიასთან საბრძოლველად.

ძველი და ახალი ენისათვის ბრძოლა უკვე შორს გაცდა ფილოლოგიური პაექრობის ფარგლებს. სწორი სიტყვაწარმოებით გამოწვეული მოსაზრებები პოლიტიკურმა საზრუნავმა დაფარა. შუბშე-მართული შიშოვი, რომელსაც ყველგან „საზარელი ფრანგული რევოლუციის ენისა და სულისკვეთების კვალი“ ელანდებოდა, თავს ესხმოდა კარამზინის გალიციზმებს და მოითხოვდა ენის გამდიდრებას ეკლესიურ-სლავური წიგნებიდან შემოტანილი სიტყვებით.

კარამზინისა და ჟუკოვსკის ახალ ცდებს შახოვსკიც გააფთრებით ესხმოდა თავს თავის თეატრალურ პამფლეტებში. 1815 წელს დაიდგა კარიკატურა-ჟუკოვსკიზე „ლიპეცკის წყლები“. ამ დადგმის შემდეგ კარამზინის მომხრეები საერთო ბრძოლისათვის გაერთიანდნენ. დაარსდა „არზამასი“. ახალი თანამეგობრობის სხდომათა დღის წესრიგი ცოცხალი პაროდია იყო აკადემიის, მასონთა ლოჟებისა და „ბე-

სედის“ ტიპის ლიტერატურულ საზოგადოებათა კრებებისა. არზამასის პროცედურათა სასაბუღალტრო, ზოგჯერ კი შუოთისთავური ფანდები საყვედურებს იწვევდა. ვიაზემსკიმ დამაჩერებლად გასცა პასუხი ამ საყვედურებს: „ძველ იტალიაში მრავლად იყო მსგავსი აკადემიები, რომელთაც სახელწოდებაცა და ზოგიერთი წეს-ჩვეულებაც სახუმარო ჰქონდათ, მაგრამ ამის გამო ენისა და ლიტერატურისათვის ცოტა სარგებლობა როდღი მოუტანიათ.“

ამ ამბებმა ლიცეუმამდეც მიადგო და პუშკინის ყურადღება მიიქცია: მწერლობაში გადადგმული პირველივე ნაბიჯებიდან პუშკინი პოეტური ავანგარდისაკენ მიისწრაფოდა. იგი ბავშვობიდანვე მეტროპოლი პოეტების საჭურველთმცირთველად თვლიდა თავს. აი, რატომ ადევნებდა თვალს პუშკინი განსაკუთრებული ინტერესით კარამზინის ჭგუფის ძალთა გაერთიანებას, როდესაც პარტიზანული თავდასხმებიდან ისინი რეგულარულ მოქმედებაზე გადავიდნენ და ერთსულოვნად დაირაზმნენ საომრად.

ცარსკოე სელოდან სამი მწერლის წასვლის შემდეგ რამდენიმე დღე გავიდა და პუშკინმა „საყვარელ არზამასელს“ — ვიაზემსკის მისწერა, ლიცეუმში გამომწყვდეული ვარ და ეს ხელს მიშლის განსვენებული აკადემია და რუსული სიტყვის დამღუპველი „ბესედა“ დაემარხო.

„არზამასელებმა“ დაათვსეს ახალგაზრდა პოეტის ურყევი პოზიცია და იმავე 1816 წელს იგი საზოგადოების წევრად ჩარიცხეს, თან მეტად მოსწრებული მეტსახელი „ჰრიჭინა“ შეარქვეს. ეს იმას ნიშნავდა, რომ უკვე ლიცეუმის კედლებშივე აცოცხლებდა იგი თავისი ხმით თანამედროვე პოეზიას.

მალე პუშკინი „არზამასის“ მეთაურს კარამზინს დაუახლოვდა. 1816 წელს საზაფხულოდ ისტორიკოსი ცარსკოე სელოში დასახლდა. მანამდე ცოტა ხნით ადრე ახალგაზრდა პოეტმა ვასილი პუშკინისაგან მიიღო წერილი, კარამზინი გიყვარდეს და დაუჩერეო.

ლიცეუმელი პოეტი ისტორიოგრაფის მუდმივი სტუმარი გახდა. კარამზინის ცოლმა (მაშინ ის ოცდათექვსმეტი წლისა იყო) დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა პუშკინზე. მ. პოგოდინის ცნობით, შეყვარებულმა ყმაწვილმა ბავშვური უშუალოდით გამოამჟღავნა თავისი გრძნობა. „წერილი კარამზინას სახელზე იყო მიწერილი. ეკატერინა

ნემ ქმარს უჩვენა იგი. ორივეს სიცილი აუტყდა, უხმეს პუშკინს და სერიოზულად დაუწყეს ჰკუთის სწავლება... გაოგნებული პუშკინი თავჩალუნული იდგა მათ წინაშე და უეცრად ცრემლები წასცდა...“

იმხანად კარამზინი საჯაროდ კითხულობდა ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებულ ისტორიას, რაზეც ხშირად მსჯელობდნენ ხოლმე მისი განსწავლული მსმენელები. ახალგაზრდა პოეტისათვის ასეთი გასაუბრებები მეტად სასარგებლო იყო. უფროსი პოეტების — ჟუკოვსკისა და ბატუშკოვის ინტერესი დიდი მთავრის ვლადიმირის ეპოქისადმი მათი მოწათის შემოქმედებით ჩანაფიქრზეც ახდენდა გავლენას. მაგრამ ძველი რუსეთის მოტივების განვითარებას პუშკინი საზეიმო-ეპიკური ფორმით კი არ ფიქრობდა, არამედ უნდოდა ამ თემაზე კომიკური პოემა დაეწერა.

მთელი რიგი დაუმთავრებელი ცდების — „ტოლიადის“, „ბერი-სა“ და „ბოვას“ — შემდეგ პუშკინი ისევ ამ მომხიბლავსა და მოუხელებელ ჟანრს დაუბრუნდა. წარსულის დამახასიათებელი თვისებებით რომ გაემდიდრებინა თავშესაქცევი ამბავი, პუშკინმა კარამზინის მონათხრობიდან დაიმახსოვრა ძველი დროის ეპიზოდები და ყოფა-ცხოვრების კოლორიტული დეტალები. კარამზინის მონარქისტულ ტენდენციებს დაშორებული ყრმა პოეტი გატაცებული იყო კიევის რაინდთა საგმირო საქმეებით, მას ახსოვდა არქაული სლავური ტერმინები და ვარიანთა იშვიათი სახელწოდებები. ყოველივე ეს გამოისახა იმ დიდი პოემის სიმღერებში, რომლის წერასაც პუშკინი ლიცეუმში ყოფნის ბოლო წელიწადს შეუდგა.

3

1816 წლის ზაფხულში კარამზინებისას პუშკინი შეწვდა ჰუსარ-კორნეტს ჩაადაევს. მოგრიძო, ფერმკრთალი პირისახე, ცისფერი გამ-ჭვირვალე თვალების დაეინებული და მკაცრი მზერა, მაღალი შუბ-ლი და აბრეშუმითი რბილი კუთულები, მომცრო, თითქმის ქალური ტუჩები და პატარა ყურები — ნატიფი გარეგნობის შთაბეჭდილებას ახდენდა. ჩაადაევი შვილიშვილად ეკუთვნოდა ეკატერინეს დროის გამოჩენილ ისტორიკოსსა და პუბლიცისტს თავად შჩერბატოვს. შჩერბატოვი იყო წიგნებისა და ხელნაწერების ცნობილი კოლექცი-ონერი, ავტორი „მრავალ ამბოხებათა მატთანესი“ და „რუსეთში

მოვლენილი. ცრუმარქვეების ამბისა“. კარაშინი ფართოდ სარგებლობდა შჩერბატოვის „რუსეთის ისტორიის“ მასალებით და ყოველთვის გულთბილად ლებულობდა საკუთარ სახლში გამოჩენილი წინამორბედის შვილიშვილს.

თვითონ ჩაადაწეს, მიუხედავად თავისი ახალგაზრდობისა (იმ დროს ის ოცდაორი წლისა. იყო), უკვე მიეღო მონაწილეობა იმდროინდელ უდიდეს ამბებში: იბრძოდა ბოროდინოს ველზე, კულმისთან, ლაიფციგისა და პარიზის მისადგომებთან. საომარ ლაშქრობას არ შეუწყვეტია დაძაბული გონებრივი მუშაობა. იგი ჰუსარის მუნდირშიც მოაზროვნე და დიალექტიკოსი დარჩა. პუშკინს ერთნაირად ზიზღავდა ჩააღწევის პროფილის ლამაზი ნაკეთები და მისი ისტორიული ფილოსოფიის გამართული აფორიზმებიც. მიუხედავად ცივი გამოხედვისა და მკაცრი გარეგნული თავდაჭერილობისა, ჩაადაწეს ძალიან უყვარდა ლიცეისტ-პოეტი.

ცარსკოე სელოს ლეიბ-ჰუსართა ბანაკში პუშკინმა კიდევ რამდენიმე ოფიცერი გაიცნო. პოეტი მოხიბლა ბენიგსენის ადიუტანტის, ჰუსარებში პირველი ვაჟაკის, მოქეიფე და ათასნაირ ფათერაყებში გამოვლილი პეტრე პავლეს ძე კავერინის მტკიცე ბუნებამ. მოსკოვისა და გეტინგენის უნივერსიტეტებში აღზრდილ კავერინს უყვარდა პოეზია და ჰაბუკი ლიცეისტის ლექსებს თავიდანვე სიხარულითა და თანაგრძნობით ისმენდა.

ამ მეგობარი-ჰუსარის შესანიშნავ დახასიათებას პუშკინი იძლევა მისდამი მიძღვნილ ლექსში, სადაც კავერინს მოუწოდებს ნურაფრად ჩააგდებო „ბრბოს“, ე. ი. ობივატელური მასის აზრს.

ჩაადაწევმა პუშკინს გააცნო თავისი თანაპოლკელი ახალგაზრდა ნიკოლოზ რაევსკი, 1812 წლის ომის სახელგანთქმული გენერლის ვაჟი. ნიკოლოზ რაევსკი მამამ თან წაიყვანა ომში. იგი რუსულსა და ევროპულ კამპანიებში მონაწილეობდა. სამხედრო ცხოვრებამ ადრე გააკეთა ახალგაზრდა კაცი. ქალივით ნაზი ჩაადაწეისაგან განსხვავებით, რაევსკი შავგვრემანი, ჯმუხი, ოდნავ მძიმეც კი იყო. მის ზორბა ტანსა და მეტყველ სახეს ხალხმრავალ კრებულშიც კი გამოარჩევდით. იგი ძალიან ნაკითხი იყო, თავისი ენაწყლიანობით ყოველთვის იპყრობდა საზოგადოების ყურადღებას. ლიცეუმში ყოფნის

უკანასკნელ სემესტრებში პუშკინი ჰუსარობაზე ოცნებობდა, სურდა ჩაადაევის, კავერინისა და რაევსკის პოლკში ჩარიცხულიყო.

პუშკინის ახალი მეგობრები მონობისა და ტირანიის შეურიგებელი მტრები იყვნენ. ისინი ღრმად იყვნენ დარწმუნებული, რომ ბატონყმური მონარქიის დროს პოლიტიკურ გადატრიალებას მოაწობდა არმია, რომელმაც უკვე იხსნა ქვეყანა უცხოელთა შემოსევისაგან.

პუშკინის ადრინდელი პოლიტიკური ლექსების მიხედვით, სადაც ის ჩაადაევს ბრუტოსს ადარებდა, შეიძლება დავასკვნათ, რომ რუსი ოფიცრობის განწყობილებამ ადრე გაიტაცა პოეტის მეამბოხე სული. ჯამარჯვებით დაგვირგვინებულმა 1812 წლის ომმა ფრთა შეასხა ახალგაზრდობის ოცნებას რუსეთში მონობისა და თვითნებობის დამხობაზე და ახალგაზრდა მგოსნის მუზაც ხალხის თავისუფლების სახუკვარი თემისაყენ წარმართა. პუშკინმა იცოდა, რომ 1814 წელს ბატიუშკოვმა ალექსანდრე პირველს გაუგზავნა ლექსი: ძღვევამოსილი ომის შემდეგ მეფე ვალდებულია რუსი ხალხი მონობისაგან გაათავისუფლოსო. მალე გაისმა თვით პუშკინის მშფოთვარე ხმაც თვითმპყრობელობის დამხობასა და ხალხის საყოველთაო თავისუფლებაზე.

ასეთი განწყობილება მარტო პუშკინს როდი ჰქონდა. მისი საუკეთესო მეგობარი პუშჩინიც ოცნებობდა ჯარში რევოლუციური მუშაობის გაშლაზე.

ივანე ბურცოვი ლიცეისტების თავისუფალი აზროვნების ერთ-ერთი მთავარი სულისჩამდგმელი გახდა. თვალსაჩინო სამხედრო მოღვაწე, გონებით, სიმამაცითა და ცოდნით განთქმული ბურცოვი იმ დროს დაარსებული საიდუმლო საზოგადოებების მეტად აქტიური წევრი გახდა. მის „მოაზროვნეთა წირეს“ ეკუთვნოდნენ „სპარტანელი“ ვალხოვსკი-და მგზნებარე მეოცნებე კიუხელბეკერიც. ამ მეგობრების მეშვეობით ახალი გამათავისუფლებელი იდეები ზეგავლენას ახდენდა პუშკინის პოლიტიკურ განვითარებაზეც — დეკაბრისტების იდეათა პირველმა ნიაემმა მას უკვე ლიცეუმის მერხზევე ჩამოუქროლა.

1816 წლის 8 ივლისს გარდაიცვალა დერჟავინი. სიკვდილის წინ მან ს. აქსაკოვს უთხრა: „მალე ქვეყანას მეორე დერჟავინი მოევლი-

ნება — ეს გახლავთ პუშკინი, რომელმაც ჯერ კიდევ ლიცეუმში ყოფნისას ყველა მწერალს გაასწრო“.

რამდენიმე დღის შემდეგ კარაშინი სასახლეში იყო მიწვეული სადილად და გაცემული დარჩა: „არავის არც ერთი სიტყვა არ უთქვამს სახელგანთქმული პოეტის სიკვდილზე...“ ლიცეუმის კედლებში კი ამ ამბავმა დიდი გამოძახილი ჰპოვა:

„გარდაიცვალა დერჟავინი! ოდნავდა ბოლავს ჩამქრალი ჩირაღდანი, გესმის, ო, პუშკინ!“ — წერდა დელვიგი სამგლოვიარო ოდაში და ლექსის ბოლოში შეშფოთებული ავეღრებდა ღმერთს იმას, ვინც მოწოდებული იყო გარდაცვლილი პოეტის მელერ ქნარს დაპატრონებოდა.

ამ ვედრებაში გამოჩნდა ახალგაზრდა პოეტური თაობის მოკრძალებული სიყვარული პუშკინისადმი.

4

ლიცეუმში გატარებულმა ექვსმა წელმა ცოტა რამ შესძინა პუშკინს: 1815 წელს ჟუჟოვსკი წუხდა ყრმა პუშკინზე: „მეშინია ამ მომკვდინებელი ლიცეუმისა — იქ ცუდად ასწავლიან“. შემდეგში მეორე დიდი პოეტი და პედაგოგი მიცკევიჩი ასევე წერდა ლიცეუმზე: „ამ სასწავლებელში, სადაც უცხოური მეთოდებით ხელმძღვანელობენ, ჭაბუკი სახალხო პოეტისათვის სასარგებლოს ვერაფერს ასწავლიდნენ; პირიქით; ყველაფერს შეეძლო საწინააღმდეგო შედეგისთვის შეეწყო ხელი: პოეტი კარგავდა მშობლიური გადმოცემების ნარჩენებსაც კი; მისთვის უცხო ხდებოდა მშობლიური ზნე-ჩვეულება და შეხედულებები. მაგრამ ცარსკოე სელოს ახალგაზრდობამ იპოვა უცხოური ზეგავლენის გამაბათილებელი საშუალება — იგი ჟუჟოვსკის პოეზიას დაეწაფა“. ამ აზრის ავტორიტეტულობა ექვსგარეშეა.

სულ სხვა გზით ვითარდებოდა თავისუფალი რუსული პედაგოგიური აზროვნება, რომელმაც ლიცეუმში სასწავლებლის დამაარსებელთა ნების საწინააღმდეგოდ მოიკიდა ფეხი. ამ მიმართულების პროფესორები ცოტანი იყვნენ, მაგრამ საუკეთესო და უნიკიერესი. აღსაზრდელები მაინც მათი გავლენის ქვეშ აღმოჩნდნენ: ამ ახლად აღმოცენებულ დეკაბრისტულ პედაგოგიკას გამუდმებით ებრძოდნენ

დირექტორებიცა და მთავარი აღმზრდელებიც, მაგრამ სწორედ ეს მოძღვრება იმარჯვებდა რამდენიმე უნიჭიერესი ლიცეუმელის გულსა და გონებაში. ყველა დანარჩენი კი დიდის ხალისით მიაბიჯებდა ოფიციალური გზით: გორჩაკოვი, კორფი, სტევენი გამალებით ემზადებოდნენ მინისტრების, გუბერნატორების, ელჩებისა და დეპარტამენტთა დირექტორების პოსტებისათვის. ეს პოსტები მათ მალე დაიკავეს კიდეც.

მაგრამ ლიცეუმის პირველი გამოშვება უკვდავყო არა ამ განცხრომაში მყოფმა უმრავლესობამ, არამედ იმპერატორის რუსეთისაგან განკიცხულებმა — პუშკინმა, პუშჩინმა, დელვიგმა, კიუხელბეკერმა, ვალხოვსკიმ, რომელთაც ჩინებსა და პატივს შემოქმედება და ბრძოლა ამჯობინეს.

ასე ფიქრობდა თვით პუშკინიც. მისთვის ლიცეუმი იყო რამდენიმე მეგობარი და კუნიცინისა და გალიჩის ხსოვნა. დანარჩენი დაგმობილ და მივიწყებულ იქნა.

ყოველივე ეროვნული, ხალხური, გმირული ლიცეუმში აღწევდა უფროსკურსელთა რამდენიმე გარეშე მეგობრის — პირველი დეკაბრისტებისა და განსაკუთრებით კი რუსული ლიტერატურის მეშვეობით. ნამდვილად ლექსებში იყო ხსნა ოფიციალური პედაგოგიკისაგან. სწავლისას პუშკინის განვითარების მთავარი სტიმული იყო ურთიერთობა დიდ მწერლებთან და ახალგაზრდა ამხანაგების წრესთან, სადაც უკვე იზრდებოდნენ სხვადასხვა მიმართულების ლირიკოსები.

მაგრამ არც ლიცეუმის ზოგიერთ საგანს ჩაუვლია ფუჭად პუშკინისათვის. ჩვეულებრივ, ინტერესით და გულმოდგინედ ითვისებდა იგი ყველაფერს, რაც სკოლის პროგრამაში გვიანდელი ფილოლოგიის ფაკულტეტს შეესაბამებოდა. პუშკინს აინტერესებდა კლასიკური ლიტერატურის ნიმუშები, სიტყვიერების თეორია, მხატვრული თარგმანის სწავლება და ესთეტიკა, ვარჯიშობდა ენასა და პოეზიაში. ყოველივე ამას იგი ცხოველი ყურადღებით ეკიდებოდა.

მაგრამ პუშკინის გაზრდილ ინტერესებსა და სულიერ მოთხოვნილებებს ვერც ლიცეუმის საუკეთესო პედაგოგები აკმაყოფილებდნენ. სწავლების დეფექტებს პოეტი თავისებურად ავსებდა ნიჭიერ და მცოდნე ხალხთან ურთიერთობით. ამ ცოცხალ სკოლას ემატებოდა რუსეთისა და საფრანგეთის დიდი მწერლებისა და საუკეთესო

პოეტების ნაწარმოებთა კითხვა. ასე მაგალითად, კოშანსკის ლექციების კომენტარებს უუკოვსკისთან და ბატიუშკოვთან ისმენდნენ, ზუდრის ლექციები ღრმავდებოდა ლაფონტენისა და ვოლტერის სტროფებით; კაიდანოვს კარამზინი ავსებდა, კუნიცინს კი — ჩაადაევი.

ყოველივე ეს აფართოებდა სკოლის პროგრამას და ხელს უწყობდა პოეტის შემოქმედებით განვითარებას. პუშკინმა მოისმინა მეცნიერებათა ექვსწლიანი კურსი, დაამთავრა ლიცეუმი როგორც მეცხრამეტე მოწაფემ, საკმაოდ დაბალი ნიშნებით, მაგრამ ხელში „რუსლან და ლუდმილას“ პირველი ფურცლები ეჭირა, და თუმცა გეოგრაფიასა და სტატისტიკაში საშუალო წარმატებები ჰქონდა, სამაგიეროდ მის წამოწყებულ სიმღერას აღარასოდეს ეწერა შეწყვეტა.

ნაწილი მეორე

არაკჩევის პეტერბურგში

1

ცხოვრების სარბიელზე პუშკინი „ავბედით ჟამს“ გამოვიდა. ეს იყო სასტიკი რეაქციის, საღმრთო კავშირის ჟანდარმული მისტიკისა და არაკჩევის საზარელი დიქტატურის ეპოქა.

მაგრამ, რაც უფრო მეტად მძვინვარებდა მთავრობის ტერორი, მით უფრო ძლიერდებოდა საწინააღმდეგო მოძრაობა. რუსეთის მოწინავე მოღვაწეები საიდუმლო პოლიტიკურ კავშირებში ერთიანდებოდნენ ბატონყმური წყობილებისა და თვითმპყრობელური დესპოტიზმის დასამხობად.

პუშკინმა, როგორც პოლიტიკურმა პოეტმა, უყოყმანოდ დაიკავა თავისი ადგილი თავისუფლებისათვის მებრძოლთა ბანაკში.

ლიცეუმის დიპლომის მფლობელს ოფიციალურად განკუთვნილი ჰქონდა კოლეგიის მდივნის ადგილი. ლიცეუმიდან გამოსვლის მეხუთე დღესვე პუშკინი საგარეო საქმეთა კოლეგიაში ჩარიცხეს.

სამინისტროს სათავეში ედგა გვირგვინოსანი დიპლომატის ჯების ორი აღმსრულებელი — რეაქციონერი ნესელოვოდი და კონსტიტუციონალისტი კაპოდისტრია.

მთავრობის კლერიკალური კურსი სავსებით შეღავნდებოდა ქვეყნის შინაგან მართვაშიც. მებრძოლი მისტიციზმი ხელისუფლების სტილად გადაიქცა. უნივერსიტეტის მეცნიერება, ბეჭდვითი სიტყვა და სკოლა ღვთისმეტყველთა თვითნებობას ემორჩილებოდა. ლიტე-

რატურა სულს ლაფავდა გააფთრებული ცენზურის მარწუხებში. ხალხი დატანჯული იყო სამხედრო ახალშენების რეჟიმითა და ყველა ქურის „მათრახოსანის და წნელოსანის“ მზრუნველობით.

ასეთ, ქეშმარიტად „საზარელ სამყაროში“ შედგა ფეხი ლიცეუმის პოეტმა. ალექსანდრეს დროინდელ პეტერბურგში გატარებული სამი წლის მანძილზე პუშკინი აშკარად გამოდიოდა ყოვლისმომსყრელი რეაქციის წინააღმდეგ. ამ ხნის განმავლობაში პუშკინმა თავი ისახელა, როგორც ბრწყინვალე პოეტმა-პუბლიცისტმა და მამხილებელმა სატირიკოსმა. იგი ახლა სხვა სახელმწიფო მოღვაწეებს ებრძოდა ახალი მასშტაბითა და უფრო მახვილი იარაღით ისევე, როგორც ადრე ლიცეუმში იბრძოდა მალინოვსკის, პილეცკისა და ენგელჰარდტის „ღვთისმოსავი“ მოძღვრების წინააღმდეგ. სახუმარო სიმღერები ახლა ფოლადისებურმა ლექსებმა შეცვალა. სკოლის ფრონდა მთავრობის საწინააღმდეგო პროპაგანდად გადაიქცა.

2

მმართველ პეტერბურგთან პუშკინის ბრძოლა იმთავითვე არ გაჩაღებულა. პოეტი თანდათან უახლოვდებოდა დედაქალაქის მოწინავე საზოგადოებას და მისი ბრძოლაც ამ მოწინავე წრის აზრებს გამოხატავდა. ლიცეუმის დამთავრებისას პუშკინი არ იყო ჩაბმული პოლიტიკურ ჭიდილში და მთლიანად გატაცებულმა შემოქმედებითი ფიქრებით თავისი რუსლანის საგმირო საქმეებზე, გადაწყვიტა პეტერბურგის ბულვარები ფსკოვის საგვარეულო მამულების ქალებზე გაეცვალა.

ოპოჩეცის მაზრის ტყეებში მიკარგული დაბა მიხაილოვსკოე 1746 წელს დედოფალმა ელისაბედმა სახელგანთქმულ „მეფის არაპს“ უბოძა. მისი შვილის, ოსიპის სიკვდილის შემდეგ, მამულს ამ უკანასკნელის ქალიშვილი ნადეჟდა პუშკინა დაეპატრონა. ჰანიბალთა ეს საგვარეულო მამული პუშკინმა პირველად 1817 წლის ივლისში ნახა.

მიხაილოვსკოეს ანლოს მდებარეობდა ტრიგორსკოე. აქ ცხოვრობდა პრასკოვია ალექსანდრეს ასული ოსიპოვა, XVIII საუკუნის მსხვილი ფსკოველი მემამულის ვინდომსკის ქალიშვილი, ჰევიანი და

მბრძანებლური ხასიათის ქალი. იგი თვითონ მართავდა თავის მამულს და წიგნებსაც ბევრს კითხულობდა.

პუშკინი ხშირად დადიოდა ტრიგორსკოეში. სადაც ძველებური საგვარეულო ბიბლიოთეკა ჰქონდათ... აქ ნახა მან ლესაჟის, მოლიერის, რუსოს, რიჩარდსონისა და შექსპირის პირველი რუსული თარგმანები.

პრასკოვია ოსიპოვამ სტუმარს აჩვენა შავი ტარსიკონიხუდიანი და ოქროსსაყეტიანი ალბომი, ალბომის ოქროსვარაყიან ფურცლებზე უკვე ეწერა აფორიზმები და ლექსები. ერთი წლის წინ ეს რვეული პრასკოვიასთვის მის ბიძაშვილს, სემიონოვის პოლკის ოფიცერს სერგეი ივანეს ძე მურავიოვ-აპოსტოლს ეჩუქებინა. მაშინდელი რწმენით, ვინც პირველი ჩაწერდა რამეს ალბომში, ძალმომრეობით უნდა მომკვდარიყო. ამიტომ პირველ ფურცელზე პრასკოვიას თვითონ ჩაეწერა ორი სტრიქონი ფრანგულად: ყველაზე ნაკლებ სიკვდილისა მეშინია და ჩემს ალბომს თვითონვე ვიწყებო. ამ წარწერას მოსდევდა (ფრანგულადვე) სერგეი მურავიოვ-აპოსტოლის ჩანაწერი: „სიკვდილისა არც მე მეშინია და არცა მსურს იგი... როცა მომეკვლინება, სავსებით მომზადებული დავხვდები“. ნაწერი დათარიღებული იყო 1816 წლის 16 მაისით.

პუშკინს შეუყვარდა ოსიპოვების სახლი და ბაღი.

სოფელში ცხოვრებისას სხვა სიხარულიც გააჩნდა პოეტს. ეს იყო დაძაბული და მყუდრო შემოქმედებითი მუშაობა. აქ განაგრძო პუშკინმა ჯერ კიდევ ლიცეუმში დაწყებული „რუსლან და ლუდმილას“ პირველი სიმღერა.

მაგრამ სოფელმა დიდი ხნით ვერ მოხიბლა პოეტი. „მიყვარს ხალხი და ხმაური“, — წერდა იგი. მიუხედავად სამთვიანი შვებულებისა, მიხაილოვსკოეში პოეტი მხოლოდ ერთ თვეზე ცოტა მეტ ხანს დარჩა და 1817 წლის აგვისტოს კვლავ პეტერბურგში დაბრუნდა. მიხაილოვსკოედან წამოსვლის შემდეგ მალე პუშკინი ოფიციალურად მიიღეს „არზამასის უსახელო ადამიანთა საზოგადოებაში“. მიუხედავად მიღების რიტუალის სახუმარო ხასიათისა, „არზამასი“ ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო იმდროინდელ რუსულ ლიტერატურაში. ამ საზოგადოების ცნობილი წარმომადგენლები იყვნენ: კარამზინი, ჟუკოვსკი და ბატიუშკოვი, რომელთაც

პუშკინი დიდ მწერლებად თვლიდა. ამხანაგობაში შედიოდნენ აგრეთვე ნიკოლოზ ტურგენევი და ვიაზემსკი: ამ აღმანიებმა უდავოდ დიდი გავლენა იქონიეს პუშკინის განვითარებაზე.

„არზამასში“ მიღების დაწესებული რიტუალი პუშკინმაც შეასრულა. წითელი რბილი ჩაჩით, ანუ საფრანგეთის რევოლუციის დროს გავრცელებული „ფრიგიული ქუდით“ შემოსილმა პოეტმა წარმოთქვა საზეიმო ფიცი, სადაც აშკარად იყო გამოთქმული სამარადისო მტრობა აკადემიისა და „ბესედას“ მიმართ.

პუშკინი გაეცნო ბევრ გამოჩენილ პირს. ერთ-ერთი იყო გრიბოედოვი, თავისი თანამშრომელი საგარეო საქმეთა კოლეგიაში, რომელსაც პუშკინის გვიანდელი ცნობით, „ყველაფერი არაჩვეულებრივად მიმზიდველი ჰქონდა“. დაუახლოვდა პოლიტიკურ პამფლეტისტს გნედიჩსა და პრეობრაჟენსკის პოლკს შტაბს-კაპიტანს კატენინს, პოეზიისა და სცენის შესანიშნავ მცოდნეს. კატენინი უდავოდ იყო ცოცხალი ლიტერატურული დიალოგის ოსტატი. ის იტაცებდა მსმენელს თამამი მსჯელობით; თავს ესხმოდა აღიარებულ ავტორიტეტებს და გაბატონებულ მიმდინარეობებს. მოწინავე საზოგადოებრივი აზროვნების წარმომადგენელი და საიდუმლო საზოგადოებათა წევრი კატენინი გავლენას ახდენდა ახალგაზრდა მსმენელებზე თავისი პოლიტიკური რწმენითაც (რის გულისთვისაც მალე ის სოფელში გადაასახლეს).

1818 წლის შემოდგომაზე კატენინმა პუშკინს გააცნო შახოვსკი. „ლიბეცკის წყლების“ ავტორს აინტერესებდა „რუსლან და ლუდმილას“ პირველი სიმღერები, პუშკინს კი იზიდავდა მოდაში შემოსულ დრამატურგთან გამართული მზიარული საღამოები. სადაც წარმოდგენების შემდეგ თეატრალური ახალგაზრდობა, მწერლები და კრიტიკოსები იკრიბებოდნენ. შეიდი წლის შემდეგ კატენინთან მიწერილ წერილში პუშკინი მადლიერებით იგონებდა თავისი ცხოვრების „ერთ-ერთ საუკეთესო საღამოს“; „გახსოვს?... შახოვსკისას სხვენზე?“ პუშკინმა დააფასა შემოქმედება ამ დაუღალავი თეატრალური მოღვაწისა, რომელმაც შექმნა განსაკუთრებული სახის პიესა — ცოცხალი, მრავალფეროვანი გასართობი, ჩვეულებრივ ცეკვებით, სიმღერითა და ქორეოებით დამშვენებული. პუშკინის ადრინდელი ანტიპათია „კარამზინის მღევნელისადმი“ შეიცვალა უდავო ინტერესით მისი გესლიანი კომედიების „მოყაყანე ხროვის“ მიმართ.

აღექსანდრე ტურგენევი, რომელმაც ექვსი წლის წინ ლიცეუმში მოაწყო „მელექსე-ბალდი“, ახლა თავის უმცროს ძმას ნიკოლოზს გააცნო იგი. ეს იყო ახალი თაობის ერთ-ერთი მეტად განათლებული ადამიანი, გამოჩენილი პოლიტიკური მოაზროვნე და დიდი პატრიოტი. ჩაადავის, და უფრო გვიან, ძმების რაევსკების მსგავსად, ნიკოლოზ ტურგენევიც „უნივერსიტეტი“ გახდა ახალგაზრდა პუშკინისათვის.

ეკონომიური ლიბერალიზმის მომხრემ, ნიკოლოზ ტურგენევი, გამოიმუშავა რადიკალური რეფორმების პროგრამა რუსეთში. ამ პროგრამაში ბატონყმური სისტემა მძაფრად ეწინააღმდეგებოდა თავისუფალი შრომის პრინციპს. ტურგენევი მრავალი წელი გაატარა საზღვარგარეთ და სამშობლოში 1816 წლის შემოდგომაზე დაბრუნდა. თვითმპყრობელურმა წყობილებამ უმძიმესი შთაბეჭდილება მოახდინა მასზე.

ნიკოლოზ ტურგენევთან ურთიერთობამ დიდი გავლენა მოახდინა პუშკინზე და ღრმა კვალი დააჩნია მის განვითარებას. მან ბევრი რამ შეითვისა უფროსი მეგობრის შეხედულებებიდან. პეტერბურგში ყოფნის პირველი სამი წლის განმავლობაში დაწერილი პოლიტიკური ეპიგრამები, ლექსები ცარიზმსა და ბატონყმობაზე უმეტესად ამ დიდ სახელმწიფო მოღვაწისთან შეხვედრებით იყო შთაგონებული.

ტურგენევისაგან გაიგო პუშკინმა უახლესი ეკონომიური თეორიები, რომლებიც მალე ახსნა კიდევ თანამედროვე გმირის დახასიათებისას. ტურგენევიცის წრეში გაისმოდა რუსული რევოლუციური ჰიმნი — რადიშჩევის „თავისუფლება“. ლექსის მრისხანე სტროფებში XVIII საუკუნის რევოლუციონერი პოეტი სოციალური აღშფოთების უდიდეს სიმალლეზე ავიდა და ნეკრასოვამდე ასი წლით ადრე შექმნა პირველი რუსული სიმღერა „მსგავსი კენესისა“.

როგორც თვით პუშკინმა აღნიშნა, პირველი ჰიმნი თავისუფლებაზე „რადიშჩევის კვალად“ დაწერა.

ნიკოლოზ ტურგენევის გვიანდელი ცნობით, პუშკინმა ნახევარი ოდა მის ოთახში დაწერა, მეორე ნახევარი ღამით შინ დაასრულა და დილით სრული ტექსტი მოუტანა უფროს მეგობარს.

თავისუფლებაზე დაწერილმა ოდამ ახალი თემა შემოიტანა პუშკინის პოეზიაში. ინტიმური ლირიკის, სატრფიალ ელეგიებისა და

პუნშის სასმელი სიმღერების პოეტი ახლა ვაჟკაცი, მეზრდოლი პოეზიისაკენ მიისწრაფოდა. „თავისუფლება“ — ეს იყო პუშკინის დეკლარაცია არა მარტო პოლიტიკური, არამედ შემოქმედებითი მხრივაც.

პუშკინის სახელგანთქმული ოდა არ იყო მოკლებული წინააღმდეგობებს, მაგრამ მაინც ჰქონდა მნიშვნელობა. იგი უსამართლო ხელისუფლებასთან ბრძოლისკენ მოუწოდებდა ადამიანებს. პოეტს სტანჯავდა ფიქრი მათრახებზე, ბორკილებსა და „მონობის უძლურ ცრემლებზე“. XVIII საუკუნის საზოგადოებრივ მოძღვრებათა მსგავსად საყოველთაო მონობიდან გამოსავალს პუშკინი ხედავდა „თავისუფლების“, ესე იგი ყოველი ადამიანის თავისუფლებისა და „ძღვეამოსილი კანონის“, ანუ სახელმწიფოებრივი ქარტიის შეხანებაში.

უდავოა, აქ ჩაადაევის „სკოლამაც“ იჩინა თავი. ახალგაზრდა მოაზროვნე იმხანად თვლიდა, რომ სახელმწიფოში უმაღლესი ავტორიტეტია საკანონმდებლო ძალაუფლება, რომელიც ყველა აღმასრულებელ ორგანოს უნდა მბრძანებლობდეს. მეუფე შეზღუდული უნდა იყოს ერთიანი შეთანხმებული კანონით. ამ პოლიტიკური მოძღვრების გამოძახილი ცხადად ჩანს პუშკინის „თავისუფლებაში“: „მეუფენო! თქვენ გვირგვინსა და ტახტს გაძლევთ კანონი და არა ბუნება...“

რასაკვირველია, პუშკინს მხედველობაში ჰქონდა არა მეფის კანონმდებლობა, არამედ ჩაადაევის კვალად — დემოკრატიული კონსტიტუცია. აი, რატომ იყო, რომ მალე ამ მეგობარ-ფილოსოფოსისადმი მიძღვნილ სახელგანთქმულ ლექსში პუშკინი ხელახლა ალაპარაკდა „წმინდა თავისუფლებასა“ და „თვითმპყრობელობის ნამსხვრევებზე“.

თავის რევოლუციური ლოზუნგების გამოსახატავად პუშკინმა მიიღო რადიშჩევის შემოქმედებითი მეთოდი. მაგრამ რადიშჩევის რევოლუციური მგზნებარება ბევრად სპარბობდა პუშკინის პოლიტიკურ ოპოზიციას, რომელსაც ჯერ კიდევ აშკარად ზღუდავდა ტურგენეევის ლიბერალიზმი; იმხანად აზნაური რევოლუციონერები ჯერ კიდევ ვერ შესწვდნოდნენ XVIII საუკუნის გენიალური პოლიტი-

კური წინასწარმეტყველის რადიშჩევის სიმამაცესა და საბრძოლო შეუპოვრობას.

მაგრამ პუშკინის სიტყვის ცოცხალმა ძალამ და დაუძლეველმა მომხიბლობამ თავისუფლების მოწოდებას ისეთი ფართო-პროპაგანდისტული მნიშვნელობა შესძინა, როგორიც არ ჰქონია რადიშჩევის ოდას. დედოფლების ეპოქის არქაული სინტაქსისა და საზეიმო მეტრიკისაგან განთავისუფლებული პუშკინის სამოქალაქო ოდა მეტად მძაფრი და ფრთაშესხმულია. პოეტის გასაოცრად მისაწვდომმა, განსწავლულობის ნაცვლად მასობრივმა, საყოველთაო, ხალხურმა მეტყველებამ პირველად შესძინა რუსულ ლექსს რევოლუციური ბრძოლისათვის ნაქედი იარაღის მნიშვნელობა.

II

„ახალგაზრდა იაქოვინელები“

1

1818 წლის თებერვალი პუშკინს თავის მოგონებებში აღნიშნული აქვს როგორც ღირსშესანიშნავი თარიღი. „გამოვიდა კარამზინის „რუსეთის ისტორიის“ პირველი რვა ტომი. ეს წიგნები ხარბად და ყურადღებით წავიკითხე... ძველი რუსეთი ისე აქვს ნაპოვნი კარამზინს, როგორც ამერიკა — კოლუმბს“.

„რუსეთის სახელმწიფოს ისტორიის“ გამოსვლა მართლაც დიდ კულტურულ მოვლენად იქცა. ეს იყო პირველი მთლიანი სურათი რუსული პოლიტიკური ყოფის ზრდისა და განმტკიცებისა დამაბულო მრავალსაუკუნოვანი ბრძოლის პირობებში. ისტორიკოსმა-მხატვარმა ფერკარბად და ადგილ-ადგილ შინაგანი მღელვარებითაც კი გამოსახა ეს ძლიერი ღრამა. პორტრეტული დახასიათებისა და ბატალური სურათების ოსტატმა კარამზინმა თავისი მხატვრული პროზით მთელი წერა-კითხვის მცოდნე რუსეთი გაიტაცა. რუსული წიგნი პირველად გადაიქცა ფართო საზოგადოებრივი მსჯელობის საგნად, გაჰყო მკითხველები ბანაკებად, მოიმრავლა მომხრე ენთუ-

ზიასტებიცა და მოწინააღმდეგეებიც. თხრობის ნიჰსა და ენაწყლიანობას აღტაცებაში მოჰყავდა მწერლები და პოეტები. „არზამასელები“, რომელთათვისაც კარამზინი „მეგზურიც“ იყო და „ბელადიც“ ხმამალა გამოთქვამდნენ თავიანთ აღტაცებას.

მაგრამ ახალგაზრდა მკითხველები შეუპოვარი კრიტიკით შეხედნენ ახალი ისტორიული ნაშრომის პოლიტიკურ ტენდენციებს — „ერთმმართველობის“ განდიდებას. ნიკოლოზ ტურგენევისა თუ ნიკიტა მურავიოვისათვის ლიტერატურულმა გადმოცემამ ვერ დაფარა კარამზინის ისტორიის ჩამორჩენილი პოლიტიკური ტენდენცია, გამოსახული წიგნის მიძღვნაში: „ხალხის ისტორია ეკუთვნის მეფეს“. „არა“, შეეპასუხა ისტორიოგრაფს განსაკუთრებულ ხელნაწერ სტატიაში „ჩრდილოეთის საზოგადოების“ კონსტიტუციის მომავალი შემდგენელი ნიკიტა მურავიოვი: „ისტორია ეკუთვნის ხალხებს“. ისტორიოგრაფის ქედმოხრას უმაღლესი ძალაუფლების წინაშე მოწინავე პოლიტიკური მთაზროვნეები უპირისპირებდნენ საზოგადოებრივი აზრის ძალას, ხოლო მშვიდობისა და სიწყნარის პრინციპს — ბრძოლის დასაწყისს.

ასეთი ერთსულოვნებით გამოისახა ახალგაზრდა თაობის პროტესტი თვითმპყრობელობის მხატვრული იდეალიზაციისა და ბატონყმური სინამდვილის გამართლების წინააღმდეგ. პუშკინი აფასებდა კარამზინის ლიტერატურულ ოსტატობას, მაგრამ უარყოფდა მის ფეოდალურ ისტორიულ კონცეფციას, რაც გამოთქვა კიდევ თავის განთქმულ ეპიგრამაში.

იდეათა დაძაბულ ბრძოლაში, რომელიც კარამზინის ისტორიამ გამოიწვია, პუშკინმა მოწინავე პოლიტიკური პროგრამის მკაცრი მოთხოვნებით დასძლია თავისი ლიტერატურული თანაგრძნობა ისტორიკოსის ბრწყინვალე თხრობისადმი. ამ მწვავე იდეოლოგიურ დავაში მან დაიკავა პუბლიცისტი პოეტის ადგილი საიდუმლო საზოგადოებების მოღვაწეთა წრეში, რომელიც დამხობას უქადდა ოფიციალური ისტორიკოსის მიერ ხოტბამესხმულ უღმობელ სახელმწიფოებრივ წყობას. პოეტის მისწრაფებას, გამხდარიყო ახლად მომწიფებული დეკაბრიზმის მიზნებისა და ამოცანების გამომსახველი, სორცი შეესხა.

მალე პეტერბურგის პოლიტიკური წრეები ახალმა ამბავმა

აღელვა. 1818 წლის 15 (27) მარტს პოლონეთის სამეფოს პირველი სეიმის გახსნისას, რომელიც 1816 წლის კონსტიტუციური ქარტიის თანახმად მოიწვიეს, ალექსანდრე პირველმა ვარშავის სენატის დარბაზში წარმოთქმულ სიტყვაში აღნიშნა — ფეოდალურ რუსეთშიც „თავისუფალკანონიერი“ მმართველობა იქნებაო.

მეფის განცხადებამ სენსაცია გამოიწვია. ახალგაზრდებს გული აუჩქროლდათ: პუშკინმა კი მეტად გამჭრიახი სკეპტიციზმი გამოიჩინა: დაწერა მწვავე პამფლეტი, სადაც გაამასხარავა სეფე სიტყვის აშკარა სიყალბე. ამ პოლიტიკური სატირის ფორმად პუშკინმა აირჩია ეგრეთ წოდებული ნოელი — საშობაო სიმღერა.

თავის პოლიტიკურ ლექსებს პუშკინი კითხულობდა ყველაზე მოწინავე და აქტიურ „ახალგაზრდა იაკობინელთა“ წრეში. ნიკოლოზ ტურგენევისა და ჩაადაევის მეშვეობით მან გაიცნო: „ჰკვიანი და მგზნებარე სულის“ ნიკიტა მურავიოვი, (მურავიოვს პუშკინი „არზამასშიც“ ხვდებოდა), ილია დოლგორუკი, რომელსაც მეგობრები პოლიტიკური ცოდნისათვის აფასებდნენ, და ფილოსოფიური ტრაქტატის „რა არის ცხოვრება?“ ავტორი იაკუშკინი.

ამ წრეშივე ხვდებოდა პოეტი ახალი თაობის ერთ-ერთ მეტად საინტერესო წარმომადგენელს — ლუნიხს, რომელმაც სამუდამოდ დატოვა მასზე — „ვეშმარიტად გამოჩენილი ადამიანის“ შთაბეჭდილება. ეს რუსი ოფიცერი 1816 წელს პარიზში ხვდებოდა რევოლუციამდელი საფრანგეთის უდიდეს მოაზროვნეს სენ-სიმონს; რუსმა თანამოსაუბრემ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა სენ-სიმონზე, ფრანგი-უტოპისტი ოცნებობდა ლუნიხის მეშვეობით გაევრცელებინა თავისი იდეები „იმ ხალხში, რომელიც ჯერ კიდევ არ იყო გამოფიტული სკეპტიზმით“. ლუნიხი უკვე 1816 წელს ამბობდა პუშკინზე: „ჩვენი ამომავალი მზე პუშკინი“ რუსულ ენას მსოფლიოს ენებს შორის პირველ ადგილს დაუპყვიდრებსო.

მალე. პუშკინმა გაიცნო სერგეი მურავიოვ-აპოსტოლი, ცნობილი მწერლისა და დიპლომატის ვაჟიშვილი, პ. ოსიპოვას ბიძაშვილი, სწორედ ის, ალბომში რომ ჩაუწერა უცნაური განცხადება — მზადა ვარ სიკვდილისთვისო. სემიონოვის პოლკის ეს ოფიცერი სიყრმეში ოცნებობდა მეცნიერებისთვის გადაედო თავი, მაგრამ ცხოვრებამ

აიძულა, ჯარში ემსახურა, ხოლო ფაქიზმა სინდისმა საიდუმლო პოლიტიკურ ორგანიზაციებში მიიყვანა.

პოლიტიკური საკითხების სამყაროდან პუშკინი ხშირად ხელოვნების სამყაროში გადაინაცვლებდა ხოლმე: ტურგენევიდან ოლენინთან მიდიოდა. ოლენინი იყო გამოჩენილი არქეოლოგი და ჩინებულად ხატავდა კიდეც, მან შეაგროვა დიდი მხატვრული ღირებულების ძველრუსული ძეგლების უმდიდრესი კოლექცია.

საზოგადოებაში პოეტი ხედავდა მ. ბესტუჟევისაც, იმხანად თექვსმეტი წლის ყრმას, რომელიც სულ მალე სერგეი მურავიოვ-აპოსტოლის უახლოესი მეგობარი, ერთგული თანამებრძოლი და თანამგზავრი შეიქმნა ბრძოლასა და სიკვდილში.

1819 წლის იანვარში პუშკინი შეესწრო ტურგენევისას თავშეყრილ საზოგადოებას. აქ იყვნენ ლიცეუმელებიც: პუშკინი, მასლოვი, პროფესორი კუნიცინი და მეგობარი არზამასელებიც: ვიაზემსკი, ჟუკოვსკი და ნიკიტა მურავიოვი. ეს გახლდათ „ჟურნალისტთა საზოგადოების“ პირველი კრება. ის-ის იყო გამოვიდა ნიკოლოზ ტურგენევის წიგნი „ნარკვევი გადასახადების შესახებ“ — სწავლული ეკონომისტის პროტესტი ხალხის დამონებისა და „უხეში ღიდებულების თვითნებობის“ წინააღმდეგ. არაკჩევემა გაიოცა, როგორ შეიძლებოდა ასეთი თხზულების გაშვებაო. წიგნის მთელი შემოსავალი ავტორმა გაიღო იმ გლეხების სასარგებლოდ, რომლებიც ციხეში იყვნენ გამოპწყვდეული დავალიანებისათვის.

სამშობლოს კეთილდღეობის მოსურნე ადამიანთა გასაერთიანებლად საუკეთესო საშუალებაა ჟურნალის გამოცემაო, მიმართა მოწვევულებს ნიკოლოზ ტურგენევმა. ჟურნალს უნდა ჰქონოდა პატრიოტული სახელწოდება — „XIX საუკუნის რუსი“ ან უფრო მეცნიერული სათაური — „პოლიტიკურ მეცნიერებათა და რუსული სიტყვიერების არქივი“.

დიდ სახლში, ფონტანკაზე სემიონოვის ხიდთან, საჯარო ბიბლიოთეკის ღირეპტორი და სამხატვრო აკადემიის პრეზიდენტი ოლენინი თავს უყრიდა მწერლებს, სწავლულებს და მსახიობებს. აქ კითხულობდა თავის იგავებს კრილოვი, აქ მღეროდა თავის ჰეგზამეტრებს გნედრიჩი, ლექსებს კითხულობდნენ ან კამათობდნენ ბატიუშკოვი, კარამზინი, ჟუკოვსკი.

მხატვარსა და არქეოლოგ ოლენინთან პუშკინი გრძნობდა მისთვის მახლობელ ხელოვნების სამყაროს, რომელიც არაკჩევეის დესპოტიის გარემოცვაშიც კი თავისი შემოქმედებითი კანონებით განაგრძობდა ცხოვრებას. ხალხის ნიჭი ვერ ჩაკლეს ვერც მედავითნეცენზორებმა, ვერც დიდუცაშვილებმა და ვერც სასახლის კარის ბიუროკრატმა მოხელეებმა.

სწორედ ამ წლებში ამშვენებდნენ რუსულ სცენას გლეხთა ან გამოღებელი წოდების უფულებო მასიდან გამოსული ბრწყინვალე ტალანტები, რომლებიც ტრაგედიისა და კომედიის მწვერვალებს შესწვდნენ. ახალგაზრდა გრიბოედოვის პირველი დრამატურგიული გამოსვლების ეპოქამ რუსული თეატრის ისტორიაში დატოვა დაუვიწყარი სპექტაკლების ხსოვნა, ჰუმარიტად ღირსნი რომ იყვნენ პუშკინის ლექსისა. ბელინსკი, რომელიც სხვა ეპოქას ეკუთვნოდა და რომანტიკოს მოჩალოვისა და რეალისტ შჩეპკინის თაყვანისმცემელი იყო, მაინც აფასებდა იაკოვლევის, სემიონოვას და კოლოსოვების ბრწყინვალე ოსტატობას.

ასევე დიდად აფასებდა დედაქალაქის იმდროინდელ სცენას თვით პოეტიც. „ტალანტების მგზნებარე მოტრფიალე“ პუშკინი ერთ ხანს მზურვალედ იყო გატაცებული გამოჩენილი რუსი მსახიობებით. ეს იყო ნამდვილი ახალგაზრდული გატაცება—ერთხელ ჩაფერფლილი იგი უკვე ზედახდა აღარ ანთებულა შემდეგში, მაგრამ სამუდამოდ კი შერჩა პოეტის მეხსიერებას და ღრმა კვალიც დატოვა მის შემოქმედებაში.

აღსანიშნავია, რომ დიდ პოეტს მშობლიური თეატრალური ხელოვნება ერჩია დასავლეთის მხატვრული სამყაროს ყველა სახელმძღვანელო მოვლენას. რუსულ ბალეტში პუშკინი მეტ პოეზიას ხედავდა, „ვიდრე ახალ ფრანგულ ლიტერატურაში“. სემიონოვას ის გაცილებით მაღლა აყენებდა, ვიდრე სახელგანთქმულ უსულგულო პარიზელ მსახიობს.

და ხანში შესული დერეჟავინით, ჰაეროვანი სპექტაკლის ფერიულობას რომ უმღერა, „პუშკინიც აინთო ამ ფერებით, ფერისცვა-

ლებით, პროცესებითა და ბრძოლებით, და ბრწყინვალე თეატრალობის ეს ჭრელი ფანტასტიკა გამოსახა თავისი ზღაპრული პოემის „რუსლანის“ სიმღერებში.

3

თეატრალურ წრეებში პუშკინმა გაიცნო ნიკიტა ვსევოლოჟსკი. ამ ახალგაზრდას ერთნაირად აინტერესებდა ხელოვნებაც და უღარდელი, უქმი ცხოვრებაც. პოეტმა მოუხშირა ვსევოლოჟსკებისას სტუმრობას ეკატერინჰოფის პროსპექტზე, სადაც ლიტერატურული და თეატრალური საზოგადოება იკრიბებოდა. სტუმრები ჩვეულებრივ მრგვალ მაგიდას შემოუსხდებოდნენ ხოლმე მწვანე შუქფარის ქვეშ. აქედან წარმოსდგა ამ წრის სახელწოდებაც — „მწვანე ლამა“ და საზოგადოების დევიზიც: „სინათლე და იმედი“. გაერთიანების ემბლემა — სანათური — ამოჭრილი იყო მისი წევრების ბეჭდებზე; სტატუსი ნებას აძლევდა ყველა მონაწილეს, სრულიად თავისუფლად გამოეთქვა თავისი აზრი და ამასთანავე მტკიცედ დაეცვა კრებათა საიდუმლოება. ეს გარემოება შეკრებილთ საშუალებას აძლევდა, თეატრალურ რეცენზიებსა და რუსული ისტორიის ნარკვევებთან ერთად წაეკითხათ რესპუბლიკური ლექსები და პოლიტიკური სტატიები. ეს წრე ფილიალი იყო „კეთილდღეობის კავშირისა“, რომელსაც „მწვანე წიგნი“ ერქვა (წესდება მწვანე ფერის ყდაში იყო აკინძული). მაგრამ „ლამპის“ წევრების უმრავლესობამ ამის შესახებ არაფერი იცოდა. მჭიდრო მეგობრულ კავშირში თავისუფლებისმოყვარული მისწრაფებები შეხამებული იყო პოეზიის მხურვალე სიყვარულთან. ისეთი პოლიტიკური მოღვაწეები, როგორც სერგეი ტრუბეცკოი, თევდორე გლინკა, იაკობ ტოლსტოი, აქ ხვდებოდნენ პოეტებს გნედიჩსა და დელვიგს. მალე პუშკინმა ამ მეგობრულ კავშირს მიუძღვნა მთელი რიგი ლექსებისა.

მეცნიერული მოხსენებებისა და კამათის გარდა იმავე მწვანე შუქფარის ქვეშ შაბათობით მხიარულ ჭეიფზეც შეიყრებოდნენ ხოლმე ვსევოლოჟსკის მეგობრები. მაგრამ თავის ლექსებსა და წერილებში პუშკინი ზღვარს არ სდებდა „ფხიზლობასა“ და „ჭეიფს“ შუა და ნიადაგ მიესალმებოდა „ლამპარს“, როგორც „სიყვარულისა და თავისუფალი მუშების თავშესაფარს“. გონებრივ საქმიანობას და პო-

ლიტიკურ ბრძოლას პუშკინი აღიქვამდა არა როგორც მსხვერპლსა და განდგომას, არამედ როგორც სიხარულსა და დღესასწაულს.

პუშკინი დადიოდა „კეთილდღეობის კავშირის“ მეორე ფილიალშიც — „რუსული სიტყვიერების მოყვარულთა თავისუფალ საზოგადოებაში“, რომელიც „სწავლულ რესპუბლიკად“ ითვლებოდა; აქ მოჰქონდათ თავიანთი ნაწარმოებები დელვიგს, კიუხელბეკერს, გენდინს, ბარატინსკის, კრეზებს ხელმძღვანელობდა დეკაბრისტი თეოდორე გლინკა. ამ გაერთიანების ორგანოში — „განათლებისა და ქველმოქმედების სასპარეზოში“, — პუშკინმა დაბეჭდა 1818 წელს დაწერილი ლექსი „თავმდაბალ და კეთილშობილ ქნარზე“:

და ეს ხმა იყო მოუყიდველი,
რუსეთის ხალხის გამოძახილი.*

ამან განსაზღვრა კიდევ პუშკინის ადგილი „კონგრესების“. ეპოქის რუსული საზოგადოების რიგებში. ლექსში „წერილი გორჩაკოვს“ ბრწყინვალე სახელმწიფო კარიერის გზაზე დამდგარ ლიცეუმელ ამხანაგს პუშკინი უკვე დეკაბრისტის ენით ელაპარაკებოდა და მაღალი საზოგადოების ოფიციალურ სინკლიტს უპირისპირებდა დამოუკიდებელი ახალგაზრდობის წრეებს, მათ თამამსა და მახვილსაუბარს. ფეოდალური არისტოკრატიის წარმომადგენელს მიმართავდა აზნაურული ინტელიგენციის ავანგარდის პოეტი, რომელსაც თავისი ბედი უკვე დაეკავშირებინა დამონებული ხალხის განთავისუფლების საქმისათვის. მდებარე მლიქვნელობისა და სასახლის კარის მანქანობის სამყაროში გააღწია თავისუფლად. მოაზროვნეთა შეხედულებამ, უკვე დაიწყო ბრძოლა „საღვთო კავშირის“ ბურჟუაზიის წინააღმდეგ სარკაზმით, სატირით, პამფლეტით და პუშკინისეული ეპიგრამის მტკიცე ფოლადით. ამ სარკასტული ახალგაზრდობის სახელით, რომელიც ისტორიულად მოწოდებული იყო „გაეღვიძებინა გერცენი“, 1819 წელს რუსი ერის მომავალი დიდი პოეტი პუშკინი მიმართავდა რუსეთის იმპერიის მომავალ კანცლერს — გორჩაკოვს.

დეკაბრისტი არ იყო პუშკინისათვის მარტოოდენ პოლიტიკური პროგრამა. — იგი პოეტის მთელ სიცოცხლეს შეერწყა. ეს იყო მისი

* თარგმანი პ. იაშვილისა.

პატიოსნება და ახალგაზრდობა, მისი პირველი სიყვარული და ერთ-
გულეობა სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდე. „თავისუფლების“ ავტო-
რი ხარბად აკვირდებოდა მის გარშემო შეკრებილ მახლობელ ნიჭი-
ერ და მაღალგანათლებულ ადამიანებს, რომლებსაც თან მოჰქონდათ
ამ საუკუნის აზროვნება და მთელი ეპოქის განმათავისუფლებელი
იმედები. როგორც პოეტი, იგი თავის შემოქმედებაში ასახავდა არა
მარტო დიდ განმათავისუფლებელ იდეებს, არამედ თავისი თაობის
საუკეთესო წარმომადგენელთა პიროვნებებსაც.

ასე გაჩნდა ახალგაზრდა პუშკინის ლირიკულ ეპისტოლეებში ის-
ტორიული პორტრეტების შესანიშნავი გალერეა. თავისი საყვარელი
მანერით — ან კალმის წამიერი მოსმით, — პოეტმა მოგვცა გამო-
ფხიზლებული რუსული საზოგადოების ცოცხალი სახეების დაუვი-
წყარი ესკიზები და ჩანახატები. პუშკინი დეკაბრისტების პორტრე-
ტისტი გახდა.

ჩაადაევთან ერთ-ერთი საუბრის შემდეგ დაწერა მან ლექსი:
„ტრფობის, იმედის, ამაყ სახელის...“; როგორც ოღაშინი „თავისუფ-
ლება“, პუშკინი აქაც უარს აცხადებდა „სიყრმის გასართობებზე“
და ამბობდა ახალგაზრდობის მთელი მგზნებარება, ძალა „საბედის-
წერო ძალაუფლებასთან“ ბრძოლას მინდა შევალიოო. „თავისუფ-
ლება“, „წმიდათა წმიდა თავისუფლება“, „სამშობლო — აი, უძვირ-
ფასესი განძი, რომელიც მოითხოვდა თავდადებულ სამსახურს და
სამშობლოს უქადდა „რიყრაჟს ბედნიერი ყოფისას“, ხოლო იმ მებ-
რძოლებს, რომელთა მამაცი სახელები დაიწერებოდა „თვითმპყრო-
ბელობის წამსხვრევებზე“ — წარუხოცეღ დიდებას.

ახალგაზრდა პუშკინის თავისუფლებისმოყვარე ლექსები გამოსა-
ხადენენ რევოლუციური აღმავლობის მაღალ განწყობილებას.

4

1819 წლის ზაფხულში მიხაილოვსკოეში ყოფნისას პუშკინმა ახ-
ლებურად შეიგრძნო პეტერბურგში ტურგენეევის წრეში მოსმენი-
ლი საუბრები. ახლად გამოსული „ნარკვევი გადასახადების თეორი-
აზე“ უდიდესი საზოგადოებრივი მოვლენა აღმოჩნდა. თვით ნიკო-
ლოზ ტურგენევის სიტყვებით, ფინანსური ტრაქტატის თემა მან შე-
მოატრიალა თანამედროვე საჭირობოროტო პოლიტიკური საკითხები-

საქენ. გადასახადების მთელი სიმძიმე ტვირთად აწვა სახელმწიფოს დაბალ წოდებებს, და თვით ამ საკითხის წამოჭრაც კი უკვე პროტესტი იყო მონობის წინააღმდეგ. ამ თვალსაჩინო წიგნის ირგვლივ, რომელმაც საძირკველი ჩაუყარა რუსულ პოლიტიკურ ეკონომიას, გაცხოველებული მსჯელობა გაჩაღდა: ყმა გლეხობის გასათავისუფლებლად გზები უნდა გამოინახოსო.

პუშკინი გულისყურით უსმენდა ამ ლაპარაკს. 1818 წელს „სინოტეჩესტვა“-ში დაიბეჭდა მისი ლიცეუმელი პროფესორის ა. კუნიცინის სტატია გლეხთა საკითხზე. მეფე განუწყვეტლივ იღებდა განცხადებებს და „ბარათებს“-: ყმა გლეხობის აუტანელი მდგომარეობა, რომელიც არცხვენს „განათლებულ მონარქიას“ და აფერხებს სახალხო მეურნეობის განვითარებას, აუცილებლად უნდა შემსუბუქდესო.

მაგრამ მეფე არაფრად აგდებდა ამ განცხადებებს და საზოგადოებრივი მოძრაობის საპასუხოდ 1818 წელს ბატონყმურ უფლებათა პროექტის შედგენა ისეთ გამოცდილ „თავისუფლებისმოყვარეს“ დაავალა, როგორიც არაქჩევევი იყო. არაქჩევევის გეგმით ყმა გლეხებში თანდათანობით უნდა გამოესყიდათ ხაზინის სასარგებლოდ (ეს კი არავითარ თავისუფლებას არ ანიჭებდა ყმებს), მაგრამ სინამდვილეში გლეხობის საკითხი ისევ სამხედრო ახალშენების სისტემის გზით უნდა გადაეწყვიტათ. ალექსანდრე პირველის ეს კემშარიტად წყუელი საშინაო პოლიტიკა აღაშფოთებდა პუშკინს ისევე, როგორც მთელ მოწინავე რუსეთს. მუდმივი სამხედრო კასტის შექმნის პროექტით რუსულ სოფელს ემუქრებოდა უხიაკი და საზარელი გასამხედროება. „მზენელ-მთესველი სალდათების“ ახალი ინსტიტუტი წარმოადგენდა ბატონყმობის მეტად უხეშსა და ულმობელ გამოსახულებას. ეს ინსტიტუტი აშიშვლებდა წყობილების მთელ საშინელებას და დიდ პროტესტს იწვევდა პუშკინის თაობის საუკეთესო ადამიანებში.

ყმა გლეხების „ემანსიპაციის“ პროპაგანდაში დიდ მონაწილეობას იღებდა ნიკოლოზ ტუროგენევი. თავის საუბრებსა და სტატიებში ტუროგენევი გაბედულად წამოაყენა დებულება, ბატონყმობა უფლებამოსილი მოვლენა არ არისო, რომ არასოდეს კანონს არ დაუდგენია რუსეთში მონობა და გლეხების მიწაზე მიწერა მათ ბატონის საკუთრებად სულაც არ აქცევსო.

ასეთი სიტყვები გულში სწედებოდა ახალგაზრდა პუშკინს. მალე პოეტმა ბატონყმობაზე დაწერა წერილი. ეს წერილი მთელ რუსეთს მოედო და სამუდამოდ შეინარჩუნა დიდი მნიშვნელობა როგორც ხალხის თავისუფლების დეკლარაციამ.

მშვენიერი ბუნებისაგან მონიჭებული სიამოვნება ჩაშხამული მაქვს ამ უწმინდური მონობის ცქერით, რომელიც, ვინ იცის, როდის მოისპობაო, ამბობდა 1818 წელს ტურგენევი ერთ-ერთ მამულში სტუმრობისას. უფროსი მეგობრის ეს სიტყვები დამახსოვრდა პუშკინს. თუ მიხაილოვსკოეში პირველად ჩამოსვლისას ის მხოლოდ „რუსლანზე“ მუშაობდა, ახლა შესანიშნავი ბუნებისა და საზარელი მონობის კონტრასტმა შემოქმედებითი რეაქცია — აღშფოთებული ზოწოდება — გამოიწვია და პუშკინმა „სოფელი“ დაწერა.

ამ ლექსში პუშკინმა განუმეორებელი ძალით გამოსახა მოწინავე რუსი ადამიანების წყენა მონობით შერცხვენილი სამშობლოს გამო. ლექსის ლეგალური დასასრული უფერული ჩანდა „ახალგაზრდა რუსეთთან“ შედარებით, რომელიც მზად იყო უდიდესი თავგანწირვისათვის — დამონებული მასების გასათავისუფლებლად. ეს იყო ზმა ერისა, გამოსახული მისი პირველი პოეტის ძალუმი ლექსებით.

5

ლიტერატურული მოღვაწეობის დაწყებიდანვე პუშკინი რუსული საზოგადოების უსაყვარლეს პოეტად იქცა. პუშკინს ყველგან ალტაცებით ლებულობდნენ, — გვამცნობს პ. პლეტნიოვი. — პოეტი უმეტესად იმ ახალგაზრდების კერპად იქცა, რომლებიც დედაქალაქში გონებათა და აღზრდა-განათლებით გამოირჩეოდნენ. მას მეგობრულად იღებდნენ პოლიტიკურ შეთქმულთა უადრესად კულტურულ წრეებშიც. შეთქმულნი ქედს იდრეკდნენ პუშკინის პამფლეტების სიმახვილისა და მგზნებარე პოეტური მხილებების წინაშე. მოწინავე ინტელიგენციას პუშკინი საკუთარი პროტესტის გამომსახველ პოეტად მიაჩნდა. არაქჩევეისადმი მიძღვნილი ყოველი მლიქვნელური ლექსის შემდეგ ვიზუემსკი აცხადებდა: თითოეული ასეთი უმსგავსობის შემთხვევაში პუშკინმა ეპიგრამა უნდა დასძახოსო. მართლაც, სულ მალე ეს სხარტი და მახვილი ჟანრი განმგმირავ იარაღად იქცა პუშკინის ხელში.

ალექსანდრე პირველის ეპოქის სამარცხვინო დასასრულის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მოთავე იყო მეფის პირადი მეგობარი, გახრწნილი ფარისეველი, თავადი გოლიცინი, ევროპის რეაქციის ბელადის ჟოზეფ დე მესტრის ამხანაგი და მიმდევარი. გოლიცინი პუშკინის ეპიგრამებში გამოყვანილია როგორც „განათლების დამღუპველი“. მძაფრი სატირული შტრიხებით დახატა პოეტმა რუსული განათლებისა და მეცნიერების უდიდამო ხელმძღვანელი.

პუშკინს მეტად აფიქრებდა და აღელვებდა მშობლიური აზროვნების, ბეჭდვითი სიტყვისა და სახალხო განათლების ბედ-იღბალი. იგი აღშფოთებული იყო ეროვნული კულტურის ასეთი დამცირება-განადგურებით დათაფლული ურჩუის — გოლიცინის — ხელში.

მალე გოლიცინის უახლოესი თანაშემწე გახდა მარჯვე კარიერისტი მაგნიცკი. 1819 წელს მან ომი გამოუცხადა ცოდნას, გამოკვლევებს, გონებას: განათლების შხამი საკურთხეველს და ტახტს დააქცევს, ურწმუნო პროფესორები სატანის მსახურები არიანო. ამას მოჰყვა უნივერსიტეტების აოხრება, ცენზურის უმაგალითო ტერორი.

„განათლების“ ახალი პოლიტიკის პირველი მსხვერპლი შეიქნა პუშკინის საყვარელი პროფესორი — კუნიცინი. 1821 წელს კუნიცინი გააძევეს პეტერბურგის უნივერსიტეტიდან როგორც „ბუნებითი სამართლის“ ავტორი; ამ წიგნმა ვითომდა გამოძახილი ჰპოვა სარდინიის, ესპანეთისა და ნეაპოლის რევოლუციებში. მაგნიცკის წამოწყებული კამპანია მისმა თანამოაზრემ რუნიჩმა განაგრძო. მან სამართალში მისცა „კეთილი გალიჩი“ წიგნისთვის „ფილოსოფიურ სისტემათა ისტორიისათვის“. ეს წიგნი გამოაცხადეს იაკობინურ და ურწმუნო ნაწარმოებად.

თავის ეპიგრამებში პოეტმა მართლმადიდებელი მონარქიული რეაქციის ერთ-ერთი მთავარი ბურჯი არქიმანდრიტი ფოტიც მოიხსენია. ეს იყო წინამორბედი რასპუტინისა რომანოვების დინასტიის დასასრულს. მოღაში შემოსული სულიერი მამა მონაწილეობდა მსხვილ პოლიტიკურ ინტრიგებში და უდიდესი გავლენითაც სარგებლობდა დედაქალაქის მაღალი წრის ქალებს შორის. პუშკინი თავისი გეხლიანი ეპიგრამით ამოთრახებდა არისტოკრატიის მოძღვარს: „ნახევრად ფანატიკოსი, ნახევრად გაიძვერა, მისი სულიერი იარა-

დია წყევლა, სატევარი, ჯვარი და მათრახი...“ დაუნდობელი ეპიგრა-
მითვეა მხილებული „ღვთისმოსავი მანდილოსანი“, ესე იგი გრაფი-
ნია ორლოვა, არქიმანდრიტ ფოტის ცნობილი მფარველი.

არ დაინდო პოეტმა თავგამოდებული მონარქისტი-სტურდზაც,
გოლიცინის პირველი თანამოღვაწე ბიბლიურ საზოგადოებაში —
კონტრრევოლუციური-პროპაგანდის პირველ ბუდეში.

ასეთი იყო რუსული ლიტერატურის ახალი გზა, ახალი „ცეცხლ-
მსროლი მეთოდი“, რომელიც მანამდე არასოდეს არ უხმარიათ. პუშ-
კინის პოლიტიკურმა ლექსებმა შეარყია ბატონყმური მონარქიის
საფუძვლები და დარაზმა პოლიტიკური ოპოზიციის ახალი ძალები.

პირველი გამოცემა

1

1820 წლის დამდეგს პოეტმა პირველად იგრძნო, რომ მტერმა,
რომელსაც ის თავისი სატირით შეება, საპასუხო შემოტევები და-
იწყო. პეტერბურგის საზოგადოებაში ფართოდ გავრცელდა ხმა,
მთავრობის საწინააღმდეგო ეპიგრამების გაბედული ავტორი სა-
იდუმლო კანცელარიაში გაროზგესო. „ლაფდასხმული ვიყავი საზოგა-
დოების წინაშე, — იგონებდა 1825 წელს პუშკინი. — სასოწარკვე-
თილებაში ჩავვარდი. ვყოყმანობდი, თავი მომეკლა, თუ შეფე“. ჰკვი-
რანმა ჩაადაევმა დაარწმუნა თავისი მეგობარი, მდაბიო ადამიანების
ენას ნუ აჰყვები, ეს მხოლოდ ზიზღის ღირსიაო.

პუშკინმა გადაწყვიტა, უნდა ვაიძულო მთავრობა, დაუფარავად
მებრძოლოს და მისი ფარული ეჭვები აშკარად, ქვეყნის გასაგონად
მითხრასო. „ციმბირი მწყუროდა, ან ციხე-სიმაგრე, რათა ჩამომერე-
ცხა თავზე დასხმული ლაფი“. პუშკინის გაბედულმა საქციელმა გა-
აოცა პეტერბურგის საზოგადოება. პოეტმა ეპიგრამა დაწერა ყოვ-
ლისშემძლე არაქჩეევზე, სადაც ალექსანდრე პირველსაც გადასწვდა
(„მთელი რუსეთის მტანჯველი, ხოლო მეფის მეგობარი და ძმაც“);
გავრცელა ჭერ კიდევ 1817 წელს დაწერილი თავისი ოდა „თავი-

სუფლება“, რომელმაც მხოლოდ ახლა, 1820 წელს მიიქცია მთავრობის დაჟინებული ყურადღება. პუშკინმა საზოგადოებაში განაცხადა: თანავუგრძნობ ტიუბინგენის უნივერსიტეტის სტუდენტს კარლ ზანდს, რომელმაც პრუსიაში მეფის მთავრობის აგენტი კოცებუ მჯალაო.

ამ მღელვარებას პოეტის ცხოვრებაში დაემთხვა დიდი შემოქმედებითი ამბავი: 1820 წლის 26 მარტს მან დაამთავრა „რუსლან და ლუდმილას“ მეექვსე, უკანასკნელი სიმღერა.

ეს იყო რუსული პოეზიის ნამდვილი დღესასწაული, აღნიშნული ჯერ მხოლოდ ლიტერატორ მეგობართა ვიწრო წრეში. აქ მაშინვე აღიარეს შეგირდი პოეტის გამარჯვება პოეტ-ოსტატზე, რომელმაც ურმა მეტოქის წინაშე დადო თავისი კალამი: ცნობილია ჟუკოვსკის წარწერა პორტრეტზე, რომელიც მან პუშკინს აჩუქა პირველი პოემის დასრულების დღეს.

მაღე ის ეპიკური სიმღერა აღიარეს როგორც რუსული ლიტერატურის ბრწყინვალე ტრიუმფი და იგი ყველა თვალსაჩინო მოვლენის მსგავსად აზრთა შეურიგებელი ბრძოლის წყაროდ იქცა. მაგრამ კრიტიკაში ეს ქარიშხალი მხოლოდ 1820 წლის შემოდგომაზე ატყდა, სულ მაღე პოემის გამოქვეყნების შემდეგ.

რითი აიხსნება ამ პატარა წიგნის ასეთი განსაკუთრებული მნიშვნელობა?

არზამასელმა ჭრიჭინამ ლიტერატურაში შესვლისთანავე ბრწყინვალედ გადაწყვიტა დიდი ამოცანა, რომელიც, რა ხანია, აწვალებდა რუს მეღექსეებს: ცოცხალი და ყველასათვის მისაწვდომი ეპოპეა შეექმნათო. ამისათვის მშობლიური ისტორიის თემა აუცილებლად უნდა გარდაქმნილიყო წარმტაც რომანად და წარსულის ამბები და მუშავებულიყო ხალხური თქმულებების ყაიდაზე. მაგრამ ვერც ხერასკოვმა, ვერც კარაშინმა, ვერც ბატიუშკოვმა და ვერც ჟუკოვსკიმ ვერ შეძლეს იმ შემოქმედებითი მეთოდის პოვნა, რომელიც შეადულებდა ამ ნაირგვარ ქლემენტებს და თან ახალ პოეტურ ხასიათს მისცემდა მათ.

ღირსშესანიშნავია ის ვაჟკაცობა, რომლითაც ლიცეისტი პოეტი შეუდგა ამ უძნელესი ამოცანის გადაჭრას და ის მახვილგონიერი ხერხი, რომლითაც მან ეს ძნელად დასაძლევი პრობლემა გადაწყვიტა.

ჭეშმარიტად გასაოცარია პუშკინის შემოქმედებითი ზრდა „რუს-
ლან და ლუდმილაზე“ სამი წლის მუშაობის განმავლობაში. ნიჭი-
ერი მოწაფე გადაიქცა ქვეყნის პირველ მწერლად. მისმა კალამმა
„ბურლესკა“ პეროიკად გარდაქმნა, ეპიური პაროდია — ისტორიულ
ბატალიად. რაინდებისა და გრძნეულების ლეგენდარული თავგა-
დასავალი რუსი მეომრის მძლავრ, ნებისყოფით სავსე სიმხნევეში
გამოიკვეთა. თავისი ჩანაფიქრის განვითარებისას კომიკოსი პოეტი
პუშკინი ეროვნული დიდებისა და საერთო სახალხო სიდიადის მომ-
ღერლად იზრდებოდა. თუ პოემის ფესვები „ბერსა“ და „ფონეიზი-
ნის აჩრდილთან“ იყო გადახლართული, მისი დასასრული უკვე
„პოლტავისა“ და „ბრინჯაოს მხედრისავენ“ მიიმართებოდა.

2

1820 წლის 2 აპრილს შინაგან საქმეთა მინისტრმა კოჩუბეიმ მი-
იღო პუბლიცისტ ვ. კარაზინის წერილი, სადაც ავტორი ასმენდა.
პუშკინს. მალე ეს ამბავი მეფესაც მოახსენეს.

პეტერბურგის სამხედრო გენერალ-გუბერნატორმა მილორადო-
ვიჩმა განკარგულება მიიღო, გაეჩხრიკა პუშკინის ბინა და დაეპატიმ-
რებინა პოეტი. მაგრამ სუვოროვის თანამებრძოლმა, ჟუკოვსკის მი-
ერ ხოტბაშესხმულმა გენერალმა გადაწყვიტა, ფრთხილად ემოქმედა.
გუბერნატორი ხელგაშლილად — ცხოვრობდა, უყვარდა თეატრი და
მოცეკვავე ქალები. იგი პუშკინს მაყურებელთა დარბაზებისა და პე-
ტერბურგის სცენების კულისებში ხვდებოდა. დაპატიმრების ნაცე-
ლად მან გადაწყვიტა, ჩუმად მიეღო საჭირო ქაღალდები.

აპრილის შუა რიცხვებში სერგეი პუშკინის ბინაზე მოვიდა გა-
დაცმული აგენტი და პოეტის ლალას, ნიკიტა კოზლოვს, ხუთასი მა-
ნეთი შესთავაზა, რომ „წასაკითხად“ მიეცა ახალგაზრდა ბატონის
თხზულებები. ნიკიტა კოზლოვმა უარი უთხრა. გაიგო თუ არა იმავე
ღამით თავისი პოეზიის იღუმალი „თაყვანისმცემლის“ ამბავი, პუშ-
კინმა ყველა სატირული ნაწერი დაწვა. მეორე დღით პოეტმა მი-
იღო დედაქალაქის პოლიცემისტერის უწყება სამხედრო — გენერალ-
გუბერნატორთან უნდა გამოცხადდეთო.

საბედნიეროდ, პუშკინი კარგ დამოკიდებულებაში იყო პოლკოვ-
ნიკ თევდორე გლინკასთან, რომელიც მილორადოვიჩთან განსაკუთ-

რებული დავალებებისათვის იყო გამწესებული. კოსტიუშკოს ბიოგრაფიის ავტორს, პესტელის, ტრუბეცკოისა და მურავიოვების მახლობელს ნამდვილად შეეძლო ამ შემთხვევაში კეთილი და საქმიანი რჩევა მიეცა პოეტისათვის.

„პირდაპირ მილორადოვიჩთან მიდით, ნურც მოერიდებით და ნურათრისა ნუ გეშინიათ, მილორადოვიჩი ბოროტად არასოდეს არ ისარგებლებს თქვენი ნდობით“, — უთხრა პოეტს „კეთილდღეობის კავშირის“ წევრმა.

მილორადოვიჩმა პუშკინი თურქული დივნებით, ქანდაკებებით, სურათებითა და სარკეებით მორთულ კაბინეტში მიიღო. იგი ძალიან ეტანებოდა ფუფუნების საგნებს, მდიდრულ მორთულობას და აღმოსავლურ ქსოვილებს. სამხრეთელი იყო და ცოტა მცივანაც — ამიტომ ქალივით უყვარდა ჭრელი შალებით შეფუთვანა.

დედაქალაქის განებივრებულმა მხედართმთავარმა პუშკინს განუცხადა, ბრძანება მივიღე, მთელი თქვენი ქაღალდებიანად დამეპატიმრებინეთ, მაგრამ უფრო შესაფერისად ჩავთვალე, ჩემთან მომეწვიეთო. ასეთმა ნდობამ პუშკინს გადააწყვეტინა, თავადაც გულლიად ეპასუხა: ჩემი ქაღალდები დაწვეი, მაგრამ მზადა ვარ, თქვენთვის რაც საჭიროა, ყველაფერი დაეწერო. „აი ნამდვილი რაინდობა!“ — წამოიძახა გაოცებულმა უფროსმა.

გენერალ-გუბერნატორის კანცელარიის საუწყებო ქაღალდის ფურცლები სწრაფად შეივსო „თავისუფლების“, ნოელების და სატირული ლექსების სტროფებით — მთავრობის საწინააღმდეგო პოეზიით, გარდა ერთი ეპიგრამისა, რომელსაც მეფე არასოდეს არ აპატიებდა პოეტს.

პამფლეტების ეს კრებული მილორადოვიჩმა მეორე დღესვე წარუდგინა ალექსანდრე პირველს და თან სთხოვა, არ წაეკითხა, ისე შეეწყნარებინა. დამწერი, რაკი მას გამოძიებისას თავი ვაეკაცურად ეპირა და არაფერი დაუფარავს: „პუშკინმა მომხიბლა თავისი კეთილშობილი ტონითა და საქციელით“, — უთხრა მეფეს გენერალ-გუბერნატორმა.

მაგრამ იმპერატორი სხვა აზრისა იყო. პუშკინის საქმე მაშინვე არ გადაწყვეტილა (როგორც შემდეგში გლინკა იტყობინებოდა), იგი კიდევ სამ კვირას გაჰიანურდა. 19 აპრილს კარამზინმა დმიტრი-

ეგს შეატყობინა პოლიციამ გაიგო პუშკინის მიერ თავისუფლებაზე დაწერილი ლექსისა და მთავრობაზე შეთხზული ეპიგრამების შესახებ და პოეტის მეგობრებს გამოძიების შიში აქვთო.

1820 წლის აპრილის ამბებმა მაშინვე გამოამჟღავნა, რა მტკიცე საზოგადოებრივი სიმპათიებით სარგებლობდა პოეტი. განსაკუთრებით აქტიური აღმოჩნდა ამ საქმეში პუშკინის უფროსის კაპოდისტრიას პოზიციები, რომელსაც ეუკოვსკიმ როგორც შესანიშნავ მოქალაქეს „ჩვენი არისტიდე“ დაარქვა. კაპოდისტრია მოელაპარაკა კარაშინსა და ეუკოვსკის და თავის დასკვნას მათი აზრები დაუდო საფუძვლად.

დატრიალდნენ პოეტის მეგობრებიც. გლინკა იგონებს: გნედიჩი „თვალცრემლიანი“ გავარდა გავლენიან ოლენინთან. ჩაღდაევი თავის შეფთან — გვარდიის კორპუსის მეთაურთან ვასილიჩკოვთან ჯახირობდა და თან ცდილობდა კარაშინზე ემოქმედაო. ასეთი დამაჯერებელი საზოგადოებრივი აზრისათვის მთავრობას ანგარიში უნდა გაეწია. პოეტის ციმბირში ან სოლოვკიში გადასახლების პირვანდელი ვარაუდი ნელ-ნელა შეცვალა სხვა გადაწყვეტილებამ: პუშკინი სამხრეთის გუბერნიებში უნდა გადაეყვანათ. მილორადოვიჩის ძველი თანამშრომელი და კაპოდისტრიას მეგობარი, მაღალი მორალური რეპუტაციის ადამიანი გენერალი ინზოვი ნოვოროსიელი კოლონისტების უფროსი იყო. აი, ამ გენერალთან მიავლინეს პუშკინი.

სრულდებოდა პუშკინის „სამსახურის“ პირველი ეტაპი. 4 მაისს პოეტი ინგლისურ სანაპიროზე მივიდა. საგარეო საქმეთა კოლეგიის ხაზინადარმა გადასცა გზის ფული ეკატერინოსლავამდე — ათასი მანეთი ასაგნაციებით. კანცელარიის სახლში იგი თვით უწყების უფროსმა ნესელროდემ მიიღო. მან კოლეგიის „თარჯიმანს“ შეატყობინა, მისი იმპერატორული უდიდებულესობის ბრძანებით წინადადება გეძლევათ საგანგებო მნიშვნელობის დოკუმენტები მიჰგვაროთ რუსეთის სამხრეთი მხარის კოლონისტთა კომიტეტის ზედამხედველს გენერალ-ლეიტენანტ ინზოვს და საგანგებო მითითებამდე მის განკარგულებაში შტატგარეშე მოხელედ დარჩეთო. პუშკინს ნაბრძანები აქონდა, დაუყოვნებლივ შეესრულებინა მეფის ბრძანება. ამგვარად, პოლიტიკური გადასახლება შენიღბეს სხვა სამსახურში გადაყვანით. ოფიციალურად პუშკინი შიკრიკად იგზავნებოდა სამხრეთში.

6 მაისს დელეგმა და იაკოვლევმა პუშკინი ცარსკოე-სელოდან გააცილეს. ამჯერად მეგობრები შეფიქრიანებული და მღუპარენი იყვნენ.

ბრიჯა ბელორუსიის ტრაქტს გაუყვა. ნათესავების, მეგობრებისა და ნაცნობებიდან — გადასახლებაში პოეტს მხოლოდ მისი ლალა, შინაყმა ნიკიტა კოზლოვი მიჰყვებოდა. „პეტერბურგი სულისშემტუთველია პოეტისათვის“, — წერდა ახალგაზრდა დევნილი თავის წასვლამდე რამდენიმე დღით ადრე. დედაქალაქში მხოლოდ თანამოაზრე მეგობრების დატოვება ენანებოდა.

IV

სამხრეთის სანაპირო

1

მაისის შუა რიცხვებში პუშკინი ეკატერინოსლავში (დღევანდელი დნეპროპეტროვსკი) ჩავიდა. იგი ახლახან საფუძველჩაყრილი პატარა ქალაქის ერთადერთ სასტუმროში ჩამოხდა და მაშინვე გაეშურა უცხოელ მოახალშენეთა კანტორისაკენ, რათა ნესელორდეს გამოტანებული საჩქარო პაკეტი ჩაებარებინა. თავისი ახალი უფროსისათვის.

პოეტი მიიღო ხანში შესულმა სამხედრო პირმა. მას დიდი, ბურთივით მრგვალი თავი და დიდრონი მეოცნებე თვალები ჰქონდა. სწორედ ეს იყო სუვოროვისა და კუტუზოვის თანამებრძოლი, მრავალი ისტორიული ბრძოლის მონაწილე, სპარტანელი და სტოიკოსი, გენერალ-ლეიტენანტი ინჟოვი.

პუშკინმა მეტად მნიშვნელოვანი ოფიციალური ქაღალდები ჩაიტანა ეკატერინოსლავში. ნოვოროსიისკის მხარის ახალშენების მმართველს წინადადება ეძლეოდა მიეღო ბესარაბიის სრულუფლებიანი მეფისნაცვლის თანამდებობა.

გასაოცარი იყო თანდართული დოკუმენტიც, რომელშიაც ნესელ-

როდეს მეთად დახვეწილ ფსიქოლოგიურ დახასიათებას აძლევდა ამ დეპეშების მომტან შიკრიკს. სწორედ ეს იყო კაპოდისტრიას წერილი, კოლეგიის უფროსის ხელმოწერილი და მეფის მიერ დამტკიცებული, გამსჭვალული ყურადღებითა და თანაგრძნობით, რაც ნაკლებად ახასიათებდა პეტერბურგის მმართველობას.

მინისტრის რეკომენდაციაში აღნიშნული იყო პუშკინის უსიზარულო ბავშვობა, რამაც აღუძრა მას „მარტოოდენ მწვავე მისწრაფება დამოუკიდებლობისაკენ“. წერილის ავტორი არ მალავდა არც თავის შეხედულებას „ჭაბუკის არაჩვეულებრივ გენიალურობაზე“, მის „ანთებულ ფანტაზიაზე“ და არც იმას, რომ ახალგაზრდა პოეტი უკვე ნამდვილად სახელმოხვეჭილი პიროვნება იყო. განსაკუთრებით საინტერესო იყო პუშკინის რევოლუციური ლექსების დახასიათება.

უჩვეულო წერილმა ერთგვარ საგონებელში ჩააგდო სამხრეთის ახალშენების ზედამხედველი. მამაცი მეომრისათვის, ალპების ლეგენდარული ლაშქრობის მონაწილისათვის უცხო არ იყო XVIII საუკუნის ლიტერატურული იდეები, მით უმეტეს, რომ ახალგაზრდობაში თვითონაც წერდა ლექსებს.

როგორც მეთად გულისხმობდა ადამიანი, ინზოვი ახალმოსულთან პრრველივე საუბრის შემდეგ მიხვდა, რომ ყოველივე განცდილის შემდეგ ახალგაზრდას დასვენება და სრული თავისუფლება უფრო ესაჭიროებოდა, ვიდრე „კეთილი რჩევა“. მან არ დატვირთა პუშკინი საკანცელარიო მუშაობით და ახალ ადგილზე მოსაწყობად დრო მისცა. პუშკინმა დატოვა სასტუმრო-სამიკიტნო და დასახლდა ერთ-ერთ პატარა ქოხში, მრავლად რომ ეკვროდნენ დნებრის დაფერდებულ ნაპირებს. ქალაქი მიყრუებული და წყნარი იყო, მაგრამ ნავიგაციის დაწყებასთან ერთად ასობით ტივი და კარჭაპი მოჰყვებოდა დინებას. პუშკინი მდინარეში მიიზიდა.

მდინარეში ბანაობამ ჩამოსულს ციება შეჰყარა. ჯერ კიდევ პეტერბურგიდან წამოსვლის წინ მეგობრებმა მოიფიქრეს, „რუსლან და ლუდმილას“ ავტორს ემოგზაურა ყირიმსა და კავკასიაში რაევსკების ოჯახთან ერთად. დაახლოებით 25 მაისისათვის პირველი არმიის მეოთხე კორპუსის მეთაური, გენერალი რაევსკი კიევიდან ეპატერინოსლავეში ჩამოვიდა. გენერალი კავკასიის წყლებზე მიემგზავრებოდა. იმხანად კურორტებზე მთელი ქარავნით მიდიოდნენ ხოლ-

მე, ამიტომ გენერალს თან ახლდნენ უმცროსი ვაჟი, პუსართა როტმისტრი ნიკოლოზ რაევსკი — ჩაადაევისა და პუშკინის მეგობარი — ორი ქალიშვილი მარია და სოფია, ინგლისელი გუვერნანტი და სამხედრო ექიმი რუდიკოვსკი.

ეკატერინოსლავში ჩასვლისთანავე გენერალმა რაევსკიმ და მისმა ვაჟმა პუშკინი მის ლარიბულ ქოხში იპოვეს. პოეტს აციებდა. ექიმმა რუდიკოვსკიმ ავადმყოფს ქინაქინა გამოუწერა, მეორე დღეს პუშკინი გამოცხადდა გუბერნატორის სახლში და განაცხადა თავისი სურვილი, თან გაჰყოლოდა რაევსკებს კავკასიაში. „მოგზაურობა ბავშვობიდანვე ჩემი საყვარელი ოცნება იყო“, — წერდა შემდეგში პუშკინი; ახლა ეს ოცნება ხორცს ისხამდა. ინზოვს საწინააღმდეგო არაფერი უთქვამს, რადგან იმედი ჰქონდა, გრაფი კაპოდისტრია მოიწონებდა მის კეთილმოწყალებას.

მაისის ბოლო რიცხვებში პუშკინი ეტლში ჩაუჯდა თავის მეგობარს როტმისტრ ნიკოლოზ რაევსკის და დატოვა ეკატერინოსლავი.

2

მარიუპოლის გზას სამი ეტლი დაჰდგა. სამოცდაათი ვერსი რომ გაიარეს, მგზავრები დნებრის მარცხენა ნაპირზე გადავიდნენ გერმანელთა კოლონია ნოიენბურგთან, კოჩკასის ახლოს (სადაც ახლა დნებროჰესია).

მალე გაიარეს ალექსანდროვსკი (ახლანდელი ზაპოროჟიე). პატარა ქალაქს იქით დაიწყო ქორთა ვაციწვერათი დაფარული, ტრიალი, უწყლო სტეპები. ასე მიადწიეს მარიუპოლს.

პირველად აქ დაინახა პუშკინმა სამხრეთის ზღვა. ეტლები დატოვეს და ზვირთცემის სანახავად ტაგანროგის უბნის ნაპირზე ჩავიდნენ. პუშკინის ყურადღება მიიპყრო მარია რაევსკაიას ცელქობამ ზღვის მოვარდნილ ტალღასთან. შემდეგში რაევსკაია იუწყებოდა, ამ ეპიზოდმა შთააგონა პუშკინი, დაეწერა „ევგენი ონეგინის“ ცნობილი სტროფი — „...მე მახსოვს ზღვა ქარიშხლის წინ“.

მაგრამ მემუარისტი შემცდარია. სტროფი ეხება სხვა ამბავს, სხვა შეხვედრას — უკვე შავი ზღვის სანაპიროზე.

მგზავრებმა გაიარეს ტაგანროგი და როსტოვი, ღამე დონის კაზა-

კების სტანცია აქსაიში გაათიეს, მეორე დღეს ნოვი ჩერკასკში ისა-
დილეს ატამან დენისოვისას და დილით სტარი ჩერკასკისაკენ გაე-
შურნენ.

8

გენერალ რაევსკის ეტლები განაგრძობდნენ გზას სამხრეთისა-
კენ. დონის მიწების გავლით სტაეროპოლში ჩავიდნენ. გამოჩნდა
უნაგირა იალბუზის თოვლიანი მწვერვალები, რომლის კლდეებზე
თითქოს პრამეთე იყო მიჯაჭვული. ავდარმა და წვიმამ მგზავრები
გიორგიევსკის ახლოს შეაყოვნა. ორი დღის შემდეგ, როგორც იქნა,
მიადწიეს გორიაჩიე ვოდის (შემდეგში პიატიგორსკი).

გარშემო „საარაკო მხარე“ გადაშლილიყო. ძველთაგანვე სამხრე-
თის ორ ზღვასშუა მდებარე ვრცელი მთიანი მხარე პოეტების წილ-
ხვედრი იყო. ისტორიკოსების აზრით, სიტყვა „კავკასიონი“ პირვე-
ლად ესქილემ წარმოთქვაო.

პოეტი მოაჯადოვა „ყინულიანმა მწვერვალებმა, რომლებიც შო-
რიდან ალიონის მოწმენდილ ცაზე საოცარ ღრუბლებს ჰგვანდნენ,
ჭრელსა და უმოძრაოს... პირველ მონახაზებს შორის პოეტის უბის
წიგნაკში უკვე ჩანიშნულია მაშუკისა და იალბუზის მწვერვალები
„შემოსალტულ მფრინავი ღრუბლების გვირგვინით“, „ველეური სა-
ძყოფელი ჩერქეზთა ჯოგებისა“ და „განმკურნავი ნაკადი“, რომელ-
საც ჩამოსვლისთანავე მიაშურეს მგზავრებმა.

გორიაჩევოდსკში მოგზაურებს შეეგება გენერლის უფროსი ვა-
ჟი — ალექსანდრე რაევსკი, მაღალი, ხმელ-ხმელი ახალგაზრდა, გა-
დამდგარი პოლკოვნიკი, რომელიც გარეგნობით ვოლტერს ჩამოჰ-
გავდა. ალექსანდრე მონაწილეობდა ნაპოლეონის წინააღმდეგ ლაშქ-
რობაში, საფრანგეთში ვორონცოვს აღიუტანტად ახლდა, შემდეგ
კავკასიის მეფისნაცვალთან ერმოლოვთანაც მსახურობდა.

პუშკინზე მან იმთავითვე წარუშლელი შთაბეჭდილება მოახდინა.
ალექსანდრე რაევსკი ცნობილი იყო როგორც სექპტიკოსი და „ნი-
პილისტი“. იგი უარჰყოფდა პოეზიის, ხელოვნების, გრძნობების ღი-
რებულებას. დახვეწილი განათლების მქონე და დიდად ნაკითხი, რო-
გორც ყველა რაევსკი, ოდნავ მისტიფიკატორიც იყო და მისი ულმო-

ბელი „დემონიზმი“, ცოტა არ იყოს, პოზას წარმოადგენდა. შემდგომმა ამბებმა გამოამჟღავნა, რომ ამ „გულგატეხილ“ ადამიანს აღანთებდა უძლიერესი გატაცებები. როგორც პიროვნება, როგორც მოსაუბრე ალექსანდრე რაევსკი მეტად მომხიბლავი იყო თავისი ჰკუჩხის, ნიჭისა და გამოცდილების გამო.

პუშკინი დიდი ხალისით უსმენდა მოხუც რაევსკისაც, რომელსაც გადათელილი ჰქონდა საომარი გზები ოჩაკოვიდან პარიზამდე და ნაპოლეონის ქებაც კი დაემსახურებინა. ომგადახდილ გენერალთან საუბარი ასაზრდოებდა პოეტის ინტერესს ახლო წარსულისადმი და უღვივებდა სწრაფვას სამხედრო ცხოვრებისა და საბრძოლო გმირობისაკენ.

გენერალთან ბაასი განსაკუთრებით საინტერესო იყო კავკასიის დაძაბულ სალაშქრო გარემოცვაში. უეჭველია, პუშკინს რაევსკებისაგან გაგონილი ჰქონდა კავკასიის ბრძოლების ისტორია, ამ ისტორიის მნიშვნელოვანი ამბებისა და მოღვაწეების — თავად ციციანოვის, გენერალ კოტლიარევსკისა და განსაკუთრებით თვით ერმოლოვის — ამბავი.

3 ივლისს მოგზაურები ჩავიდნენ დღევანდელ ჟელეზნოვოდსკში, გაშალეს ათი ყალმუხური კარავი და სამხედრო მცველებად ოცდაათი კაზაკი და ოცდაათი სალდათი დააყენეს; აბაზანები ქოხმახებში იყო, ხოლო წყალი გატეხილი ბოთლით ამოჰქონდათ წყაროდან. ბემტაუს მწვერვალები ჩემი ახალი პარანსიაო, ამბობდა პოეტი.

4

თვის დამლევს რაევსკები კისლოვოდსკში იყვნენ. აქ 1820 წლის 26 ივლისს პუშკინმა შექმნა თავისი პირველი რუმანტიკული ლექსი — „რუსლან და ლუდმილას“ ეპილოგი.

ბოლო ფრაგმენტი, რომელსაც უნდა დაესრულებინა პოემა, მკვეთრად განსხვავდება მთელი ნაწარმოების სტილისა და განწყობილებისაგან. ეს ჭადოსნური საგის ბოლოსიტყვაობა კი არა, უფრო უვერტიჟურაა თანამედროვე პოეტური ნოველების ციკლისა. ეს არის აღსარება საუკუნის გულგატეხილი შვილისა, რომელმაც განიცადა პირადი და საზოგადოებრივი ტრაგედია მტრებით, ცილისმწამებლებითა და მოღალატე ქალებით აღსავსე დედაქალაქის ხმაურიან ბრბო-

ში და ახლა ტყვილსა და წყრომას „ველური და პირქუში ბუნების“ წიაღში იქარებებს:

კავკასიონის ვუცქერ მწვერვალებს
და მიპყრობს მათი ბრწყინვა მეფური*.

1820 წელს „რუსლან და ლუდმილას“ დასრულებასთან ერთად დამთავრდა პუშკინის შემოქმედების ადრეული პერიოდიც. ლიცეუმი და „არზამასი“ საბოლოოდ ამოიწურა. დაიწყო ახალი შემოქმედებითი ეპოქა.

ავგისტოს დამდეგს მოგზაურები ყირიმში დასაბრუნებლად აიჭარნენ. ეს უკვე ახალი მარშრუტი იყო პიატიგორსკიდან მდ. ყუზანის მარჯვენა ნაპირის გაყოლებით (მარცხენა ნაპირი ჯერ კიდევ ჩერქეზებს ეკუთვნოდა), შავიზღვისპირეთის კაზაკთა მიწების გავლით, ტამანის ნახევარკუნძულისაკენ. მგზავრებმა გაიარეს კაზაკთა სიმაგრეები, საგუშაგო სტანიცები.

ავგისტოს შუა რიცხვებში პოეტმა პირველად დაინახა შავი ზღვა, რომელმაც მეტად მოხიბლა იგი. „აზიური“ ტამანიდან მგზავრებმა ზღვით გასცურეს ქერჩისაკენ. დაიწყო პუშკინის პირველი საზღვაო მოგზაურობა.

5

17 ავგისტოს მგზავრები ფეოდოსიის ნავსადგურიდან გავიდნენ. გენერალ რაევსკის ქერჩის ფლოტილიიდან მათ სამხედრო ბრიგი დაუთმეს. მოგზაურობა დღისით დაიწყო, მაგრამ პუშკინს განსაკუთრებით ზღვაზე გატარებული ღამე ხარჩა მეხსიერებაში. ლირიკული შთაგონებით აღზნებული პოეტი გემბანზე დადიოდა და ლექსებს თხზავდა: ზღვით მოგზაურობა ღამით, პეტერბურგულ გატაცებათა მოგონებები, რომანტიკული პოემების ახალი სტილით აღტაცება — ყველაფერი ეს გამოისახა ლირიკულ ნაწყვეტებში:

ისმარე, იწრიალე შენ მორჩილ რაქსანო.*

ნაპირზე მგზავრებს შეეგება გენერლის მეუღლე რაევსკაია თავისი ორი ქალიშვილით. უფროსი ეკატერინე ღამაზ ქალიშვილად ითვლებოდა, მტკიცე ხასიათი ჰქონდა და ძლიერი შთაბეჭდილება

* თარგმანი ო. კილაძისა.

მოახდინა პუშკინზე (პოეტმა იგი გაიხსენა, როცა ხუთი წლის შემდეგ მარინა მნიშევის სახეს ქმნიდა). მეორე ქალიშვილი ჩვიდმეტი წლის ცისფერთვალა ელენე კლეჩიანი იყო, მაგრამ, მიუხედავად მძიმე ავადმყოფობისა, მაინც შეენარჩუნებინა სილამაზე, რომელსაც ოდნავ დაჰკრავდა განწირულების იერი. როგორც საერთოდ რაევსკები, ეს ორი უფროსი დაც მაღალი კულტურით გამოირჩეოდა.

გურზუფში პუშკინმა ახლებურად შეიგრძნო ბუნება. სამხრეთის ფლოტმა პოეტს გაუღვიძა მანამდე უცნობი წარმოდგენა და ილბლიანი შემოქმედებითი ასოციაციები. ამაყი და ტანწერწეტა ყირიმის კვიპაროსი პოეტის აღტაცებასა და სინაზეს იწვევდა; იგი გაიმსჭვალა „მეგობრობის დარი გრძნობით“ ახალგაზრდა ობელისკის მაგვარი ხისადმი, რომელიც ზედ ჰერცოგ რიშელიეს სახლთან იდგა; ამ სახლში დასახლდა რაევსკის ოჯახი.

გურზუფთან მრავალი ისტორიული მოგონება იყო დაკავშირებული. იგი შედიოდა სამხრეთ ყირიმის დაცვის საერთო ძველ სისტემაში. მედვედ-გორა ანუ აიუ-დალი, რომელსაც სოფელი შეფარებოდა, ბიუიუკ-კასტელის სახელსაც ატარებდა, რაც დიდ სიმაგრეს ნიშნავდა. ამ მთას კალთებზე აღმართულიყო გენუელთა ბატარეის ნანგრევი, ქვისაგან ნაგები ჩვენი წ. აღრ. VI საუკუნეში. მეზობელ სოფელ პართენიტისაკენ (სახელწოდება მიუთითებდა, რომ ახლოს იყო „პართენონი“ — დიანას ტაძარი) მიმავალი გზა ჯერ კიდევ სავსე იყო კრამიტისა და ჭურჭლის ნამტვრევებით. აქ ყველგან ძველი სამყარო იგრძნობოდა.

მაღე პუშკინმა შექმნა ახალი ლექსები ანტიკური ანთოლოგიის ყადაზე. გასაკვირი არაა, რომ გურზუფში გადაიკითხა პოეტმა ანდრე შენიე-ლირიკოსი, რომელმაც თავის შემოქმედებაში ყველაზე უფრო პლასტიკურად და ძლიერად აღადგინა ელინური პოეზიის მოტივები.

გურზუფშივე შეიტანა პუშკინმა თავის სამგზავრო რევულში პირველი შენიშვნები ახალი პოემისათვის და გადმოცემის კონსპექტური პროგრამები, სადაც უხვად იყო ყოფითი და ეთნოგრაფიული ხასიათის დეტალები (აული, ბეშტუ: ჩერქეზები, ღრეობა, სიმღერები, თამაშობანი, ჭოგი, თავდასხმა და სხვ.) პოემის სიუჟეტი მოკლედ იყო ჩანაშული: „ტყვე-ქალწული-სიყვარული-გაქცევა“.

სექტემბრის დამდეგს პუშკინი, გენერალი რაევსკი და მისი ვაჟი ნიკოლოზი ცხენებით წავიდნენ სიმფეროპოლისაკენ. მხედრების ეს უჩვეულო მოგზაურობა ზღვისპირა ბილიეებზე პუშკინმა ორი-სამი წლის შემდეგ გაიხსენა, როდესაც „ბახჩისარაის შადრევანის“ ეპილოგში ყირიმელი მხედრის გზა აღწერა. გზა სამხრეთის ნაპირიდან ზეგანზე ძნელად სავალი ვიწრო ბილიისაკენ სანაპიროს მიჰყვებოდა ნიკიტას ბაღის, პატარა სოფელ იალტის, ალუპკა-ისარიისა და სიმეიზის გავლით. „ეს იყო საშინელი გადასასვლელი კიკინეიზას კლდეებზე“ კიდევ უფრო შემზარავი „შემაკის კიბის“ — შაითან-მერდენიუსკენ, სადაც ძველი მოგზაურის სიტყვებით „სიკვდილი ყოველ ნაბიჯზე ჩასაფრებია თავის მსხვერპლს“. ცაცაბო კლდის საფეხურებით მოგზაურები იაილუზე ავიდნენ, გაიარეს ბაიდარის ხეობა და გეორგიევსკის მონასტერს მიაღწიეს.

მაღე მგზავრები კლდიანი გზით ბახჩისარაიში მივიდნენ. პოეტს მოაგონდა ჭერ კიდევ პეტერბურგში, გაგონილი ყირიმული „სევდიანი თქმულება“: „ეჟანასკენელ ხანს, კარგ მეომარსა და დიპლომატს, თავდავიწყებით შეუყვარდა თავისი ჰარამხანის ტყვე, პოლონელი თავადის ასული. როდესაც მიუწვდომელი ქალწული მეთოქე ქალმა სატევრით განგმირა, ხანმა სატრფოს სახელზე გააკეთა უშრეტი შადრევანი — „ცრემლის შადრევანი“ — ნიშნად თავისი გაუქარვებელი მწუხარებისა.

პუშკინმა ნახა ხანის გაპარტახებული სასახლე, ჩამოქცეული ჰარამხანა, მოშლილი შადრევანი. შესაძლებელია ახლა იგი კიდევ უფრო ამართლებდა თავის სახელწოდებას: წყალი ძლივს მოჟონავდა და წვეთებად მოგორავდა მარმარილოს საფეხურებზე:

შადრევანი სიყვადელის, შადრევანი სევდიანი.

მაგრამ სასახლეს გარშემო ერტყა ამწვანებული და ყვავილებით სავსე ჩრდილიანი ბაღები. მირტის ხეების ბარდებში, მხარგაშლილი მთის ნეკერჩხლის ჩრდილში, მაღალი პირამიდის მსგავსი ალვის ხეების ძირას. როგორც ხანების დროს, ახლაც უცვლელად ჰყვავდა წემოდგომის დიდრონი ვარდები. პუშკინმა ჭუჭა ბუჩქს ეკლიანი ტო-

ტი მოატეხა, ტოტს ორი წითელი ყვავილი ება — როგორც თვითონ გვამცნო ბახჩისარაის სასახლის შადრევნისადმი მიძღვნილ ლექსში — და ეს „ორი ვარდი“ დაღო სველ მარმარილოზე, სადაც არაბული ასოებით იყო ამოკვეთილი: „სამოთხეში არის წყარო, სახელად სელსებილი“.

სიყვარულისა და სიყვდილის თათრულმა საგამ შეიპყრო პოეტი: ვერც მიგდებულმა სასახლემ, ვერც დაწრეტილმა წყარომ, ვერც საკუთარმა ავადმყოფობამ ვერ შეაფერხა მისი ერთ-ერთი ყველაზე მომხიბლავი პოეტური ჩანაფიქრი.

გვიანდელმა შემოქმედებითმა მოგონებამ ჯადოსნურად გარდაქმნა ხანის სასახლის აოხრებული დარბაზები და დრამატული ამბებით გააცოცხლა ყირიმის მთვლემარე დუმილი.

შემდეგში პუშკინი ამბობდა, გურზუფში „ნეაპოლელი ლაცორონივთ გულგრილად და უდარდელად“ ვცხოვრობდით. მაგრამ მისი ცნობილი ელეგიის სიტყვებით, ეს მაინც „ფიქრიანი სიზანტე“ იყო. შინაგან ღრმა დაძაბულობას მოწმობს მალე დაბადებული თავრიდული სტროფები. სულიერი აღორძინება, რომელზეც პოეტი ასეთი საუცხოო ლექსებით ოცნებობდა ჯერ კიდევ პეტერბურგში, აღსრულდა მხოლოდ მისი პირველი მოგზაურობისას სამხრეთში. მთელი თვეების დაღლილობისა და უნაყოფობის შემდეგ, როდესაც პოეტს ეგონა, რომ „სამარადისოდ გაჰქრა წყნარი სიმღერების ქალღმერთი“, დადგა ხსნისა და შვების უამრავი: „თვალში ისევ ჩადგა ცრემლი, სული ჩქეფს და ინაბება“ და საოცარი სიმსუბუქით დაიბადა ელეგიური ლექსები მოფრიალე იალქნებსა და „გიჟურ სიყვარულზე“.

V

სამხრეთის შემთხვეულია შტაბში

1

ბახჩისარაიდან სიმფეროპოლის, პერეკოპისა და ოდესის გავლით პუშკინი გაემართა თავისი სამსახურის ახალ ადგილზე — კიშინიოვში, სადაც უკვე ახალ თანამდებობაზე გადასულიყო ბესარაბიის სრულუფლებიანი მეფისნაცვალის ინზოვი.

21 სექტემბერს პუშკინი ახალი მხარის ადმინისტრაციულ ცენტრში ჩავიდა და ერთი „გადმოსახლებული რუსის“ სახლში გაჩერდა.

გენერალი ინჟოვი სამეფისნაცვლო სახლში იდგა, ძველი ქალაქის განაპირას. პუშკინს მასთან მისასვლელად უნდა გაეელო მდ. ბიკის მღვრიე წყლით ჩახრამული ვიწრო ოკრობოკრო ქუჩები. დაბალი ქვის სახლები, ვიწრო, პუჟკიანი ეზოები, ნახევრად ბნელ, მძიმე თაღებიანი, სქელსვეტებიანი დუქნები და აღმოსავლური ყავახანები, სადაც არანუტები და ბერძნები ნარგილეს აბოლებდნენ.

მეფისნაცვლის ორსართულიანი თეთრი სახლი ამალლებულ ადგილზე წამოჭმულიყო პატარა ბაღის შუაგულში.

მოხუცმა კვლავ მოხიბლა პუშკინი გულთბილი და უბრალო მოპყრობით. როგორც ადრე, მან ახლაც მისცა პუშკინს სრული თავისუფლება და შესაძლებლობა, ადგილობრივ ყოფასა და ზნე-ჩვეულებებს გაცნობოდა.

მაგრამ ყოფა-ცხოვრებისა და ზნე-ჩვეულებების მრავალფეროვნება, საერთაშორისო ქარვასლის სიჭრელე, ადგილობრივი წყობილების თავისებურებანი უჩვეულო ელფერს სძენდა ქალაქს და მხატვრულ ინტერესებს უღვივებდა პოეტს. შემოქმედებითი შთაგონების თვალსაზრისით ბესარაბია პუშკინისათვის არანაკლებ მდიდარი მხარე აღმოჩნდა ვიდრე კავკასია და თავრიდა: სწორედ აქ ჩაისახა სამხრეთული პოემებიდან ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი ნაწარმოები.

კიშინიოვში პოეტს აღმოუჩნდა მახლობელი პირი — არზამასელი „რეინი“ — მიხეილ ორლოვი, რომელიც აქ დივიზიას მეთაურობდა და უკვე საიდუმლო საზოგადოების წევრიც იყო.

„ცოცხალი და მგზნებარე სულის“ ადამიანი, გამოჩენილი ორატორი ორლოვი „უმალღესი თანრიგის ადამიანად“ ითვლებოდა და რჩეულთ რჩეული იყო ახალგაზრდათა შორის“. ამ დიდი მასშტაბის პოლიტიკურმა მოღვაწემ, რომელმაც 1814 წელს პარიზის საკავშირულაციო ხელშეკრულება დადო, მეფეს პეტიცია მიართვა ბატონყმობის გაუქმების შესახებ და პროტესტი გამოთქვა, როდესაც ალექსანდრე პირველმა რუსეთისაგან ლიტვის გამოყოფა განიზრახა. ჭერ კიდევ 1814 წელს ორლოვი საიდუმლო საზოგადოების „რუს რაინდთა ორდენის“ შექმნაში მონაწილეობდა. ეს საზოგადოება მიზნად ისა-

ხავდო პოლიტიკურ გადატრიალებას და რუსეთში ახალი სახელმწიფო წყობილების შექმნას (მონობის გაუქმება, ბეჭდვის თავისუფლება, ვოლგისა და დონის შეერთება არხით. ჩინეთთან და იაპონიასთან მჭიდრო სავაჭრო ურთიერთობის დამყარება და სხვ). 1820 წლის ზაფხულიდან ორლოვი მეთაურობდა მე-16 ქვეით დივიზიას, რომელიც მალე გადაიქცა სამხრეთის დეკაბრიზმის ერთ-ერთ მთავარ ცენტრად.

ორლოვის ბრძოლა ფიზიკური დასჯის წინააღმდეგ და მისი ზრუნვა ჯარისკაცებზე თვალსაჩინო მოვლენა იყო ნაგვემ და დამუნჯებულ არმიას; ორლოვის ბრძანებები პოლკებისადმი ანსახიერებდნენ „კეთილდღეობის კავშირის“ ჰუმანურ პროგრამას, ახლებურად ზრდიდნენ მეთაურთა შემადგენლობას და პრაქტიკულად ებრძოდნენ არაქჩეევშჩინას.

გადასახლებული „კრიკინა“ ორლოვმა ისე მიიღო, როგორც მეგობარი და ამხანაგი. ჩამოსვლიდან ერთი დღის შემდეგ, 23 სექტემბერს, პუშკინი სადილობდა დივიზიის მეთაურთან, რომელთანაც ოპოზიციური მიმართულების თვალსაჩინო ახალგაზრდობა იკრიბებოდა.

გენერლის წვეულთა შორის გამოირჩეოდა ახოვანი, მხედრული შესახედაობის სტუმარი. მას მუნდირის ნაცვლად ლურჯი ვენგერკა ეცვა და შავნაქერშემოკერებული ცარიელი მარჯვენა სახელო გულზე ჰქონდა მიბნეული. ეს იყო მოლდაველი მემამულის ვაჟი ალექსანდრ ისპილანტი, რომელიც განსაკუთრებით აქტივობდა პოლიტიკაში. პუშკინთან შეხვედრისას ეს „უხელო თავადი“ თავის ძმებთან ერთად უკვე ამთავრებდა საბერძნეთის აჯანყების მზადებას.

გამუდმებული ცხარე კამათი პოლიტიკურ, ფილოსოფიურსა და ლიტერატურულ თემებზე განსაკუთრებულ გარემოს ქმნიდა ორლოვისას: ეს სახლი იყო კიშინიოვის დიდი კულტურული ცენტრი, რომელსაც ბევრნი „იაკობინური კლუბის“ მნიშვნელობასაც კი ანიჭებდნენ. პუშკინის ადრინდელი რადიკალიზმი იწრთობოდა ამ მოწინავე; განათლებულ და ნიჭიერ თანამოსაუბრეთა წრეში, სადაც თამამად და მძაფრად აკრიტიკებდნენ თანამედროვე სახელმწიფოებრივ წყობილებას.

ორლოვთან გაიცნო პუშკინმა პოდპოლკოვნიკი ივან პეტრეს ძე

ლიპრანდიც, რომელმაც ფრიად თვალსაჩინო ადგილი დაიჭირა პოეტის ცხოვრებაში ბესარაბიაში ყოფნისას.

ლიპრანდი კიშინიოვის დივიზიის მეტად საინტერესო წარმომადგენელი იყო. ბანქოს მოთამაშემ და სწავლულმა, საიდუმლო საზოგადოების კიშინიოვის უჯრედის წევრმა და შესანიშნავმა ლინგვისტმა, პირველი შეხვედრებიდანვე მიიქცია პუშკინის ყურადღება. პოეტი დაუმეგობრდა ლიპრანდის და ხშირად მიუღია მისგან თანაგრძნობაც და დახმარებაც (პუშკინს, რასაკვირველია, აზრადაც არ მოსვლია, რომ ლიპრანდი საიდუმლო პოლიციაში იყო).

მედავითნე და ბიბლიოფილი ლიპრანდი განთქმული იყო შფოთისთავობით; იშვიათად, რომ რომელიმე დუელს ჩაეღო მისი მონაწილეობის გარეშე. სწორედ მან უამბო პუშკინს მოთხრობა „გასროლაში“ აღწერილი ორთაბრძოლა. ამ მოთხრობის გმირი სილვიო თავისი თვისებებით კიშინიოველ შფოთისთავს წააგავს.

ლიპრანდისას გაიცნო პუშკინმა სერბიელი ვოევოდები. რომლებიც პოლკოვნიკს თურქეთის კვლევისათვის საჭირო ცნობებს აწვდიდნენ. ამათგან გაიგო პოეტმა, რომ კიშინიოვის ახლოს ხოტინში, ცხოვრობდა სერბიის განმათავისუფლებელი მოძრაობის გამომჩენილი მოღვაწის, შავი გიორგის ანუ ყარაგიორგის ასული. ამ მოღვაწეს ასეთი პირქუში სახელი მამის მოკვლის გამო შეარქვეს: ყარაგიორგის მამამ არ ისურვა ეროვნულ აჯანყებაში მონაწილეობა. კიშინიოვში დაწერილი ლექსებიდან პირველი „ყარაგიორგის ასულს“ მიეძღვნა. ლექსში მკვეთრად იყო გამოკვეთილი „თავისუფლების მეომარი“, რომელიც შეეწირა ბალკანეთის სლავების ეროვნულ ბრძოლას თურქი მბრძანებლების წინააღმდეგ.

2

ნოემბერში პუშკინი გაემგზავრა კიევის გუბერნიაში, ჩიგირინსკის მაზრის მამულში, კამენკაში, რომელიც გენერალ რაევსკის ნახევარ ძმებს (დედის მხრიდან) დავიდოვებს ეკუთვნოდა. ოჯახურ დღესასწაულზე (დედის დღეობაზე) აქ თავს იყრიდნენ მიხეილ ორლოვი, ვლადიმერ რაევსკი, ოხოტნიკოვი, გენერალი რაევსკი თავისი ეაჟით ალექსანდრეთი და ჩაადაევის პეტერბურგელი მეგობარი იაკუშკინი.

პუშკინის თქმით, კამენკის სამყაროს ორად ჰყოფდა „არისტოკრატიული სადილებისა და დემაგოგიური კამათის“ თემები. პირველის განსახიერება იყო ჰომერული ღორმუცელა ალექსანდრე დავიდოვი, გათქვირული, ხანში შესული, გადამდგარი გენერალი, რომელსაც შემდეგში პუშკინმა ზედმეტ სახელად „შეორე ფალსტაფი“ ან „მსუქანი არისტიპე“ შეარქვა. ეს იყო ერთი ახირებული მემამულე, რომელსაც პუშკინი იოტის ოდენადაც არ სცემდა პატივს. ალექსანდრე დავიდოვის მეუღლეზე, ქარაფშუტა ფრანგ ქალზე ჟღაია დავიდოვაზე დაწერილი ეპიგრამა მიმართულია მისი არაკაცი ქმრის წინააღმდეგ. დავიდოვების ასულს, თორმეტი წლის გოგონას, პუშკინმა მიუძღვნა ჰაეროვანი და სიხარულით გამსჭვალული ლექსი, რომელიც შემდეგში გლინკამ მუსიკაზე გადაიტანა („დაუჟარი, ადელ“).

ამ სამყაროს საპირისპირო იყო უმცროსი ძმის, ახალგაზრდა ვასილი დავიდოვის წრე. ვასილი დავიდოვი ის იყო გადადგა სამსახურიდან, რომ მარტოოდენ საიდუმლო პოლიტიკური მოღვაწეობისათვის შეეწირა თავი. პესტელის მომხრე, ენაწყლიანი ორატორი, „სამხრეთის საზოგადოების“ წევრი, ორგანიზაციის ერთ-ერთ მეთად მნიშვნელოვან უჯრედს თავმჯდომარეობდა: ამ უჯრედის შტაბი კი მის მამულში, კამენკაში იმყოფებოდა.

1820 წლის ნოემბრის დამლევს მოწყობილი ვითომდა ოჯახური დღესასწაული სინამდვილეში საიდუმლო საზოგადოების წევრთა თათბირი იყო. ვახილი დავიდოვი თავის პოლიტიკურ თანამოაზრეებთან ერთად არ მალავდა ოპოზიციურ განწყობილებას. მოგიზგიზე ბუხართან სტუმრების თანდასწრებით სვამდნენ ნეაპოლელი კარბონარებისა და რესპუბლიკური თავისუფლების სადღეგრძელოს. არისტოკრატიული სმა-ჰამა ჩვეულებრივ გაცხოველებული პოლიტიკური დისკუსიებით მთავრდებოდა ხოლმე.

ერთხელ ნახევრად ხუმრობის კილოზე მსჯელობდნენ, მიზანშეწონილი იყო თუ არა საიდუმლო საზოგადოებების შექმნა რუსეთში (შეუძლებელი იყო სერიოზულად მსჯელობა ამ თემაზე ისეთ წრეში, სადაც ყველას არ ჰქონდა საიდუმლო განდობილი). დისკუსია მალე ჯუმრობად გადააქციეს. ამ ამბავმა მეთად ატკინა გული პუშკინს. მისტიფიკაციის ერთ-ერთ მონაწილეს, იაკუშკინს, სამუდამოდ დაამახსოვრდა ის დიდი წყენა და მომხიბლავი გულწრფელობა, როგო-

რითაც აღელვებულმა პუშკინმა კრებას შესძახა: მაღალმა მიზანმა წაძიერად თვალწინ გამიელვა და ასე გულჩააწყვეტად ჩაქრაო. პოეტს ეგონა ასეთი უბედური არასოდეს ეყოფილვარ, ვიდრე ამ წამს, როდესაც ოდნავ გამოჩნდა ჩემი ხალხის განთავისუფლებისათვის დიდი პოლიტიკური ბრძოლის შესაძლებლობა და კიდევ დაიმსხვრაო.

მაგრამ საერთო საქმის სამსახურისათვის მეგობრები პოეტს მიუთითებდნენ — ლიტერატურაა შენი გზა, შენი სასიცოცხლო მოწოდებაო. პუშკინის პოლიტიკური ლექსები ინარჩუნებდნენ მოძრაობის უდიდესი დოკუმენტებისა და პროპაგანდის უძლიერესი აქტების მნიშვნელობას. სამხრეთშივე რეგულარულად შეუდგა პოეტი წთაბეჭდილებების უშუალო ჩაწერას თავისი დროის იმ გამოჩენილ ადამიანებზე, რომლებმაც გაბედულად დაიწყეს დამონებული სამშობლოს გარდაქმნა.

3

1821 წლის გაზაფხულზე პუშკინი ბესარაბიაში დაბრუნდა, ინზოვმა გადაწყვიტა მის ხელახალ სულიერ აღზრდას შესდგომოდა. მოხუცმა იმით დაიწყო, რომ პუშკინი საკუთარ სახლში დაასახლა და საკმელ-სასმელითაც უზრუნველყო, რომ ახალგაზრდა კაცი მატერიალური საზრუნავიდან გაეთავისუფლებინა და თან უნდოდა თვითონაც ჰქონოდა მუდმივი შინაურული ურთიერთობა მასთან.

ინზოვმა დიდი გულისყურით მოიფიქრა თავისი ახალი მოხელის მუდმივი მუშაობის საგანიცა და თემაც; ლიცეუმში მიღებული განათლებით პუშკინი სამართლისმცოდნე იყო, საგარეო საქმეთა კოლეგიის მიხედვით კი — თარჯიმანი; პუშკინმა შესანიშნავად იცოდა ფრანგული ენა, ხოლო როგორც ლიტერატორს, მიდრეკილება უნდა ჰქონოდა რედაქციული სამუშაოსადმი. ამიტომაც ინზოვმა მას მოლდავეური კანონების ფრანგული ტექსტის რუსულ ენაზე გადმოთარგმნა დაავალა.

ნაკლები წარმატება მოჰყვა ინზოვის მეორე გადაწყვეტილებას — ათეისტი პუშკინი ქრისტიანული ღვთისმოსავობის გზაზე მოექცია. თავისი მდგომარეობის მიხედვით კიშინიოვის უმაღლესი სამღვდე-

ლოების წარმომადგენლებთან დაკავშირებულმა მეფისნაცვალმა გადაწყვიტა სულიერი მამების დახმარებით მორალური ზემოქმედება მოეხდინა აღსაზრდელზე, მაგრამ ამაოდ.

პუშკინის პოეტურ ჩანაფიქრებში გამუდმებით შემოიჭრებოდა ხოლმე პოლიტიკა. 1821 წლის გაზაფხულზე პუშკინმა მეგობრებს შეატყობინა „უხელო თავადი“, ესე იგი ალექსანდრე იპსილანტი, „დუნაის ნაპირებზე აჯანყდაო. „საბერძნეთი აღსდგა და დამოუკიდებლობა გამოაცხადა... აზრთა აღფრთოვანებამ უმაღლეს საზღვარს მიაღწია: ბერძენთა აზრები ერთი საგნისაკენ — უძველესი სამშობლოს დამოუკიდებლობისაკენაა მიმართული“.

კიშინიოვის სეკეტიკოს პოლიტიკოსთა შორის პოეტი მტკიცე რწმენას გამოთქვამდა, საბერძნეთი საბოლოოდ გაიმარჯვებსო. ის დარწმუნებული იყო, თურქები იძულებული იქნებოდნენ, „ელადის აყვავებული ქვეყანა“ ჰომეროსისა და თემისტოკლეს კანონიერი მემკვიდრეებისათვის დაებრუნებინათ“. საბერძნეთის აღორძინების თემა აღაფრთოვანებდა და შთააგონებდა პუშკინს. პოეტს სჯეროდა, რუსეთი სამხედრო დახმარებას გაუწევდა აჯანყებულებს. იგი ოცნებობდა, მოხალისედ წასულიყო მოქმედ არმიაში.

ბერძენთა აჯანყების მიზეზებსა და მის მსვლელობაზე ცნობების შესაკრებად აპრილის დამდეგს კიშინიოვში ჩამოვიდა მარიუპოლის პოლკის ახალგაზრდა პოლკოვნიკი პესტელი.

ჩანს, მეორე არმიის შტაბმა ეს საპასუხისმგებლო ამოცანა პესტელს უჭკვიანესი ადამიანის რეპუტაციის გამო დააკისრა. პესტელი მოწოდებული იყო დიდი ქვეყნის მინისტრი ან ელჩი გამხდარიყო. ეს მომხიბლავი თანამოსაუბრე პუშკინმა ან ორლოვთან გაიცნო, ანდა იზნოვთან და რამდენჯერმე შეხვდა კიდევ მას. ასეთ მოკლე დროში შეუძლებელი იყო დაახლოება, მაგრამ ურთიერთდანიტერესება კი საკმაოდ საგრძნობი გამოდგა.

ეტყობა, პუშკინი მოხიბლა პესტელის ბრწყინვალე ინტელექტმა და ფართო ერუდიციამ ისტორიულსა და სახელმწიფოებრივ საკითხებში. „ჭკვიანი ადამიანია ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით“, „ერთ-ერთი ყველაზე ორიგინალური მოაზროვნე“, — აშკარა აღტაცებით ჩაიწერა პოეტმა თავის დღიურში 9 აპრილს.

მათი საუბარი პოლიტიკურ-ფილოსოფიური, ნაწილობრივ კი

ეთიკური ხასიათისა იყო. სხვათა შორის, პესტელმა განაცხადა, შეგ-
რძნება მატერიალისტური პაქეს, მაგრამ ასეთსავე მიმართულებას
ჩემს გონებაში უარყოფო. ამ ფრაზამ გააოცა პუშკინი. პოეტმა იგი
თავის დღიურში ჩაიწერა.

4

პეტერბურგის წრეების შემდეგ, სადაც „სოფლის“ ავტორი პო-
ლიტიკური და ეკონომიური აზროვნების გამოჩენილ თეორეტიკო-
სებს ხვდებოდა, კიშინიოვის სამხედრო გარემოცვა ახალი სკოლა იყო
მისთვის. ლიპრანდი მიგვითითებს, ვლადიმერ რაევსკიმ უაღრესად
შეუწყო ხელი პუშკინს ისტორიისა და გეოგრაფიის შესწავლაში, ხო-
ლო ორლოვთან, ველტმანსა და ოხოტნიკოვთან შეხვედრებმა „ბიძგი
მისცა პოეტის შემდგომ გონებრივ განვითარებას მეცნიერების სერი-
ოზულ დარგებში.

ახალგაზრდა მწერალი უკვე პოლიტიკურ ამბებშიც ერკვეოდა.
მაიორი ვლადიმერ რაევსკი „კეთილდღეობის კავშირის“ წევრი იყო.
იგი დიდად აფასებდა პუშკინის პოეტურ ნიჭს და ცდილობდა.
ბრძოლისათვის შეეიარაღებინა იგი.

„მკვირცხლი და მახვილი რუსული გონების“ ადამიანი, წარმტა-
ცი თანამოსაუბრე რაევსკი ნამდვილი ლიტერატორიც იყო და გაბე-
დული პუბლიცისტიც. მას საიდუმლო საზოგადოებების კულტურუ-
ლი ამოცანები იტაცებდა და იღვწოდა „მოქალაქეობრივე“ ეთიკის.
ნასების განათლებისა და რუსეთის ამაღლებისათვის დიდებისა და
საყოველთაო კეთილდღეობის დონემდე. ოფიციალური რიტორიკის
საწინააღმდეგოდ რაევსკი თავგამოდებით იცავდა რევოლუციურ
პატრიოტიზმს; არ მალავდა თავის სიძულვილს გერმანელებთან
და იბრძოდა ყოველივე თვითმყოფის, ეროვნულისა და მშობლიურ-
სათვის.. პუშკინი ბევრ რამეში მისდევდა რაევსკის რჩევა-დარიგებას
და ამ „პირველი დეკაბრისტის“ გავლენით შეუდგა ძველი რუსეთის
წარსულის თემის დამუშავებას.

ისტორიული და ლიტერატურული დისკუსიების გარემო საგრ-
ძნობლად აცოცხლებდა პუშკინის შემოქმედებით მუშაობას. ზაფხუ-
ლის თვეებში პოეტი დილიდანვე ქალაქგარეთ ტყიანში მიდიოდა და

თან ფანქარი და უბის წიგნაკი მიჰქონდა. პოეტს უყვარდა სტროფების გზადაგზა შეთხზვა. „დაბრუნებისას ფურცელი ლექსებით იყო აჭრელებული, — გვიამბობს პოეტის ერთ-ერთი კიშინიოველი მეგობარი. — მაგრამ ამ მიმობნეული მარგალიტებიდან პუშკინი თავისი პოემებისათვის მხოლოდ მნიშვნელოვანს არჩევდა.“

5

1821 წლის 8 ივლისს კიშინიოვში მოვიდა ნაპოლეონის გარდაცვალების ამბავი. პუშკინმა ეს თარიღი თავის რვეულში აღნიშნა. ნაპოლეონის თემამ, რომელიც წარსულ წლებში არა ერთხელ იზიდავდა პუშკინს, მალე ახლებურად ააღელვა პოეტი.

1821 წლის შემოდგომაზე პუშკინმა დაწერა სამხრეთის პერიოდის ერთ-ერთი შესანიშნავი ლექსი, გასაოცარი სახეების ტრაგიკული სიძლიერითა და მსოფლიო-ისტორიული განზოგადების სიღრმით. თავისი გაბედული სტრუქტურით „ნაპოლეონი“ წარმოადგენდა თითქოს უკიდურესად შემოკლებულ ისტორიულ პოემას, სადაც გაშლილი იყო უახლესი ევროპის მთელი ბოზოქარი ისტორია: საფრანგეთის ფეოდალიზმის მარცხი და ხალხთა დამოწმება ბონაპარტეს დამპყრობლური პოლიტიკის შედეგად.

პუშკინის ჭეშმარიტი ისტორიზმი იმაში გამოვლინდა, რომ პოეტი არც განადიდებდა, არც აკინებდა ნაპოლეონს, არც ლეგენდას ჰქმნიდა და არც პამფლეტს. მან პოლიტიკური წინააღმდეგობის მთელი სირთულით გახსნა ეპოქის სახელმძღვანელო წარმომადგენლის სახე. ადამიანთა მიმართ ღრმა ზიზლით შეპყრობილ ბონაპარტეს („კეთილშობილი იმედები შენ დაჰგმე კაცობრიობის...“) არ შეეძლო წინასწარ განეჭვრიტა რუსთა სულის სიდიადე და თავგანწირული პატრიოტიზმი. მან ვერ გამოიცნო რუსთა საშინელი ფიცი: „ომი სიკვდილამდე“. ბონაპარტე კარგად იცნობდა ალექსანდრე პირველსა და მის მინისტრებს, მაგრამ არათფერი იცოდა რუს ხალხზე. მოულოდნელად, უღმობლად რომ აღიმართა სალ კლდედ თავისი მიწის დასაცავად. დამპყრობლური კამპანია სახალხო ომს გადააწყდა. შესანიშნავია ხელნაწერში შემორჩენილი ვარიანტი:

მოსკოვი მეფე კი არ არის — მოსკოვი რუსეთია!

ეს მთელი ფილოსოფიაა რუსული ისტორიის მოთავსებული ერთ ლექსში.

პოეტის აზრის სიდიადემ და კონცეფციის სიღრმემ იშვიათი სიძლიერე შესძინა მის სახეებსა და სტროფებს. სასტიკი და სისხლიანი ეპოქის აღწერა გასაოცარია თავისი სიმოკლით, ენერგიითა და მკაცრი სილამაზით. სამი ათწლეულის მნიშვნელოვანი ამბებით აღსავსე ლექსი, ისარაევით მიჰქრის და გვიტაცებს თავისი სწრაფი და ამაყი რიტმით, რომელიც ხან გაშლილი დროშების ფრიალს მოგვაგონებს და ხან მებრძოლ მხედართა ცხენების თქარათქურს. ოდის მთელ მანძილზე ჟღერს ერთი ტონი — ვაჟკაციური და ანთებული, განსაკუთრებულ აღფრთოვანებას რომ ჰმატებს პოეტის ფიქრებს მსოფლიოს ბედობაზე.

პოეტი თავის ლექსებს უკითხავდა ერთგულ მეგობრებს — არზამასელ „რეინს“ — მიხეილ ორლოვს და მის ახალგაზრდა მეუღლეს ეკატერინეს — გენერალ რაევსკის უფროს ასულს, გურზუფის შეხვედრების ამ „არაჩვეულებრივ ქალს“. ამათთან მსჯელობდა პოეტი იმ საკითხებსა და თემებზე, რომლებიც ყველაზე მეტად აღელვებდა მას. 1821 წლის შემოდგომაზე პუშკინისათვის ასეთი პრობლემა იყო აბატ სენ პიერის „მარადიული მშვიდობა“ („იგი დარწმუნებულია, რომ მთავრობები სრულყოფილობისაკენ მისწრაფებისას თანდათან დაამყარებენ მარადიულ და საუფველთაო მშვიდობას“. — წერდა პუშკინზე ეკატერინე ორლოვა 1821 წლის 23 ნოემბერს).

პუშკინის რევოლუციური თვალსაზრისის ზრდას გამოხატავს მისი ცნობილი „ხანჯალი“ (1821). ვრცელ ისტორიულ ფონზე პოეტს გადაშლილი აქვს „სირიცხვილსა და ჩაგვრასთან“ ბრძოლის აპოლოგია. საფრანგეთის რევოლუციის ამბებს პუშკინი აქ ზომიერი კილოთი განმარტავდა და არასწორად აფასებდა მარატის პიროვნებასა და მოღვაწეობას; მაგრამ მთლიანად ეს ლექსი, გამსჭვალული იყო რევოლუციური მოწოდებით და მალე გადაიქცა რუსი ახალგაზრდობის პოლიტიკური ავანგარდის საყვარელ ნაწარმოებად.

6

1822 წლის 5 თებერვალს ინზოვთან ტირასპოლიდან ჩამოვიდა კორპუსის მეთაური საბანეევი. პუშკინმა ყური მოჰკრა მათ საუბარს:

მოხუცი გენერალი დაჟინებით მოითხოვდა, მაიორი ვლადიმერ რაევსკი უნდა დავაპატიმროთ, რომ სამხედრო-პოლიტიკური შეთქმულება გავხსნათ. იმავე საღამოს პუშკინმა გაათრახილა თავისი მეგობარი: სამიშროება გელისო. მეორე დღით რაევსკი მართლაც დააპატიმრეს როგორც „კეთილდღეობის კავშირის“ წევრი. მას ბრალად ედებოდა კიშინიოვის ლანკასტერის სკოლებში სალდათთა და იუნკერთა შორის რევოლუციური პროპაგანდა. რაევსკი გადაიყვანეს ტირასპოლში, სადაც კორპუსის შტაბი იყო განლაგებული, და ციხეს-სიმაგრეში გამოამწყვდიეს. პუშკინის კიშინიოველ მეგობართა წრეს მოსწყვეტეს ერთ-ერთი საუკეთესო წევრი.

რაევსკის ხვედრზე ფიქრმა, შესაძლებელია, პუშკინს მესხიერებაში გაუცოცხლა პატიმარი მეგობრის ქადაგება: მშობლიური წარსული უნდა დაამუშავო შემოქმედებითადო. პოეტმა გაიხსენა კარამზინის მოტანილი მაგალითი — ჟამთააღმწერლის ნაამბობი ოლეგის სიკვდილზე: აღადგინა კიევის რელიქვიების დათვალიერებისას მიღებული შთაბეჭდილებები და დაწერა მშვენიერი ისტორიული ბალადა. პუშკინმა ისარგებლა ძველი ლეგენდით, რათა გამოეთქვა თავისი პოეტიკის ერთ-ერთი ძირითადი დებულება:

ჩვენ ძლევამოსილ მეფეების არ ვართ მონები,
და საჩუქარი მათი არ გვინდა*.

პოეტის დამოუკიდებლობის, შიის ენის „სიმართლისა“ და „თავისუფლების ეს პრინციპი“ განსაკუთრებულად ამაყად და ვაჟკაცურად გაისმოდა პოლიტიკური გადასახლების პირობებში.

ეს მოტივი ნამდვილად შეესაბამებოდა პუშკინის ცხოვრების პრაქტიკას: პოეტი არ ცხრებოდა; ყველგან აშკარად გამოთქვამდა თავის ოპოზიციურ აზრებს. ერთ-ერთი კიშინიოველი ნაცნობის სიტყვით „მეფისნაცვალთან იქნება ეს, ქუჩაში თუ მოედანზე, პუშკინი ყოველთვის მზადაა, უმტკიცოს გამველელსა და გამომველელს: არამზადაა, ვისაც რუსეთში მთავრობის გამოცემა არ უნდაო. ინზოვის „გამლილ სუფრასთან“ პუშკინი, ჩვეულებრივ, ისეთ პოლიტიკურ საუბარს მართავდა, რომ უხერხულ მდგომარეობაში აგდებდა მასზე მზრუნველ მეფისნაცვალს. მთავრობის საწინააღმდეგო სიტყ-

* თარგმანი ე. გაფრინდაშვილისა.

ვები საკმაოდ ვრცელი ოფიციალური საზოგადოების წინაშე გაისმო-
და. პოლიტიკური სატირიკოსი არც გარემოს უფრთხოდა, არც ჩი-
ნებსა და წოდებებს: პირდაპირ გამოთქვამდა თავის აზრს ყველაზე
საჭირობორტო საკითხებზე. ერთ-ერთმა დამსწრეთაგანმა ჩაიწერა ეს
თავისებური „სუფრული ბაასი“. 1822 წლის 30 აპრილს პუშკინი და
არტილერიის პოლკოვნიკი ეისმონტი „სუფრასთან მონობაზე კამა-
თობდნენ“. პოეტმა განაცხადა, ყველას უპატიოსნოდ ვთვლი, ვისაც
კი ყმები ჰყავსო: „ჩვენი მემამულეების დესპოტიზმი კაცობრიობასა
და კნონებს არცხვენს“.

„თავისუფლების“ ავტორი ხელახლა გაიტაცა პოლიტიკურმა თე-
მამ. 1822 წლის ზაფხულს ტირასპოლიდან დაბრუნდა ლიპრანდი. იქ
ციხე-სიმაგრის მიწაყრილზე გასეირნებისას ლიპრანდიმ მოახერხა
რაევსკის ნახვა. ლიპრანდიმ პუშკინს ჩამოუტანა პატიმრის სალამი
და ლექსი „კიშინიოველ მეგობრებს“, რომელმაც მეტწილად პუშკინი-
სადმი იყო მიმართული.

გადასახლებაში მყოფი პოეტი გააოცა რაევსკის ლექსმა ეშა-
ფოტზე აყვანილ „სიტყვასა და აზრზე“. „რა კარგია, რა ძლიერია! —
წამოიძახა მან. — ეს აზრი არსად არ შემხვედრია, დიდი ხანია კი მიტ-
რიალებდა თავში, მაგრამ ეს საჩემო არ არის, ეს ტირასპოლის ცუ-
ხის ყაიდისაა. კარგი კია!“

ასეთი მკაცრი სიტყვით აღტაცებული პოეტი შეეცადა როგორც
აღრეულ წლებში, ახლაც შეზიარებოდა მოჯანყე ჟანრს. ამიტომაც
საბრძოლო კილოთი, ანთებული რევოლუციური მქვერმეტყველებით
დაიწყო პატიმრის, „სპარტანელი“ ვლადიმერ რაევსკისადმი მიძღვნი-
ლი საპასუხო ლექსი. :-

ამ ლექსის მომდევნო დაუმუშავებელ სტროფებში პუშკინი დი-
დი ძალით ლაპარაკობდა რევოლუციონერი პოეტის მოწოდებაზე —
ქნარის მრისხანე ხმით პოეტი მტარვალს შიშის ზარს უნდა სცემ-
დესო:

7

ინჰოვის კანცელარიის მოხელეებმა — პუშკინის ახლობლებმა —
პოეტს გააცნეს მოლდაველ ბოიართა წრე. კიშინიოვის ფულისან არ-
ისტოკრატის სათავეში ედგა იქაური მოაჯარე ევორ ვარჯოლომეი,
რომელსაც სიმდიდრის წყალობით თვალსაჩინო პოლიტიკური მდგო-

მარეობა ეჭირა ამ მხარეში, ახალგაზრდობისას ვარფოლომეი იასის თავადთან იყო ჰაიდუკად და ეტლის სატერფულზე შემდგარი დასდევა ბატონს. როცა გამდიდრდა, ბესარაბიის უმაღლესი მმართველობის წევრი გახდა და ცდილობდა, პოპულარობა ქეიფითა და ჰამასმით მოეპოვებინა.

პუშკინი ინტერესით ადევნებდა თვალს პროვინციული დიდუკობის ნახევრად თურქულსა და ნახევრად ევროპულ ცხოვრებას.

ვარფოლომეის ოჯახი ხელგაშლილად ცხოვრობდა, კარი ღია ჰქონდა სტუმრისთვის და დერეფანიც მუდამ გაჭედილი იყო არნაუტი მსახურებით. ახალგაზრდა სტუმრებთან გამოდიოდა მასპინძლის ასული, მშვენიერი პულხერია. ქალიშვილი ავტომატურად უმეორებდა ყველა თაყვანისმცემელს ერთ-ორ უაზრო ფრანგულ ფრაზას. პუშკინის ყურადღება მიიქცია ამ ქალის სრულყოფილმა, სწორმა სახის ნაკვთებმა და, შესაძლოა, მადრიგალის რამდენიმე სტრიქონიც კი დაწერინა. პუშკინი მაინცდამაინც დიდი სიყვარულით არ იყო განწყობილი მოლდაველი და ბერძენი მანდილოსნებისადმი: მსუბუქი ლექსებით დასცინოდა მათ სიჩლუნგეს, გარყვნილებას, სიანჩხლეს, სიძუნწეს, აზარტს. ერთ ასეთ მანდილოსანთან მომხდარი კონფლიქტი დიდ დავიდარაბად გადაიქცა.

ერთ-ერთი დიდი ბოიარის, საბჭოს წევრის თეოდორ ბალშის ცოლის გესლიან შენიშენას მოჰყვა პუშკინის შელაპარაკება ამ ქალის ქმართან, რაც მოულოდნელად მკვახე შეურაცხყოფით დამთავრდა (ლიპრანდი გვიმოწმებს; კიშინიოვში პუშკინი ზოგჯერ „გონსგადასულ სიფიცხემდე“ მიდიოდა).

უსაზღვროდ ღმობიერი ინზოვი იძულებული იყო, თავისი აღსაზრდელი ორი კვირის შინაური პატიმრობით დაესაჯა, რომ რითიმე მაინც დაეშოშმინებინა აღშფოთებული ადგილობრივი საზოგადოება. პატიმრობა მაინცდამაინც მკაცრი არ იყო: ტუსაღის კართან მრისხანედ ატუზულიყო გუშაგი, მაგრამ თვით პატიმარს თავისუფლად შეეძლო ბაღში გასვლა და, მოლდაველების გარდა, ყველა სტუმრის მიღება. განდეგის ინზოვი უგზავნიდა ფრანგულ ჟურნალებს, თვითონაც მოდიოდა ხოლმე და ევროპის რევოლუციურ მოძრაობაზე ებაასებოდა.

პოეტის ნახევრად ბნელ ოთახს, რომელიც ინზოვის სახლის პირ-

ველ სართულზე იყო, თანჯრებზე სიფრთხილისათვის გისოსები გაუჟკეთეს; ეს ამწვავებდა პატიმრობის გრძნობას. სევდიან ანალოგიას იწვევდა ფეხში ბორკილგაყრილი ბესარაბიული არწივიც, მეფისნაცვლის სახლის დარაჯი — ამ ორი თავისუფლებისმოყვარე არსებისათვის ლაღი ფრენის საშუალება მოესპოთ. „ვზივარ დამწყვდეული ნესტიან დილეგში“ — ასე იწყება 1822 წელს დაწერილი ლექსი „ტუსალი“, „ნალვლიანი ამხანაგი“ — ტყვეობაში გაზრდილი ახალგაზრდა არწივი პატიმარს თავისუფლებისაკენ მოუწოდებდა.

ჩვენ ლაღი ფრინველები ვართ: დროა, ძმაო, დროა!..

კიშინიოვის კრელი საზოგადოებიდან, მოხელეთა და ოფიცერთა ჩვეულებრივი წრიდან პუშკინი ხალისით მიილტვოდა თავისი მეგობრებისაკენ, რომლებიც დაგმობილი იყვნენ ადგილობრივი მოიქარეებისა და „კიშინიოველი მანდილოსნების“ საზოგადოებაში.

პუშკინს კვლავ აღელვებდა ისტორიული თემები. 1822 წელს ეკუთვნის მისი შენიშვნები XVIII საუკუნის რუსეთის ისტორიაზე და შესანიშნავი შეფასება პეტრე დიდისა (რომელსაც არ ეშინოდა ხალხის თავისუფლებისა, ვინაიდან სწამდა საკუთარი ძლიერებისა) და ეკატერინესი, „ქალის კაბითა და გვირგვინით შემოსილი ამ ტარტიუფისა“. მეტად მკაფიოდ იყო ფორმულირებული რუსული სახელმწიფო წყობილების უახლესი ამოცანაც: „ჩვენი პოლიტიკური თავისუფლება განუყრელია გლეხთა განთავისუფლებისაგან“.

პუშკინის შემოქმედებითმა ზრდამ თავი იჩინა ჩაადაევისადმი მიძღვნილ ჩინებულ ლექსშიც. პეტერბურგის ფუჭი ცხოვრების დღესასწაულებს აქ დაუპირისპირდა პოეტის განმარტოებული შრომა შორეულ სამხრეთში.

პუშკინის კიშინიოვში ყოფნის ბოლო წელიწადს ქალაქი უკვე აღარ იყო სამხრეთის შეთქმულების ცენტრი. 1823 წლის 18 აპრილს მ. ორლოვი გადააყენეს მე-16 ქვეითი დივიზიის მეთაურის პოსტიდან, ჯადგანაც იგი ჯარში რევოლუციურ პროპაგანდას არ კრძალავდა. დაიხურა ლოქა „ოვიდიუსი“. ვლადიმერ რაევსკი უკვე ნახევარი წელი იტანჯებოდა ტირასპოლის ციხეში. ორლოვის მეორე ადიუტანტი ოსოტნიკოვი გაათავისუფლეს სამსახურიდან 1822 წლის ნოემბერში. მეორე არმიის შტაბის მიერ წამოწყებული „კეთილდღეობის კავშირის“ კიშინიოვის უჯრედის განადგურება დასრულდა.

„უდაბურ მოლდავეთში“ პუშკინს აინტერესებდა დილეგი, ბოშები, უბრალო სამიკიტნოები, მომღერლები და პოეტები, მოედნები და ბაზრები, სადაც პეტერბურგის წრეების ყოფილი სტუმარი ახლა ხალხის მასას უახლოვდებოდა. აღსანიშნავია, რომ პუშკინი ყურადღებით ეკიდებოდა ადგილობრივ მწერლებს. ცხოველ ინტერესს იჩენდა მოლდავეთში ლიტერატურისადმი — იცნობდა პოეტ სტამატისა და პროზაიკოს კოსტაკი ნეგრუცის. არც რაევსკის ლექსებითა და იპსილანტის პროკლამაციებით გატაცებამ ჩაიარა უკვალოდ. „წყველ ქალაქს კიშინიოვს“ ჰქონდა მოწინავე კულტურის, თავისუფლების, ბრძოლის, ხალხური ვარამისა და იმედების საკუთარი კერა. გადასახლებული პოეტისათვის სწორედ ეს კერა იქცა ნამდვილ სამყაროდ, გააფართოვა მისი შემოქმედების ფარგლები. ყოველივე ეს აისახა მის „ბოშებში“, ეპისტოლეებსა და სიმღერებში.

ბესარაბიაში ყოფნის ბოლოვამს დასრულდა ახალი გმირისა და ამის შესაბამისად ახალი ეპიკური ფორმების ინტენსიური ძიების პერიოდი. კიშინიოვის მთელი პერიოდი ცდებსა და ახლის მოსინჯვას მოუწია. სამხრეთში შეიქმნა ლექსად დაწერილი პირველი ლირიკული ნოველები კავკასიასა და ყირიმზე, „პირუტყლმა“ ბიბლია — ბრწყინვალე პაროდული „გავრილიადა“; ისტორიულ თემას ეხებოდა „ვადიმი“, სადაც დასმული იყო თავისუფლების თემა. დაბოლოს, 1823 წელს ხელახლა აღსდგა გეგმა ახალი „რომანიული პოემის“, ანუ ზღაპრული ჯადოსნური ეპოპეის „ვლადიმირისა“.

VI

თავისუფალი ნავსადგური

1

რენოს სახლის აივნებიდან კარგი გადასახედი იყო ზღვის უბესა და რეიდზე: ნიყარქვის სწორი ფილებით ნაგები პატარა თეთრი სახლების იქით უსასრულო ლურჯ საბურველად გაშლილიყო სამხრეთის ზღვა.

პუშკინი „კლუბის“ სასტუმროში დადგა: აქ ყველაზე უფრო მო-

სახერხებელი იყო სამკურნალო პროცედურებით სარგებლობა. „ჩემი ჯანმრთელობისთვის დიდი ხანია აუცილებელია ზღვის აბაზანები, — სწერდა იგი ძმას, — ძლიერ დავიყოლიე ინზოვი გამოეეშვი ოდესაში“.

მიიღო თუ არა მაისის დამლევს შეებულება, პუშკინმა დაუყოვნებლივ დატოვა კიშინიოვი. ბესარაბიის ცენტრიდან სამხრეთ-დასავლეთისაკენ მიიზღაზნებოდა მოსაწყენი და უდაბური გზა — ტირასპოლის საფოსტო ტრაქტი.

მაგრამ შავიზღვისპირა ქალაქმა ლამაზი მდებარეობითა და გაცივებულ ყოფით კვლავ გაახალისა პუშკინი. ოციახ წლების ერთ-ერთი მკვიდრის დაკვირვებით ოდესა უდაბნოში გაფენილ ჭრელ თურქულ თავშალს ჰგავდა. კიშინიოვისაგან განსხვავებით, აქ წიგნის მაღაზიაც იყო, ფრანგული გაზეთიცა და ოპერის თეატრიც. პაჩიბეის ღრმა ყურე სავსე იყო იალქნებითა და ალმებით. აქ ყოველდღე მოდიოდნენ ბრიგები ანატოლიის ქალაქებიდან და არქიპელაგის კუნძულებიდან, ლევანტის ნავსადგურებიდან და აღრიატიკიდან, მარსელიდან, მესინადან, გენუიდან, ინგლისისა და ამერიკის პორტებიდან. არასოდეს არ უგრძნია პუშკინს ისეთი ლტოლვა ზღვის მიღმა ქვეყნებისაკენ, როგორც ოდესის სანაპიროებზე ხეტიალის ღროს; არასოდეს არ ყოფილა ცარიზმის მუხრუჭებიდან თავის დაღწევა ასე ხელშესახები, როგორც აქ, სწორედ აქ.

პუშკინის მოგზაურობა არ იყო მოკლებული ერთგვარ სამსახურებრივ მნიშვნელობასაც. უცხოელთა პლეადას, რომელიც დღიდან დაარსებისა ოდესას მართავდა, ახლა რუსი ადმინისტრატორი უნდა შენაცვლებოდა და ახალ მმართველს ახალ მხარეში ზოგადსახელმწიფოებრივი მართვის საწყისები უნდა დაენერგა.

ამოცანა საკმაოდ რთული იყო. თავისუფალ ნავსადგურს გამოუმუშავებული ჰქონდა საზოგადოებრივი ყოფის საკუთარი ფორმა. პორტოფრანკოს საბაჟო ხაზი ოდესას იმპერიის მთელი სხვა მიწაწყლიდან მიჯნავდა და არაკჩევეის დესპოტიის პირობებიდან ათავისუფლებდა. „ერთადერთი კუთხე რუსეთში, სადაც თავისუფლად შეიძლება ამოისუნთქო“, — ამბობდნენ ჩამოსულები. ისინი აფასებდნენ ქალაქს, „სადაც ასე უხვად იყო მზის სინათლე, უცხოური ოქრო, და ასე ნაკლებად პოლიციური და სხვაგვარი დევნა.“

ოდესაში იყო აგრეთვე ოპოზიციურად განწყობილი ახალგაზრდობის საიდუმლო წრეებიც. „დამოუკიდებელთა საზოგადოების“ წევრებს ხელთ ჰქონდათ „თავისუფლებისა“ და პუშკინის სხვა რევოლუციური ლექსების გადაწერილი პირები. ეს ლექსები უადრესად საიდუმლოდ ვრცელდებოდა რიშელიესეული ლიცეუმის აღსაზრდელთა შორისაც. „პუშკინი წაგიკითხავთ?“ — ჰკითხა თვით პოეტმა ერთ-ერთ ოდესელ ლიცეუმელს. „ჩვენ აკრძალული გვაქვს პუშკინის ნაწარმოებთა კითხვა!“ — იყო პასუხი.

როგორც მოლდავეთში, პუშკინს აქაც გუბერნატორის კანცელარიის მოხელეები და მდიდარი ნეგოციანტები კი არ იზიდავდნენ, არამედ მშრომელი, კულტურული, „დეკაბრისტული“ ოდესის წარმომადგენლები. სამხრეთში ყოფნამ სწორედ იმიტომ დატოვა ასეთი შესამჩნევი კვალი პუშკინის ბიოგრაფიაში, რომ პოეტმა აქ ჰპოვა ნამდვილი ახალი საზოგადოებრივი კულტურის კერაცა და მამაცი მოწინავე ხალხიც, რომელიც მის აზროვნებასა და შემოქმედებით მოთხოვნებს ასაზრდოებდა.

ასეთ ჭრელ ქალაქში, სადაც ბურჟუაზიული მოსახლეობა და მეტად თავისუფალი ზნე-ჩვეულებები ქარბობდა, 1823 წლის 21 ივლისს ჩამოვიდა სხვა სამყაროს წარმომადგენელი, — გენერალ-ადიუტანტი, გრაფი და სრულუფლებიანი მეფისნაცვალი, XVIII საუკუნის მსახურეული არისტოკრატის დიდი გვარიშვილი — ვორონცოვი.

მიხეილ ვორონცოვის მამა გამოჩენილი სამხედრო მოღვაწე და დიდი ადმინისტრატორი იყო. ამიტომაც მის ვაჟს გზა ყველგან გაქაფული ჰქონდა. დიპლომატი ვორონცოვი, რუსეთის ელჩი ლონდონში, ცნობილი იყო თავისი რწმენის დამოუკიდებლობით: იგი მძაფრად ეწინააღმდეგებოდა პოლონეთის დაქსაქსვას და აშკარად არად აგდებდა ფავორიტ ზუბოვს. მისი ვაჟიც, 1823 წელს „ნოვოროსიისკის პროკონსული“ რომ გახდა, ცდილობდა გამოემეღავნებინა ლიბერალიზმის ასეთივე თვისებები, ოღონდ ბრწყინვალე სახელმწიფოებრივი კარიერის ფარგლებში.

პუშკინის პეტერბურგელი მეგობრები მოელაპარაკნენ ვორონცოვს კიშინიოველი დევნილის შემდგომ ბედ-იღბალზე. სამხრეთის ახალმა უფროსმა თანხმობა განაცხადა, მიეღო პუშკინი თავისთან

შამსახურში, „რათა ეხსნა მისი ზნეობა და ნიჭისათვის მიეცა მოცალეობა და განვითარების საშუალება“.

პუშკინი გადაიყვანეს კიშინიოვიდან ოდესაში და მოლდავეთის კანონთა რედაქტორი ნოვოროსიისკის გენერალ-გუბერნატორის დიპლომატიურ კანცელარიაში გაამწესეს.

პუშკინის თანამშრომელი აღმოჩნდა ახალგაზრდა პოეტი ტუმანსკი. უკრაინელი ტუმანსკი პეტერბურგში სწავლობდა. აქვე დაიწყო ლიტერატურული მოღვაწეობა და დაუახლოვდა კრილოვს, გრიბოედოვს, რილეევს, ბესტუჟევს, დელვიგს. „რუსეთის სიტყვიერების მოყვარულთა თავისუფალი საზოგადოების“ წევრი ტუმანსკი იზიარებდა „არზამასელთა“ შეხედულებებს პოეზიაზე და დეკაბრისტების აზრებს რუსულ სახელმწიფო წყობილებაზე. განათლება მან პარიზში დაასრულა, სადაც კიუხელბეკერს დაუმეგობრდა. როგორც პოეტი, ტუმანსკი თავყანს სცემდა პუშკინს. ჯერ კიდევ 1823 წლის 10 მაისს რომიანკოს დაწერილი სატირის თაობაზე ტუმანსკი წერდა: „უგვანო და არაკეთილშობილური საქციელია. უხამსობაა, თავს ესხმოდე ადამიანებს, რომლებიც მეფისაგან შერისხულნი, მაგრამ სამშობლოსთვის სათაყვანონი არიან თავიანთი ნიჭითა და ავბედობით. მე ვლაპარაკობ სათაქილო გადაკრულ ნათქვამზე, რომელიც ალექსანდრე პუშკინზე დაწერილ სატირაშია მოცემული“. გასაკვირი არაა, რომ მალე „ბახჩისარაის შადრევნის“ ავტორმა ოდესელ პოეტს გააცნო თავისი ახალი ქმნილება.

2

ყირიმული პოემა პუშკინმა ჩინებული აკომპანემენტის ქვეშ დაამთავრა. 1805 წლიდან ოდესაში იტალიელი მომღერლები დგამდნენ აკომიკურ ოპერებს. პუშკინმა მოუსწრო პიზანელი ანტრეპრენიორის ბუონავოლიოს დასს და მოუსმინა მომღერალ ქალებს რიკორდის, ვიტალის და კატალანის. აქ იდგმებოდა მერკადანტეს „ელიზა და კლავდიო“, ჩიმაროზას „საიდუმლო ქორწინება“, კოჩიას „კლოტილდა“, პაერის „აგნესა“, მაგრამ ყველაზე უფრო ხშირად — ახალგაზრდა როსინის ოპერები, რომელთა ავტორსაც თავისი ნიჭით უკვე მოეჩადოებინა მთელი ევროპა. როსინის ოპერებიდან აქ მუდმივად იდგმებოდა „იტალიელი ქალი ალჟირში“, „სევილიელი დალაქი“, „ჩე-

ნერენტოლა“, „ქურდბაცაცა კაქაქი“, „მატილდა დე-შაბრანი“ და „სემირამიდა“. ეს იყო ახალი სტილი მუსიკაში, ცოცხალი, სხარტი, მზიარული და ნაზი, ბრწყინვალედ აღბეჭდილი პუშკინის მიერ „ონეგინის მოგზაურობაში“.

პოეტის თქმით, ამ ახალმა ხელოვნებამ სული განუახლა მას. „არსად არ დავდივარ, თეატრის გარდა“, — სწერდა ის თავის ძმას 1823 წლის 25 აგვისტოს.

ოპერით გატაცებული პუშკინი დაუახლოვდა ქალაქის თეატრის დირექტორს, „კომერციის მრჩეველს“ ივანე რიზნიჩს, წარმოშობით დაღმაციელს, რომელიც მსხვილ ვაჭრობასაც ეწეოდა ხმელთაშუა, შავი და აზოვის ზღვების ნავსადგურებში: გაჰქონდა ხორბალი და სამაგიეროდ შემოჰქონდა კოლონიების სსაქონელი, თურქული ხალიჩები და ვენის ფორტეპიანოები.

მალე რიზნიჩმა პუშკინი გააცნო თავის ახალგაზრდა ცოლს — ულამაზეს ავადმყოფ ქალს ამალიას. ამალია ფლორენციელი იყო, რუსეთში სულ რამდენიმე თვე ცხოვრობდა და რუსული ენა არ იცოდა.

ამ ქალმა პუშკინს შთააგონა უამრავი უკვდავი სატრფიალო სტროფები. პოეტის რომანიულ ბიოგრაფიაში ეს იყო უძლიერესი გრძნობა, რომელმაც პუშკინს „საშინელი გამოცდილება შესძინა“. თავდაპირველად ნაწილობრივ გამეორდა სამი წლის წინათ გურზუფში ელენა რაევსკაიასთან შეხვედრისას განცდილი შთაბეჭდილება — აღტაცება ახალგაზრდა განწირული არსების აღზნებული და ნაზი მშვენებით. მაგრამ ამჯერად მომაკვდინებელი სენი ავადმყოფს თვალდახელშუა უმოკლებდა დღეს, პუშკინის აღტაცება კი მატულობდა, ვიდრე არ იქცა ვნებად, რომელიც პოეტმა „მძიმედ“ განიცადა. ამ გრძნობით გამოწვეული სახელგანთქმული ლირიკული ჩივილი „თუ მაპატიებ მეშურნე ფიქრებს?“ მოწმობენ, რომ პუშკინმა პირველად იგემა სიყვარული არა როგორც ზეიმი და სიტკბოება, არამედ როგორც ტკივილი და ტანჯვა. თუმცა ბობოქარი, დაძაბული გრძნობა სწრაფადვე იფერფლებოდა: პუშკინის ვნება ისევე მალე ილეოდა, როგორც მისი სატრფოს დღეები. 1824 წლის გაზაფხულზე ამალია რიზნიჩი იტალიაში წავიდა და მალე გარდაიცვალა კიდევ.

ეს იყო ახალგაზრდა პუშკინის ერთადერთი გატაცება, რომელსაც

ტრაგიკული ელფერი დაჰკრავდა. ამ გრძნობამ დიდი ხნით დაუტოვა პოეტს მოგონება ერთ „მტანჯველ აჩრდილზე“ და დააწერინა სამგლოვიარო ლექსები, სადაც გამოკრთოდა „უცხოელი ქალის“ განაწამები სახე, უკვდავყოფილი გენიალურ რუსულ ელეგიებში.

8

პუშკინის „ახლებურად აღზრდა“ ვორონცოვს ინზოვისგან განსხვავებით ასე ესმოდა: გადასახლებული მელექსის დიდკაცური მფარველობა ზემოდან. მოპყრობის ასეთი ფორმა სრულიად მიუღებელი იყო პუშკინისათვის — თავი და თავი მისთვის ხომ დამოუკიდებლობა იყო. „მეცენატობა მოდიდან გამოვიდა ახლა, — იწერებოდა იგი ოდესიდან 1824 წლის 7 ივნისს, — არც ერთი ჩვენგანი არ ისურვებს განათლებული დიდკაცის სულგრძელ მფარველობას... დღევანდელი ჩვენი სიტყვიერება არის და უნდა იყოს კიდევ კეთილშობილურ-დამოუკიდებელი“.

მაგრამ უფროსის ეს ტენდენცია მაშინვე არ გამომქადავებულა და თავდაპირველად შენიღბული იყო წმინდა საქმიანი მოსაზრებებით. დიპლომატურ კანცელარიაში სამსახური მოითხოვდა სხვადასხვაგვარ ცნობებს — დიპლომატიკიდან, პალეოგრაფიიდან, პოლიტიკური ისტორიიდან და სხვ. პუშკინს შესაძლებლობა მიეცა ემუშავა თავისი უფროსის უმდიდრეს სამეცნიერო ბიბლიოთეკებში.

დიდად გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწეების მიერ თითქმის ასი წლის მანძილზე ნაგროვები ვორონცოვის ბიბლიოთეკა წარმოადგენდა გამოცემების, გრავიურებისა და ხელნაწერების უძვირფასეს კოლექციას მეცნიერებისა და ხელოვნების ყველა დარგში. კანცლერებისა და დიპლომატების ეს სამუშაო წიგნსაცავი განსაკუთრებით მდიდარი იყო პოლიტიკური თხზულებებით, კერძოდ დასავლეთისა და რუსეთის რევოლუციური მოძრაობის მასალებითა და გამოკვლევებით. ამ წიგნსაცავში დაცული მრავალი ფურცელი და მოწოდება XVIII საუკუნის საფრანგეთის რევოლუციის ეპოქიდან აქამდე უნიკალურ მასალად ითვლება; ხოლო რუსულ ჯანყსა და ამბოხებებზე აქ ინახებოდა დამსწრე-უცხოელების უიშვიათესი ჩვენებანი. პოლიტიკური ლიტერატურა დემოსთენეს სიტყვებიდან მოყოლებული

ვიდრე ბენჭამენ კონსტანის პამფლეტებამდე, მსოფლიო ისტორია ტაციტიდან დაწყებული კარამზინამდე, მსოფლიო პოეტების საუკეთესო გამოცემები; მონოგრაფიები ხუროთმოძღვრებზე და როსინის ოპერათა კლავირები, გრაფიურების კოლექცია და ხელნაწერების უმდიდრესი განყოფილება — ყველაფერი პუშკინის განკარგულებაში იყო და პოეტიც ბეჭითად მუშაობდა. ოდესაში ყოფნის პერიოდში ვორონოვის ბიბლიოთეკა დიდი მოვლენა იყო პუშკინის ცხოვრებაში და უდავოდ გააღრმავა მისი ცოდნა, გაანაყოფიერა შემოქმედებითი ზრახვები.

როგორც ყოველთვის, კითხვასთან ერთად პუშკინს აზრთა გაცხელებული გაცვლა-გამოცვლა ჰქონდა ნიჟიერსა და განათლებულ ადამიანებთან. ხშირად ასეთი საუბარი არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო პოეტისათვის, ვიდრე იმ შესანიშნავი წიგნების ფურცლები.

ერთ წელიწადში, პუშკინის ოდესაში ყოფნისას, პოლიტიკაში ბევრი მნიშვნელოვანი ამბები მოხდა, რის გამო მკვეთრად შეიცვალა რევოლუციური ბრძოლის სურათი დასავლეთში. ალექსანდრე პირველის ზეგავლენით 1823 წლის გაზაფხულზე საფრანგეთის არმიამ დაიკავა ამბოხებული მადრიდი. 7 ნოემბერს რიეგო სიკვდილით დასაჯეს, ხოლო ტახტზე ხელახლა აყვანილმა ფეჭდინანდ მეშვიდემ სახელმწიფოებრივი ტერორი დაამყარა. იტალიის საქმეებში ავსტრიის ჩარევას მალე მოჰყვა რევოლუციური წყობილების ლიკვიდაცია ნეაპოლსა და პიემონტში. რუსეთში არაკჩევეის რეჟიმმა თან მოიტანა ფნივერსიტეტისა და ბეჭდვითი სიტყვის დაწიოკება.

ახალგაზრდა თაობა მეტად გულგატეხილი დარჩა. რევოლუცია ყველგან დამარცხებული ჩანდა. „ახალშობილი თავისუფლება უეცრად დამუნჯდა ღონემიხდილი“, შეეძლო გაემეორებინა პუშკინს თავისი 1821 წელს დაწერილი ლექსები ბონაპარტეს სამხედრო აბსოლუტიზმით ჩახშობილი სახალხო თავისუფლების შესახებ. თავის ლექსში „თავისუფლების ეული მთესველი“ ის მხოლოდ საღად და გამჭირაბი თვალთ ადასტურებდა ბრძოლის მიმდინარე მომენტის უსასოობას, ბრძოლის დროებით ჩაცხრობას და ამასთან დაკავშირებით მებრძოლი ძალებისა და მისწრაფებების დაცემას. პოეტის შემოქმედებაში წამოიჭრა დიდი მასშტაბისა და ტრაგიკული სიმძაფრის თემა, რომელიც შემდეგში ღრმად განვითარდა, — ეს არის „უთანას-

წორო ბრძოლის“ თემა (თვით პოეტის გვიანდელი ფორმულით).

მაგრამ გონებამ ერთი წამითაც არ გაუწელა პუშკინს ახალგაზრდა, აჯანყებული. მომავლისაკენ თამამად მსრბოლი ევროპისადმი ერთგულების გრძნობა, რაც ასე მეტყველად იყო გამოსახული პოეტის ყრმობისდროინდელ პოლიტიკურ ლირიკაში. „რაც არ უნდა ეთქვათ შენთვის, — სწერდა იგი 1824 წელს ერთ-ერთ თავის მეგობარს, — არ უნდა დაგეჭვებინა, რომ გულში ოდესმე ავს გავივლებდი აღორძინებული ხალხის კეთილშობილი მისწრაფებებისადმი“.

4

ოდესის საზოგადოებაში პუშკინისათვის გამორჩეული იყო მეფისნაცვლის მეუღლე ელისაბედ ვორონცოვა; როგორც ჩანს, ვორონცოვაც ცხოველ ინტერესს იჩენდა სახელმწიფოებრივი დევნილი პოეტისადმი. ხალისიანს, ნიჭიერსა და კულტურულ ქალს უყვარდა ხელოვნება — მუსიკა, ფერწერა, თეატრი, პოეზია.

გადმოცემით, პუშკინის ლექსების მთელი ციკლი ამ ქალის სახესთანაა დაკავშირებული. ესენია: „დამწეარი ბარათი“, „თილისმა“, „ანგელოზი“, „ყველაფერი მსხვერპლად შენს ხსოვნას“, „უკანასკნელად შენი საყვარელი სახე“, „ავდრიანი დღე ჩაქრა“, „დიდების წყურვილი“, „პროზერპინა“, მასვე ეხება ლექსის „ზღვას“ სტრიქონები:

და შერკინული ძლიერი ვნებით
ისევე ნაპირის ამარა დავრჩი*.

სამხრეთ-დასავლეთელი მაგნატის ქსავერი ბრანიცკის ასული ვორონცოვა ხალისით ღებულობდა თავის სახლში ოდესის პოლონური საზოგადოების მრავალრიცხოვან წარმომადგენლებს. პოტოცკები, რევეუსკები, პონიატოვსკები, სობანსკები და განსკები ოდესას თავის ქალაქად თვლიდნენ.

პუშკინის პოეზიაში ჟღერას იწყებს ახალი თემა, რომელიც შემდეგში ღრმავდება და საბრძოლო მნიშვნელობასაც კი ღებულობს. ეს იყო რუსეთისა და პოლონეთის ურთიერთდამოკიდებულების სა-

* თარგმანი პ. იაწვილისა.

კითხი. სწორედ ოდესაში დაიწერა ლექსი ოლიზარისადმი, რომელსაც პუშკინი ჯერ კიდევ 1821 წელს ხვდებოდა კიევისა და კიშინიოვში. მას აქეთ მარია რაევსკაიას უიმედო მოტრფიალე პოლონელმა პოეტმა გადაიტანა დრამატული რომანი. ქალის მამამ ქორწინებისათვის გადაულახავ ზღუდელ მიიჩნია სარწმუნოებისა და ეროვნების სხვადასხვაობა.

ოლიზარსა და მის უიმედო ტრფიალს პუშკინმა მიუძღვნა ლექსი. პოეტი ამ ლექსში აღნიშნავს ორი სლავური ეროვნების ისტორიულ გათიშულობას, გაკვრით ახსენებს კრემლსაც, „კოსტიუშკოს აღმების“ დამარცხებასაც და ხელოვნებაში პპოევებს შემარიგებელ საწყისებს; „მაგრამ მშვენიერი პოეზიის ხმა მოქიშპე გულებს დამეგობრებს“.

პუშკინის მიერ მეგობრულ საუბარში გამოთქმულ აზრებს ოლიზარმა უპასუხა „მძლავრი ჩრდილოეთის პოეტისადმი“ მიძღვნილი მშვენიერი ლექსით. ოლიზარი აღტაცებული იყო პუშკინის ნიჭის „მზიური ბრწყინვალებით“, პოემა „ყაჩაღი ძმების“ სიღრმით და მოგონებდა პოეტს, რომ „გენიოსის ნაპერწკალი ხალხებს ააღორძინებს და სახეს უცვლის საუკუნეებს“.

1816 წლის იანვარში პოეტმა ოდესაში სტუმრად მყოფი ლიპრანდისაგან გაიგო, ბენდერში ცხოვრობს გლეხი ნიკოლა ისკრა, რომელსაც კარლოს XII ახსოვსო. პუშკინმა გადაწყვიტა, ამ 135 წლის მოხუცის დახმარებით ეპოვა მაზეპას საფლავის კვალი.

1816 წლის „ბესარაბიის ოლქის აღწერა“ იუწყებოდა: „სოფელ ვარნიცის ახლოს, ბენდერიდან სამი ვერსის დაშორებით, დნესტრის ნაპირზე დღემდე შეიმჩნევა კარლოს XII ბანაკისა თუ ქალაქის კვალი. ეს არის პარალელურად და პირდაპირ განლაგებული საკმაოდ ღრმა ორმოები. შეიძლება გავარჩიოთ აგრეთვე სათოფურები, მიწაყრილი, რომელიც ქალაქს გარშემო ერტყა, სასახლისა და თოფისწამლის საწყობის ნანგრევებიც“.

ისტორიული ადგილები ყოველთვის იზიდავდა პუშკინს და პატრიოტულ სტროფებს შთააგონებდა მას.

მაღე პოეტი ლიპრანდის თანხლებით ეწვია დნესტრს.

„ჩვენ გავემგზავრეთ ყოფილი ვარნიცის ადგილზე, — ამბობს ლიპრანდი თავის მოგონებებში, — და თან წავიღეთ ნორდბერგისა

და მოტრეის მეორე ტომი, რომელსაც დართული ჰქონდა ბანაკისა და სანგრების გეგმები, ვარნიცის სიმაგრის შენობების ფასადები და კიდევ კარლოს XII რამდენიმე სურათი. ამ ველზე მდებარე ზოგიერთი უსწორმასწორო ადგილი შეესაბამებოდა ამ ადგილებს, სადაც ბასტიონები მდებარეობდნენ წინათ“.

მაგრამ 1824 წელს პოეტს სხვა მხატვრული საზრუნავი ჰქონდა, სხვა სახეები დაუფლებოდნენ მის შემოქმედებით ფიქრებს. ლიპრანდის ცნობით, „პუშკინს უნდოდა გაეგო რამე ისკრასაგან მაზეპაზე. ისკრამ კი არათუ ვერ უჩვენა პუშკინს მისთვის საინტერესო საფლავი ან ადგილი, არამედ განაცხადა, ასეთი სახელი არც გამიგიაო. პუშკინი არ ეშვებოდა, უხსნიდა, მაზეპა მართლმორწმუნე კაზაკთა გენერალი იყო და არა ბუსურმანი, როგორც შევლებიო, მაგრამ ყველაფერი ამოა იყო“.

პუშკინი ნაღვლიანად აღნიშნავდა თავისი 1824 წლის არქეოლოგიური ძიების უშედეგობას. მაგრამ სამეცნიერო ექსპედიციას მაინც არ ჩაუვლია უნაყოფოდ: თუ ონეგინის აკვანი ყირიმი იყო, ბენდერში „პოლტავა“ იშვა.

5

ამ დროისათვის სავსებით ჩამოყალიბდა ვორონცოვის შეხედულება პუშკინზე: „მეცენატობის“ ადრინდელი სურვილის კვალიც კი გაქრა. დეკაბრისტ ს. ვოლკონსკის თქმით, ძალაუფლების მოყვარულ ვორონცოვს „ნოვოროსიაში ოსტ-ინდოეთის გენერალ-გუბერნატორად მოჰქონდა თავი“. უმდიდრესმა ბატონკაცმა და წარჩინებულმა ადმინისტრატორმა მალე იგრძნო, რომ მისი კანცელარიის ახალი მოხელე მოწინააღმდეგე ბანაკის წარმომადგენელი იყო. ვორონცოვისთვის პუშკინი წარმომადგენდა ვულგარულ უაზნოს, რომელიც ბრბოსთვის წერდა და საშიში პოლიტიკური აგიტატორიც ჩანდა განსაკუთრებით ნოვოროსიის დაძაბულ ვითარებაში. „მე არ მიყვარს მისი ქცევა და მაინცაღამაინც არც მისი ნიჭის მოთაყვანე ვარ“, — სწერდა ვორონცოვი 1824 წლის 6 მარტს მეორე არმიის შტაბის უფროსს პ. კისელევს. „ის მარტოოდენ უღონო მიმბაძველია ნაკლებსათაყვანო მაგალითისა (ლორდ ბაირონისა)“ — ატყობინებდა ორი კვირის შემდეგ ვორონცოვი თავის აზრს პუშკინზე გრაფ ნესელრო-

დეს. ბრიტანეთის არისტოკრატთა წრეში, სადაც ვორონცოვს ნათესავეებიც ჰყავდა, ბაირონის პოეზია და პიროვნება უღრმეს აღშფოთებას იწვევდა. მათთვის ბაირონი იყო უზნეო მემამბოხე, პარლამენტში აჯანყებულ ფეიქართა მოსარჩლე. რომელიც პამფლეტებით საღვთო კავშირის გვირგვინოსან დამფუძნებელთ ამასხარავებდა.

ვორონცოვი მაკიაველის თაყვანისმცემელი იყო. მას ბიბლიოთეკაში ამ ავტორის მრავალრიცხოვანი გამოცემები ჰქონდა. მოწინააღმდეგესთან ბრძოლაში ვორონცოვი დასაშვებად თვლიდა ყველანაირ ხერხს. როდესაც პუშკინის ოდესიდან გასახლება განიზრახა, 1824 წლის მარტში მან ოფიციალურად მიმართა ნესელროდეს: ეს მოხელე რომელიმე სხვა გუბერნიაში გადაიყვანეთ, ვინაიდან მისთვის სამხრეთში გავრცელებული „ახირებული და სახიფათო იდეები საზიანო იქნებაო“. 2 მაისს ვორონცოვმა ისევ სთხოვა ნესელროდეს, „თავიდან მომავლად პუშკინი“, სამხრეთის გუბერნიებში „რუსეთის მთავრობისათვის საეჭვო“ ბერძენ მემამბოხეთა ლტოლვის გამო.

ვორონცოვის ასეთი დამოკიდებულება არ შეიძლებოდა შეუმჩნეველი დარჩენოდა პუშკინს. გაჩაღდა ნამდვილი პოლიტიკური ბრძოლა. პოეტს ესმოდა, მის წინააღმდეგ ფარული ბრძოლა ჩაღდება და ამ ბრძოლას თავისი ერთადერთი იარაღით — კალმით უპასუხებდა.

ჯერ კიდევ 1823 წლის ოქტომბერში ტულჩინში ჯარების დათვალიერებაზე ალექსანდრე პირველმა თავის ამალას აუწყა; ეს წუთია რიეგოს დაჭერის დეპეშა მივიღეთ. საერთო ღუმილში გაისმა ვორონცოვის ხმა: „რა კარგი ამბავია, მეფეო!“ ამ მლიქვნელურმა რეპლიკამ მეტისმეტად შეარყია საზოგადოებრივი რეპუტაცია ნოვოროსიის გუბერნატორისა, სულ ახლახან რომ თავს იწონებდა ლიბერალიზმით. პუშკინმა ეს შემთხვევა გაიხსენა და თავისი მოკლე პოლიტიკური პამფლეტის სიუჟეტად აქცია („ერთხელ უთხრეს მეფეს...“).

ჩვეულებრივ პუშკინი არ მალავდა პოლიტიკურ ეპიგრამებს და გასაკვირი არაა, რომ ახალი პამფლეტი მალე თვით ვორონცოვმა იცოდა (როგორც ალბათ ცნობილი ეპიგრამის „ნახევრად მილორდი, ნახევრად ვაჰარი“-ს მსგავსია სხვა ანალოგიური ნაწერებიც). ნოვოროსიის „პროკონსულის“ დამახასიათებელი თვისება იყო განზრახ-

ვებისა და მოქმედების რთული შენიღბვა. ახლაც მან სამაგიეროდ არტყმით უპასუხა პოეტს: არ დაელოდა პეტერბურგის პასუხს და საკუთარი უფლების ძალით შეეცადა, ოდესიდან გაეძევებინა თავხედი სატარიკოსი.

1824 წლის 22 მაისს პუშკინმა მიიღო ვორონცოვის ხელმოწერილი მიმართვა, სადაც პოეტს წინადადება ეძლეოდა ოლქებში წასულიყო, შემოწმებინა ხერსონის გუბერნიაში გამოჩენილი კალიის რაოდენობა და აგრეთვე რა ღონისძიებები ტარდებოდა კალიის გასანადგურებლად.

პოეტმა ეს განკარგულება მიიღო როგორც შეურაცხყოფელი გამოწვევა. მისთვის სავსებით ნათელი იყო ფარული მიზეზები, რომლებითაც ვორონცოვი ხელმძღვანელობდა. პუშკინი თავს ყოველთვის მხოლოდ ნომინალურ მოხელედ თვლიდა. ამის უფლებას პოეტს აძლევდა გამუდმებული და შეუპოვარი შემოქმედებითი შრომა. „პოეტებად ცოტანი იზადებიან და პოეზია მათი განსაკუთრებული გატაცებაა. — წერდა იგი შემდეგში. — ეს გატაცება მოიცავს და ჩანთქავს მათი ცხოვრების მთელ შთაბეჭდილებებსა და ძალ-ღონეს...“

პუშკინი შეეცადა, ოფიციალურად დაეღწია თავი დავალებისაგან. მან წერილობით მიმართა ვორონცოვის კანცელარიის უფროსს ა. კაზნაჩიევს, ეს უკანასკნელი შეეცადა, დახმარებოდა პოეტს. პუშკინი და ვორონცოვი შელაპარაკდნენ, პოეტმა ნათლად დაინახა, რომ იძულებული იყო, ბედს დამორჩილებოდა. მეორე დღესვე იგი ოდესიდან გუბერნიაში წავიდა.

მაგრამ შინაგანი პროტესტის გრძნობა ოდნავადაც არ შენელებია: დავალება ფაქტიურად შეუსრულებელი დარჩა. პუშკინმა ელვის სისწრაფით მოიარა ხერსონისა და ელიზავეტგრადის მიდამოები, სულ ოთხი-ხუთიოდე დღე მოანდომა სამაზრო დაწესებულებებში ცნობების შეკრებას და კალიით დაზარალებული ადგილების დათვალიერებას. ალექსანდრიამდე, როგორც ჩანს, არც მისულა და 28 მაისს უკვე ოდესაში იყო.

აღარ გავიგეორებთ გავრცელებულ ანეკდოტს ლექსზე: „მიფრინავდა კალია...“, რომელიც თითქოს ვორონცოვს წარუდგინა პუშკინმა. სინამდვილეში პოეტმა ვორონცოვს გადასცა უფრო მნიშვნელო-

ვანი დოკუმენტი — თხოვნა „მეფის სახელზე“ სამსახურიდან გადადგომის შესახებ.

1 იენისს პუშკინი ოდესის ფრანგული გაზეთის პატარა ფურცელს ათვალიერებდა და მოულოდნელი ამბებისაგან სახტად დარჩა: იუწყებოდნენ დიდი პოეტის გარდაცვალებას. პოლიტიკური ქრონიკის განყოფილებაში პირველ ადგილზე მოეთავსებინათ 14 მაისის ცნობა ლონდონიდან: „ლორდი ბაირონის სიკვდილით ინგლისი კარგავს თავის ერთ-ერთ შესანიშნავ მწერალს. იგი გარდაიცვალა 10 დღის ავადმყოფობის შემდეგ 18 აპრილს მისოლონგში ანთების შედეგად“.

ამას მოსდევდა საბერძნეთის დროებითი მთავრობის პროკლამაციის სრული ტექსტი ეროვნული გლოვისა და უღრმესი სახალხო მწუხარების შესახებ იმ ადამიანის ცხედრის წინაშე, რომელმაც ბერძნებთან ერთად გაიზიარა თავისუფლებისათვის ბრძოლის საშიშროება.

პუშკინმა ბაირონის სიკვდილის თარიღი თავისი სამუშაო რეეზელის ყდაზე ჩაიწერა. მეგობრები მოელოდნენ პოეტი გამოეხმაურებოდა ამ ამბავს, რომელმაც მთელი ევროპა ააღელვა, ვიაზემსკი გამუდმებით მოუწოდებდა პუშკინს, ბაირონის საფლავს უნდა უმღერო.

ამასვე ნთხოვდა პუშკინს ოდესაში დასასვენებლად ბავშვებიანად ჩამოსული ვიაზემსკის მეუღლე. სამხრეთში ყოფნის მიწურულს პოეტი უკვე აღარ გრძნობდა სულიერ მარტოობას ამ მზიარული და გონებაბახვილობით გამორჩეული, ჰევიანი და გულთბილი ქალის წყალობით. პუშკინი გულახდილად უამბობდა ვიაზემსკიას: „ყველა თავის დარდსა და ხეაშიადს“, დასეირნობდა მასთან ერთად სანაპიროზე, უკითხავდა ჯერ დაუბეჭდავ „ონეგინს“, დაჰყვებოდა თეატრში.

ლანჟერონის აგარაკიდან, სადაც ვიაზემსკაია იდგა, იტალიურ ოპერაში „ვენეციურად“ მიდიოდნენ ხოლმე — ზღვით. პატარა ნიჩბიანი კარკაპით ლანჟერონის სანაპიროდან მიცურავდნენ საკაბოტაჟო ნავსადგურის საბიჭვლებისაგან. აქედან უკვე მოჩანდა გორაკზე მდგარი თეატრის კოლონადა.

ვერა ვიაზემსკაია ოდესაში დაუმეგობრდა თავადის მეუღლეს

ს. ვოლკონსკაიას და მის ასულს ალინას, რომელსაც აღტაცებაში მოჰყავდა პუშკინი. დედასთან სტუმრად ჩამოდიოდა ახალგაზრდა გენერალი სერგეი ვოლკონსკი. ვოლკონსკისა და პუშკინს ბევრი საერთო ნაცნობ-მეგობრები ჰყავდათ: რაევსკები, ორლოვები, დავიდოვები, პესტელი. ახალგაზრდა გენერალი ღრმა მოწიწებით ეთაყუა-ნებოდა მარია რაევსკაიას.

ეს იყო სერიოზული და საინტერესო თანამოსაუბრე, რომელსაც მთელი ევროპა შემოევლო. ვოლკონსკი განთქმული იყო იმით, რომ თამამად გამოთქვამდა თავის აზრებს. როდესაც 1812 წელს ალექსანდრე პირველი შეეკითხა მას, აზნაურობაში სამამულო ომთან დაკავშირებით რა განწყობილებააო, ვოლკონსკიმ უყოყმანოდ მიუგო: „მეფეო! მრცხვენია, რომ მათ წრეს ვეკუთვნი, სიტყვით ბევრი ითქვა და საქმით არა გაკეთდა რა!“ არმიისა და ხალხის აღტყინება კი ახალგაზრდა ოფიცერმა აღტაცებით აღწინა. ყოველივე ეს პუშკინს გულწრფელი სიმპათიით განაწყობდა მოწინავე სამხედრო პირისადმი, რომელიც იმ დროს „სამხრეთის საზოგადოების“ ერთ-ერთი მეტად თვალსაჩინო მოღვაწე იყო.

6

29 ივლისს პუშკინი საჩქაროდ გამოიძახეს ოდესის ქალაქის თავთან, გურიევთან. პოეტი პირადად იცნობდა გურიევს სამსახურიდანაც და ვორონცოვების ოჯახიდანაც. ამჯერად პოეტს მეტისმეტად ცივად და მკაცრი ოფიციალობით შეხედნენ. პუშკინს წარუდგინეს „ღვთისმგმობი“ ამონაწერი მისი წერილიდან, სადაც პოეტი თავის თავს წმინდა ათეიზმის მომხრედ აღიარებდა. გადაწყვეტილი იყო, პოეტი დაუყოვნებლივ გადაესახლებინათ მშობლების მამულში, სადაც მას ადგილობრივი ხელისუფლების მეთვალყურეობის ქვეშ უნდა ეცნოვრა.

სრულდებოდა პუშკინის ბიოგრაფიის ერთ-ერთი მეტად მნიშვნელოვანი პერიოდი, — პოეტის ხეტიალი სამხრეთ რუსეთში. ოდესაში გატარებული წელიწადი განსაკუთრებით მდიდარი გამოდგა განცდებით, ეს იყო მთელი ეტაპი პოეტის პირად ცხოვრებაში, აქ დაღუღდა პოეტის მკათიო და სალი შეხედულება ცხოვრებაზე, აღამიანებზე,

მოკლებული რომანტიკულ ილუზიებსა და ჭაბუკურ გატაცებებს. მეოცნებისაგან მოაზროვნე დადგა. მხიარული და მახილი სატირა მწარე და მრისხანე სატირამ შეცვალა.

ეს იყო დაძაბული ძიებისა და გადამწყვეტი დასკვნების წელიწადი. ოდესაში გატარებული წლის განცდებმა მოგვცა: „დამწვარი ბარათი“, „ჩაქრა ავდრიანი დღე“, „ცისფერი ცის ქვეშ“, „სამშობლოს შორეული ნაპირებისათვის“. პოეტის ლექსიკონი გამდიდრდა ოდესის ქუჩის, პორტის, ყავახანის, ოპერის პარტერის განსაკუთრებული კილოკავებით.

ივლისში ოდესიდან გათენებისას უნდა გასულიყვნენ, ვიდრე ჩამოცხებოდა. ამიტომ პოეტი ქალაქს წინაღლით უნდა გამომშვიდობებოდა. ოდესის საზოგადოება გაფანტული იყო: ვინ ყირიმში, ვინ კიდე ზღვისპირა ხუტორებში.

მაგრამ დარჩა საყვარელი თეატრი, ამდენი სიამოვნება რომ მიანიჭა პოეტს. 30 ივლისს მიდიოდა როსინის ოპერა-ბუფი „თურქი იტალიაში“. გამოსათხოვარ მისალმებად შემოესმა პუშკინს განთქმული კავატინები და სახელმოხვეჭილი დუეტები, ასე რომ ხიბლავდნენ პოეტს „ოქროს ნაპერწყლებით“.

კიდევ ერთ მეგობართან გამოსათხოვრად გაუწია გულმა პოეტს: უკანასკნელად ჩაირბინა მან ნაპირის ციკაბო კალთიდან ზღვისკენ. საკარანტინო მიწაყრილიდან მარჯვნივ, როგორც ყოველთვის ივლისის მიწურულს, „ამაყი მშვენებით“ გაბრწყინებული წყნარი უსასრულო ზღვის სივრცე გადაშლილიყო. ზედ ნაპირთან უკანასკნელად გაისმა წყლის წყნარი ფშვინვა. მასთან, ამ ერთგულ და უძლეველ მეგობართან, იყო დაკავშირებული წარმოდგენა „თავისუფლებისაგან დატირებულ“ განრისხებულ პოეტზე, რომელმაც ოკეანეს უმღერა. ადგილობრივ გაზეთში ის იყო მოეთავსებინათ ლონდონიდან მიღებული ცნობა ბაირონის დაკრძალვის შესახებ: გამათავისუფლებელ ომში გმირულად დაღუპული პოეტის თავახდილ კუბოსთან ჯორჯ-სტრიტზე უთვალავი ხალხი შეიყარაო.

ოდეს მოვიდა თავისუფლება,
ამაყად შეხვდა სიკვდილს უღმობელს.

— თქვა მალე პუშკინმა დიდებულ ნეკროლოგში. დაუოკებელი პროტესტისა და თავისუფლებისათვის ბრძოლის ამ დიად ანდერძს ახლა ტკივილით გრძნობდა მრავალი წლის დევნილი, რომელიც მხოლოდ გადასახლების ადგილებს იცვლიდა და თავის მეგობარს — სამხრეთის ზღვას — სევდით, ალერსითა და იმედით ტოჭებდა:

ნშვიდობით, ჩემო ლალო სტიქიაჲ!

მსოფლიო ცხოვრების ამ განუსაზღვრელ თავისუფლებას უპირისპირდებოდა პირადი ბედ-იბბლის უღმობელი ტვირთი. ხუთშაბათს, 1824 წლის 31 ივლისს კოლეგიის მდივანი პუშკინი ოდესიდან ჩრდილოეთისაკენ გაემგზავრა გენერალ გურიევის მარშრუტით; პოეტი გზაში არსად არ უნდა გაჩერებულიყო და ფსკოვში ჩასვლისთანავე დაუყოვნებლივ გამოცხადებულიყო იქაურ სამოქალაქო გუბერნატორ ბარონ ფონ ადერკასთან.

VII

რომანტიკული ციკლი

1

უფროსი დებორავესკები გატაცებული იყვნენ ახალი პოეტით — ბაირონით. რუსეთში აქა-იქ თუ იცნობდნენ მას. მაგრამ ვიაზემსკი უკვე 1819 წელს სწერდა ვარშავიდან პეტერბურგელ მეგობარს: „ეს რა კლდეა, პოეზიის რა ზღვა გადმოსჩქეფს ამ კლდიდან!“

„რუსლანზე“ მუშაობით გართული პუშკინი 1820 წლის ზამთარში ჭერ კიდეც არ იცნობდა კარგად ინგლისელ პოეტს. მაგრამ აგვისტოში თავისი ახალი მეგობრის წრეში მან წაიკითხა „კორსარი“, „ლარა“, „გიაური“, „ჩაილდ ჰაროლდი“. პუშკინის წინაშე გადაიშალა ახალი გზა. ბოლომდე დიდი მღელვარებით იგონებდა პოეტი მსოფლიო პოეზიის შემობრუნების ამ მომენტს, როდესაც ვაისმა „ბაირონის, ახალი საუცხოო ქნარის, ხმა“...

მეამბოხე შემოქმედების მძლავრმა ტალღამ გაიტაცა პუშკინი. მან ახალ თემებს, ახალ პოეტიკას მიმართა, სხვაგმირებს დაუწყო ძებნა;

რევოლუციური რომანტიზმის საბრძოლო პოზიციებიდან მთელი პოლიტიკური თანამედროვეობა გადააფასა.

1825 წლის გაზაფხულზე ოდესიდან დაბრუნებულმა პუშკინმა სვიატოგორსკში თავისებური ლიტერატურული ალაპი გადაიხადა. „დღეს ბაირონის გარდაცვალების დღეა, — სწერდა ის 7 აპრილს ვი-აზემსკის. — წუხელ საღამოს შეეუკვეთე მისი სულის მოსახსენიებელი წირვა. მღვდელი გაოცებული დარჩა ჩემი ღვთისმოსაობით და სეფისკვეერი მომაწოდა მონა ღვთისა ბოიარის გიორგის სულის მოსახსენებლად. სეფისკვეერს შენ გიგზავნი“. მღვდელი ლარივონი ვორონიჩის ეკლესიის ეზოში გაიძახოდა მსოფლიო პოეტის სახელს, ხოლო ოპოჩეცელი გლეხი ქალები იმ გაზაფხულის დილას „დონ-ჟუანი-სა“ და „კაენის“ ავტორს მოიხსენიებდნენ.

სვიატოგორსკის მოძღვრის გაოცება გასაგებია. „ღვთიურ“ საკითხებში ის ვერაფრით ვერ მორიგებოდა „მიხაილოვსკოეს ბატონს“, რომელსაც ხშირად ესტუმრებოდა ხოლმე. როგორც ჩანს, პუშკინს პინტერესებდა მღვდლის ეს დამახასიათებელი ხალხური ტიპი — ლაზ-დანდარა, მხიარული და ღვინის მოყვარული, მახლობელთა თქმით, ეს მღვდელი „სულ უბრალო ადამიანი იყო, მაგრამ გამჭრიახი ჭკუ-ისა, ზედმიწევნით კარგად იცოდა გლეხური ცხოვრება, ყველანაირი გლეხური ანდაზა და ნაკვეთი“.

მიხაილოვსკოეში გადასახლებული პოეტი¹ ინახულა უახლოესმა მეგობარმა პუშჩინმა. აპრილში რამდენიმე დღით ჩამოვიდა დელვიგი. პუშჩინს პუშკინი უმთავრესად პოლიტიკაზე, საიდუმლო საზოგადო-ებებზე, ვორონცოვსა და გრიბოედოვზე ესაუბრებოდა, დელვიგს კი — პოეზიაზე. სწორედ იმხანად პუშკინი გამოსაცემად ამზადებდა თავისი ლირიკის პირველ კრებულს. ძნელი იყო დელვიგზე უკეთესი მრჩეველის პოვნა.

მეგობრებმა გადაიკითხეს ძველი და უახლესი პოეზიის ტექსტები, კამათობდნენ დერჟავინზე და კითხულობდნენ მის ლექსებს, ბევრს საუბრობდნენ რილეევზე (მანამდე ცოტა ხნით პუშკინმა მიიღო „ვო-ინაროვსკი“ და „ფიქრები“). ახლად გამოსულ „პოლიარნაია ზვეზდა-ში“ რილევის „ნალივაიკოს“ ნაწყვეტი დაებეჭდათ, რომლითაც აღ-ტაცებული იყო დელვიგი. ეს ლექსი პუშკინსაც ძალიან მოეწონა. პოეტმა მეგობარს წაუტკითხა თავისი ახალი ნაწარმოებები: „ონეგი-

ჩის“ პირველი თავები და რამდენიმე სცენა „ბორის გოდუნოვიდან“.

მიხაილოვსკოეს ძველი, კარელიის არყის ხის ბილიარდი ცოტა ხნით ავიწყებდა მეგობრებს ლიტერატურულ საუბარს. საღამოებს ტრიგორსკოეში ატარებდნენ, სადაც დელვიგმა ოქროსვარაყიან, ტარსიკონის ყდაში ჩასმულ ალბომში თავისი ლექსი „სუფრული სიმღერა“ ჩაწერა და კიდევ უფრო გაამდიდრა ოსიპოვას ავტოგრაფების კოლექციით. ანა ვულფის რვეულშიც გაჩნდა პოეტის ლირიკული სტანსები. დელვიგი და მისი ლექსები მოეწონათ ტრიგორსკოელ განდეგილებს.

ასე გადიოდა მიხაილოვსკოეს პატიმრობის პირველი თვეები. თავის „მიყრუებულ-მივიწყებულ“ სოფელში გადაგდებული პუშკინი დაუღალავად მუშაობდა „ევგენი ონეგინზე“, „ბოშებზე“, „ბორის გოდუნოვზე“. შემოქმედებითი ნებისყოფა სძლევდა გულისწყრომასა და სასოწარკვეთილებას. „პოეზიამ მიხსნა“ — იგონებდა იგი. ათი წლის შემდეგ, — და მე აღვსდექი“.

2

ძიძა პოეტს მრავალ ზღაპარს უამბობდა.

პუშკინი ალტაცებაში მოჰყავდა ასეთ ზეპირ „პოემებს“, იმახსოვრებდა მათ, რომ შემდეგ იამბიკური ლექსით გადმოეცა. ასე შეიქმნა რუსული ზღაპრების სახელგანთქმული კრებული: „ზღვის პირას მწვანე მუხა შრილებს“, დაბეჭდილი 1828 წელს „რუსლან და ლუდმილას“ პროლოგად.

ლეგენდებისა და სიმღერების გარდა, ძიძა პოეტს ართობდა თქმულებებით „ძველთაძველ ბატონებზე“ (როგორც პოეტი იაზიკოვი გადმოგვცემს). მიხაილოვსკოეში პუშკინი შეუდგა მასალების შეკრებას თავის წინაპარ ჰანიბალზე, რომ ეს არაჩვეულებრივი სახე ისტორიულ რომანში აესახა. მეფის არაპის ბიოგრაფისთვის მეტად ძვირფასი იყო არაპის ყმა ქალის ნაამბობი.

მიხაილოვსკოეს განდეგილს უყვარდა იმ სავაქრო თავყრილობებსა და ხალხურ დღესასწაულებზე ყოფნა, რომელნიც ჩვეულებრივ ზაფხულის დამდეგს იმართებოდა. პოეტი მონასტერში ძველი სლავური წარწერით შემკულ აღმოსავლეთ კარიბჭედან შედიოდა. ფართო ეზოში ორმწკრივად იდგა სავაქრო დახლები, იქვე იყო გაშლილი

დროებითი ბალაგანები: ბალაგანებს იქით კი მონასტრის მიწდორზე ფორნები დაეყენებინათ. ტრიალებდა ჭრელად მოხატული კარუსელი, ფრენდნენ საქანელები, იქვე კრივიც გაეჩაღებინათ.

მონასტრის ეზო აჭრელებული იყო ადგილობრივი გლეხური საქონლით. ხისა და თიხის მოხატული ჭურჭელი, მოქარგული პირსახოცები, სათამაშო ტაიქები და ჩიტები, ჩითი, ტილო, აბრეშუმი, კუპარი, ნაწრობი ნამგლები — ეს ყველაფერი ლამაზად ელაგა მონასტრის ვრცელ გალავანში. სოფლის ახალგაზრდობა სადღესასწაულოდ მორთულ-მოკაზმული მოდიოდა და ბევრი ქალიშვილი აქედან უკვე პატარძლად ბრუნდებოდა. თუმცა კი მათ არჩევანზე ბატონს უნდა მიეცა დასტური.

ბაზრობის მეორე ბოლოში გაისმოდა გაბმული და სევდიანი სასულიერო ლექსები ლაზარეზე, „განკითხვის დღეზე“, მთავარანგელოზ მიხეილზე, ღვთის კაც ალექსიზე. მონასტრის დასავლეთ კარიბჭესთან, რომელიც დაბა ტობოლენეცს გაჰყურებდა, იკრიბებოდნენ მწირები, მათხოვრები, უსინათლონი და მოხეტიალე მომღერლები. ღვთისმლოცველები მიდიოდნენ ყავარჩიან, კვერთხიან და ტანსაცმელშემოფლეთილ კუზიანებთან და მოხუცებთან. გლეხები და გლეხის ქალები ხანდახან თვალცრემლიანები ისმენდნენ სევდიან სიმღერებს.

პუშკინს უყვარდა მომღერალთა ჯგუფთან ჯდომა: პოეტი გულდასმით ისმენდა მათ სიტყვებსა და კილოს, იმახსოვრებდა ძარღვიან თქმულებებს. ხალხური გადმოცემები უშიშარ მემამბოხეებზე, რომლებმაც წყალუხვი დონის ნაპირებზე მოხიბლეს პუშკინი, ახლა წყნარი სოროტის ნაპირზე შემოესმა პოეტს. მიხაილოვსკოეს მიდამოებში ჩაიწერა პუშკინმა ნოვგოროდისა და ფსკოვის გუბერნიებში გავრცელებული სიმღერები სტეფანე რაზინზე.

ძველთაძველი ვეჩეს მმართველობის ადგილებში შემორჩენილმა თქმულებებმა კაზაკთა თავისუფლებაზე აუფორიაქა პუშკინს დიდხნის წინანდელი განზრახვები. იგი 1820 წლის შთაბეჭდილებებს მიუბრუნდა და ხელახლა მოჰკიდა ხელი პოემას სტეფანე რაზინზე (როგორც 1826 წელს მიხაილოვსკოეში ნამყოფი ნ. იაზიკოვი იუწყებოდა).

როგორც ვხედავთ, სტეფანე რაზინის სახე უკვე მონუმენტურ

ეპიკურ ფიგურად დადგოდა. ხალხური ბელადის პიროვნებაში პუშკინმა იგრძნო გასაოცარი შეხამება ვაჟკაცობისა, კოლორიტულობისა და ტრაგიზმისა, რომელთაგანაც უნდა შექმნილიყო უკვდავი გმირული სიმღერა, ანთებული უმაღლესი სოციალური სამართლიანობისათვის ბრძოლის იდეით. პუშკინი მუდამ აფასებდა მშობლიურ ისტორიაში „გოლაათთა აჩრდილებს“ და, როგორც ჩანს, ამ მძლეთა ფაღანგას აკუთვნებდა ოფიციალური რუსეთის მიერ ლაფდასხმულ „ბოროტმოქმედსა“, რომელსაც თვითონ რუსეთის ისტორიის ყველაზე პოეტურ სახედ სთვლიდა.

ეპიკური პოემის გმირი ნაპოვნი იყო. მაგრამ დიდი ჩანაფიქრიდან დარჩა მხოლოდ სამი ბალადა რაზინზე, სადაც ხალხური სიმღერების მსგავსად გაპოეტურებულია რაზინის პიროვნება და ბედ-იღბალი, დიდი ბუნება, გულუხვობა, ჭკუა და ვაჟკაცობა.

სვიატოგორსკის ბაზრობებმა პოეტს გააცნო სხვადასხვა ხალხური ტიპები. პროვინციელი ვაჟრები, სამონასტრო დაბისა და მეზობელი პატარა ქალაქების მდამიოები, უსახლკარო მათხოვარი მწირები, უუფლებო ყმა გლეხობა — ყოველივე ეს ვრცელ წარმოდგენას იძლეოდა მხარის წოდებრივ სიჭრელეზე. ყირიმის, კავკასიის, ბესარაბიისა და კიევშიჩინის შემდეგ, სადაც ბუნებისა და ზნე-ჩვეულებების სურათებს პოეტური ლეგენდები და სიმღერები ავსებდა, სვიატოგორსკის ბაზრობამ პუშკინის წინაშე გადაშალა ხალხური ცხოვრების სურათი, რომელმაც მისი ისტორიული ტრაგედიის ბევრ სცენას ცოცხალი ფერები შესძინა.

8

პრასკოვია ოსიპოვას ორი უფროსი ქალიშვილი ანა და ევპრაქსია, მისი გერი, ნიჟიერი პიანისტი ალექსანდრა ოსიპოვა და ძმისწული ნეტი ვულფი თავისი ამხანაგებით — აი, ეს იყო შერისხული პოეტის საზოგადოება. აქ უკრავდნენ პუშკინისათვის როსინის ოპერების კლავირებს, აქ მღეროდნენ მოღაწი შემოსულ რომანსებს, კითხულობდნენ ლექსებსა და პოემებს, ამზადებდნენ მწარას, ხუმრობდნენ და კამათობდნენ; შეყვარებულებიც იყვნენ და ეჭვიანობდნენ კიდევ. ჩრდილოეთში გადასახლების მძიმე წლებში „მაზრის ქალიშვილების“

ამ პატარა წრემ მისცა პუშკინს საშუალება შეეგრძნო სიხარული, ახალგაზრდობა და ცხოვრების უშუალო პოეზია.

პოეტმა მზნე და ხალისიანი გრძნობით აღბეჭდა „მიხაილოვსკოეს“ ლექსებში თავისი ყმაწვილი მეგობარი ქალების საერთო გასართობებიცა და წარმავალი მწუხარებაც.

ანა ვულფმა პუშკინს უამბო თავისი ბიძაშვილის ანა კერნის შე-
სახებ, რომელიც პოეტმა 1819 წელს გაიცნო ოლენინებისას. ტრი-
გორსკოელი მკვიდრების ერთ-ერთ წერილს ამ ქალისადმი პუშკინმა
წააწერა ლექსი: „სახე, წამიერად მოჩვენებული, რომელიც ჩვენ ერთ-
ხელ ვიხილეთ და აწ ველარ ვნახავთ ველარასოდეს“.

მაგრამ როდესაც ერთხელ, 1825 წლის ივნისში, პუშკინი სადი-
ლობისას ტრიგორსკოეში მივიდა, პრასკოვია ოსიპოვამ მას სტუმრად
ჩამოსული თავისი ძმისწული წარუდგინა. ეს იყო ანა კერნი. პოეტმა
ქალს მდაბლად დაუკრა თავი. ორივენი შემკრთალები იყვნენ ხელ-
ასლა შეხვედრით და დიდხანს არ ამოუღიათ ხმა.

ბოლოს, როგორც იქნა, პუშკინმა დააბრუნა სიჩუმე. შემდეგი შეხ-
ვედრებისას პოეტმა უფრო ამოიდგა ენა. იგი ცდილობდა საზოგადო-
ების გართობას, ჰყვებოდა ზღაპარს ვასილის კუნძულზე ეტლით წა-
სულ ეშმაკზე, კითხულობდა თავის „ზოშებს“.

პოემამ მეტად ააღელვა ანა კერნი. მას უკვე განცილები ჰქონდა.
„ბებერ ქმართან“ უსიყვარულო ქორწინების სიმძიმე და შეუძლებე-
ლი იყო გულგრილი დარჩენილიყო, როდესაც პოეტი ამართლებდა
ქალის თავისუფალ გრძნობას.

თავის მხრივ კერნიც ცდილობდა პოეტის გართობას და კოზლო-
ვის ლექსს უმღერდა მას. პუშკინი აღტაცებული ისმენდა ამ იმპრო-
ვიზირებულ რომანსს ვერცხლად მოლივლივე ბრენტასა და ტორკვა-
ტოს ოქტავეებზე.

წასვლის წინ ანა კერნი ეწვია მიხაილოვსკოეს, სადაც მთვარიან
ღამით პოეტთან ერთად მთელი ტრიგორსკოეს საზოგადოება გაემგ-
ზავრა ეტლებით. პუშკინს არ შეუყვანია სტუმრები თავის „ღარიბულ
სამყოფელში“, მათი მიღება პანიბალთა პარკის ასწლოვანი ცაცხეების
ქვეშ ამჯობინა. ეს იყო 1825 წლის 18 ივლისს, შაბათს. პრასკოვია
ოსიპოვამ პოეტს სთხოვა, სტუმარს თქვენი ბაღი აჩვენეთო. პუშკინი

სწრაფად მიუძღოდა ანა კერნს ბალის დაბურული ხეივნებისაკენ და თან იგონებდა პირველ შეხვედრას ოლენინებისას.

მალე გზაზე ეტლის თვლები აკრიალდა: ამ უჩვეულო სტუმრობით აღელვებული პუშკინი მარტო დარჩა. ივლისის მთვარიან ღამეს მიჩუმებულ „შერისხულ სახლში“ უჩინრად იქმნებოდა მსოფლიო პოეზიის ერთ-ერთი უდიდესი სატრფიალო ჰიმნი:

მე წამიერი მახსოვს მშვენება...

მეორე დღით, კვირას, 19 ივლისს პუშკინმა ტრიგორსკოეში მიიტანა „ონეგინის“ პირველი დაბეჭდილი თავი და მიმავალ კერნს გადასცა. წიგნში იღო კერნისადმი მიძღვნილი უკვდავი ლექსი. „ეს მთელი სატრფიალო პოემა“, — თქვა კომპოზიტორმა სეროვმა, როდესაც მოისმინა გლინკას სახელგანთქმული რომანსი, დაწერილი პუშკინის უკვდავ სიტყვებზე.

მიხაილოვსკოელი განდევილი კვლავ გამხნეებული მიუბრუნდა თავის მთავარ საქმეს — „ბორის გოდუნოვს“. სექტემბერში დრამა დასასრულს მიუახლოვდა. წლის საყვარელი დრო — შემოდგომა, როცა გონება ნათელი იყო და შემოქმედებითი ძალებიც გადახალისებული — მუშაობის განწყობილებას უქმნიდა პოეტს. ელვარე ქალებს კაშკაშა ზეცა გადმოჰხობოდა, მიხაილოვსკოეს ბაღში ათასფერად ხასხასებდა ყვავილები. პოეტის ღარიბულ სამუშაო ოთახშიც ნაგვიანევი ასტრებისა და გეორგინების ცოცხალი თაიგულები იდგა... ოსიპოვა ზრუნავდა, როგორმე დაემშვენებინა პოეტის პატიმრული ცხოვრება, რითიმე გამოეცოცხლებინა მისი „ღარიბი ქოხმანი“.

ტრიგორსკოეში პუშკინის გამო ოჯახური დრამა დატრიალდა... 1826 წლის გაზაფხულზე პრასკოვია ოსიპოვამ შორეულ სოფელშიც კი გადახიზნა თავისი უფროსი ქალიშვილი, რომელსაც თავდავიწყებით შეუყვარდა პუშკინი. ქალს ბედმა გაუზიარებელი სიყვარული არგუნა ხვედრად. ამ ღრმა და უპასუხო გრძნობის ძეგლად დარჩა ანა ვულფის მღელვარე წერილები მიწერილი სოფელ მალინიკებიდან მიხაილოვსკოეში; „თქვენ სტანჯავთ და ჰკოდავთ გულს, რომლის ფასი არც კი იცით...“ დიდმა მხატვარმა მაინც დაათვას ამ გულის დრამა: თანამედროვეები ტატიანას პროტოტიპად ანა ვულფს მიიჩნევენ.

თუმცა ტრიგორსკოეს „რომანები“ მშფოთვარედ მიმდინარეობდა, მაინც კეთილად მთავრდებოდა ხოლმე. ჩვეულებრივად პუშკინი ასეთ ამბებს ლექსებით პასუხობდა.

ტრიგორსკოეს ახალგაზრდათა საზოგადოებაში ხუმრობაც ბევრი იყო, გატაცებებიც, მეგობრული შეყვარებულობაც და „სიყვარულო-ზანას თამაშიც“. მაგრამ მიხაილოვსკოეში ყოფნის წლებში პუშკინის ნამდვილი ცოლი და მისი შვილის დედაც კი გახდა გლეხის გოგო — ყმა მოურავის ქალიშვილი ოლგა კალაშნიკოვა.

ჩვენ ცოტა რამ ვიცით ამ ქალზე, მაგრამ ის კი ნამდვილია, რომ პუშკინს გულწრფელად მოსწონდა იგი.

შემდეგში პუშკინი ამბობდა, კანონიერი ცოლი ყურებიანი ქუ-ღია, რომელშიაც მთელი თავი იმალებაო. ასეთი როდი იყო მისი მი-ხაილოვსკოელი მეგობარი, მეზობელ საჯალაბოში რომ მიუჯდებოდა ქარგას და მორჩილებით ქარგავდა, ვიდრე პოეტი „თნეგინის“ ჭრელ სტროფებსა და ჟამთა აღწერის თავსართებს ქმნიდა „მოსკოვის სა-ხელმწიფოს ნამდვილი გასაჭირის კომედიისათვის“. სულიერი სიმშ-ვიდე და შემოქმედებითი დაძაბულობა ისეთი ძლიერი იყო, რომ 1825 წლის ზაფხულში პუშკინი რაევსკის სწერდა: „ეგრძნობ, რომ ჩემმა სულიერმა ძალებმა სრულ სიმწიფეს მიაღწია, ახლა შემიძლია ნამ-დვილად შემოქმედო ვიყო“.

VIII

„კომედიი მოსკოვის სახელმწიფოს ნამდვილ გასაჭირზე“

1

სამხრეთში გატარებულ წლებში პუშკინისათვის დიდი მოვლენა იყო შემოქმედებითი შეხვედრა ზაირონთან ყირიმში და შექსპირთან ოდესაში. წინ ახალი პორიზონტები გამოჩნდა.

პოეტის განვითარება კატასტროფულად და მშფოთვარედ მიმდი-ნარეობდა. ჯერ კიდევ კიშინიოვში დაწყებულ ისტორიულ ტრაგედი-აში „ვადიმი“ პოეტი ვოლტერისა და ალფიერის კლასიციზტურ

სტილს მიჰყვება. ტრაგედია აღსავსეა ორატორული პათოსით და აღიარებს განმანათლებლურ იდეალებს.

ვორონცოვის ბიბლიოთეკაში პუშკინმა წაიკითხა შექსპირი და მალე ასე მისწერა პოგოდინს: „შექსპირის წაკითხვის შემდეგ თაბრუ მესხმის, თითქოს უფსკრულში ვიცქირები“.

1824 წელს პუშკინზე უძლიერესი შთაბეჭდილება მოახდინა ტრაგედიებმა, რომლებშიაც დამუშავებული იყო უზუტრპატორული ძალაუფლების მოტივები. შეუძლია თუ არა უზენაეს მბრძანებელს, მოუტანოს სარგებლობა ხალხს, თუ თვით მისი მეუფება წარმოშობილია ბოროტმოქმედების გზით? კლავდიუსი, რომელმაც მოკლა თავისი ძმა პამლეტი, „მხოლოდ ჯამბაზი-მეფეა, ღიადემის ქურდი“. რიჩარდ III, რომელმაც გადაწყვიტა „სისხლიანი ნაჯახით“ გაეკათა გზა ხელი-სუფლებისაკენ, გაათურებისა და თავისი გამარჯვებულ მეტოქის ჰენრი ტიუდორისადმი სასტიკი სიძულვილის გამო დაიღუპა. ასეთივე იყო მამაცი მაკბეტის ხედრი. ისტორიულ ბედ-ილბალთა ასეთ ხლართში ხომ არ იმალებოდა ნამდვილი მასალა ეროვნული ტრაგედიისათვის? ჩანს, ეს საკითხი დადებითად გადაწყდა, მაგრამ სახე და დრამატული კვანძი ჯერ არსად ჩანდა.

ისტორიული პროცესისა და პირადი სინდისის კანონთა გამხსნელი ვრცელი თემის გარდა, შექსპირის დრამატურგიაში გასაოცარი იყო შექსპირის „საჯარო“, „ქალაქური“, სახალხო თეატრისათვის დამახასიათებელი კომპოზიციის თავისუფლება. ეს თავისუფლება ძირფესვიანად უცვლიდა სახეს კარის დახვეწილ სპექტაკლს“, განკუთვნილს მეფის ოჯახის, არისტოკრატიისა და დიდმოხელეთათვის. სასახლის წარმოდგენების დადგენილ კანონებს შექსპირის სახელგანთქმული „გლობუსის“ დასი უპირისპირებდა ლონდონის ქუჩის გემოვნებით დადგენილ დრამატურგიულ სისტემას: მძაფრსა და საინტერესო მოქმედებას, თავისუფალს ანტიკური დრამის წესებისაგან, აკადემიური მოთხოვნილებებისაგან დამოუკიდებელ ლაღსა და ძარღვიან ხალხურ ენას, ხასიათის თამამსა და მძლავრ ძეგწვას; გმირთა ცვალებადსა და ჭრელ მწკრივს, რომელიც ხარბად ივსებოდა ქალაქის მცხოვრებლებით, კარისკაცებით, მეომრებით, მასხარებით, ხელოსნებითა და მსახიობებით, განუწყვეტლივ რომ დაჰქროდნენ სასახლის დარბაზებიდან სამიკიტნობისაკენ, ბერის საკანიდან პარკებისაკენ, ლონდონის

ვიწრო შესახვევებიდან ისტორიული ბრძოლების ადგილებისაკენ. ამ ხალხმრავალსა და მრავალპლანიან მოქმედებაში ჩმალებოდა დრამის მთელი ფილოსოფია, რომელიც სათავეს ხალხურ სანახაობებში, ქუჩურ წარმოდგენაში იღებდა და ამავე დროს უარყოფდა სამეფო კარის სპექტაკლების ყველა ხერხს, აღსავსეს. მანქია ეტიკეტითა და პირობითი სიტუაციებით.

პუშკინის წინაშე იხსნებოდა ახალი გზა: ყოვლისმომცველი ისტორიული ქრონიკის ვრცელსა და ლალ ნიაღვარში გაეშალა მეფისა და ხალხის ბრძოლა.

ეს რთული ამოცანა მოულოდნელად გადაწყდა მიხაილოვსკოეში.

1825 წლის სექტემბერში პუშკინმა მოულოდნელად ბარათი მიიღო მეზობელი სოფლიდან—ლიამონოვოდან; მამულის პატრონთან, ოპოჩეცის თავად-აზნაურობის წინამძღოლ პეშჩუროვთან ჩამომხტარიყო მისი დისწული გორჩაკოვი—ყოფილი ლიცეუმელი, ახლა საელჩოს პირველი მდივანი ლონდონში. პუშკინმა თან გაიყოლა „ბორჩის გოდუნოვის“ ხელნაწერი და საჩქაროდ გაეშურა ლიამონოვოში.

პოეტი გორჩაკოვს 1820 წელს დაშორდა, როდესაც იგი ის-ის იყო სახელმწიფოებრივ კარიერას იწყებდა. ახლა პუშკინს დახვდა სავსებით დასრულებული დიპლომატი, რომელსაც გაეგლო თავისი სტაჟი მსოფლიო კონგრესებსა და ევროპის პირველ საელჩოებში.

პუშკინმა ლიცეუმელ ამხანაგს წაუკითხა ნაწყვეტები თავისი ტრაგედიიდან; პოეტს უნდოდა თავისი ისტორიული დრამის სახელწოდება საშუალო საუკუნეების „სანახაობათა“ ან ბერთა ტრაქტატების მიხედვით შეერჩია. ასეთი მრავალსიტყვიანი სათაურები გულდასმით იყო გამოყვანილი ძველ პერგამენტებში ხელნაწერის თავფურცელზე სინგურით, ოქროთი და ნაირფერი ხეულებით. პუშკინისეული სათაურის ფორმულაში პირველ ადგილზე მოჩანდა წმინდა ენარული აღნიშვნა: „დრამატული მოთხრობა“. პოეტი თითქოს ხაზს უსვამდა ნაწარმოების ქრონიკურ ხასიათს, თხრობის ისტორიულ მანერას, მთელი გადმოცემის სიახლოვეს ცნობილი ამბების მიხედვით ზუსტად დათარიღებულ ძველ ანალებთან. ხელნაწერის ერთ-ერთ გვერდზე პუშკინმა ჩაწერა ძვილებური სათაური — „ეპიკური მრავალთა ამბობათა“. აქ ლაპარაკი იყო არა ერთ ამბავზე, არამედ აჯანყებე-

ბისა და სამოქალაქო ბრძოლების მთელ ეპოქაზე. ეს გახლდათ ტრაგედია, რომელიც მოიცავდა დინასტიური კრიზისის სხვადასხვა სტადიებს თავიანთი მრავალწლიანი შფოთიანი ვითარებით.

პუშკინის ხალხურ ტრაგედიას გორჩაკოვი არცთუ დიდი გაცეცებით ისმენდა. ისტორიული საკითხები, რომლებიც მის მეგობარს აღელვებდა, არ იწვევდა ლონდონის საელჩოს პირველი მდივნის თანაგრძნობას. ბუნებრივია, იგი უკმაყოფილო დარჩა დრამის თავისუფალი ტენდენციებით: გორჩაკოვმა გააკრიტიკა ცალკეული ხერხები და გამოთქმები, განსაკუთრებით კი სცენები მოედანზე.

2

1825 წლის ოქტომბერში „ბორის გოდუნოვი“ შავად უკვე დამთავრებული იყო, 7 ნოემბერს კი თეთრად გადაწერილიც. პუშკინს შეეძლო მიეღოცა ვიაზემსკისათვის, ჩვენში უკვე დაიწერა პირველი „რომანტიული ტრაგედია“ ე. ი. დრამატურგიული ნაწარმოები, რომელიც უკუაგდებდა სასახლის კარის ფრანგული სპექტაკლის მკაცრ წესებს და გამოსახვდა თვით ცხოვრების დინებას მთელი მისი თავნება სიჭრელით, ცვალებადობითა და დაქუცმაცებულობით. ეს იყო ბრძოლა სცენაზე კეშმარიტი ისტორიული სინამდვილის ასახვისათვის, რომელიც არ იქნებოდა შელამაზებული და შებოჭილი კლასიკური პოეტიკის წესებით. პირადი შეტაკებებისა და სასახლის კარის ინტრიგების იქით მოჩანდა მთელი ეპოქა, რომელმაც ხარბად შეისრუტა „ამბოხება, ცბიერებაც და მძვინვარება შფოთიანი ავდრისა“; ცალკეული პოლიტიკური მოღვაწეების ზურგსუკან მოჩანდა ისტორიის ამ მარიონეტების ნამდვილი მამოძრავებელი — ხალხი, რომელიც განსაზღვრავდა და სწყვეტდა მათ ბედ-ილბაღს. ტრაგედიის ცენტრში „საერო სამსჯავროსა“ და „ხალხის აზრის“ იდგა იყო.

პუშკინმა თავის დრამაში შეიტანა მხატვრის უდიდესი პირადი გამოცდილება, რომელმაც ცოცხალი ფერებით აამეტყველა ეამთაღწერიდან თუ წიგნებიდან აღებული ცნობები. ტრაგედიის პოლონელი ტიპები — პატრი ჩერნიკოვსკიდან მოყოლებული ვიდრე მარინა და რუზიმდე — კაროლინა სობანსკაიას სალონში შეიქმნა სულ ახლახან გაცდილი შეწვედრებისა და საუბრების საფუძველზე. მხიარული შა-

ერებისა და ღვინის მოყვარული სენატოგორსკელი და ევრონიჩელი კლირიკები მწირთა ხორცშესხმულ სახეებად იქცნენ. მონასტრის ბაზრობაზე მყოფი მათხოვრების, მესიმღერეებისა და გლეხების კი-ლოკავმა მწერალს საშუალება მისცეს, შეექმნა ტრაგედიის ხალხური სცენები მთელი მისი ქრელი ეთნოგრაფიული შემადგენლობითა და მოსკოვის ნაირგვარი ბრბოთი, რომლის იქით სახელმწიფოს მთელი მოსახლეობა იგრძნობოდა.

წარსული „შფოთიანობის“ ამსახველი ტრაგედიის შექმნაში ძალიან დიდი როლი ითამაშა პუშკინის ახალმა პოლიტიკურმა გამოცდილებამ, რაც პოეტს სამხრეთის დეკაბრისტებთან ურთიერთობამ შესძინა. ადრინდელი რუსული თავისუფლებისმოყვარეობით გატაცებულმა დეკაბრისტებმა პოეტზე გავლენა მოახდინეს ამ თავიანთი გატაცებითაც და პოლიტიკური პროგრამის საბრძოლო პრობლემატიკითაც. თუმცა მათი აზრით რევოლუციური გადატრიალება მხოლოდ და მხოლოდ სამხედრო გადატრიალება იქნებოდა, მაინც, „რუსკაია პრავდაში“ პესტელი წერდა „ხალხთა მასებსა და არისტოკრატებს შორის ბრძოლაზე“, რომელსაც სრულ დამხობამდე უნდა მიეყვანა მონარქიული წეს-წყობილება.

თუმცა 1823 წელს პუშკინი ეწინააღმდეგებოდა ისტორიული ტრაგედიების გადაჭარბებულ მოდერნიზაციას, წარსულის საკუთარი რესტავრაციისას იგი არ კარგავდა თანამედროვეობასთან კავშირს. მისი თქმით, იგი ფართოდ მიმართავდა წარსულსა და მიმდინარე ამბებს შორის ნაყოფიერ ანალოგიას. „ბორის გოდუნოვის“ დამთავრებისას პუშკინმა ვიაზემსკის მისწერა, ჩემს გმირს პოლიტიკური თვალსაზრისით ვუცქეროდით, ესე იგი პოეტი XVIII საუკუნის მასალებზე სწყვეტდა რუსეთის საზოგადოებრივი მოძრაობის მიმდინარე საკითხებს.

როგორია „ბორის გოდუნოვის“ პოლიტიკური ქვეტექსტი, რომელსაც ასე დაჟინებით ადგა თვით ავტორი?

1825 წლის ისტორიულ ტრაგედიაში, ისევე როგორც ადრინდელ „ვადიმში“, ეს არის საღვთო კავშირისა და სამხედრო ახალშენების აშკარა გამოძახილი. პუშკინი ადრეც ახასიათებდა ალექსანდრეს როგორც 11 მარტის გვარდიის შეთქმულების მონაწილეს და ახლაც ამავე მნიშვნელობით გაისმა ტრაგედიაში პიმენის სიტყვები „ხელმწიფის

მკვლელი ტახტზე დავსვით, გავაბატონეთ“ და ნიკოლკა გლახას ყვირილი: „არა, არა, ფერ ვილოცებ ძეფე იროდისათვის!..“ ბორისის ზეფობის დასასრული მოცულა მეფის პირქუში მისტიციზმით: ჯადობაზებთან და მისნებთან კარგამოყეტილი მკითხაობით ცდილობს თავისი აფორიაქებული სინდისის დამშვიდებას. აქ აშკარაა ანალოგია: მეფობის მიწურულს ალექსანდრე პირველი დაუახლოვდა არქიმანდრიტ ფოტის და მიტროპოლიტ სერაფიმეს.

მეტისმეტად დამახასიათებელია გოდუნოვის შეძახილი: „მეზიზღება პუშკინთა მშფოთვარე მოდგმა“, რომელიც ნათლად გამოხატავს განრისხებული იმპერატორის განწყობილებას სახელგანთქმული ეპიგრამების, ნოელებისა და „თავისუფლებისადმი“. პოეტის დაუცხრომელი ხასიათისა და ყარბუღი ბედ-ილბლის ელფერი ოდნავ დაქრავს მისი წინაპრის გავრილა პუშკინის სახესაც, რაევსკისადმი მიწერილ წერილში პოეტი თავის წინაპარს უწოდებს გამოჩენილ შეთქმულს და გულმხურვალე პატრიოტს: გავრილა პუშკინი 1612 წელს მოსკოვს იცავდა პოლონელთაგან და 1616 წელს კოშმა მინინის გვერდით იჭდა სათათბიროში. ტრაგედიაში პოეტი მას (ისევე როგორც თავის თავს მიხაილოვსკოეში, სადაც ეს სტრიქონები იწერებოდა), უწოდებს „შერისხულ დევნილს“ დესპოტ ბორისთან ოპოზიციის გამომ. გავრილა პუშკინი პოეტმა გამოიყვანა აგრეთვე როგორც შესანიშნავი ორატორი, რომელიც თავისი სიტყვით ხალხს ამხედრებს გოდუნოვთა წინააღმდეგ. ამ ძლიერი და ვაჟკაცური სულის ბოიარინის სახით პუშკინმა თითქოს განაცხადა, რომ მრავალტანჯული რუსეთის ბოროტმოქმედი მმართველების მიმართ პუშკინთა მოდგმა ურყევად მისდევს თავის თამამ ოპოზიციას როგორც XVII, ისევე XIX საუკუნეშიც.

ხალხის დრტვინვა, მმართველის სისასტიკე, მისი მღელვარება, წუხილი და შიში, მისი ბოროტმოქმედება და განწირულება მოზვირთებული აჯანყების წინაშე, რომელმაც ქვეყნის საუკეთესო და უნიკიერესი შვილები გაიყოლია — ასეთი იყო ის გარემოებები, რომლებიც მხედველობაში ჰქონდა პუშკინს, როცა რაევსკის სთავაზობდა: სანამ „ბორის გოდუნოვს“ წაიკითხავდე, ჩვენი სამხრეთ-რუსული საუბრების მახვილი პოლიტიკური სიმბოლიკა გაიხსენო.

პუშკინის ტრაგედია სწორედ დეკემბრის აჯანყების წინ იწერებოდა და გადმოსცემდა ამ რევოლუციის წინაღუდების ანთებულ თრთოლვას. ვიაზემსკის მოსწრებული თქმით 14 დეკემბერი იყო „კარამზინის ისტორიის კრიტიკა იარაღით ხელში“. მაგრამ დევნილმა პოეტმა ამ სამახსოვრო დღემდე უარყო თვითმპყრობელობის კარამზინისეული აპოლოგია თავისი უკვედავი ტრაგედიით რუს ხალხზე. რომლის გასათავისუფლებლად პუშკინის თაობის საუკეთესო ადამიანები უკვე მზად იყვნენ, სასიკვდილოდ შებმოდნენ ცარიზმს.

აი, რატომაა რუსი ხალხი სახელმძღვანელო დრამატული ქრონიკის მთავარი გმირი, მისი ყველაზე ძლიერი მამოძრავებელი ძალა: პუშკინი გიგანტური ნაბიჯით გასცდა დეკაბრისტულ აზროვნებას. აღსანიშნავია, რომ „ბორის გოდუნოვის“ შავ ნაწერში, მოქმედი პირების სიაში ხალხი აღნიშნულია როგორც ცალკეული პერსონაჟი; ხოლო დრამის მოქმედებაში გამოყვანილია როგორც მოვლენათა მთავარი მამოძრავებელი ძალა. სწორედ ხალხია დაპირისპირებული უსასოოდ იზოლირებულ და მორალურად გამოფიტულ გვირგვინოსანთან, ისევე, როგორც მის დროებით იღბლიან მეტოქესთან — მარჯვე პოლიტიკურ „ავანტიურისტთან“ (ასე მონათლა პუშკინმა თავის წერილებში ცრუმარქვიან“).

ეს ცოცხალი და თვალუწვდენელი რუსეთი, უუფლებო და ძლიერი, უპირისპირდება „ბორის გოდუნოვში“ გაბატონებულ ზედაფენას — დიდგვაროვან ბოიარებს, ინტრიგებში ჩაბმულ სამღვდლოებას, უმალღეს მთავრობას — ვოევოდებს, პატრიარქს, კარისკაცებსა და თვით მეფეს. ეს არის ტრაგედიის მთავარი აზრი. პუშკინმა ხალხის სახელით გაჰყიდა ბორისში მეფე-მებატონე, რომელმაც რუს გლეხობას წაართვა მოქალაქეობრივი დამოუკიდებლობა. პუშკინმა ცოდა კარამზინის ნათქვამი: გოდუნოვმა გლეხები ბატონებს სამუდამოდ მიაჯაჭვაო. აქედან გამომდინარეობს ტრაგედიაში გავრილა პუშკინის მრისხანე წინასწარმეტყველება, ხალხი უცილობლად მართოდენ იურის დღის დაპირებაზე აჯანყდებო. აქედანაა ტირანი მმართველის განწირულება, რომელმაც, ჩამოიცილა ხალხი და ამ განხეთქილებით თვით განიშხადა თავისი აღსასრული.

სწორედ ასე განისაზღვრა ტრაგიკოსი პუშკინის შემოქმედებითი პეტიონი. თვით პუშკინმა აღიარა, ძველი არისტოკრატიული სანახაობიდან მივისწრაფობდა გადაესულიყავი „ხალხური ზრახვების უხეშ გულახდილობაზე, ქუჩის მსჯელობის თავისუფლებაზე“. პოეტის ყველაზე დიდი საზრუნავი იყო „პიროვნებებისა და დროის სწორი გამოსახვა, ხასიათებისა და მოვლენების განვითარება“. ისტორიკოსის გენიალური ალლოთი „გოდუნოვის“ შემოქმედმა ბრწყინვალედ განახორციელა ეს უძველესი ამოცანა და ორგანულად შეესისხლბორცა მის მიერ ხელახლა აღდგენილ ეპოქას.

IX

პეტერბურგში აჯანყება

1

ნოემბრის დამლევს ოპოზიციის მიყრუებულ მაზრაში ხმა დაიბნა. მეფე კვდებოდა. მეფის ავადმყოფობის შესახებ 17 სექტემბრიდან ცნობები იგზავნებოდა შორეული აზოვისპირეთიდან პეტერბურგს. მალე ამ ცნობებმა საშიში ხასიათი მიიღო. 25 ნოემბერს სალამოს, ოჯახური ცნობების ნაცვლად „მისი საიმპერატორო უდიდებულესობის მთავარი შტაბის უფროსის“ ბარონ დიბიჩის წერილი მოვიდა ავადმყოფის „სახიფათო მდგომარეობის“ შესახებ. 27 ნოემბერს ზამთრის სასახლეში ალექსანდრეს გამოსაჯანმრთელებლად გადახდილი პარაკლისი უეცრად შეწყდა: მოვიდა ცნობა, მეფე გარდაცვლილიყო ტაგანროგში დილით 19 ნოემბერს.

თვითმპყრობელურ იმპერიაში მეფის სიკვდილი უდიდესი პოლიტიკური მოვლენა იყო, რომელსაც ჩვეულებრივ მთავრობის მთელი კურსის შეცვლას უკავშირებდნენ. უკანასკნელი ოთხი მეფობა — პეტრე მესამედან მოყოლებული ალექსანდრე პირველამდე — ქვეყნის მართვის მძაფრი - ცვლის თანმიმდევრობითი სურათი იყო. ამი-

ტომ მიხაილოვსკელ დევნილსაც შეეძლო ეფიქრა, ახალი თვითმპყრობელი ჩემს ზველასაც შეცვლისო.

პუშკინი გაცხოველებული ინტერესით აღევნებდა თვალს მომხდარ ამბებს. მართლა მოკვდა მეფე? მალავენ. მისი სიკვდილის ამბავს პეტერბურგში? ვის დასვამენ ახლა ტახტზე? ამბის შესამოწმებლად პოეტმა ნოვოროეევში მეეტლე პეტრე გაგზავნა.

ამასობაში, მიუხედავად ოფიციალური ცნობების უქონლობისა, სპეცგადგობა თანდათან რწმუნდებოდა, რომ მეფე მოკვდა და სახელმწიფოს არ ჰყავდა უმაღლესი ხელისუფლების წარმომადგენელი. დედაქალაქებში გაიზარდა მღელვარება და ეს მღელვარება გუბერნიებსა და მაზრებსაც გადაედო. ქვეყანა უმეფოდ იყო. რამდენ ხანს გასტანდა ასე? რა მოჰყვებოდა ამას?

დეკემბრის დამდეგს პუშკინი ხანდახან ფიქრობდა, ჩემად გაპარულიყო პეტერბურგში ძმასთან და მეგობრებთან თავის შემდგომ ბედ-იღბალზე მოსათათბირებლად. უმაღლესი ადმინისტრაცია ახლა ტახტის ამბებით იყო გართული და შეიძლებოდა გამოპარვოდა გადასახლებულის ასეთი თვითნებური საქციელი. მაგრამ ამ დროს (დაახლოებით 5 დეკემბერს) პუშკინის ყურამდე მიაღწია ოფიციალურმა ცნობამ, ალექსანდრე პირველი გარდაიცვალა და სენატმა ერთგულება „მის საიმპერატორო უდიდებულესობას კონსტანტინე პავლეს ძეს“ შეჰფიცაო. პოეტს აუცილებლად უნდა აეღო ხელი თავის სახიფათო განზრახვაზე და დაეცადა შემდგომი ამბებისათვის.

პუშკინის სამუშაო მაგიდა გაიცალა „ბორის გოდუნოვის“ ხელნაწერებისაგან. რით შეევსო ახლა ოპოჩეცის მაზრის ეს მტანჯველი სიწყყნარე? პოეტმა შექსპირი გადაფურცლა და გადაიკითხა მისი ლირიკულ-ეპიკური პოემა „ლუკრეცია“, რომელშიც მოთხრობილია რომში ხელისუფლების შეცვლის ლეგენდარული საბაბი.

და აი, რუსეთში დამდგარი უმეფობის დროს პუშკინმა გადაწყვიტა „ისტორიისა და შექსპირის პაროდირება“. ამასთან ერთად პოეტმა გაიხსენა ცოტა ხნის წინ მეზობლად ნოვოროევეის მაზრაში მომხდარი „სასაცილო ამბავი“ და ორი დღის განმავლობაში, 13 და 14 დეკემბერს დაწერა სახუმარო პოემა „ახალი ტარკვინიუსი“, რომელსაც შემდეგში „გრაფი ნულინი“ დაარქვა.

„ახალ ტარკვინიუსზე“ მუშაობის მიუხედავად, პუშკინი წინანდებურად თითქმის ყოველდღე დადიოდა ტრიგორსკოეში.

15 დეკემბერს საღამოთი ოსიპოვების ოჯახმა სასტუმრო ოთახში მოიყარა თავი. პუშკინსა და მის მეგობრებს ყური მოეკრათ დარხეული ხმებისათვის და ახლა სჯა-ბაასი ჰქონდათ ახალ უცნაურ ხელმწიფეზე, კონსტანტინე პირველზე, რომელიც კვლავ ვარშავაში ცხოვრობდა და უარს ამბობდა გვირგვინზე. მოულოდნელად დიასახლისს მოახსენეს, პეტერბურგიდან საჩქაროდ დაბრუნდა სანოვაციისთვის გაგზავნილი მზარეული არსენი და რაღაც უჩვეულო ამბებზე ლაპარაკობსო. საზოგადოება გაირინდა. არსენს სასტუმრო ოთახში უბმეს. „პეტერბურგში ბუნტია, ყველგან ცხენოსანი ყარაული დგას, ძლივს გამოვალწიე კარიბჭეს, ფოსტის ცხენები ვიჭირავე და კისრისტეხით გამოვევარდი სოფელში...“ მოახსენა მან.

ეს იყო 14 დეკემბრის ამბების პირველი მოწმე, რომელსაც პუშკინი ესაუბრა. პოეტი გაოცებული დარჩა. როგორც ჩანს, ამოქმედდა საიდუმლო საზოგადოების ფარული მექანიზმი, რომლის მუშაობასაც პუშკინი ასე ცხადად გრძნობდა პეტერბურგში, კამენკაში, კიშინიოვში. პუშკინის სანახევროდ თქმული მოსაზრებები, მაიორ რაევსკის გულახდილი ლაპარაკი, მიხეილ ორლოვის, ნიკოლოზ ტურგენევის, იაკუშკინის, ვასილი დავიდოვის ზიტყვები, პესტელისა და სერგეი ვოლკონსკის რადიკალური შეხედულებები ახლა მოულოდნელად ერთ მოძრაობად შეერთდა და დედაქალაქის აჯანყების გამაოგნებელ ამბავს დაუქავეშირდა. პუშკინი საშინლად გაფითრდა (მ. ოსიპოვას თქმით) და საიდუმლო საზოგადოებაზე ალაპარაკდა.

მეტისმეტად ჩაფიქრებული დაბრუნდა იგი მიხაილოვსკოეში. პეტერბურგში აჯანყება! ხელახლა ხომ არ ისახებოდა მის წინაშე, ისე როგორც ამ ოთხი წლის წინ კიშინიოვში, „მაღალი მიზანი“, რომელსაც შეეძლო მთელი სიცოცხლის გაკეთილშობილება? მისთვის ჩვეული სიფიცხით გაემზადა პუშკინი სამგზავროდ.

მაგრამ ასეთი მძაფრი მოულოდნელი განზრახვის შემდეგ უცებ ხასიათი შეეცვალა. პოეტი ხშირად აოცებდა მახლობლებს განწყობილების სწრაფი ცვლებადობითა და საქციელის გასაოცარი გარდატე-

ხებით. ამჯერადაც ასე მოხდა. ვრევის ეკლესიამდე მისულმა პუშკინმა შეცვალა თავისი გადაწყვეტილება. პოეტმა ნამდვილად არაფერი იცოდა, რა ხდებოდა პეტერბურგში და, რაც მთავარია, რა შედეგი მოჰყვა აჯანყებას: ამას, ცხადია, უნდა შეეჩერებინა იგი. პეტერბურგელი მეგობრების მარცხის შემთხვევაში პუშკინის მიერ გადადგმული ნაბიჯი მათთვის შესაძლებელია უნაყოფო ყოფილიყო, პოეტისათვის კი სამუდამოდ დამღუპველი. პეტერბურგში დატრიალებულ დიდ ისტორიულ ამბებს არ მართებდა ჰაბტუკური ყოყლოჩინობით გამოხმაურება, საჭირო იყო გონიერი და დინჯი მოქმედება, სიმშვიდე და დახანება. პუშკინმა სძლია თავს და მიხაილოვსკოეში დაბრუნდა..

ერთი თუ ორი დღის შემდეგ კი პოეტმა წაიკითხა მანიფესტი ნიკოლოზ პირველის გამეფების შესახებ. მანიფესტი 16 დეკემბერს გაზეთში გამოქვეყნდა. უმეფობა დასრულდა. მხოლოდ სამი დღის შემდეგ დაიბეჭდა 14 დეკემბრის ამბების ანგარიში, სადაც ნათქვამი იყო, რომ მოსკოვის პოლკის ასეულები აჯანყდნენ და სენატის წინ შეიდი თუ-რვა ობერ-ოფიცრის მეთაურობით ბატალიონ-კარედ დალაგდნენო. „ყველაზე დიდი დამნაშავე ოფიცრები დაიჭირეს და ციხე-სიმაგრეში წაიყვანეს. ...სამართლიანი სამსჯავრო მალე განსჯის განვლილი არეულობის ბოროტმოქმედ მონაწილეებს...“

მალე დაპატიმრებულთა სახელებიც ცნობილი გახდა. დეკემბრის ბოლო დღეებში პუშკინმა ღრმა გულისტკივილით ამოიკითხა „უდიდეს სახელმწიფო დამნაშავეთა სიაში თავისი ამხანაგების, მეგობრების, გულითადი თანამოსაუბრეების გვარები, პირველი ეწერა — „პოდპორუჩიკის ჩინის მქონე კონდრატი რილევეი, მწერალი“. ეს იყო პირდაპირი და თამამი პოეტი, სულ ერთი თვის წინ რომ მოუწოდებდა პუშკინს მხნეობისა და ბრძოლისაკენ. ცოტა ქვემოთ, სიაში იყო რილევეის „პოლიარნაია ზვეზდას“ თანარედაქტორი და მისი უახლოესი მეგობარი, „ვირტემბერის პერცოგის ადიუტანტი ბესტუჟევი“. პუშკინის ცოცხალი და გონებამახვილი კორესპონდენტი, დახვეწილი გემოვნების კულტურული კრიტიკოსი, საინტერესო მოთხრობების ავტორი ბესტუჟევი-მარლინსკი ყოველთვის ხიბლავდა პოეტს „გულითადი მჭევრმეტყველებით“, „ცოცხალი აზრებით“, „არაჩვეულებრივი სიმკვირცხლით“. სულ ახლახან, 30 ნოემბერს, პოეტი ბესტუჟევის ეკითხებოდა, „ჩემი ფიქრების გმირი იაკუბოვიჩი როგორ

არისო“. და აი, ხელისუფლების ცივი პასუხი ამ მეგობრულ შეკითხვაზე: „ნიუეგოროდის დრაგუნთა პოლკის კაპიტანს იაკუბოვიჩს ბოროტ განზრახვაში ედება ბრალი“.

მაგრამ ყველაზე უფრო საშინელი რამ სიის ბოლოს ეწერა: „კოლეგიის მრჩევლები: პუშკინი, ჩამოსული მოსკოვიდან, და ვილჰელმ კიუსელბეკერი, შეშლილი ავაზაკი, უგზო-უკელოდ დაჰარგული“. ეს უკვე ძმების, მეგობარ-ლიცეუმელების, ბავშვობის და სკოლისდროინდელი ჭირისა და ლხინის მონაწილეთა განადგურება იყო. ამ სახელების ხსენებით ისტორია უკვე თვით პოეტსაც მუქარით შეეხო.

პუშკინმა გადაწყვიტა, განადგურებინა ურთ-ერთი მეტად ძვირფასი ხელნაწერი. უკვე ხუთი წელი იყო, რაც იგი ჩანაწერებს აკეთებდა გამოჩენილ ადამიანებზე, სრულიად თავისუფლად, თავისთვის და არა დასაბეჭდად პოეტს ქაღალდზე გადაჰქონდა შთაბეჭდილებები ადამიანებზე, „რომლებიც შემდეგში ისტორიულ პირებად იქცნენ“. 1825 წლის მთავრობის ცნობარში იგივე სახელები იყო ჩამოთვლილი. პუშკინს ესმოდა, რომ მთავრობის ხელში მისი რვეულები უმნიშვნელოვანეს ჩვენებებად იქცეოდა: ამ ჩანაწერების მეოხებით შეიძლებოდა „ბევრი გაბმულიყო მახეში და მსხვერპლთა რიცხვიც გაზრდილიყო“. პოეტმა გადაწყვიტა, ცეცხლისთვის მიეცა ამდენი ხნის ნაწერი კიშინიოვის, კამენკისა და ოდესის ღირსსახსოვარ შეხვედრებზე.

ამგვარად, 1826 წლის დამდეგამდე მიხაილოვსკოეს პატარა სახლის ბუხარში დაიწვა პოეტის ერთ-ერთი შესანიშნავი ჩანაწერი მისი თაობის საუკეთესო ადამიანებზე — პუშკინის პირველი ჩანაწერი დეკაბრისტებზე.

დგებოდა 1826 წელი. ირგვლივ მძიმე განწყობილება სუფევდა. გრძელდებოდა ხალხის ძებნა და დაქვრები. თუმცა ჩუმად, მაგრამ ყველგან მხოლოდ პეტროპავლოვსკის ციხეზე, მეფის დაკითხვებსა და მოსალოდნელ სასჯელზე ლაპარაკობდნენ.

სინამდვილის ჩაღრმავებულსა და გამჭირავს აღქმას ხშირად მიჰყავდა პოეტი მოახლოებული ამბების უტყუარ ამოცნობამდე. საფრანგეთის რევოლუციისაზე 1825 წლის გაზაფხულს დაწერილი ელეგია შემდგომი ამბების მიხედვით დეკემბრის წინასწარ განჰკრეტა აღმოჩ.

ნდა. „თავისუფლების წინასწარმეტყველი“, მოსწრებულად უწოდა შემდეგში პუშკინს იაზიკოვმა, რომელმაც პოეტი სწორედ 1826 წელს გაიცნო: თვით „ანდრე შენიეს“ ავტორიც აღიარებდა თავისი შემოქმედების ასეთ მნიშვნელობას... „ადამიანის გონება, — წერდა შემდეგში პუშკინი, — ხელავს მოვლენათა საერთო მსვლელობას და აქედან შეუძლია გამოიტანოს ღრმა დასკვნა, რომელიც ხშირად მართლდება დროთა ვითარებაში...“

8

ცხოვრება კი ისევ გრძელდებოდა. 12 იანვარს, ტატიანობას, ტრიგორსკოეში ოჯახური დღესასწაული იყო. ევპრაქსია ვულფის დღეობას იხდიდნენ. ზეიმს პუშკინიც ესწრებოდა. დღესასწაულის გარდა პოეტისათვის ეს იყო ახალი მასალა „ონეგინის“ ახლაზან დაწყებული მეხუთე თავისათვის. „ტრიგორსკოეს ციხე-კოშკის“ სასტუმრო დარბაზში პოეტს შეეძლო, დაჰკვირვებოდა მაზრის მთელ საზოგადოებას და „თავისუფლად დაეხატა გონებაში ყველა სტუმრის კარიკატურა“. ახალი და უშუალო დაკვირვების შედეგად თავისი რომანის მორიგ თავში პუშკინმა მოგვცა სოფლის მეჯლისის სურათი და პროვინციული ტიპების გალერეა: აქ იყო „ჩინებული მემამულე, გლეხების მფლობელი“, „ცოლ-ქმარი სკოტინინები“, „გადამდგარი მრჩეველი ფლიანოვი, დიდი ჰორიკანა, ძველი გაიძვერა, ღორმუცელა, მექრთამე და ტაქიმასხარა“. ყოველგვარ იმედს მოკლებული შეხედულება რუსეთის თავადაზნაურობაზე, რაც ორი-სამი წლით ადრე გამოთქვა პუშკინმა კიშინიოვში, ოდნავადაც არ შეცვლილა. პოეტმა მემამულეთა წრის წარმომადგენლები გამოიყვანა როგორც უმინაარსო, უზარო და უღმობელი პარაზიტები.

ევპრაქსიას დღეობის გადახდა ვერც კი მოასწრეს, რომ ახალი ამბავი მოვიდა — სამხრეთში. ჩერნიგოვის პოლკი აჯანყდაო. აჯანყებულ ნაწილს მთავრობის ცხენოსანმა ჯარმა შემოარტყა ალყა. ამბოხების მთავარი სულისჩამდგმელი და წამომწყები, პოდპოლკოვნიკი მურავიოვ-აპოსტოლი მძიმედ დაჭრეს და ტყვედ წაიყვანესო.

ეს იყო პრასკოვია ოსიპოვას უახლოესი ნათესავი, სწორედ ის სერგეი მურავიოვ-აპოსტოლი, რომელმაც 1816 წელს შავი ტარსიკო-

ნისყდიანი ალბომი აჩუქა ოსიპოვას და შიგ ჩაუწერა: სიკედლისათვის მზადა ვარო. ეპოქის პოლიტიკური ქრონიკა რუსული მოწინავე საზოგადოების ოჯახურ დრამად იქცა.

1826 წლის დამდეგიდან პუშკინი მეგობრებთან მიწერ-მოწერით ცდილობდა, გაერკვია თავისი მომავალი ხვედრი. მალე პოეტმა შეიტყო საკუთარი პოლიტიკური მდგომარეობის სერიოზულობა. ეუკოვსკიმ გადასცა, უზენაესმა საგამომძიებლო კომისიამ დეკემბრის ამბების ყოველ მონაწილეს შენი რევოლუციური ლექსები უპოვესო: როგორც ჩანს, „თავისუფლება“, „ხანჯალი“ და მთავრობის საწინააღმდეგო ეპიგრამები.

პუშკინი უჩინრად, დაუსწრებლად მონაწილეობდა საგამომძიებლო პროცესში. როგორც პოეტი, „დეკაბრისტთა“ იმ წრეში რჩებოდა, რომელსაც ადრეც ეკუთვნოდა თავისი შემოქმედებით. პეტერბურგის პერიოდის ლექსებში პუშკინმა გამოსახა „კეთილდღეობის კავშირის“ პროგრამა. ე. ი. ბატონყმობის გაუქმებისა და თვითმპყრობელობის ძალაუფლების შეზღუდვის მოთხოვნები, კიშინიოვსა და კამენკაში კი აითვისა სამხრეთის საზოგადოების რადიკალური ამოცანები — რესპუბლიკური წყობილების დამყარება სამხედრო რევოლუციის გზით და თუნდ მეფისმკვლელობის საფასურითაც კი. ყოველივე ეს პუშკინმა თავის ლექსებში გამოხატა. დეკაბრისტებს საჭიროდ არ მიაჩნდათ გაეფორმებინათ პუშკინის მონაწილეობა შეთქმულებაში: ისედაც თავისიანად აღიარებდნენ პოეტს.

პუშკინის პოეზიის მთავრობის საწინააღმდეგო პროპაგანდისტული მნიშვნელობა მეტად დიდი იყო. უკვე 1818 წელს ჰაბუკ ბესტუჟევ-რიუშინს ყველგან ეს „აღტაცებით წაყითხული“ თამამი ლექსები ესმოდა, ყრმა გერცენს რუსული ენის მასწავლებელმა „თავისუფლება“, „ხანჯალი“ და „კავკასიის ტყვე“ მიუტანა. დეკაბრისტი კახოვსკი, პუშკინის ნაცნობი, საზოგადოებაში აერცელებდა აკრძალულ სტროფებს. მოსკოვის სტუდენტები გაიტაცა ავტორის რევოლუციურმა პოეზიამ, ისინი ყოველ მის სტრიქონს უდარაჯებდნენ და პუშკინის თავისუფლებისმოყვარე ლექსებს ხელნაწერების სახით აერცელებდნენ. პუშკინს სამართლიანად შეეძლო დეკაბრიზმის მგოსნად ჩაეთვალა თავისი თავი.

მთელი მოძრაობის განადგურების საზარელ ჟამს პუშკინი დეკაბ-

რიზმის წამყვანი იდეების ერთგული დარჩა. ამასთან ერთად მას ესმოდა, რომ შექმნილი ვითარება ახლა ოპოზიციური ძალების სხვაგვარ გამოვლინებას მოითხოვდა. „როგორც არ უნდა იყოს ჩემი აზრები, პოლიტიკური თუ რელიგიური (ე. ი. რევოლუციური თუ ათეისტური — ლ. გ.), მაინც საიდუმლოდ ვინახავ და არ ვაპირებ აუცილებლობის წინააღმდეგ სვლას“, სწერდა პუშკინი ჟუკოვსკის 1826 წლის 8 მარტს.

ეს არ იყო კაპიტულაცია. ეს იყო ახალი ტაქტიკის შერჩევა. პუშკინმა ამ წერილში იშვიათი ლაკონიზმითა და კატეგორიულობით ჩამოაყალიბა თავისი დამოკიდებულება დეკაბრისტების პროგრამისა და ნიკოლოზ პირველის მთავრობის მიმართ: პოეტი განმათავისუფლებელი იდეების ერთგული დარჩა და თან უაზრობად მიიჩნია წინააღმდეგობა გაეწია მოვლენათა უღმობელი დინებისათვის. ამ აზრმა ბოლომდე განსაზღვრა პუშკინის პოლიტიკური პოზიცია და საფუძვლად დაედო მის ბოლო პოემას.

იენისში ტრიგორსკოეში აღექსეი ვულფთან ერთად ჩამოვიდა დიდი ხნის ნანატრი იაზიკოვი. ფილოსოფიისა და სამართლისმცოდნეობის ფაკულტეტის სტუდენტს შეეძლო პუშკინისათვის გაეზიარებინა მეცნიერების ახალი მიღწევები, რომელსაც ასე აფასებდა დევნილი და ცოცხალი „უნივერსიტეტების“ მარადი მსმენელი პოეტი. იაზიკოვი დორპატში ისმენდა სახელმწიფო და ეკონომიური დისციპლინების კურსს, გადიოდა ფერწერისა და ხუროთმოძღვრების ისტორიას, ესთეტიკას, რუსულ ლიტერატურას და ფრიად რადიკალურად იყო განწყობილი.

იაზიკოვი ტრიგორსკოეში ქვეყნის პოლიტიკური ცხოვრების ყველაზე უფრო მძიმე დღეებში ჩავიდა: პირველი იენისისათვის უკვე დამთავრებული იყო დეკაბრისტთა გამოძიება და დაიწყო უმაღლესი სასამართლო. მანიფესტში გამოცხადებული უმძიმესი სასჯელის მუქარა საერთო სევდას იწვევდა და ყველას გულს უღევდა უსასო მოლოდინით. დაუეჭვებლად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ 1826 წლის ზაფხულს ორი პოეტის საუბარი მომეტებულად თანამედროვე ისტორიულ ტრაგედიას ეხებოდა. განსაკუთრებით აღელვებდა მათ რილევის ბედი.

დაახლოებით ივნისის ოცისთვის იაზიკოვი დორპატს წავიდა. პროვინციაში ეს ჭერ კიდეც ის დღეები იყო, როდესაც მღელვარებით ელოდნენ დეკემბრის დრამის დასასრულს. თავის წერილებში პუშკინი ისევე გამოთქვამდა იმედს უმაღლესი ძალაუფლების „მოწყალე-ბაზე“.

24 ივლისს მიუყრებულ ობოჩეცში უმაღლესი სასამართლოს განაჩენი მოვიდა. სამუდამო ან მრავალწლიანი კატორღა მიესაჯათ: პუშკინს, კიუხელბეკერს, ნიკოლოზ ტურგენეცს, ალექსანდრე ბესტუჟეცს, ნიკიტა მურავიოვს, სერგეი ვოლკონსკის, იაკუშკინს, ლუნინს, ოდოევსკის, ეს იყო მთელი საზოგადოების განადგურება მისი საუკეთესო წარმომადგენლების სახით.

ამავე დროს ოქმი იუწყებოდა მეფის „წყალობასაც“ „პავლე პესტელის, კონდრატ რილევეის, სერგეი მურავიოვ-აპოსტოლის, მიხეილ ბესტუჟეც-რიუმიინისა და პეტრე კახოვსკისადმი“ შაჟის კვრის ნაცვლად „ამ ბოროტმოქმედთ მათ მიერ ჩადენილი მძიმე დანაშაულისათვის მიესაჯათ ჩამოხრჩობა“. სამეფო მანიფესტში ნათქვამი იყო: „ბოროტმოქმედთ ღირსეული სასჯელი მიეგოთო...“

ამ მოულოდნელმა განაჩენმა თავზარდამცემად იმოქმედა დეკაბრიზმთან ახლომყოფ რუს ადამიანებზე, „თითქოს ყოველი მათგანი კარგავდა მამას ან ძმას“. დაიღუპნენ მეგობრები, მახლობლები — ენერგიით, მხნეობით, შემოქმედებითი ნიჭით აღსავსე ახალგაზრდა, მამაცი ადამიანები.

ტრიგორსკოეში გადაშალეს სევდისმომგვრელი რელიქვია: სერგეი მურავიოვ-აპოსტოლის მიერ თავისი ბიძაშვილისათვის ნაჩუქარი შავი ტარსიკონისყდიანი ალბომი. პრასკოვიას დაწერილ პირველ სტრიქონებს მოსდევდა სერგეი მურავიოვის ფრანგულად ნაწერი ორი სტრიქონი: „სიკვდილისა არც მე მეშინია და არცა მსურს იგი. როცა მომეწოდებოდა სავსებით მომზადებული დავებდები. 1816 წ. 16 მაისი“. ათი წლის შემდეგ აჯანყებულ ჩერნიგოველთა გამირბა წინამძღოლმა დაამტკიცა ამ ჩანაწერის სიმართლე.

პუშკინს მოაგონდა ხუთ სიკვდილმისჯილთან შეხვედრა და საუბარი. რა ცოტა ხანია მას აქეთ, რაც კიშინიოვში პესტელს ეკამათებოდა

საინტერესო ფილოსოფიურ თემაზე, ჰაბუკ ბესტუჟეე-რიუმინს ოლენინის კაბინეტში ხვდებოდა, მურავიოვ-აპოსტოლსა და კახოვსკის კი—პეტერბურგის „ახალგაზრდა იაკობინელთა“ წრეში, რილევეთან ახლო შემოქმედებითი მეგობრობა ჰქონდა და განუწყვეტელი მიწერ-მოწერა.

რამდენი მხნეობა, პუშკინის ნიჭისა, და მომავლისადმი რაოდენი რწმენა გამოსჰვიოდა რილევეის ამ ფურცლებიდან, რა სიხარული მოჰქონდა მათ „შერისხული სახლის“ სევდიან სიჩუბეში!

ბაირონისა და ანდრე შენიეს ფრნებს უკვე გაუკეთდა საფლავის წარწერები. რილევეის სიკვდილის ამბავმა პუშკინს „ონეგინის“ მეექვსე თავის წერისას მოუსწრო, სადაც პუშკინი სწორედ ახალგაზრდა პოეტის უაზრო მკვლელობას აღწერდა. ამ „შეწყვეტილ სიცოცხლეზე ნათქვამი ამბავი ახალ ჟღერადობას იძენდა; პირადი მწუხარება გაისმოდა შეკითხვაში: „მეგობრებო, გებრალეზათ პოეტი?“

ლენსკის სიკვდილზე დაწერილ სტროფებში, სადაც ყოფილ ყოველდღიურობაში პოეტის ნელი ხრწნის პერსპექტივა აისახა, პუშკინის მტანჯველ განცდის გამოძახილიც გაისმა: ეს ის ღლეები იყო, როდესაც პოეტმა ხუთი რევოლუციონერის სიკვდილით დასჯის ამბავი გაიგო და ხელნაწერებში სახრჩობელებს ხატავდა ზედ ჩამოკიდულ გვამებით, თან ფიქრობდა, შეიძლებოდა მეც ასეთი ბედი მწვეოდაო. ამ სტროფებას შავ ვარიანტში პოეტი გამოთქვამდა აზრს, რომ ცხოვრებაში ლენსკისაც შეეძლო პოეტებისა და მხედართმთავრების განსაკუთრებულა, სახიფათო გზით ევლოო.

პეტერბურგში აღსრულებული სიკვდილით დასჯის ამბავს მოჰყვა ამალია რიზნიჩის გარდაცვალება. პოეტის მოკლე შენიღბული ჩანაწერებით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ამ ამბავმა პუშკინის ყურამდე 1826 წლის 25 ივლისს — ერთი წლის დაგვიანებით მოაღწია: რიზნიჩი 1825 წლის ივნისში გარდაიცვალა. საყვარელი ქალის სიკვდილის ამბავს თვით პოეტის განსაცვიფრებლად სასოწარკვეთილებაში არ ჩაუგდია იგი. იმოქმედა პოეტზე მეგობრების სიკვდილით დასჯის საზარელმა ამბავმა, თუ გასულმა ორმა წელმა ამოუშალა გულიდან ოდესღაც საყვარელი სახე? ლექსი „ლაჟვარდი ცის ქვეშ“ ნაადრევი შემოდგომის სიცივით გამოიჩინევა.

თუმცა რამდენიმე დღის შემდეგ პუშკინმა ჰპოვა იშვიათად გულ-

ში ჩამწვდომი სიტყვები ამ „გულუბრყვილო“ აჩრდილისათვის და „ონეგინის“ ხელნაწერებში დატოვა მთელი რომანის ერთ-ერთი ყველაზე დრამატული სტროფი.

სადღაც გენუის სასაფლაოზე აღმართულიყო ამაღლია რიზნიჩის თეთრად მოქათქათე აკლდამა, შორეულ ჩრდილოეთ მაზრაში კი ითხზვებოდა უკვდავი ეპიტაფიები, რომელთაც ბედმა არგუნა უკვდავე-ყოთ ამ ქალის სახელი არა კამპო-სანტოს მარმარილოს ფიქალზე, არამედ რუსული პოეზიის უმშვენიერეს ელევგიებში.

მძიმე ფიქრებში გალია პოეტმა 1826 წლის სულისშემხუთველი ზაფხული. დორპატელი სტუმრების წასვლის შემდეგ მის საზოგადოებას შეადგენდნენ ისევ მოხუცი ძიძა და ტრიგორსკოელი მეგობარი ქალები.

3 სექტემბერს, შუალამისას, როცა პუშკინი დაბრუნდა ოსიპოვე-ბისაგან, შინ ფსკოვის სამოქალაქო გუბერნატორის შიკრიკი დაუხვდა. ფონ ადერკასი მოკლე ბარათით იტყობინებოდა, „მეფის“ ნებართვა მოვიდა თქვენს „ყოვლადუქვეშევრდომილეს“ თხოვნაზე და დაუყოვნებლივ ფსკოვში გამოცხადდითო. მთავარი შტაბის უფროსის მიმართვაზე დაბრუნდით ასლში ნათქვამი იყო: „ბ-ნ პუშკინს შეუძლია იმგზავროს თავისი ეტლით თავისუფლად და არა როგორც პატიმარმა, მაგრამ მხოლოდ ფელდეგერის თანხლებით: მოსკოვში ჩასვლისთანავე უნდა გამოცხადდეს მისი უდიდებულესობის მთავარი შტაბის მორიგ გენერალთან“.

ფელდეგერის თანხლებით მგზავრობა და იმპერატორის მთავარ შტაბში გამოცხადება პოლიტიკური პატიმრების ხვედრი გახლდათ, ამიტომ გასაგები იყო ძიძის ტირილი და ანა ვულფის შიში. „წაყვანის“ პროცედურა „ნებართვას“ კი არა, ბრძანებას ჰგავდა და საკუთარი სურვილისამებრ მოქცევის ნაცვლად ამ ბრძანებისადმი უსიტყვო მორჩილებას ითვალისწინებდა.

მაგრამ პუშკინი ამ წუთებშიც არ მიუტოვებია პოეტის თვითშეგნებას; თვითონაც არ იცოდა, რა ელოდა: ახალი გადასახლება თუ საპყრობილე, მაგრამ მაინც თან მიჰქონდა თავისი „ღარიბული“ ყოფის ყველაზე ძვირფასი ნაწილი — „ევგენი ონეგინი“ და „ბორის გოდუნოვი“.

უანანესი ტანჯორი

1

პუშკინის ჩასვლა მეფედ კურთხევის ზეიმისათვის მორთულსა და დეკაბრისტების ულმობელი განადგურებით დათრგუნვილ მოსკოვში თითქოს ახალ ეპოქას გამოსახავდა, ახლა რომ დგებოდა მეფის რუსეთის ისტორიასა და რუსეთის პირველი პოეტის ბიოგრაფიაში. ნიკოლოზისეული იმპერიის დიდებული ფასადი, რომელიც ფარავდა აბსოლუტური მონარქიის განუხრელ ხრწნას, და „მეფის წყალობის“ დემონსტრირება სახელოვანი მწერლის მიმართ მისი დამოუკიდებელი მოღვაწეობის ჩასახშობად — ასეთი იყო სახელმწიფო ამბების ზოგადი მსვლელობა და ტრაგიკული აზრი პუშკინის სიცოცხლის უკანასკნელი ათი წლის განმავლობაში.

ხელისუფლების ახალი გეზი იმთავითვე მკვეთრად იქნა აღებული. „რევოლუცია კარზე მოსდგომია რუსეთს. მაგრამ ვფიცავ, ვიდრე პირში სული მიდგას, ვერ შემოაღწევს ჩვენთან“, — განაცხადა ნიკოლოზმა ტახტზე ასვლისას.

ამ დევიზით განისაზღვრა მეფის პირველი საუბარიც „თავისუფლების“ ავტორთან. 1826 წლის 8 სექტემბერს, დღის ოთხი საათისათვის პუშკინი კრემლში მიჰგვარეს მეფეს.

ნიკოლოზ პირველი ცოტათი უფროსი იყო პუშკინზე. ხმელ-ხმელ,

აყლავუდა, უუღვაშო მეფეს სწორი პროფილი ჰქონდა. ლაპარაკში იგი მბრძანებლურ ხასიათსა და დესპოტიზმს ავლენდა.

სახელოვანი რუსი პოეტი მრავალი მიზეზის გამო იპყრობდა მის ყურადღებას. პუშკინის სახელი ნიკოლოზმა უკანასკნელ გამოძიებაზე დიდი ხნით აღრე იცოდა. ლიცეუმელ პუშკინს არაერთხელ მიუქცევია მეფის ოჯახის ყურადღება. გადასახლებული პუშკინის ამბავიც უეპველად უნდა სცოდნოდა დიდ მთავარს. შემონახულია ცნობა, რომ სწორედ იმ პერიოდში ნიკოლოზ პავლეს ძეს და მის გვირგვინოსან ძმას პოეტზე ჰქონდათ საუბარი, „რუსლან და ლუდმილა“ თუ წაიკითხე? — უკითხავს ალექსანდრე პირველს, — ავტორი საგარეო საქმეთა კოლეგიაში მსახურობს, — დიდი ნიჭით დაჯილდოებული არამზადაა“.

ეს უზენაესი „შეფასება“ დამახსოვრდა მომავალ ხელმწიფეს. უკვე 1826 წლის ივლისში ფსკოვის გუბერნიაში განსაკუთრებულად გამოიძიეს „ყოფაქცევა ცნობილი მელექსის პუშკინისა“, რომელიც როგორც ამბობდნენ, გლეხებს თავისუფლებისაკენ მოუწოდებდა. საიდუმლო გამოძიებამ არ დაადასტურა მთავრობის ექვეები, მაგრამ სწორედ ამ დროს ხელისუფლებას ხელში ჩაუვარდა ელეგია „ანდრე შენიეს“ გადაწერილი პირები.

თუ გავიხსენებთ, რომ დეკემბრის აჯანყების ბელადები 13 ივლისს დასაჯეს; ხოლო 1825 წლის ელეგიიდან გადაწერილი ნაწყვეტი ვრცელდებოდა სათაურით „14 დეკემბრისადმი“ — გასაგები გახდება ის ცხოველი ინტერესი, რომელიც 1826 წლის აგვისტოში გამოიჩინა ხელისუფლებამ პოეტის მიმართ. მეფედ კურთხევიდან რამდენიმე დღის შემდეგ ნიკოლოზ პირველმა პოეტის თხოვნაზე შერისხვა დამხსენითო, წააწერა: პუშკინი მოსკოვში მომგვარეთო. ნიკოლოზ პირველმა გადაწყვიტა, პირადად დაეკითხა პუშკინი.

ოციანი წლების შუახანებში პუშკინის სახელი წარმოადგენდა ძალას, რომლისთვისაც ანგარიში უნდა გაეწია ახალ მთავრობას. სამხრეთული პოემების ავტორს თავყანს სცემდნენ, უპირველეს ყოვლისა, ლიტერატურულ წრეში, რომელსაც ის გადასახლებაში მყოფიც მეთაურობდა.

ნიკოლოზ პირველის მთავრობამ, რომელიც სახელმწიფო მართვას სამხედრო აჯანყების მომენტში შეუდგა, აუცილებლად ჩათვალა

სულგრძელად მოეჩვენებინა თავი ქვეყნის დიდად პოპულარული პოეტისათვის, მიუხედავად იმისა, რომ „სახელმწიფო დამნაშავეთა“ ქაღალდებში აღმოჩენილი რევოლუციური სტრიქონები მეტისმეტად უსვამდა ხაზს პუშკინის პოეზიის რევოლუციურ მნიშვნელობას.

ამისათვის აუცილებელი იყო „პატიების“ სცენის ოსტატური გათამაშება და, უპირველეს ყოვლისა, თვით პოეტის მოხიბვლა. ნიკოლოზ პირველმა იცოდა თამაში. „ეს იყო აქტიორი, რომელმაც თეატრალური ეფექტის გემო უფრო იცოდა. ვიდრე ისტორიული დრამის ამბებისა“, — წერდა ნიკოლოზ პირველზე გიზო. დეკაბრისტების საქმის გამოძიებისას ნიკოლოზმა თითოეული ბრალდებულის პირადი თვისებებისადმი მიდგომის გასაოცარი ნიჭი გამოიჩინა და ზემოქმედების მრავალფეროვან ხერხს მიმართა — სიმკაცრიდან და მუქარიდან მოყოლებული ფარისევლურ აღერსამდე. აუცილებელი იყო ასეთივე მოქნილობის გამოჩენა პოეტთან პირველი საუბრის დროსაც. უეჭველია, როლი გულდასმით იყო მოფიქრებული.

რთული იყო პუშკინის გრძნობებიც 1826 წლის 8 სექტემბრის დღეს. რასაკვირველია, პოეტი მიისწრაფოდა აეცდინა გადასახლება, მაგრამ არა ყოველგვარი საზღაურით: მისგან უკიდურესი, დათმობა იქნებოდა მთავრობის საწინააღმდეგო პროპაგანდაზე უარის თქმა. თავისი რწმენის შინაგან თავისუფლებას პოეტი საგულდაგულოდ იცავდა და იმასაც კი ვარაუდობდა, ახალმეფობისასაც შეეძლებ ჩემი დამოუკიდებლობის შენარჩუნებასაო. მისთვის სრულიად შეუძლებელი იყო რაიმე თანამშრომლობა რილეევისა და პესტელის ქალათთან.

ასეთი შინაგანი ბრძოლის განწყობილებითა და „უსასყიდლო“ პატიების ილუზიებით სავსე პუშკინი ახალი მეფის კაბინეტში შევიდა.

ამ შეხვედრაზე პოეტს თითქმის არაფერი დაუწერია ოსიპოვასა და იაზიკოვისადმი მიწერილი ორი-სამი სტრიქონის გარდა (თავაზიანი მიღებისა და მეფის გადაწყვეტილების შესახებ, თვით ყოფილიყო პოეტის ცენზორი). სხვა პირთა ჩანაწერები კი სრულ სინამდვილედ ვერ ჩაითვლება. მაგრამ მეორე თანამოსაუბრის, თვით ნიკოლოზ პირველის ნათქვამი დიდად საინტერესო ჩანს. მოდესტ კორფისაოვის ნიკოლოზ პირველის ცნობილი ნაამბობი მოწმობს, რომ ამ ავბედით ეამს პოეტს გასაოცრად ვაჟეცურად ეჭირა თავი. „რას იზამდით, 14

დეკემბერს რომ პეტერბურგში ყოფილიყავით?“ ვკითხე სხვათა შორის. „მხარში ამოუდგებოდი აჯანყებულებს“, — მიპასუხა მან.“ ასევე აღსანიშნავია ამ საუბრის მეორე მომენტიც: მეფის შეკითხვაზე, გამოიცვალეთ თუ არა თქვენი აზრები და იძლევით თუ არა სიტყვას, სხვაგვარად იფიქროთ და იმოქმედოთ, პუშკინი დიდხანს ყოყმანობდა, ვიდრე პირდაპირ პასუხს გასცემდა. მხოლოდ ხანგრძლივი დუმილის შემდეგ გაუწოდა ხელი მოსაუბრეს და დაჰპირდა, გამოვიცვლებო.

უტყუარი აღმოჩნდა მთავრობის მთავარი ვარაუდი. „მეფის წყალობამ“ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა საზოგადოებაზე. მეფის კურთხევისათვის გამზადებულმა, დღესასწაულებსა და ოფიციალურ ფაციფუცში გართულმა მოსკოვმა პოეტის დაბრუნება დიდი ამბით აღნიშნა.

მაგრამ ამისგამო პუშკინი სულაც არ ჩქარობდა მთავრობის პოზიციებზე გადასვლას და არც თავისი ოპოზიციური აზრების გამოთქმას იშლიდა. მეფესთან შეხვედრიდან რამდენიმე დღის შემდეგ პუშკინმა ნახა ახალგაზრდა პოლტორაცკის რეველში გადაწერილი „ხანჭალი“; ლექსი დაუმთავრებელი იყო. პოეტს არც კი უცდია გაენადგურებინა თავისი ყველაზე უფრო რევოლუციური ლექსი, პირიქით, იქვე ჩაათავა დაკლებული შვიდი სტრიქონი, ხოტბას რომ ასხამდნენ კარლ ზანდს: ექვსი წლის წინ სწორედ კარლ ზანდის სახელმა შეუქმნა „თავისუფლების“ ავტორს მთავრობის საწინააღმდეგო რეპუტაცია. ეს იყო მეტად გაბედული საქციელი, რომელიც მაშინვე გამოააშკარავებდა უმაღლესი პოლიციის წინაშე პოეტის ქეშმარიტ დამოკიდებულებას ახალი მეფისადმი.

თავისუფლებისმოყვარე პოეტისადმი მთავრობაც ინარჩუნებდა უნდობლობას. ჩუდოვის სასახლეში 1826 წლის სექტემბრის შეხვედრის შემდეგ მალე დაიწყო დიდი და ხანგრძლივი პოლიტიკური პროცესი, რომლის მთავარი გმირი პუშკინი იყო. რამდენიმე ახალგაზრდა ოფიცერს აღმოაჩნდა „14 დეკემბრით“ დასათაურებული პუშკინის „ანდრე შენიეს“ გადაწერილი პირები. ოფიცრები დააპატიმრეს. 1826 წელს სამხედრო-სამსჯავრო კომისიამ სიკვდილი მიუსაჯა შტაბს-კაპიტანს ალექსეევს ამ ისტორიული ელეგიის გავრცელებისათვის. სააუდიტორიატო დეპარტამენტმა წინადადება შემოიტანა, კიდევ სამი

პირისათვის ჩამოერთმიათ ჩვენება და მათ შორის ლექსის ავტორის-თვისაც. ხანგრძლივი სასჯელისაგან რის ვაი-ვაგლახით განთავისუფლებული პუშკინი ხელახლა მოექცა ახალი ინკვიზიციური გამოძიების მარწუხებში.

16 სექტემბერს პუშკინი მოსკოველ ნაცნობებთან ერთად გაემართა დევიჩეე პოლეზე გამართულ სეირნობის სანახავედ. ხალხში ხმა დადიოდა: მეფე ყმებს ათავისუფლებს, სახაზინო გლეხებს კი ფულით ასაჩუქრებსო.

ვეებერთელა მინდვრის შუაგულში პოეტმა დაინახა მრგვალი პავილიონი—„შუშებჩასმული და ბუხრიანი როტონდა მათი საიმპერატორო უდიდებულესობისათვის“, როგორც ოფიციალური რელაცია იუწყებოდა. მოედანზე გრძელი მაგიდები ევლარ იტევდა ხორაგს: შემწვარი ცხვრები, პურით სავსე ფერად-ფერადი კალათები, ლუდინი და თაფლუჭიანი სათლები ტლანქად და ულაზათოდ ელაგა. იგრძნობოდა, ამ ამბის თაოსნები არაფრად აგდებდნენ ხალხის გემოვნებასა და ჩვევებს. მთავარი იყო, „სმით გაებრუებინათ“ ისინი: მთელი მინდორი მოფენილი იყო წითელი და თეთრი ღვინის მჩქეფარე შადრევნებით. გასართობად კი ვეებერთელა საპაერო ბურთს ავსებდნენ აირით. ჭარი, პოლიცია და ცხენოსანი მცველები ძლივს იმაგრებდნენ გაჭიმული თოკების გასწვრივ მოზღვაებული ხალხის იერიშს. მეფის სურსათ-სანოვაგეზე ორასი ათასზე მეტმა კაცმა მოიყარა თავი. მეფედ კურთხევის ზეიმი შეიძლება მასობრივ კატასტროფად გადაქცეულიყო.

თორმეტ საათზე ნიკოლოზ პირველი ამალგებულ ადგილას ავიდა და ნიშანი მისცა, ხალხი შემოეშვიტო. უზარმაზარი მინდორი თვალის დახამხამებაში აივსო ხალხით, რომელმაც ხანგრძლივი ლოდინისა და დაღლილობისაგან თავდაცვის ინსტინქტიც კი დაკარგა. ამ დროს პაერში აირით სავსე ბალონი გასკდა და მთელი ის მიდამო შავი კვამლით დაიფარა; ბუშტის გარსი ჩამოვარდა და შეგროვილი ხალხის ნაწილს ჩამოემხო; ამ ვიგანტური სუდარის ქვეშ მოქცეულები ამაოდ ცდილობდნენ თავის დაღწევას. ზარდაცემული მაყურებლები ტრიბუნებისაკენ გასტყორცნეს, სადაც გაჩაღდა ხელჩართული ბრძოლა ხალხსა და პოლიციას შორის. კარის დიდებულებმა, მინისტ-

რებმა, გენერლებმა, თვით „უავესტოესმა ოჯახმა“ შემფოთებულებმა დატოვეს სავარძლები და თავგზააზნეული ჟანდარმების იმედით შეეცადნენ, თავი დაედღწიათ ხალხის აზვირთებული ნიაღვრისათვის. სტიქიურად მოდენილი ხალხის ნაკადში უეცრად შეიჭრა კაზაკთა ესკადრონი ობერ-პოლიცმეისტერის შულგინის მეთაურობით და უხეად აამოქმედა მათრახები. მეფის წვეულნი — გლეხები, ქალაქის მდაბიონი, მოხუცები, ქალები — აქეთ-იქით აწყდებოდნენ და დასისხლიანებულეები მიწაზე ცვიოდნენ. განრისხებულმა ბრბომ გრიალითა და ღრტვინვით განაგრძო იერიში და ლამის სულ წააღწია პოლიციისა და ყაზახების რაზმები დიდებულ უმაღლეს მოხელეებსა და უზენაეს მეუფესთან ერთად, ეს რაზმები რომ იცავდნენ. მთავრობისა და ხალხის ანტაგონიზმის იდეა, ესოდენ რომ იპყრობდა პუშკინის გულისყურს „გოდუნოვის“ წერისას, ახლა თითქმის ხორცშესხმული წარმომდგარიყო პოლიტიკური თანამედროვეობის სახით.

2

დღესასწაულის დამთავრებისთანავე, ვიდრე სასახლის კარი და გვარდია პეტერბურგში წასასვლელად აიყრებოდა, პუშკინმა უმაღლესი პოლიციის ახლად დაარსებულ დამცველებს — „მისი სამმართველო უდიდებულესობის საკუთარი კანცელარიის III განყოფილების“ უფროსის, გენერალ ბენკენდორფის წერილი მიიღო. ამ უწყებაში ზრდილობიანი ფორმით იყო შენიღბული გესლიანი დარიგებები და მკაცრი მითითებანი. მეფის დავალებით ჟანდარმთა შეფი პოეტს უნიშნავდა ერთგვარ პოლიტიკურ გამოცდას — დაეწერა ტრაქტატი „ახალგაზრდობის აღზრდის შესახებ“. აღრესატისადმი მიმართულ ქათინაურს „ჩინებული ნიჭი“ გაქვთო, ზედ ერთვოდა უტიფარი გამოხდომა: „ამ სფეროში თქვენ ფართო შესაძლებლობა გეძლევათ, ვინაიდან საკუთარი გამოცდილებიდან იცით აღზრდის ყალბი. სისტემის ყოველივე დამღუპველი შედეგი.“

ეს იყო ახალი ხელისუფლების კეშმარიტი ხმა, უკვე არა „ტიტუსის მოწყალება“, არამედ ოფიციალური ზრდილობის ცივი ფორმით შემოსული უმკაცრესი განკარგულება, ძლივს რომ ფარავდა ნატიფი გამოთქმებით უფროსების უკმაყოფილებას და ექვემდებარებას. ასეთი ტონი მტკიცედ

დამკვიდრდა და დარჩა კიდევ ბოლომდე ნიკოლოზისეული მთავრობის დამოკიდებულებაში პოეტის მიმართ.

მოსკოვის აურზაურში პუშკინი ვერ დაიწყებდა დაკისრებული ნაწარმოების წერას; პოეტმა გადაწყვიტა, დავალებული გაკვეთილი მიხაილოვსკოეში დაემზადებინა, სადაც აუცილებლად უნდა დაბრუნებულიყო საქმეების მოსაწესრიგებლად მოსკოვში საბოლოოდ გადამოსვლის წინ.

ტრაქტატი რამდენიმე დღეში დაიწერა. თვითონ პოეტმა ამ მოხსენებას არავითარ შემოქმედებით მნიშვნელობას არ აძლევდა და არასოდეს არც ცდილა გამოექვეყნებინა.

მაგრამ ასეთ იძულებით ნაშრომშიც პუშკინმა შეძლო შეენარჩუნებინა ზოგიერთი ცოცხალი და საგულისხმო დებულება. პოეტი მხურვალედ იცავდა „განათლებას“, ესარჩლებოდა ლანკასტერულ სკოლებს, მოითხოვდა სკოლებში ფიზიკური სასჯელის გაუქმებასა და რუსული ისტორიის შესწავლას. პედაგოგებს მოუწოდებდა, ნუ ხმარობთ ხრიკებს და რესპუბლიკურ მსჯელობას ნუ ამახინჯებთო.

დაასრულა თუ არა ნარკვევი „სახალხო განათლების შესახებ“, პუშკინი სამგზავროდ მოემზადა და ნოემბრის დამლევს უკვე ფსკოვში იყო. აქ აღერკასმა გადასცა ბენკენდორფის წერილი. არსებითად ეს იყო საყვედური III განყოფილების უფროსის მიერ სექტემბერში მოწერილი წერილის უპასუხოდ დატოვებისა და მოსკოვში „ბორის გოდუნოვის“ საჯაროდ წაკითხვისათვის. თავის გასამართლებლად და ამ ნაწარმოების ბედის გადასაწყვეტად პუშკინმა ბენკენდორფს გაუგზავნა თავისი ტრაგედიის ხელნაწერი „სწორედ ისეთი სახით, როგორც წაკითხულ იქნა“.

პუშკინი ფსკოვში შეეცოვნდა და მხოლოდ 19 დეკემბერს სალამოთი ჩავიდა მოსკოვში. აქ უნდა ჩატარებულიყო დაწყებული დრამის — მთავრობასთან „დამეგობრების“ მეორე აქტი, რომელიც უკვე გამუდმებულ ბრძოლად იქცა დამოუკიდებლობის, თვითმპყრობელობისა და მწერლის ღირსებისათვის. როდესაც 1826 წელს პუშკინმა მიხაილოვსკოედან უზენაეს ხელისუფლებას მიმართა, ფიქრობდა, უკეთეს შემთხვევაში საერთო წესით შესაბამისი რეზოლუციით გამათავისუფლებნო. პოეტი წინასწარ ვერ ივარაუდებდა „პირად წყალობას“, რითაც განზრახ შენიღბეს ეს ოფიციალური აქტი, რომ

თავისუფლებისმოყვარე ავტორი მაგრად შეებოჭათ მორალური ვალდებულებით.

მთავრობის წრეების თვალსაზრისით პუშკინი, როგორც პოეტ, ვალდებული იყო „ხოტბა შეესხა“ თავისი უზენაესი მწყალობელისათვის. საზოგადოებაში, სადაც კარგად იცოდნენ სასახლის კართან ურთიერთობის ეს გარდუეალი კანონები, ხმებიც კი დადიოდა. პუშკინმა გაიგო თუ არა, დანაშაული მაპატიესო, იქვე მეფეს ექსპრომტად დაწერილი ხოტბის ლექსი მიუძღვნაო.

მაგრამ ვერც ამ მომენტში და ვერც მომდევნო თვეებში პოეტმა თავს ძალა ვერ დაატანა ამ მიმე ვალის მოსახდელად. ალექსანდრე პირველს ის „სამარის კარამდე უკიეინებდა“. ნიკოლოზ პირველზე თანახმა იყო, ხმა არ ამოელო და თავისთვის შეენახა საკუთარი აზრები. ახლა კი, 8 სექტემბრის შეხვედრის შემდეგ, პუშკინს უფლება არ ჰქონდა გაჩუმებულიყო. მაგრამ, როგორც იქნა, მხოლოდ დეკემბრის ბოლოსდა შეძლო პოეტმა ამ მხატვრული ნაბიჯის გადადგმა თავის „სტანსებში“.

როგორც ლიტეუმის წლებში, უფლისწულთა სახოტბო ოდების წერას რომ შესთავაზებდნენ ხოლმე, პოეტმა ახლა ისტორიას მიმართა და წარსულის შესანიშნავ გმირულ სახეზე შეჩერდა. მართალია, პეტრე პირველთან ანალოგია ნაძალადევი იყო, მაგრამ ეს ათევისუფლებდა ავტორს „ტახტზე მჯდომი მონარქის“ პერსონალური დახასიათებისა და მისი პარადული პორტრეტის ხატვისაგან. სამ ტაეპში პუშკინმა მოგვცა მმართველის — პეტრეს რელიეფური სახე და თავისი ხოტბა საყვარელი გმირისადმი დაასრულა უბრალო და მეტად ლაკონიური დასკვნით: „მამ, იამაყე ნათესაური მსგავსებით“; ამას მოსდევდა პოეტის ზოგიერთი რჩევა მეფისადმი—ეს ბედნიერი მსგავსება ყოველთვის ღონით განამტკიცეო. მეტი თავდაჭერილობა ასეთ ენარში შეუძლებელი იყო.

მხოლოდ დიდი ხნის შემდეგ გაიგეს ეს ლექსი როგორც დეკაბრისტების გამოქომაგება და რეფორმებისაკენ მოწოდება. პუშკინის თანამედროვეებმა ვერ გამოარჩიეს ეს ჰანგები. პირიქით, პოეტის ოპტიმიზმი ეწინააღმდეგება ნიკოლოზ პირველის მიერ განადგურებული მოწინავე წრეების განწყობილებას. „მომავალი მეტისმეტად სამწუხარო და შფოთიერი ჩანდა“, — ახასიათებდა კოშელიოვი საერთო

განცდებს 1826 წლის შემოდგომაზე; ნიკოლოზ პირველისათვის დაწერილი „სტანსები“ არ ეთანხმებოდა ამ მძიმე განწყობილებას და ვერც საზოგადოების თანაგრძნობას იმსახურებდა.

აი, რატომ დაწერა პუშკინმა 1828 წელს ახალი სტანსები „მეგობრებს“. ეს იყო პასუხი საზოგადოებისადმი, მაგრამ ნაწილობრივ თავის მართლების აქტიც. სულ ცოტა ხნით ადრე, 1826 წლის აგვისტოში, მან ხიამ უარი თქვა ყოველგვარ ურთიერთობაზე ნიკოლოზ პირველთან და ბოლოს კი იძულებული გახდა სახობტო სტრიქონები მიეძღვნა მისთვის. ამით ირღევდა პოეტის სამწერლო პროგრამის მოთხოვნილება არაერთგზის გამოსახული ფორმულით — „ქედმოუხრელი ქნარი“. ჯერ კიდევ 1818 წელს პუშკინი წერდა:

ჩემს კეთილშობილ, თავმდაბალ ჩანჯურს
მეფეთა ქება არა სჩვევია,
და სიამაყეს, ჩემს გულში ჩარგულს,
ძალისთვის ხოტბა არ უკმევია.
თავისუფლება მიჭია მარტო
მსხვერპლად ლექსების გადმოლაგებით.
მე არ ვშობილვარ მეფენი ვართო
ამ ჩემი მორცხვი მუზის პანგებით.*

ამ პრინციპიდან ყოველგვარ გადახრას პუშკინი მეტად მტკივნეულად და მძიმედ განიცდიდა და მუდამ ცდილობდა თავისი პოეზიით ბოლომდე ამ ზიმართულების ურთველი დარჩენილიყო. პუშკინი ლომონოსოვს აფასებდა არა მარტო როგორც პოეტსა და მეცნიერს, უფრო მეტად იმისათვის, რომ ლომონოსოვი არაფრად აგდებდა კეთილდღეობას, როდესაც საქმე „მისი საყვარელი იდეების გამარჯვებას“ ეხებოდა. ასე იჩინა თავი პოეტის ცხოვრების უკანასკნელი ათწლეულის დრამის ერთ-ერთმა ღრმა სათავემ.

ამასობაში პეტერბურგში „ბორის გოდუნოვის“ ბედ-ილბალი წყდებოდა. ნიკოლოზ პირველს არ უყვარდა ტრაგედიები: მეუფეთა ზიმართ თავისუფალი მოპყრობა ნიადაგ აღიზიანებდა მას. 1826 წლის 14 დეკემბერს ბენკენდორფმა პუშკინს შეატყობინა მეფის დასკვნა — დრამა აუცილებლად უნდა გადაკეთდეს „ისტორიულ მოთხრობად ან რომანად ვალტერ სკოტის ყაიდაზე“.

* თარგმანი პ. იაშვილისა.

პოეტის პასუხში „მისი უდიდებულესობის ყოვლად მოწყალე აზრზე“ თავშეკაფებული აღშფოთება გაისმა. „ეწუხვარ, რომ უკვე აღარ შემწევს ძალა, გადავაკეთო ჩემ მიერ ერთხელ დაწერილი რამ“.

II

ახალგაზრდა რუსეთი

1

სულ სხვაგვარი დამოკიდებულება დამყარდა გადასახლების შემდეგ პუშკინსა და მწერალთა სამყაროს შორის. 1826 წლის შემოდგომაზე ლიტერატურული მოსკოვი გულთბილად შეხვდა პოეტს. მშობლიურ ქალაქში შემორჩენილი იყვნენ ძველი ნაცნობ-მეგობრები: ვიაზემსკი, ჩაადაევი, დმიტრიევი, ბიძა ვასილი პუშკინი. უკვე გამოჩნდა ლიტერატურული თაობაც, იბადებოდა რუსული აზროვნების თავისებური მოძრაობა. პუშკინი ამ მოძრაობას პირველად ვენევიტინოვის წრეში გაეცნო.

ეს ლირიკოსი-ფილოსოფოსი საგარეო საქმეთა კოლეგიის მოსკოვის არქივში მსახურობდა. მის წრეში შემოკრებილ ახალგაზრდა თანამშრომლებს „არქივის ახალგაზრდები“ შეარქვეს.

მოსკოვის „ფილოსოფიურ საზოგადოებას“ ხელმძღვანელობდნენ ოდოევსკი და ვენევიტინოვი. ამ ლიტერატურულ გაერთიანების მიმართულება ფილოსოფიური ხასიათისა იყო. საზოგადოების წევრებს უმეტეს ნაწილად ლიტერატურულ ნიადაგზე ჰქონდათ დეკაბრისტებთან ურთიერთობა, თუმცა არ ეთანხმებოდნენ დეკაბრისტული პოეტის პროპაგანდულ ამოცანებს. 14 დეკემბრის შემდეგ კი თავმჯდომარემ, ოდოევსკიმ, საზეიმო ვითარებაში ბუხარში დაწვა მეგობრული კავშირის წესდება და ოქმები. წევრები კი ახლა მხოლოდ ლიტერატურული კითხვისას თუ ხვდებოდნენ ერთმანეთს. თავისი პოეზიისა და კრიტიკის საფუძვლად ამ საზოგადოების წევრებს მიაჩნდათ სპეკულაციური საწყისი. ამ საწყისის გაშლისამუშაველად ისინი მკამართავენ ანტიკური სამყაროს ფილოსოფოსებს და თანამედროვე დასავლეთის მოაზროვნეებს, განსაკუთრებით შელინგს.

პუშკინისათვის სავსებით მიუღებელი იყო მოსკოველი ფილოსოფოსების იდეალიზმი. „გერმანული მეტაფიზიკა... მძულს და მეზიზღებაო“. — სწერდა იგი დელვიგს 1827 წელს 2 მარტს. „არქივის ახალგაზრდებისაკენ“ პუშკინს იმხანად ალბათ მათი ოპიზიციური განწყობა და მაღალი კულტურა თუ იზიდავდა. პირველ გაცნობისას თანამშრომლობა შესაძლებელი ჩანდა, მიუხედავად რადიკალური უთანხმოებისა, თვით მსოფლმხედველობის ძირითად საკითხებში (რასაც მალე მოჰყვა კიდევ განხეთქილება).

2

ახალმა მეგობრებმა პუშკინი ზინაიდა ვოლკონსკაიას ლიტერატურულ სალონთან დააახლოვეს. ფამუსოვის მოსკოვში ეს ნამდვილი ხელოვნების აკადემია იყო.

აქ გაიცნო პუშკინმა გამოჩენილი რუსი ქალი. ზინაიდა ვოლკონსკაიას აინტერესებდა რუსული სიძველენი, ხალხური სიმღერები, წყეჩვეულებები, ლეგენდები; ამ ქალმა დაამუშავა მოსკოვის უნივერსიტეტთან არსებული რუსული „ესთეტიკური მუზეუმის“ გეგმა. შესანიშნავმა მუსიკოსმა, კომპოზიტორმა და მომღერალმა მოაჯადოვა მსმენელები და თვით პოეტი. იგი მღეროდა პუშკინის ზღვის ელეგიას.

კონცერტის ერთ-ერთი მსმენელი ვიაზემსკი თვალყურს ადევნებდა პუშკინის განცდებს და პოეტის სახეზე შენიშნა „ბავშვური და ქალური ძლიერი მგრძნობიარობა“. პუშკინს ფერი ეცვლებოდა სიხარულისა და დარცხვენისაგან...

ვოლკონსკაიას სასტუმრო ოთახში პუშკინი ხალისით კითხულობდა თავის ლექსებს პოეტების, ისტორიკოსებისა და ფილოსოფოსების რჩეული აუდიტორიის წინაშე.

12 ოქტომბერს პუშკინმა ვენევიტინოვებისას წაიკითხა „ბორის გოდუნოვი“. დილიდანვე ბევრი ხალხი შეიყარა, თითქმის კონცერტი ან ლექციააო. ვენევიტინოვმა მიიპატიჟა თავისი თანამშრომლები საგარეო საქმეთა კოლეგიის არქივიდან და მოსკოვის გამომცემლობებიდან. აქ იყვნენ პოეტები და სწავლულები — ბარატინსკი, მიც-

კევიჩი, ზომიაკოვი, კირევესკები, პოგოდინი, შევირევი და მოსკოვის „ფილოსოფოსთა“ და „ფილოლოგთა“ სხვა წარმომადგენლები.

პუშკინი ზუსტად შუადღეზე გამოჩნდა ვენევიტინოვების თეთრ დარბაზში: შავი სერთუი და ბოლომდე შეკრული ყილეტი ეცვა. პოეტმა გადაშალა სქელტანიანი რვეული და თავისი შესანახნავი, მომხიბლავი ხმით დაიწყო კითხვა.

ნაწყვეტ-ნაწყვეტმა და მოკლე პირველმა სცენებმა ვერ გაიტაცა აუდიტორია. პოგოდინის გვიანდელი მოგონებით კრემლმა, წითელმა მოედანმა და დევიჩეე პოლემ გააკვირვა კიდეც მსმენელები. პუშკინის ნოვატორობამ შეაკრთო სუმაროკოვისა და ოზეროვის მოწაფეები. მაგრამ ჩუდის მონასტერში ღამის საუბარმა მკშინვე აღაფრთოვანა და მოხიბლა ყველა. აუდიტორია გამოცოცხლდა, შეირბა და გაჰყვა ავტორის გრძნობებს, გაისმა. შეძახილები და აღტაცებული ხმები. ასეთი აღელვებული და აგზნებული აუდიტორიის წინაშე პუშკინმა კითხვა მოკლე და შემზარავი რემარკით დაასრულა: „თავზარდაცემული ხალხი ღუმს.—რას გაჩუმებულხართ? იყვირეთ: გაუმარჯოს მეფე დიმიტრი ივანეს ძეს! — ხალხი ღუმს“.

პუშკინსაც დიდხანს არავენ გასცა ხმა. მხოლოდ ნელ-ნელა მოევნენ გონს მოჩადობებული მსმენელები და მკითხველს კიეინითა და მილოცვებით მისცვივდნენ.

26 დეკემბერს ზინაიდა ვოლკონსკაიასთან პუშკინი მარია რაევსკა-ას შეხვდა. რაევსკაია 1825 წელს სერგეი ვოლკონსკის გაჰყვა ცოლად. ქალიშვილი, რომელმაც კავკასიასა და ყირიმში მოგზაურობისას პუშკინს ნაზი და მღელვარე გრძნობა აღუძრა, სამხრეთის პირველი ელეგიები შთააგონა, თავსდატეხილი პოლიტიკური ტრაგედიის დროს გამოეცხადა პოეტს. ცქვიტსა და ცელქ გოგონას, აზოვის ზღვის ტალღებს რომ ეთამაშებოდა, ან თავის სახელს რომ არქმევდა თავრიდულ ვარსკვლავს, ახლა ციმბირში ხეტიალი და კატორღის მაღაროში ცხოვრება აერჩია. ამ ქალისათვის მოსკოვი მხოლოდ პირველი ეტაპი იყო ნერჩინსკისაკენ მიმავალ გზაზე. ეპოქამ მოულოდნელად გამოააშკარავა ადამიანების გმირობა, რაც 14 დეკემბრამდე ძნელი გამოსაცნობი იყო.

„ჩრდილოეთის კორინას“ უნდოდა მუსიკითა და სახელმძღვანელო იტალიელების სიმღერით უკანასკნელად გაერთო და ენუგეშებინა

ნებაყოფლობითი დევნილი, რომელიც გზას გასდგომოდა ყინულოვან უდაბნოსა და შემზარავი წყვდიადით მოცული მომავლისაკენ.

თანამედროვე საზოგადოების ამოებისა და სიყალბის ფონზე ამ ქალის სახე კემშარიტებისა და გმირული სიმართლის ერთადერთ გამოსახულებად ჩანდა. პუშკინი მეტისმეტად იყო აღელვებული. პოეტს უნდოდა უკანასკნელად გაემხნეებინა ქალი გულთბილი თანაგრძნობისა და ნუგეშის სიტყვებით. მან ვოლკონსკაიას უამბო მახლობელი და ძვირფასი მეგობრების, ციმბირელი კატორღელებისადმი მიძღვნილი ლექსის შესახებ.

ბნელი ციმბირის წიაღში ბუდობს
უღრეკი თმენა შხამით ნალესი...*

თვით ამ „მწუხარე შრომასა“ და მომავალ აუცილებელ განთავისუფლებაზე დაწერილი სტროფების სახეებსა და რიტმებში ისმოდა მართლაც რაღაც ამაყი და გამამხნეებელი, ურყევი და დამაჯერებელი რწმენა თავისუფლების საბოლოო გამარჯვებისა. პუშკინს არ უნდოდა სამუდამოდ გამოთხოვებოდა სიყრმის მეგობარს. განშორებისას დაჰპირდა მარია რაევსკაიას, ნერჩინსკის საბადოებში გინახულებო — პოეტს იქ ურალიდან უნდოდა წასვლა, პუგაჩოვის აჯანყების ადგილებიდან, რაზედაც წიგნის დაწერა ჰქონდა განზრახული. ვოლკონსკაიამ მადლობა გადაუხადა პოეტს, იგი გრძნობდა, რომ მათ უკვე აღარ ეწერათ შეხვედრა.

იმ ზამთარს ლიტერატორი-მეგობრებისაგან მოწერილ წერილებთან ერთად პუშკინმა მიიღო თავისი ძიძის არინას წერილიც. მას თითქმის უკვე გაელია თავისი წუთისოფელი, მაგრამ მაინც არ ცხრებოდა, მაინც ზრუნავდა თავის გაზრდილზე, მის წიგნებზე, ჯანმრთელობასა და საქმეებზე. ერთი ასეთი ბარათი მოვიდა 1827 წლის მარტის დამდეგს. ამ წერილში მიამიტადა გულშიჩამწვდომად იყო ერთმანეთში არეული მოკრძალების ოფიციალური ფორმულები უშუალოდ დედობრივ სიყვარულთან: ძიძა პოეტს ხან „თქვენობით“ მიმართავდა, როგორც ბატონთან ლაპარაკის დროს იყო მიღებული, ხან უბრალოდ „შენობით“, როგორც გაზრდილსა და ბაღს. „მოწყალო

* თარგმანი პ. იაშვილისა.

ხელმწიფე“ ან „საყვარლო მეგობარო“ იცვლებოდა მოულოდნელი „ჩემო ანგელოზოთი“. წყალობისათვის მადლობა გადადიოდა თხოვნაში, მიხაილოვსკოეში მალე ჩამოდნო.

მაგრამ პუშკინს სხვა შეხვედრებმა და ფიქრებმა დაავიწყა სოფელში წასვლა. პოეტს სულ უფრო უჭირდა მარტოობა. საჭირო იყო ბოლოს და ბოლოს საკუთარი ცხოვრების „ოჯახური წრით“ შემოფარგვლა.

საპატარძლოების კალენდრისკოპი ნაწილობრივ შეესაბამებოდა პუშკინის ცხოვრებას მაღალ საზოგადოებაში 1826-1828 წლებში. სოფია პუშკინას შემდეგ პუშკინმა ცოლობა სთხოვა ჩვილმეტი წლის ეკატერინე უშაკოვას, მხიარულ, ხალისიან, მკვირცხლ ლამაზ ქალიშვილს, ჩინებულ მომღერალსა და გონებამახვილ თანამოსაუბრეს. პუშკინს ეს ქალი გამორჩეული ჰყავდა „მხიარული გონებამახვილობით“, „გესლიანი დამცინაობით“ და „ცბიერი მისაღმებებით“. პოეტს უყვარდა უშაკოვების ოჯახში ყოფნა. ოჯახის დედა პუშკინს უმღეროდა ხალხურ სიმღერებს, ორი და კი — ეკატერინე და ელისაბედი — განუწყვეტლივ ეკიბრებოდნენ მას ენამახვილობაში. ხუმრობაში, სატირულ ურთიერთდახასიათებასა და იუმორისტულ ჩანაწერებში. ელისაბედს სამახსოვროდ შემორჩა ალბომი, სულერთიანად აჭრელებული პუშკინის მახვილი, დამახასიათებელი ნახატებით, მისი მსუბუქი და მოსწრებული კარიკატურებით, ბრწყინვალე ავტობიოგრაფიული ესკიზებით, სახუმარო ნათქვამებითა და სასაცილო ლექსებით.

გაზაფხულის ბოლოს პოეტმა მიიღო პეტერბურგში წასვლის ნებართვა, მაგრამ ზედ დართული ჩვეულებრივი ზედამხედველური ჭკუა-დარიგებით: კეთილშობილად და მართებულად მოიქეცითო.

მოწინავე აზნაურობისა და თავისუფალი გაერთიანებების განადგურებამ 1826 წ. სრულიად შეცვალა დედაქალაქის იერი. თავისი სიყრმის თანამოსაუბრეთაგან პუშკინმა აქ უკვე ველარავინ ნახა. ნიკოლოზ ტურგენევი, მიხეილ ორლოვი, ჩადაევი, კატენინი, პუშჩინი, ლუნიჩი, ნიკიტა მურავიოვი, იაკუშკინი — ყველა აქეთ-იქით მიმოფანტულიყვნენ, ზოგი მოსკოვში იყო, ზოგი სოფელში, ვინ უცხო მხარეს და ვინ ციმბირში. აღარ იყო არავითარი გაერთიანებები, „არზამასის“, „მწვანე ლამპის“ ან „19 წლის საზოგადოების“ მსგავსი, აღარც არავითარი „პარტიები“ თეატრის დარბაზებში.

დედაქალაქის სასტუმრო ოთახებისა და წრეების „ბრბოდან“ პუშკინს გამორჩეული ჰყავდა რამდენიმე მეგობარი — პირველ რიგში დელვიგები. ამათთან მოდიოდნენ გნედიჩი, პლეტნიოვი, მ. გლინკა, ლიტერატორი ორესტ სომოვი, ანა კერნი, მ. იაკოვლევი (ლიცეუმელი, რომელიც ცნობილი კომპოზიტორი გახდა), სერგეი გოლიცინი (მოხალისე-პოეტი და მუსიკოსი, პუშკინს რომ „პიკის ქალის“ სიუჟეტი უამბო). კერნის სიტყვებით, დელვიგებს ძალიან უყვარდათ მუსიკა: ახალგაზრდა კომპოზიტორები გამოდიოდნენ აქ თავიანთი ახალი ნაწარმოებებით, „ზოგჯერ კი ყველა ჩვენ გუნდად ვმღეროდით რომელიმე ხალისიან მუსიკალურ მოტივს, მოდაში შემოსულ რომანსს ან ბარკაროლას“. პეტერბურგში დაბრუნების მეორე დღესვე პუშკინმა დელვიგებისას წაიკითხა „ბორის გოდუნოვი“.

ნაკოლოზისეული ეპოქა ისევ „მიაბიჯებდა თავის რკინის გეზით“ (ბარატინსკი). გრძელდებოდა პროცესი ელეგია „ანდრე შენიე“-ს გამო. 1827 წლის 20 ივნისს პუშკინმა ისევ მისცა განმარტებები ამის თაობაზე; ამჯერად სამხედრო მინისტრის სააუდიტორიო დეპარტამენტის მოთხოვნით. პოეტმა მართითა დეპარტამენტს, რომ ცენზურის მიერ ელეგია ნებადართული იყო 14 დეკემბრამდე ორი თვით ადრე, და, გაიმეორა, ამ ელეგიაში ფრანგული რევოლუციის ამბებია და მოღვაწეებს ვგულისხმობდიო.

თითქმის ამ ჩვენებებთან ერთად 1827 წლის 16 ივნისს პუშკინმა დაწერა თავისი „არიონი“, სადაც ღრმა თანაგრძნობით დახატა დეკემბრის მოძრაობა წყალზე მცურავი ნავის სახით, უმღერა მენიჩბეთა ერთსულოვან გარჯას და გამჭირახი „მესაქის“ ფრთხილ მეგზურობა. აქ პირველად გამოაცხადა პუშკინმა თავისი თავი დეკაბრიზმის პოეტად.

მე კი ვუმღერდი მცურავებს რწმენით.

მთავრობის ახალი შემოტევა მწარე ხინჯს ტოვებდა გულში — „ორივე დედაქალაქის სიმდაბლესა და ჭისულელეს“ ტრიგორსკოე მირჩენიაო, გაანდო ოსიპოვას პუშკინმა.

3

ივლისის ბოლოს პოეტი მიხაილოვსკოეში იყო. ამჯერად სოფელში გატარებულ თვეებში (1827 წლის აგვისტო-სექტემბერი) პუშკინი

მუშაობს პირველ პროზაულ ნაწარმოებზე, რომელიც ამ ენარში მისი ერთ-ერთი უმაღლესი მიღწევაა. ოსტატური და ბრწყინვალე ისტორიული თხრობის დრამატიზმისა და გამომსახველობის მიხედვით „პეტრე დიდის არაპი“ წარსულის მხატვრული აღდგენის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია. ეს მარტოოდენ ისტორიული რომანი როდია; პუშკინმა პირველმა მოსინჯა ბიოგრაფიული რომანი ჩვენში. მან გადაწყვიტა, აესასა თავისი ზღაპრული წინაპრის (პაპის მამის) გასაოცარი ბედ-იღბალი. პოეტმა გულდასმით შეისწავლა საგვარეულო ქრონიკა, ძველთაძველი ჩანაწერები და თავისი წინაპრის ბიოგრაფია ეპოქის საერთო სურათთან შეახამა. ნაწარმოებში თანაბრად ეღერს პოლიტიკური და რომანიული თემა. რომანისათვის განკუთვნილი ერთ-ერთი ეპიგრაფი — „პეტრეს რკინის ნებისყოფით გარდაქმნილი რუსეთი,“ — გვიჩვენებს, რომ ნაწარმოების მთავარი თემა უნდა ყოფილიყო ძველის მსხვერვეა და ახლის შენება. რომანის ცენტრშია თვით ისტორიის მიერ მოცემული ორი ნამდვილი ფიგურა: ახალგაზრდა ინჟინერი იბრაჰიმი და სახელმწიფო რეფორმატორი პეტრე. მეტყველი და მკაფიო ისტორიული პორტრეტის დახატვის ხელოვნება, ერთი ფრაზით რომ მოხაზავს მთელ პიროვნებას, აქ უმაღლეს ოსტატობამდეა აყვანილი. პუშკინის მიერ ზედმიწევნით შესწავლილი თანამედროვეთა ჩანაწერები ქრონიკალური თხრობის მსუბუქ ელფერს ჰმატებენ რეგენტის ეპოქის პარიზის სურათს, როდესაც „ფრანგები იცინოდნენ და ვარაუდობდნენ და სახელმწიფო ინგრეოდა სატირული ვოდვეილების მხიარულ მისამღერებში“.

ისტორიულ რომანზე, მუშაობისას პუშკინი ლირიკულ ფორმაში განაგრძობდა თანამედროვე პოეტის ბედ-იღბლის პრობლემის გადაწყვეტას. „არიონის“ შემდეგ თავის შემოქმედებით თავისუფლებას ის იცავდა ლექსში „პოეტი“, სადაც ისევ გაიხმოდა ქედმოუდრეკელი მგოსნის თემა.

ოქტომბრის შუა რიცხვებში პუშკინმა დატოვა მიხაილოვსკოე. პეტერბურგის გზაზე, სადგურ ზალაზიზე, პოეტმა ნახა, შლისელბურგიდან პოლიტიკური დამნაშავეები მოჰყავდათ. პუშკინი გარეთ გამოვიდა, რომ პატიმრებისათვის შეეხედა.

მათ შორის პოეტმა დაინახა უცნაური აყლაყულა. „ჩვენ დაჟინებით შევცქეროდით ერთმანეთს, — მეორე დღესვე ჩაიწერა პუშ-

კინმა, — და მე ვიცანი კიუხელბეკერი. ერთმანეთს მივცვივდით და გადავხვით. ჟანდარმებმა დაგვაშორეს. ფელდგერმა მუქარითა და ლანძღვა-გინებით მტაცა ხელი. მე არაფერი მესმოდა მისი. კიუხელბეკერს გული შეუღონდა. ჟანდარმებმა წყალი დააღვინეს, ფორანში ჩასვეს და გააქროლეს“. ამ შეხვედრამ მეტისმეტად ააღელვა პუშკინი: ლიცეუმელი ამხანაგები მოულოდნელად გმირულ ფიგურად იქნენ.

რამდენიმე დღის შემდეგ 1827 წლის 19 ოქტომბერს, ლიცეუმის წლისთავისადმი მიძღვნილ ლექსში, პუშკინმა გამამხნევებელი სალაში გაუგზავნა სკოლის ორ მეგობარს — კიუხელბეკერსა და პუშჩინს, ახლა რომ უნდა გამოესყიდათ თავიანთი მოქალაქეობრივი გმირობა „მიწის პირქუმ ჭურღმულებში“ ტყვეობით.

პეტერბურგში პუშკინმა მეორე ლიცეუმისტი-მეგობრის დღეობას ჩაუსწრო. 17 ოქტომბერს დელვიგს მიაართვა თავის ქალა, რომელიც ტრიგორსკოეში ვულფს ჩამოეტანა სათუთუნედ. ამ თავის ქალაზე შეიძახა სასაცილო ლეგენდა: იგი თავისი მეცნიერული შრომებისათვის იაზიკოვმა რიგიდან, ბარონ დელვიგების აკლდამიდან, მოიტაცაო. პუშკინმაც გადაწყვიტა „სევერნიე ცვეტის“ რედაქტორისათვის აზარფეშად მიერთმია გარდაცვლილი წინაპრის თავი.

ლიცეუმის შემდეგ პუშკინი დაუზოგავად ფანტავდა თავის პოეზიას პეტერბურგის წრეებში. მაგრამ ახლა ის უფრო თავშეკავებული გახდა. დედაქალაქის საზოგადოება 1828 წელს დაწყებული დიდკაცი გამომძიებლებიდან მლიქვნელ ჟურნალისტებამდე პოეტს წარმოუდგა როგორც ერთიანი კრებული არაკაცებისა და ყოვლად მდაბალი მაძიებლებისა, რომლებიც „მარტოოდენ გამორჩენაზე“ ფიქრობდნენ. ამ ბრბოს უპირისპირებდა პუშკინი თავის თავს 1828 წლის სახელგანთქმულ ლექს-დილოგში.

პოეტი თანახმა იყო ჰკუთნებოდა ესწავლებინა უსულგულო და უფერული ობივატელური წრისთვის სალონებიდან მოყოლებული ვიდრე რედაქციებამდე: განეცხადებინა მათთვის, რომ მხატვარი დაბადებულია „არა ანგარებისთვის“, არა მონური და „გულცივი“ მეშჩანების გასართობად და თავშესაქცევად, არამედ შთაგონებული შრომისათვის. ამ მონური სინამდვილისა და ჩამორჩენილი შეხედულებების პარობებში ხელოვნების მსახურებას ერთგვარი საზოგადოებრივი

პროტესტის ხასიათი ეძლეოდა. პუშკინი იბრძოდა მხატვრის მაღალი შემოქმედებითი უფლებების მოსაპოვებლად, რაც მიუწევდომელი იყო „გონებაჩლუნგი ბრბოს“ პრეტენზიებისათვის, თუმცა ამავე დროს ოდნავაც არ აცალკევებდა შემოქმედ ოსტატს საერთო საქმისა და ფართო ადამიანური ინტერესებისაგან; იგი არ უარყოფდა ხალხის სამსახურს, არ ათავისუფლებდა მწერალს ასეთი სასიცოცხლო ამოცანებისაგან. პოეტის სოციალური მოწოდების რწმენა პუშკინმა მთელი სიძლიერით გამოხატა თავისი ცხოვრების ბოლო წლებში.

პოეტის ახალ ნაცნობებს შორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ელისაბედ მიხეილის ასულ ზიტროვოს, ფელდმარშალ კუტუზოვის ასულსა და ცნობილი ლამაზი ქალის, ავსტრიის ელჩის მეუღლის, დოლი ფიკელშონის დედას. მათი სახლი პეტერბურგში საერთაშორისო პოლიტიკური სალონი იყო, სადაც ამავე დროს დიდის თავგამოდებით მისდევდნენ სახელოვანი რუსული წარსულის კულტს — კუტუზოვის გმირულ ტრადიციებს. პუშკინისა და ელისაბედ ზიტროვოს მიწერ-მოწერა მოწმობს პოეტის მტკიცე მეგობრობის გრძნობასა და უდავო ინტერესს ამ დიდად განათლებული ქალის გონებისა და ცოდნისადმი. სწორედ ამ ქალმა გააცნო პუშკინს სტენდალის შემოქმედება, უშოვა რომანი „წითელი და შავი“; პოეტი აღტაცებული იყო ამ ნაწარმოებით.

1818 წლის თეატრისმოყვარულთაგან პუშკინი ისევ შეხვდა გრიბოედოვს. 1823 წლის 14 მარტს პეტერბურგი ზეიმითა და ზარბაზნის გაუთავებელი ზათქით ხვდებოდა ახალგაზრდა დიპლომატს.

ათი წლის განშორების შემდეგ „სპარსელი გრიბოედოვი“ პუშკინს ძალიან გამოცვლილი ეჩვენა: სამხრეთის მზეს გაერუჟა იგი, ციებას გაეყვითლებინა. თვალში გაქრობოდა ცოცხალი ნაპერწყალი.

„ოტეჩესტვენნიე ზაპისკის“ გამოცემისას გრიბოედოვმა პუშკინის თანდასწრებით წაიკითხა ნაწყვეტი თავისი ახალი ტრაგედიიდან „ქართული ღამე“. „ბორის გოდუნოვის“ ავტორი უნდა დაეინტერესებინა მათი შემოქმედებითი ძიებების მსგავსებას: ეს იყო რომანტიკული ტრაგედია შექმნილი ქართული ხალხური თქმულებების საფუძველზე.

იმხანად პოეტები მეგობრობდნენ ახალგაზრდა მუსიკოს გლინკასთან. პეტერბურგში ჩასულმა პუშკინმა მოისმინა მისი იმპროვიზაცია. შესანიშნავმა მუსიკოსმა გრიბოედოვმა გლინკას გააცნო ერთი ქართული სიმღერის თემა. კომპოზიტორმა დაიწყო თემის დამუშავება როიალზე. სიმღერის ჰანგმა გაიტაცა პუშკინი; მან „საგანგებოდ თვით მელოდისთან შეწყობით“ დაწერა სიტყვები:

ნუ იმღერ ჩემთან, ლამაზო ქალო,
შენ საქართველოს სევდიან ხმაზე.*

გრიბოედოვის, გლინკასა და პუშკინის ერთობლივმა შემოქმედებამ შექმნა რუსული რომანსული ლიტერატურის ერთ-ერთი შედეგრი.

მალე პოეტები დაშორდნენ ერთმანეთს. ახალი პოსტი გარდუვალ კატასტროფას უქადდა მინისტრ-რეზიდენტს სპარსეთში. როგორც პირველხარისხოვანმა დიპლომატმა გრიბოედოვმა წინასწარ იცოდა, რომ სპარსეთის შთაფრობა არ შეარჩენდა მას თურქმანჩაის ზავს. „გრიბოედოვი ნაღვლიანი იყო და უცნაური წინათგრძნობა ჰქონდა, — წერდა შემდეგში პუშკინი. — მინდოდა დამემშვიდებინა, მან კი მითხრა: „თქვენ არ იცნობთ იმ ხალხს; აი ნახავთ, ეს თამაში უდანოდ არ გათავდება“.

ეს იყო უკანასკნელი საუბარი ორ პოეტს შორის, მაგრამ გარემოებათა უცნაური დამთხვევის გამო არცთუ უკანასკნელი შეხვედრა.

1828 წლის ზამთარში, პუშკინის დამ, რომელიც პრიდვორნი სლობოდებზე ცხოვრობდა, საიდუმლოდ დაიწერა ჯვარი ჩინოვნიკ პავლიშჩევზე. საოჯახო საქმიანობისათვის ოლგამ მიხაილოვსკოდან გამოიძახა ძიძა არინა, რომელიც წინანდებურად მზად იყო ეზრუნა თავის უფროს გაზრდილზე. მაგრამ მოხუცი ღრძხანს აღარ გასძლო ოლგას საოჯახო საქმეებს. 1828 წლის 31 ივლისს ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდეგ იგი უშფოთველად ჩააკვდა ხელში თავის გაზრდილს.

უბრალოდ დაასაფლავეს ყოფილი ყმა, რომელმაც განუყრელად

* თარგმანი პ. იაშვილისა.

დაუეკეშირა თავისი მოკრძალებული სახელი რუსული ლიტერატურის ისტორიას.

პუშკინის ცხოვრების შფოთიან ხანაში განსაკუთრებული, ფაქიზი, გულთბილი და ნათელი სახეა ჩრდილოელი გლეხი ქალი, რომელიც ბიჭუნას ეალერსებოდა, პატიმარს ნუგეშს სცემდა და გენიალურ პოეტს შემოქმედებას შთააგონებდა. თუ პოეტის მეგობრებმა ვერ იპოვეს ძიძის საფლავის უბჭალო ჯვარი, რომ უკვდავეყოთ შთამომავლობისათვის ეს შესანიშნავი შესიმღერე, სამაგიეროდ ძიძა არინას სახე წარუშლელადაა აღბეჭდილი პუშკინის თაყვანისმცემელთა გულში.

III

პოლიტიკური პროცესები

1

1827 წლის 18 ნოემბერს პუშკინი საჩქაროდ გამოიძახეს მოსკოვის ობერ-პოლიცემისტერთან. მრისხანე გენერალმა შულგინმა პოეტს აცნობა სამხედრო-სამსჯავრო კომისიის შეკითხვები: „შის მიერ არის შეთხზული თუ არა ცნობილი ლექსები, როდის და რა მიზნით?“ და „საიდან გაიგო პოეტმა „ბოროტგანმზრახველთა“ გეგმები, გადმოცემული ამ ლექსებში?“ „ბოროტგანმზრახველებში“ იგულისხმებოდა 14 დეკემბრის აჯანყების ხელმძღვანელები. ამრიგად, პუშკინს გააგებინეს: მთავრობა დაეკეზებულია, რომ თქვენ სამხედრო თავდასხმის მზადება იცოდითო.

„ალექსანდრე პუშკინმა არ იცის, რა ცნობილ ლექსებს ეხება. საქმე და გთხოვთ აჩვენოთ ისინი“, — დაწერა პოეტმა პირველი პუნქტის გასწვრივ. „მას არ ახსოვს ლექსები, რომელთაც შეიძლება საბაბი მიეცათ ასეთი დასკვნისათვის“, — უპასუხა მან მეორე კითხვაზე.

27 იანვარს შულგინმა პუშკინს დაბეჭდილი კონვერტით წარუდგინა ნაწყვეტი „ანდრე შენიელან“, რომელიც საზოგადოებაში „14

დეკემბრის“ სახელწოდებით იყო ცნობილი. ნაწყვეტი იწყებოდა 1789 წელს საფრანგეთში მომხდარი ამბების ხოტბით.

პუშკინს ისლა დარჩენოდა, რომ აღედგინა თავისი ელეგიის ისტორია და ეჩვენებინა ფრაგმენტის კეშმარიტი აზრი.

პოეტმა განმარტა, რომ ლექსი დაწერილი იყო ბოლო ხნის ამბოხებებზე დიდი ხნით ადრე, რომ იგი საფრანგეთის რევოლუციას ეხებოდა და აქ ნაგულისხმევი იყო ბასტილია, ფიცი მანეჟში, მირაბოს პასუხი, ვოლტერისა და რუსოს ცხედართა გადასვენება, ლუდოვიკო XVI სიკვდილით დასჯა, რობესპიერისა და კონვენტის მოღვაწეობა. ისტორიული სახელებისა და ფაქტების ასეთი სიმრავლე გამორიცხავდა ლექსის თანამედროვეობისადმი შეფარდებას. „ეს ლექსები ყოვლად შეუძლებელია აშკარა უაზრობის გარეშე 14 დეკემბერს მიეკუთვნოსო“, დაასკვნა პუშკინმა.

ბოლო ფრაზის დამოუკიდებელი და მკვახე კილო გამომწვევად ეღერდა და სწორედ ასეც იქნა გაგებული უმაღლეს ინსტანციებში. საქმე კიდევ წელიწად-ნახევარს გაგრძელდა. უზენაესი სამძებრო ორგანოებისადმი პირდაპირ მიხლილმა, „თავხედურმა პასუხმა“ იმოქმედა ამ საქმის საბოლოო განაჩენზე. სახელმწიფო საბჭომ მხოლოდ 1828 წლის 28 ივნისს გამოიტანა რეზოლუცია „მწერალ პუშკინის მიმართ“: 1825 წლის 14 დეკემბრის ამბის თაობაზე პოეტის პასუხებში უხამსი გამოთქმებისა და თვით ნაწარმოების სულისკვეთების გამო დადგენილ იქნეს მის მიმართ საიდუმლო თვალყურის დევნება“. ეს დასკვნა ნიკოლოზ პირველმა დაამტკიცა.

პოლიტიკური საგამომძიებლო ორგანოების პარალელურად პუშკინის წინააღმდეგ ოფიციალურმა ეკლესიამაც გაილაშქრა. ამჯერად სახელმწიფოებრივ დანაშაულში პოეტს ბრალს სდებდა „მართლმადიდებლობის უპირველესი იერარქი“, პეტერბურგის მიტროპოლიტი სერაფიმი — მეგრძოლი პოლიტიკოსი და ეკლესიის ხმალშემართული მსახური. 1828 წლის 28 მაისს მიტროპოლიტს ხელში ჩაუვარდა „გავრილიადის“ გადაწერილი პირები. შეიძლება წარმოვიდგინოთ, რა განრისხებული კითხულობდა მეომარი ბერი ირონიულ მოთხრობას.

მრისხანე მიტროპოლიტმა, რომელიც დადგენილი საღვთო ტექსტიდან ოდნავი გადახვევისათვის უწყალოდ სწვავდა ღვთისმეტყ-

ველთა ტრაქტატებს, პუშკინის პოემაში დაინახა სატანის ცთუნება და აუცილებლად ჩათვალა დაუყოვნებლივ მიეტანა იგი თვით მეფის ყურამდე.

ნიკოლოზ პირველმა ბრძანა დაეპატიმრებინათ ღვთისმგმობი პოემის გამავრცელებელი შტაბს-კაპიტანი მიტკოვი და საქმის განხილვა განუსაზღვრელი უფლებებით აღწურვილი საგანგებო კომისიისათვის მიენდოთ.

მაღალი თანამდებობის პირებმა პოეტის პირველი დაკითხვა დაავალეს პეტერბურგის სამხედრო გენერალ-გუბერნატორს პ. გოლენიშჩევ-კუტუზოვს — სწორედ იმას, ვისი სახელითაც მოინათლა პოლიციის კარცერი „კუტუზკად“.

პუშკინმა ახალი საფრთხისა არაფერი იცოდა და 1828 წლის ზაფხულში „პეტერბურგის ცხოვრების ორომტრიალში დაჰქროდა“. იგი ხშირად თამაშობდა ბანქოს. ამ პერიოდს ეკუთვნის მისი „ბალადა მოთამაშეებზე“ („ავდრიან ღღეებში...“). ამავე დროს პოეტი გაიტაცა თავზნებლალებული ხასიათისა და დიდი ვნების ქალმა — აგრაფინა ზაქარეესკაიამ, რომელსაც ბარატინსკიმ მაგდალინა შეარქვა, პუშკინმა კი „უჟანონო კომეტა“. ამ ამბებში გართული პოეტი აგვისტოს დამდეგს უეცრად პეტერბურგის გენერალ-გუბერნატორთან გამოიძახეს.

კვლავ გაახსენდა პუშკინს 1820 წლის ბედუქულმართი გაზაფხული. მილორადოვიჩთან გამოძახება, ციხეზე, ციმბირზე, სოლოვეებზე ლაპარაკი, სამხრეთში გადასახლება... ახლა რაღაზე დაჰკითხავენ?

გოლენიშჩევ-კუტუზოვის კაბინეტი არაფრით არ ჰგავდა მილორადოვიჩის მხატვრულ იმეითობათა კრებულს. ახალი გუბერნატორი, სავსებით მოკლებული ყოველგვარ თეატრალობას, მეტად პირქუში და მკაცრი კაცი იყო. სწორედ მას დაავალეს 1826 წელს დეკაბრისტების სიკვდილით დასჯის თადარიგი.

გოლენიშჩევ-კუტუზოვმა წინ დოკუმენტი დაიღო და ასე მშრალად და მკაცრად „მეფის ნებით“ მოსთხოვა პუშკინს, უპასუხეთ მთავრობას „გავრილიადის“ სახელით ცნობილი პოემა თქვენი დაწერილია თუ არაო.

მდგომარეობა არანაკლებ სერიოზული ჩანდა, ვიდრე 1820 წელს.

ეკლესიის შეურაცხყოფისათვის კანონი ციმბირის შორეულ ადგილებში გადასახლებას მიაგებდა.

ოტა ხნის ღუმელის შემდეგ პუშკინმა უყოყმანოდ და მტკიცედ თქვა უარი „გავრილიადაზე“ და მხოლოდ ისღა აღიარა — ლიცეუმის წლებში საკუთარი ხელით გადაწერილი პოემის პირი მეც მქონდაო (როგორც ჩანს, პოეტი ფიქრობდა, რომ მთავრობას ხელთ მქონდა აკრძალული ნაწარმოების ერთ-ერთი ავტორგრაფი).

პირველი დაკითხვიდან ორი კვირის შემდეგ პუშკინი ხელახლა გამოიძახეს პეტერბურგის სამხედრო გუბერნატორთან.

„ხელმწიფე იმპერატორმა კეთილინება — განაცხადა გოლენიშჩევ-კუტუზოვმა, — ჩემთვის დაევალებინა გკითხოთ, ვინ გადმოგცათ 1815 თუ 1816 წელს ლიცეუმში პოემა „გავრილიადა“, ვინაიდან ავტორის გამხელა მოსპობს ყოველივე ეჭვს ამ ნაწარმოების გავრცელებული ეგზემპლარების შესახებ, თქვენი სახელით რომ არიან ცნობილნი“.

მეფის უნდობლობა საკმაოდ აშკარად იყო გამოთქმული. მაგრამ ჩვენების შეცვლა გვიანდა იყო. პუშკინმა წერილობით უპასუხა: „ხელნაწერი გავრცელებული იყო ჰუსართა პოლკის ოფიცრებს შორის. სახელდობრ, ვინ გადმოგცა ეს ხელნაწერი, არ მახსოვს, ჩემი გადაწერილი კი 1820 წელს დავწვი“.

მაგრამ ნიკოლოზ პირველის შეუპოვრობა არც ისე იოლი დასაძლევია იყო. პოეტის ახალი „გაუტეხლობის“ გაგებისთანავე მან ბრძანება გასცა, პუშკინი გენერალ-გუბერნატორთან კი არა, უზემზესი კომისიის თავმჯდომარესთან გამოეძახებინათ, რათა მისთვის ახალი „სამეფო რეზოლუცია“ წაეკითხათ.

პუშკინი სანკტ-პეტერბურგისა და კრონშტადტის მთავარსარდლის გრაფ პ. ტოლსტოის წინაშე წარსდგა. დიდმოხელე მოხუცმა მას მეფის რეზოლუცია წაუკითხა:

„გამოძახებულ იქნას პუშკინი თქვენთან და ჩემი სახელით გადაეცეს, რომ პირადად რაკი ვიცნობ, მჯერა მისი. მაგრამ მსურს, იგი დაეხმაროს მთავრობას და აღმოაჩენინოს, ვის შეეძლო შეეთხზა და გავრცელებინა მისი სახელით ასეთი სისაძაგლე და ასე შეურაცხეყო პუშკინი“.

ეს იყო „მეფური“ უნდობლობის აშკარა გაიოხატვა და ამავე დროს სრული გამოტეხვის მოთხოვნა.

პუშკინი საგონებელში ჩაეარდა. აუცილებელი იყო სიმართლის თქმა, მაგრამ როგორ უნდა ექნა ეს ადრინდელი ოფიციალური ჩვენებების შემდეგ? ერთადერთი გამოსავალი უშუალოდ ნიკოლოზ პირველისადმი პასუხი იყო.

„ნებას მომცემთ პირდაპირ მეფეს მიეწერო წერილი?“ — შეეკითხა იგი ტოლსტოის. თანხმობის მიღებისთანავე პუშკინმა დაწერა წერილი „მეფის სახელზე“.

ნიკოლოზ I მიერ აღებულმა კურსმა — პუშკინის წინააღმდეგ მიმართული ყოველგვარი რეპრესიის ზედმიწევნით შენიღბვამ — ახლაც თან მოიტანა „პატიების“ დემონსტრაციული ჟესტი: „გავრილიადის“ საქმე მოისპო. პოეტმა აღიარა დანაშაული, მთავრობამ კი ხელთ იგდო დოკუმენტი, რომელიც ავტორის ახალი გამოსვლის შემთხვევაში მისივე გამანადგურებელ იარაღად გადაიქცეოდა.

მაგრამ მარტო ხელისუფლებამ არ ასამართლებდა პოეტს: აქ პირუთუ მსჯავრდება იყო. „გავრილიადის“ შესახებ მიცემული ჩვენების ფანქრით დაწერილ შავ ტექსტზე დაიწერა „ანჩარის“ მონახაზი. 1829 წლის 9 ნოემბერს პუშკინმა დაწერა ეს თავშეკავებული წყრომით აღსავსე ლექსი — ძლიერი პროტესტი ადამიანის მიერ ადამიანის ჩაგვრის წინააღმდეგ:

და უძლეელის უფლისა თვისის
ფერხთა წინაშე უბევა სული.*

2

დეკემბრის დამდეგს პუშკინი უკვე მოსკოვში იყო. ამჯერად აქ დიდი ხნით არ გაჩერებულა, მაგრამ ამ ჩამოსვლამ გარდატეხა მოახდინა პოეტის „ცვალებად ბედში“ და განსაზღვრა მთელი მისი მომავალი ცხოვრება.

ჩამოსვლის შემდეგ მალე ერთ-ერთ მეჯლისზე პუშკინმა ნახა თვალწარბტაცი ქალიშვილი. მას „თეთრი ჰაეროვანი კაბა ეცვა და

* თარგმანი ალ. ქავჭავაძისა.

თავზე ოქროს სალტე“ ეკერა. ეს იყო თექვსმეტი წლის ნატალია გონჩაროვა, რომელიც სულ ახლახან გამოჩენილიყო დიდ საზოგადოებაში. მისი სახის ნაკეთების კლასიკური სისწორე და ფიქრიანი თვალები წარუშლელ შთაბეჭდილებას ტოვებდნენ ყველაზე; მალე აღნიშნეს, ქალს „შუბლი ტანჯული იერისა“ და „რომანტიკული სილამაზეც“ განსაკუთრებული აქვსო. „თავბრუ დამესხა“, — იგონებდა პუშკინი 1828 წლის დეკემბრის იმ საღამოს.

„ტანჯული იერი“ არ იყო ამ თლილი სახის შემთხვევითი დეტალი. ულამაზესი ქალიშვილი მძიმე პირობებში იზრდებოდა. კალუგელი ვაჭრებისა და მექარხნეების გონჩაროვების უზარმაზარი ქონება სულერთიანად დაანიავა ნატალიას პაპამ, ათანასემ. ამ ამბავმა მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენა მთელი ოჯახი. მშვენიერი ნატალიას მამა ნიკოლოზ გონჩაროვი ბავშვობიდანვე მეღანჭოლით იყო შეპყრობილი, ბოლოს ჭკუიდან შეირყა. იგი საზარლად ღრიალებდა ხოლმე ლამაზობით შეტევების დროს. ექვს წლამდე ნატალია პაპასთან იზრდებოდა, შემდეგ კი მოსკოვში მშობლების ოჯახის მძიმე გარემოში მოხვდა, ზოგჯერ საჭირო იყო ბავშვების გადამალვა რკინისკარიან მეზონინში, მამას რომ არაფერი დაეშავებინა მათთვის საზარელი შეტევებისას. დედა ახალგაზრდობაში არაჩვეულებრივი სილამაზით გამოირჩეოდა და დედოფალ ელისაბედს სატრფოც კი წაართვა, მაგრამ დროთა განმავლობაში მოეშვა, აუტანელ დესპოტად იქცა და თავისი ახირებული ხასიათით თავზარს სცემდა მთელს ოჯახს. გადმოცემებით, „უმკაცრეს მონასტერში მონაზვნებიც კი არ ჰყოლიათ ისეთ ყურმოჭრილ მორჩილებაში, როგორც დები გონჩაროვები“. უმცროსი ამის გამო გულჩათსრობილი და გაუბედავი გაიზარდა, რაც ადრე შენიშნა პუშკინმა; მაგრამ თუ გონჩაროვას შემორჩენილი წერილებით ვიმსჯელებთ, ის მეტად გულიანი იყო მახლობლების მიმართ და დიდ სულიერ სიბოროსა და ყურადღებასაც იჩენდა მათდამი. ამ ოჯახური მიმრწერის დოკუმენტები აბათილებენ ტრადიციულ აზრს: ნატალია უშინაარსო, უსუსულგულო ქალი იყო, და გასაგებს ხდიან სიყვარულისა და გულითადი მეგობრობის გულწრფელ ტონს, რომლითაც გამსჭვალულია პოეტის ყველა წერილი ცოლისადმი.

პუშკინმა გაიცნო გონჩაროვები და დაიწყო მათთან სიარული.

სახელმწიფო ავტორის ცხოველი ინტერესით ეკიდებოდა ახალ-გაზრდა თაობა. ერთ-ერთმა ქალიშვილმა, თვრამეტი წლის ალექსანდრა გონჩაროვამ კი ზეპირად იცოდა მისი ლექსები და იღუმალიდ ოცნებობდა კიდევ პოეტზე. მაგრამ საბრალო ქალიშვილი ულამაზო იყო და არც შეეძლო ეფიქრა, პოეტს მოეწონებო.

გონჩაროვების დედა სრულიად არ იზიარებდა თავისი ქალიშვილების აღტაცებას. თავიდან ფეხამდე ფარისეველი, ნიადაგ მონაზვნებითა და მწირი ქალებით გარშემორტყმული, ეკლესიის წესებზე შეშლილი, ვერ ეგუებოდა თავისი მომავალი სიძის თავისუფლების-მოყვარე ლაპარაკსა და სექსუალურ ენამოსწრებულობას. რაც შეეხება უმცროს ქალს. ის მეტისმეტად მორცხვი, „ავადმოფუფრად მორიდებული“, „წყნარი და გაუბედავი“ იყო. სახელმწიფო ავტორზე გამარჯვებამ მძიმედ იმოქმედა მასზე. „იმედი მაქვს, მისი სიყვარული რამდენიმე ხნის შემდეგ მოვიპოვო, მაგრამ მე არაფერი მაქვს ისეთი, რითაც შეიძლება თავი მოვაწონო“. — ასეთი იყო თვით პუშკინის აზრი.

პოეტის დამოკიდებულებაც თექვსმეტი წლის ქალიშვილისადმი მეტად მორიდებული, გაუბედავი და მოწიწებული აღტაცებით იყო აღსავსე. როგორც მხატვარი, ის ქედს იხრიდა ასეთი სრულყოფილი სილამაზის წინაშე და ამ სილამაზეს აღიქვამდა როგორც ხელოვნების კმნილებას.

პირველ ხანებში პუშკინს ყვრადფერი გაეგება, ჰერტით გართული ოცნებობდა, სამარადისოდ დარჩენილიყო „ერთი სურათის“ მაცურებლად...

მოუხედავად ამისა, 1829 წლის აპრილში პოეტმა სთხოვა „ამერიკელ“ ტოლსტოის ნატალიას უცხოვრებრიო დედასთან მაჰანკლად მიმგზავნეო. პირველ მაისს ტოლსტოიმ პუშკინს შეატყობინა უფროსი გონჩაროვას დიპლომატიური რეზოლუცია, რომელიც საკითხს სავსებით ღიად ტოვებდა. „ეს პასუხი არ ნიშნავს უარს, — იმავე დღეს სწერდა პუშკინი გონჩაროვას დედას, — თქვენ ნებას მძლევთ, იმედი ვიქონიო“. მაგრამ პასუხი არც თანხმობას ნიშნავდა. პუშკინმა საჭიროდ ჩათვალა ისე მოქცეულიყო, როგორც უარის დროს იყო მიღებული: იმავე დღეს მოსკოვიდან შორეულ საქართველოში წავიდა, სადაც უკვე მეორე წელიწადი მიმდინარეობდა ომი რუსეთსა და თურქეთს შორის.

პუშკინს დაუძლეველად მოერეოდა ხოლმე მთავრობის „წყალობისა“ და დედაქალაქის საზოგადოებაში „პოპულარობისაგან“ გაქცევის სურვილი, — უნდოდა გაქცეულიყო სოფელში, უცხო მხარეში, პარიზში თუ პეკინში, — ოღონდ კი თავი დაეღწია „გონებაჩლუნგი ბრბოსაგან“.

დიდი ხნის განზრახული „გაქცევა“ ნაწილობრივ განსორციელდა, — პოეტი თვითნებურად და უეცრად წავიდა თურქეთის ფრონტზე. კავკასიის არმიაში იბრძოდნენ მეგობარი დეკაბრისტები. კავკასიის საგანგებო კორპუსის მთავარსარდლის პასკევიჩის სტრატეგიულ გეგმაში შედიოდა შავი ზღვის ნავსადგურების ტრაპიზონისა და სამსუნის დაპყრობა, საიდანაც ასე ადვილი იყო „კონსტანტინეპოლის სანახავად წასვლა“. როგორც ჩანდა, ასეთი შესაძლებლობა ახლაც ისევე იზიდავდა პოეტს, როგორც 1824 წელს. ყოველ შემთხვევაში, მოქმედ არმიაში მოგზაურობა დროებით მაინც ჩამოაშორებდა პეტერბურგს.

1836 წელს პუშკინმა თვითონ გვიამბო თავისი ბიოგრაფიის ეს შესანიშნავი ნაწილი 1829 წლის სამგზავრო ჩანაწერების მიხედვით: ორიოლის მიდამოებში შერისხულ ერმოლოვთან სტუმრობა; სტავროპოლის ახლოს ყალმუხურ ალაჩოყში ყოფნა; საქართველოს სამხედრო გზით მგზავრობა; თბილისში გატარებული ორი-სამი კვირა, სადაც ადგილობრივმა საზოგადოებამ კავკასიის სახელმძღვანელო მეზობლებე აღიდა; გრიბოედოვის ცხედართან შეხვედრა, პასკევიჩის საომარი მოქმედება, არზრუმის ჰარამხანასა და შავი ჭირით დაავადებულთა ბანაკში მისვლა. პუშკინის ბიოგრაფიის ერთი თავი თვითონ მის მიერვეა დაწერილი და არ საჭიროებს განმეორებას. მაგრამ შეიძლება მისი განმარტება ისტორიული მისაღებით.

მტანჯველი და მძიმე ოცდაათიანი წლების წინ 1829 წელს უკანასკნელად იფეთქა პუშკინის ახალგაზრდობამ. აზიური ვაჟკაცური ომი, მთის სახიფათო გზა, აღმოსავლური აბანოები და ქართული

სიმღერები, თვით მოგზაურის პაეროვანი სტროფები ყაზბეგის „ჩარ-დახზე“ და საქართველოს სერებზე — ყოველივე ეს თითქმის სამხრეთში გატარებული შორეული წლების გაგრძელება იყო.

არზრუმს მოგზაურობა საუკეთესო ხანაში დაბრუნება გახლდათ. ეს იყო ახალი შეხვედრა ნიკოლოზ რაევსკისთან, იალბუზის ახალი ხილვა და „კავკასიის ტყვის“ ავტორის უშუალო დაკვირვება მთიელთა ცხოვრებასა და სიმღერებზე.

ყაზბეგის ახლოს პუშკინი შეხვდა ირანის უფლისწულის ხოსრო-მირზას სამგზავრო ქარაუხს, წარგზავნილს ირანიდან პეტერბურგს გრიბოდოვირსა და მთელი რუსული მისიის მკვლელობის თაობაზე მოსაბოდიშებლად. უფლისწულს თან ახლდა სახელგანთქმული პოეტი და სწავლული ფაზილ-ხანზ. პუშკინმა ითხოვა, სპარსელი მწერალი გამაცანითო. იგი მოიხიბლა ფაზილხანის უბრალოებითა და „ქვეიანური, თავაზიანი“ საუბრით. ჩვენამდე მოაღწია ფაზილ-ხანისადმი მიძღვნილი ლექსის მონახაზმა, სადაც რუსი პოეტი ოდნავ აღმოსავლურ ყაიდაზე მადლობას სწირავს იმ დღესა და საათს, როდესაც ბედმა კავკასიის მთებში შეჰყარა მოძმე ხელოვანს და ახალ გზას ულოცავს თეირანის ლირიკოსს.

თბილისში პუშკინმა გაიცნო იმდროინდელი საქართველოს უდიდესი პოეტები, რუსული პოეზიის დიდი მცოდნეები — ალექსანდრე ჭავჭავაძე და გრაგოლ ორბელიანი. ამათი ხელისშეწყობით გაიცნო მოგზაური პოეტი საქართველოს ხალხურ შემოქმედებას. პუშკინის პატივსაცემად გაიმართა დიდი ზეიმი.

„სასიამოვნოა ქართული სიმღერების ხმა“, — ჩაიწერა პუშკინმა თავის „მოგზაურობაში“. ამ საღამოს დამღერებული ერთ-ერთი რომანსი კი თარგმნა და თავის წიგნში შეიტანა. ეს იყო პოეტ დიმიტრი თუმანიშვილის „გაზაფხულის სიმღერა“, შეფერილი აღმოსავლური ორნამენტული სახეებითა და ლამაზი სტროფული მისამღერით.

2

1829 წლის ზაფხულის ამ თვეებში აღსრულდა პუშკინის დიდი ხნის ოცნება? მან ომიც ნახა და იომა კიდევ.

ლიცეუმის დროინდელი ოცნებები სამხედრო მოღვაწეობაზე,

პოეტის მიხწრაფება, ჩამდგარიყო ბერძენთა რიგებში თურქეთის წინააღმდეგ, 1828 წლის თხოვნა მოქმედ არმიაში ჩამრიცხეთო, ყოველივე მოწმობდა, რომ პოეტს ეწადა პირადად დაეცვა სამშობლო, ეღვაწა სამშობლოს ისტორიული ამოცანებისათვის, ებრძოლა მისი დამოუკიდებლობისათვის.

პუშკინს წილად ზედა ნამღვილი „დიდი“ ომის ნახვა. სწორედ 1829 წლის ივნისში დაიწყო რთული და მეტად საპასუხისმგებლო კამპანია. გაზაფხულიდან თურქთა ჯარების განლაგება საკმაოდ ნათლად მოწმობდა, რომ თურქებს გადაწყვეტილი ჰქონდათ არზრუმიდან, სერასქირის ბანაკიდან, ერთდროულად მიეტანათ იერიში რუსეთის ფრონტის მთელ ხაზზე — გურიაზე, ყარსზე, ახალციხესა და ბაიაზეთზე. შედარებით მცირერიცხოვან კავკასიის რუსულ კორპუსს საფრთხე ელოდა. აუცილებელი იყო დაესწროთ თურქებისათვის, იერიშის ინიციატივა ხელში ჩაეგდოთ და თავად გაელაშქრათ მტრის ისეთ მნიშვნელოვან პუნქტებზე, როგორიც არზრუმი და ტრაპიზონი იყო.

მაისის შუა რიცხვებში პასკევიჩი თბილისიდან დაიძრა და ივნისის დამდეგს უკვე ყარსის მიდამოებს მიაღწა. აქ, ზედ სოღანლუღის მთაგრეხილის ძირას, ყარს-ჩაის ნაპირას, აოხრებულ სოფელ კოტანლისთან 14 ივნისს, არზრუმზე ლაშქრობამდე რამდენიმე საათით ადრე, პუშკინი რუსების რაზმს წამოეწია.

ასე დაიწყო „პოლტავის“ შემქმნელის საომარი ლაშქრობა.

პოეტი ნიკოლოზ რაევსკის, ნიჟეგოროდელ ღრავუნთა მეთაურს, მიეკედლა. „მე ჩემს თავს ნიჟეგოროდის პოლკში მივლინებულად ვთვლიდი“, — იგონებდა შემდეგში პოეტი (ამავე ნაწილში მსახურობდა მისი ძმა ლევ პუშკინი). პოლკი რეზერვში იყო — მეგობრები აუჩქარებლად მისდევდნენ მტის ბილიკებით მთავარ კოლონას და დიდი ხნის განშორების შემდეგ გულთბილად საუბრობდნენ.

თუმცა ნიკოლოზ რაევსკი 14 დეკემბრის საქმეში „გარეულად“ ითვლებოდა, მაგრამ პასკევიჩის კორპუსში გადამწყვეტ ბრძოლებში ის მთელ კავალერიას მეთაურობდა. პუშკინი გახარებული იყო, რომ საომარ საქმეს აზიარებდა ჰკვიანი მეგობარი, რომელსაც მან „კავკასიის ტყვე“ და „ანდრე შენიე“ უძღვნა.

სალამოს რვა საათისათვის ჯარი დასასვენებლად დაბანაკდა მტრის ცხენოსანი პატრულების თვალთაგან მიფარებულ ლარტაფში. აქ, ბანაკის ცეცხლისპირას, პოეტი პასკევიჩის წარუდგინეს.

პასკევიჩი დიდი თანაგრძნობით მოეკიდა პუშკინის სურვილს სალაშქროდ წამოსვლა თქვენს ჯარებთან ერთად მიწადა. ჯერ კიდევ მაისში მიიღო მან ბენკენდორფისაგან ცნობა „მისი საინჟინერთა უდიდებულესობის მაღალი ბრძანებით პუშკინი დაქვემდებარებულია საიდუმლო ზედამხედველობას, რაც მისი „საქართველოში ყოფნის დროსაც ძალაში რჩებაო“. პასკევიჩმა თბილისის სამხედრო გუბერნატორს შესაფერისი ცნობა მიაწოდა. პირადად კი ცდილობდა, პუშკინისადმი ყურადღება გამოეჩინა.

13 ივნისს ღამით მთავარსარდლის შტაბში პუშკინმა ნახა თავისი ლიცეუმელი ამხანაგი ვალხოვსკი.

პასკევიჩის შტაბშივე შეხვდა პოეტი თავისი საუკეთესო მეგობრის ძმას — დეკაბრისტ მიხეილ პუშჩინს, რომელიც ის იყო მტრის პოზიციების დაზვერვიდან დაბრუნებულყო.

14 ივნისს დილით ადრე რაზმი დაიძრა და მალე დაბანაკდა პატარა მდინარის ინჟა-სუს მარცხენა ნაპირზე რვა ვერსის დაშორებით თურქთა სახელგანთქმული სარდლის სამთულიანი პაკი-ფაშას მიუდგომელი ბანაკიდან.

ნაშუადღევს ქურთებისა და დელიბაშების დიდმა ჯგუფმა იერიში მიიტანა კაზაკთა მოწინავე წყებაზე. პოეტი ცხენს მოახტა და გადაეშვა თავის პირველ ბრძოლაში. რაევსკიმ მაშინვე მაიორი სემიჩევი დაადევნა — უკან მიჰყევით და მისი მეომრული სიფაცხე შეაკავეთო. ხეობიდან რომ გამოვიდა, პოეტმა მთის კალთაზე კაზაკთა ლურჯი რკალი დაინახა. მთავარეხილის მწვერვალზე კი — მაღალი ჩალმებითა და ალისფერი ქედებით შემოსილი მოჭირითე თურქი მხედრები.

პასკევიჩმა განიზრახა, გაეკეთა მტრის ჯარი და გათიშული ნაწილები გაენადგურებინა, არტილერიის განუწყვეტელი ცეცხლით ორად გაწყვეტილი თურქების ცხენოსანი ჯარი აქეთ-იქით მიაწყდა. ორივე მიმართულებით მტერს დაუყოვნებლივ დაედევნა ჯარის ძლიერი ნაწილები.

დილის ცხრა საათისათვის კორპუსი უკვე „სასერასქიროს პირვე-

ლი მოხელის“ ბანაკთან იყო. პატარა მდინარის ხანი-სუს ფლატენაპირების და ღრმა კლდოვანი ღრანტეების გამო ბანაკი მიუღდგომელი ჩანდა. დანებებაზე მოლაპარაკებას შედეგი არ მოჰყვა და პასკევიჩი თვითონ წაუძღვა ხუთ მწკრივად დარაზმულ ჯარს. სერასქირის დამარცხებამ წინასწარ განსაზღვრა ახალი იერიშის შედეგი. თავგზააბნეული თურქები გარბოდნენ. პაკი-ფაშა თავისი შტაბიანად ტყვედ დანებდა. არზრუმისაკენ გზა ხსნილი იყო.

3

21 ივნისს პასკევიჩი არზრუმის საფაშოში შევიდა, ხოლო ორი დღის შემდეგ დაიკავა რომაელების აგებული თურქული სომხეთის უძველესი ციხე-სიმაგრე — პასან-კალე. 27 ივნისს, პოლტავის გამარჯვების დღეს, რუსთა ჯარები არზრუმში შევიდნენ. ტყვედ დანებდნენ თვით სერასქირი და მისი სამი ფაშა. ერთ-ერთი მათგანი პუშკინს მომხიბლავი აღმოსავლური საღმისთ შეეგება:

„ეურთხეულ არს საათი, როდესაც პოეტს ეხედებოთ“.

პუშკინი ააღელვა და მოხიბლა ასეთმა ქათინაურმა.

მან ცოცხლად დახატა ამ აღმოსავლელი ორატორის სახე თავის სამგზავრო ჩანაწერებში და უმღერა კიდევ მის „მრავალგზიან“ ქალაქს.

ვიდრე დაპყრობილ ქალაქში ახალი სამხედრო გუბერნატორი და მმართველობა დაინიშნებოდა, რუსთა ჯარი ქალაქის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, ევფრატის ხეობაში დაბანაკდა.

ბანაკებში პოეტი განუწყვეტლივ მუშაობდა: მას მუდამ რვეულები და უბის წიგნაკები ეჭირა ხელთ. ლირიკისა და საგზაო დღიურის გარდა პუშკინი ფიქრობდა ახალი პოემების შექმნაზე. დაიწერა „კავკასიის ტყვის“ ადრეული სიუჟეტური ვარიანტი: რუსი კაზაკი ქალიშვილი გადაარჩენს ტყვე ჩერქეზ ვაჟს. კიდევ მეტად შეიპყრო პოეტი მთიულთა მკაცრი ზნე-ჩვეულების შეჩახების თემამ — „ქრისტიანი ჩერქეზის“ სახემ; რომელმაც დაჰგმო სისხლის აღების უღმობელი საგვარტომო ადათი. ორი ეთიკური სისტემის შეტაკებით შექმნილმა ფსიქოლოგიურმა კონფლიქტმა გამოიწვია მოხუცი პასუ-

ბისა და ჭაბუკის თაზითის შესანიშნავი დიალოგები. მთის მეპატონოს უმცროს ვაჟს არ სურს „შეურაცხყოფისათვის ძლიერი შურისმაძიებელი“ გახდეს. ასეთ შინაგან დრამატულ ანტითეზაზე იყო აგებული ახალი პოემა.

ეს პოემა ფართო გასაქანს იძლეოდა პუშკინის ახალი სამგზავრო შთაბეჭდილებების განსახიერებისათვის. „თაზითის“ მოქმედება მიმდინარეობს ყაზარდოში, თერგის ნაპირას, „თათართუბის ნანგრევების ახლოს“, ყაზბეგისა და დარიალის ხეობის მიდამოებში.

პოემაში იგრძნობა პუშკინის პოეტურ ლექსიკონში ახალი სიტყვების შემომატება, კავკასიური ხალხური გამოთქმების ხმარება ჟღერადობასა და ფერადოვნებას სძენს ნაწარმოებს. მშვენიერია თავისი მელოდიურობით ზოგიერთი სახე, მაგალითად ჩანჩქერთან მისული ჩერქეზი ქალი.

„პასუბში“ უმაღლესი ოსტატურობითაა შერწყმული პუშკინისეული ლექსის პაეროვნება, ენერგია. დაუმთავრებელი ამბავი აგებულია მტრული მსოფლმხედველობის ღრმა პრობლემატიკაზე და ამ მსრივ წინამორბედი ლერმონტოვის კავკასიური პოემებისა.

4

პუშკინს კავკასიაში რუსებიც იზიდავდნენ — სამხედრონი, გადასახლებული დეკაბრისტები, ამ დამლუპველ ომში მონაწილე მისი თაობის წარმომადგენლები: რაევსკი, ვალხოვსკი, პუშჩინი, ბურკოვი, ბრწყინვალე მწერალი ალექსანდრე ბესტუჟევი, პროპორშიკი მოლიჩანოვი, მსჯავრდადებული იმისათვის, რომ პუშკინის „ანდრე შენიეს“ ნაწყვეტი აღმოაჩინა, დონის კაზაკობის ისტორიკოსი, რილევისა და ბესტუჟევის მასლობელი ვ. სუხორუკოვი, არზრუმის ლაშქრობაში პუშკინის „გონიერი და თავაზიანი“ მოსაუბრე, ცნობილი ისტორიკოსი-დეკაბრისტი ა. კორნილოვიჩი, რომლის ნაწერებს რუსულ სიძველეებზე პუშკინი დიდად აფასებდა, და ბევრნი სხვანი (ზახარ. ჩერნიშევი, ნ. სემიჩევი, ა. განგებლოვი, პ. კონოვნიცინი). ზოგიერთ მათგანს პუშკინმა ველარ ჩაუსწრო კავკასიაში, ზოგიერთები ვერ ინახულა, მაგრამ პირადმა შეხვედრებმა საკმაოდ დაუბატა ახალი რუსი ახალგაზრდა ადამიანის ტიპი, დაანახვა ახალი ეტაპი მისი თაობის განვითარებაში. „ევეენი ონეგრის“, რომე-

ლიც ავტორის შემოქმედებით დღიურს წარმოადგენდა, ლამის ახალი თავი შემატებოდა კავკასიასა და ომზე. ბანაკის კარგებში პუშკინი თავის ძმასა და ახალგაზრდა იუზეფოვიჩს (ნიკოლოზ რაევსკის აღიუტანტს) უამბობდა, ონეგინი ან კავკასიაში ან დეკაბრისტებთან ერთად უნდა დაიღუპოსო. ეს ჩანაფიქრი თან სდევდა პუშკინს და მალე ნაწილობრივ განხორციელდა კიდევც.

7 ივლისს პასკევიჩი „ეფფრატის ბანაკიდან“ არზრუმს გადავიდა, სერასქირის სასახლე დაიკავა და პუშკინი მიიპატიჟა, ამავე სასახლეში დაბინავდითო. პასკევიჩი ანგარიშს უწევდა „ბაღჩისარაის შადრენის“ ავტორის ინტერესებს და მოუხერხა ოსმან-ფაშას ჰარამხანის ნახვა, სადაც პოეტმა პირველად იხილა მხეველები, ყირიმულ პოემაში რომ ჰყავდა აღწერილი სხვათა ნაამბობის მიხედვით.

სამი კვირა დაჰყო პუშკინმა ბანაკსა და ქალაქში, აკვირდებოდა გაცხოველებულ აღმოსავლურ ყოფას. 14 ივლისს პუშკინმა გაიგო, არზრუმში შავი ჭირი გაჩნდაო. თავი იჩინა „აღმოსავლური ომის“ „დამატებითმა“ საფრთხემ — საზარელი გადამღები სენის საშიშროებამ მტრის ტერიტორიის ოკუპაციისას.

მაგრამ პუშკინმა არაფრად ჩააგდო საფრთხე, 15 ივლისს ექიმთან ერთად ინახულა შავი ჭირით დაავადებულთა ბანაკი.

პუშკინი მივიდა ერთი კარგიდან გამოყვანილ ავადმყოფთან და „საბრალო ანუგეშა: მალე მორჩებიო“.

19 ივლისს პუშკინი გამოემშვიდობა პასკევიჩს. 1 აგვისტოს იგი უკვე თბილისში იყო, ინახულა გრიბოედოვის საფლავი, დიდხანს იყო მუხლმოდრეკილი და თავდახრილი. როცა წამოდგა, თვალებზე ცრემლი ეტყობოდა. მამადავითის კალთაზე მდგარმა პუშკინმა უკანასკნელი სალაში უძღვნა დიპლომატი-პოეტის ტრაგიკულსა და მშვენიერ სახეს.

გერგერის ციხის მაშლობლად გრიბოედოვის ცხედართან შეხვედრამ და მის საფლავზე მისვლამ ახალი საფიქრალი აუშალა პუშკინს ნიჭიერი ადამიანების ბედ-იღბალზე მეფის რუსეთში. მაგრამ მოკლე ჩანაწერში ჩივილის კვალიც არსად ჩანდა, არც უიმედობისა და არც ლირიკული ყვედრებისა. ეს ვაჟკაცური სტრიქონები იყო. აქ ისმოდა თავყვანისცემა მტყიცე და ძლიერი პიროვნებისა, რომელსაც შრომისა და შინაგანი გარდატეხის უნარი შესწევდა.

ამ შეფასებაში (შესაძლოა, უფრო გვიან დაწერილში) იგრძნობა 1829 წლის ზაფხულის მოგზაურობის მხნე ტონი. მოგზაურობა დროებითი შეება იყო პუშკინისათვის, მისი შემოქმედებითი უნარის ახალი გამდიდრება. მძიმე ნაბიჯით ახლოვდებოდა ოცდაათიანი წლები, არზრუმს გამგზავრება პუშკინის სიკაბუჯის უკანასკნელი ფურცელი იყო.

V

„ლიტერატურანია გაზეთა“

1

არზრუმიდან გზად მიმავალმა პუშკინმა კავკაზში იშოვა რუსული ჟურნალების ბოლო ნომერი. მაშინვე თვალში ეცა „ვესტნიკ ევროპის“ სტატია „პოლტავაზე“. ამ სტატიაში „ძალზე მლანძღავდნენ მეცა და ჩემს ლექსებსაც“, — იგონებდა შემდეგში პუშკინი. სტატია ხელმოწერილი იყო: „პატრიარქის ტბებიდან“ და ნ. ნადეჟდინს ეკუთვნოდა. ავტორი მეტად აგდებულად იცავდა თავის პარადოქსულ თეზისს: „პუშკინის პოეზია მხოლოდ და მხოლოდ პარადიაა“.

სატირიკოსმა-პოეტმა ნადეჟდინის თავდასხმა თავისი ჩვეული იარაღით — ეპიგრამით — მოიგერია.

საჟურნალო კრიტიკის ასეთმა დონემ 1829 წლის შემოდგომაზე პუშკინის ჭგუფის გაერთიანება გამოიწვია. გაერთიანდა ეპოქის ყველაზე უფრო კულტურული მწერლობის მცირე წრე. ამ მწერლებმა ანტაყური და უაზლესი ლიტერატურა კარგად იცოდნენ. ამასთანავე პოეტური და მეცნიერული ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანები იყვნენ. ამ წრეს ეკუთვნოდნენ ჟუკოვსკი, ვიაზემსკი, ბარატინსკი, დელვიგი, პლეტნიოვი და გნედიჩი. მტრულად განწყობილი ჟურნალისტები ცდილობდნენ გაეჭარწყლებინათ ამ პლეადის მნიშვნელობა და მას ირონიული მეტსახელი „ლიტერატურული არისტოკრატია“ შეარქვეს. თითქოს ეს ჭგუფი „პირველობას“ ჩემობდა. ეს მეტსახელი იერიშითანილებმა მიიღეს, ვიაზემსკიმ კი განმარტა როგორც „ტალანტების არისტოკრატია“. პირველხარისხოვანი პოეტებისა და

კრიტიკოსების ჯგუფს სჭირდებოდა თავისი ორგანო ნაღველინებისა და პოლემოების თავდასხმების მოსაგერიებლად და განსაკუთრებით კი პეტერბურგელ „კალმისმრეწველებსა“ და მთავრობის პუბლიცისტებთან — ბულგარინთან და გრეჩთან — საბრძოლველად. ასე დაარსდა „ლიტერატურნაია გაზეთი“.

ძირითადი ბირთვის გარდა გაზეთში მონაწილეობდნენ გოგოლი, კოლცოვი, დენის, დავიდოვი, ოდოევსკი, ზომიაკოვი, პოგორელსკი და სხვანი. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ რეცენზიის განყოფილებაში დაბეჭდილი იყო გლეხების ეგორ ალიპანოვისა და სლეპუშკინის ლექსების მიმოხილვაც.

დიდი ყურადღება ეთმობა უცხოური ლიტერატურის ყველა თვალსაჩინო მოვლენას. „ლიტერატურნაია გაზეთი“ წარმოდგენილი იყვნენ დასავლეთში ჯერ კიდევ ნაკლებცნობილი ბალზაკი, მერიმე და სტენდალი. აქვე მოათავსა პუშკინმა თავისი სტატია ახალგაზრდა სენტ-ბევის (ყოფილ დელორმის) პოეზიაზე და თანაგრძნობით შეაფასა კრიტიკული პორტრეტის მომავალი ოსტატის ადრინდელი ლირიკული ცდები.

თავის ხანმოკლე არსებობის მანძილზე „ლიტერატურნაია გაზეთი“ მკაფიოდ გამოსახა თავისი პროგრამა. ეს იყო ბრძოლა დეკადენტურ „მჭიდვარებასთან“, მლიქვნელურ პუბლიცისტკასთან, გამყიდველ და კომერციულ პრესასთან; ბრძოლა მაღალი მხატვრული კულტურისათვის, სრულფასოვანი ლიტერატურისათვის, სიმართლისათვის ხელოვნებაში, სიცოცხლისათვის პოეზიაში, იდეურობისათვის კრიტიკაში, მთლიანად კი — თვითმყოფადი რუსული შემოქმედებისათვის. ეს გახლდათ პუშკინის ორგანო ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით, რომელმაც ასახა მისი ბრძნული ეროვნული პოეტიკა და მნიშვნელოვანი ეტაპი რუსული ლიტერატურული აზროვნების ისტორიაში.

გაზეთის რედაქციას პუშკინი 1830 წლის იანვარში განაგებდა.

პოეტი ღიდ ამოცანებს აყენებდა ახალი გამოცემის წინაშე და ცდილობდა გამოეყვანა იგი პროფესიული ინტერესების ვიწრო კალაპოტიდან. პუშკინი სწორად თვლიდა, ჟურნალისტიკა მნიშვნელოვანი სახელმწიფო საქმეა, ბეჭდვითი სიტყვის თანამშრომელთა რიგებიდან პოლიტიკური მოღვაწეები უნდა გამოდიოდნენ და

იღწეოდა "შეექმნა „ლიტერატურნაია გაზეტაში“ აკრძალული განყოფილება — პუბლიცისტიკა; იგი მოითხოვდა ბექდვიან ორგანოში კრიტიკა აუცილებლად პოლიტიკასთან ყოფილიყო შეხამებული, მხატვრულ მასალას კი თან დართოდა თანამედროვეობის საერთაშორისო ქრონიკა. პუშკინი-ჟურნალისტი ისევე როგორც პუშკინი-პოეტი უარყოფდა განყენებულ ხელოვნებას და საზოგადოებრივი ცხოვრების მაჯისცემას მიჰყვებოდა.

პეტერბურგის ჟურნალების გამომცემელთა კომერციული კონკურენციით გამოწვეული უხეში პოლემიკის, პირადი გამოხდომებისა და ლანძღვა-გინების საწინააღმდეგოდ, „ლიტერატურნაია გაზეტა“ მიისწრაფოდა შეექმნა ნამდვილი მხატვრული კრიტიკა. პუშკინის შენიშვნები ჟურნალებსა და მწერლებზე დიდ მოვლენად ითვლებოდა ლიტერატურულ სამყაროში. „ილიადის“ თარგმანზე პუშკინის მიერ გამოთქმულ აზრზე გნებლით წერდა, — „ეს მეფის ნაბოძებ ბექედზე უმჯობესიაო“.

პუშკინის პარტიის მოღვაწეები „თავიანთი კორიფეს მზავსად გამოირჩეოდნენ დახვეწილი გეჰოვნებით და საერთოდ ჰგავდნენ მას ლიტერატურული ხასიათის მრავალი შესანიშნავი თვისებით“, — აღნიშნავდა ჩერნიშევსკი ოცდაათი წლის შემდეგ. ისინი, როგორც კრიტიკოსები, თავიანთ ნაწერში ინარჩუნებდნენ „ისეთსავე ამაყ სიმშვიდეს და ღირსებას, როგორსაც პოეტი ან მეცნიერი ინარჩუნებს ხოლმე“.

1830 წლის 7 იანვარს პუშკინმა ბენკენდორფს მიმართა თხოვნით, ან ევროპაში მოგზაურობის ნება დაჰმართეთ, ან ჩინეთში საგანგებო საელჩოსთან ერთად გამიშვიოთ.

ასეთი მოგზაურობის გეგმები, ამ მომენტში ნაწილობრივ დაკავშირებული იყო მარცხიან სიყვარულთან. მაგრამ საერთოდ ასეთი მოგზაურობა თვით პოეტსაც აინტერესებდა. ოციანი წლების დამლევს პუშკინმა პეტერბურგის საზოგადოებაში გაიცნო ჩინეთის შესანიშნავი მცოდნე, მეტად თავისებურა და განთქმული პიროვნება იაკინთე ბიჩურინი. პეკინის სასულიერო მისიის უფროსი ბიჩურინი „რელიგიისადმი გულგრილობისათვის“ ვალაამზე იყო გადასახლებული, ხოლო გადასახლებიდან პეტერბურგში დაბრუნების შემდეგ, 1826 წელს, საგარეო საქმეთა სამინისტროს თარჯიმანი გახდა და ღი-

დი ჟურნალების მეცნიერ-თანამშრომელიც. რუსული ჩინეთისმცოდნეობის დამაარსებელმა ბიჩურინმა გამოსცა თვალსაჩინო გამოკვლევები ჩინეთის, მონღოლეთის, ტიბეტისა და თურქესტანის შესახებ. ათეისტი ბერი, რომელიც არ აყენებდა ქრისტეს კონფუციზე მაღლა, ღედაქალაქის ხელოვნებისმოყვარეებს აღმოსავლური მანუსკრიპტებისა და აზიური ნივთების ძვირფასი კოლექციებით იზიდავდა. იაკინთე ბიჩურინმა პუშკინს მიაჩნოთ თავისი თხზულებები — „ტიბეტის აღწერა“, „სან-ცზი-ცზინი და სამსიტყვაობა“ და თავისი ხელნაწერებიც ათხოვა, რისთვისაც პოეტმა „პუგაჩოვის ისტორიაში“ მადლობა გადაუხადა ბიჩურინს. პუშკინს ალბათ ამ შესანიშნავმა ჩინეთისმცოდნემ ჩაუნერგა ჩინეთში წასვლის სურვილი საგარეო საქმეთა სამინისტროს მეცნიერულ ექსპედიციასთან ერთად, რომელშიაც იაკინთე ბიჩურინიც შედიოდა.

მაგრამ „შეფის ნება-სურვილით“, როგორც მუდამ, პუშკინს ახლაც ჰეკრძალა ყველა საზღვარსმიღმა მარშრუტი, პეკინი იყო ეს, ვენეცია თუ პარიზი.

2

1829-1830 წლებში პუშკინისა და გონჩაროვას რომანი მეტად გართულდა. არზრუმიდან დაბრუნებისას პოეტს თითქოს განუმარტეს, თქვენს წინადადებაზე მიღებული ორაზროვანი პასუხი როგორც უარი ისე ჩათვალეთო.

მდგომარეობა საგრძნობლად შეიცვალა მხოლოდ გაზაფხულის დამდეგისათვის. მოსკოვიდან მიღებული მისალმებით გამხნეებული პოეტი საჩქაროდ გაემგზავრა პეტერბურგიდან. მან აღარ დააყოვნა გადამწყვეტი ნაბიჯის გადადგმა და აპრილის დამდეგს ზედახლას სთხოვა ცოლობა გონჩაროვის ასულს. ამჯერად წინადადება მიიღეს.

მიუხედავად გატაცებისა, პუშკინს მაინც ეჭვი უღრღნიდა გულს: ნატალიას თანხმობაში იგი „უშფოთველობისა და გულგრილობის დამადასტურებელ ნიშანს“ ხედავდა. ამასთან ერთად მოსვენებას არ აძლევდა გაურკვეველი მატერიალური და საეკვო პოლიტიკური მდგომარეობა, არზრუმს მგზავრობით გამოწვეული მთავრობის ჩის-

ხვაც. აპრილში პუშკინმა მაინც შეატყობინა მშობლებსა და მეგობრებს, დანიშნული ვარო.

ივლისის მაწურულს პუშკინმა ხიტროვოსაგან გაიგო, პარიზში უეცარი „ამბოხება“ მოხდაო. ბარკადებზე ასულმა ფრანგმა ხალხმა სამ დღეში დაამარცხა მთავრობის ჯარი და ახლაც, როგორც 1793 წელს, დაამხო დინასტია, კარლოსი კი ინგლისში გაიქცაო.

მოსკოვში პოეტს ახალი საზრუნავი ელოდა: კვდებოდა ვასილი პუშკინი. მოხუცი მძიმე მდგომარეობაშიც კი პოეზიას შეტრფოდა. სიკვდილამდე ერთი თვით აღრე ლექსად დაწერილი ეპისტოლე მიუძღვნა თავის ძმისწულს — აღტაცებული აქებდა მის ბოლო ქმნილებებს და გულთბილად ულოცავდა დანიშენას.

ამას მოსდევდა თხოვნა, პარნასელი პიგმეების ჯიბრზე „გოდუნოვი“ მალე დაბეჭდვო. აღსანიშნავია უკანასკნელი ანდერძიც — ცხოვრების ბედნიერებას დაეწაფე, მაგრამ ამასთან ერთად „მუხეზი არ დაივიწყო“.

პუშკინმა ბიძას სიკვდილის წინ მიუსწრო; მოხუცი გონმობილი იწვა, მაგრამ ხელში „ლიტერატურნაია გაზეტა“. ეჭირა, სადაც სულ ახლახან დაბეჭდა მისი ერთ-ერთი უკანასკნელი ლექსი.

ანენკოვის გადმოცემით, 24 აგვისტოს დილით ვასილი პუშკინი თავისი უმდიდრესი ბიბლიოთეკის კარადებამდე მილასლასდა; იპოვა იქ საყვარელი ბერანჟე, რამდენიმე ხნის შემდეგ ერთი მძიმედ ამოიოხრა და სულიც დალია.

პუშკინმა თავს იღო დაკრძალვის თადარიგი; თავისი სახელით დაგზავნა სამკლოვიარო ბარათები, წინ წაუძღვა. დამკრძალავი პროცესიის ლიტერატურულ ჯგუფს, რომელშიც მთელი ლიტერატურული მოსკოვი იყო თავმოყრილი.

„ბიძაჩემის სიკვდილმა, — წერდა იმ დღეებში პუშკინი, — და ამ სამწუხარო ამბით გამოწვეულმა საზრუნავმა ისევ აწეწა ჩემი მდგომარეობა... ამ დღეებში გავემგზავრები ნიჟეგოროდის სოფელში, რომ დავეპატრონო როგორც მემკვიდრე“. ეს იყო საგვარეულო სოფლის ბოლდინოს ახლოს მდებარე შორეული კისტენეცკა. ეს სოფელი სერგეი პუშკინმა უფროს ვაჟს მისცა, რაჲც ცოლს ირთავდა. 31 აგვისტოს პუშკინი მოსკოვიდან წავიდა და თან წაიღო გეგმებით, მონახაზებითა და ლექსებით სავსე რამდენიმე რკეული.

შეზღუდვა ბოლდინოში

1

პუშკინების ნიჟეგოროდის მამული საგრძნობლად განსხვავდებოდა ჰანიბალთა საგვარეულო სამფლობელოსაგან. ლუკიანოვის მახარა, რომელშიც სოფელი ბოლშოე, ანუ ბაზაროე, ბოლდინო, შედიოდა, არაფრით არ ჰგავდა ოპოჩეცის პეიზაჟს. აქ არ იყო არც ღრმა ტბები, არც მაღალი გორაკები, არც გამაგრებული ნაქალაქევი და არც სარკესავით კრიალა სოროტი.

თუ „მიხაილოვსკის უბეში“ დასავლეთის ძველი საზღვრების — პოლონეთის, ლიტვის და ლივონიის — სიახლოვე იგრძნობოდა, აქ, სიმბირსკის გუბერნიის საზღვრებზე ყველაფერში აღმოსავლეთი იგრძნობოდა. ბოლდინოს გარშემო გაფანტულიყო მორღოველთა სოფლები, მეზობელი მდინარის გაყოლებით კი — თათართა დაბები. XVII საუკუნეში შუაეოლგის მუხლის ეს ნაირტომიანი სოფლები მხარს უჭერდნენ სტეფანე რაზინს მთავრობის ჯარებთან ბრძოლაში. ეიგულიდან და სამარის მუხლიდან აქეთ მოდიოდა ვოლგისპირეთის გოლნიცის თქმულებები და სიმღერები. გასაკვირი არაა, რომ ბოლდინოში პუშკინი გატაცებით შეუდგა საყვარელ საქმეს — ხალხური შემოქმედების შეგროვებას.

პირველად უტყუო ადგილის ხალვათი სივრცე მოეწონა პუშკინს. თუ მისი წერილებით ვიმსჯელებთ, „ველი და სულ ველი“ თითქოს თვალში მოუვიდა. გლეხთა გადმოცემებით, ის ცხენით დადიოდა კაზარინის ჯაგნარში და მეზობელ ქალებში; იწერდა, „რა ერქვა იმ ადგილებს, რა ტყეები იყო იქ, რა ბალახი ხარობდა, რას გალობდნენ ფრინველები...“ სამუშაო განწყობილებას ქმნიდა პაპისეული, მაგარი, ზისსახურავიანი სახლიც, რომელსაც მუხის მესერი ერტყა გარშემო.

მაგრამ ამინდი შეიცვალა თუ არა, პუშკინმა ძლიერ მოიწყინა. თავის „სევდიან ციხე-დარბაზიდან“ მარტო იმას თუ დაინახავდა, რომ „წვიმს, თოვს და მუხლამდე ლაფია გარშემო“. მამულის შე-

სასვლელში თვალბედიტად ჩაეპრულიყო ალაყაფის კარი, რომელზეც გადმოცემის მიხედვით პოეტის თავნება პაპამ ფრანგი მასწავლებელი ჩამოახრჩო. ბეჩავი სამეპყვიდრეო კანტორა და სოფლის ეკლესია ავსებდა ბოლდინოს პეიზაჟს. იქით კი, კისტენევეკისკენ მიმავალ გზაზე, გაშლილიყო სოფლის სევდიანი სასაფლაო, არაერთხელ ასახული პუშკინის მიერ ბოლდინოს ჩანაწერებში.

აუბედით ფიქრებს ჰგვრიდა პოეტს უკანასკნელი აწებერც: სპარსეთის საზღვრიდან კავკასიისა და ვოლგის გზაზე მოლოდავდა „ინდური გადამდები სენი“, ანუ „სარკინოზთა მუსრი“, პოეტის ხატოვანი თქმით — ქოლერის პირველი ეპიდემია რუსეთში. ეს სენი შავ ჭირში ერეოდათ. სოფლებს ალყას არტყამდნენ, აწესებდნენ კარანტინს, სოფელში შემოსასვლელებთან გუშაგებს აყენებდნენ, ქოხები საავადმყოფოებად იყო ქცეული. პუშკინი სასაცილოდ იგდებდა შინაგან საქმეთა მინისტრის სანიტარულ ბრძანებებს და გლეხების წინაშე სიტყვით გამოდიოდა, თუ როგორ ებრძოლათ ხოლერასთან. ამ გამოსვლებს თვითონვე დასცინოდა პოეტი საკუთარ წერილებში.

მოუსვენარი შემოდგომა დაუდგა პოეტს. ბოლდინოში პუშკინმა გაიგო, რომ მის განკარგულებაში გადაცემული მიწა და ორასი სუელი ყმა, არ წარმოადგენდა განცალკევებულ მამულს, იგი ხუთასსულიანი სოფლის ნაწილი იყო; აუცილებელი შეიქნა გამოყოფა. ბოლდინოს უანტორის მოხელემ თხოვნა გაგზავნა სერგაჩის სამაზრო სასამართლოს სახელზე. ამას მოჰყვა შესაფერისი განკარგულება საეროობო სასამართლოსადმი და 16 სექტემბერს აზნაურთა მსაჯულმა პუშკინს საკუთრებად დაუმტკიცა სოფელი კისტენევეკა.

ეს იყო ძველთაძველი შერისხული დაბა. მრისხანე ბატონი ლევ პუშკინი ბოლდინოდან აქეთ ასახლებდა ყმებს „თვითნებობისა და ბუნტისთვის“. სოფლის ქუჩების უჩვეულო სახელწოდებებს (სამოდუროვკა, ბუნტოვკა) შემოენახათ მოგონებები წარსულზე. გლეხები ძალიან ღარიბულად და უსუფთაოდ ცხოვრობდნენ ბნელ ქოხმახებში.

პუშკინმა ბოლდინოში ჩამოიტანა პოლევოის „რუსი ხალხის ისტორიის“ მეორე ტომი. ახლა მივარდნილი რუსული სოფლის ნამდვილი ცხოვრების წიაღში აღიქვამდა პოეტი წაკითხულს. ასე აღმოცენდა „სოფელ გორიუხინოს ისტორია“, სადაც პაროდია სწავლუ-

ლი-ისტორიკოსების მეთოდებსა და ხერხებზე სულაც არ ჩრდილავდა პუშკინის საგვარეულო სამფლობელოს ყოფის ცოცხალსა და ნამდვილ მხარეებს; იმ სამფლობელოსი, სადაც ყმებს „ამინდის კვლობაზე“ ან მებატონის უგუნებობის გამო როზგადნენ, „რეკრუტებად გზავნიდნენ“, „ბორკილს ადებდნენ“, ხოლო წურბელა მოურავის გაჩენასთან ერთად „სამ წელიწადში გორიუხინო სულ გადატაკდა, დაბეჩავდა, ბაზარი დაცარიელდა, ქაჩალ არხიპის სიმღერა მიჩუმდა, ბავშვებმა მათხოვრობას მიჰყვეს ხელი“.

გამოსავალი ამ მძიმე უუფლებობიდან მხოლოდ გლეხთა აჯანყება იყო. როგორც ჩანს, გევმის ბოლო აღნიშვნები: „მდიდარი, თავისუფალი სოფელი გადატაკდა ტირანისაგან“. „ერობის კრება. ბუნტი“ — მოთხრობის ეპილოგს წარმოადგენდა.

ამავე დროს პუშკინი მუშაობდა თავისი ნოველების პირველ სერიაზეც. ბოლდინოდან მოწერილ ერთ-ერთ წერილში ის იტყობინებოდა, „პატარა ზღაპრების“ თხზვა დაიწყო (შემდეგში მათ საერთო სათაურად მიეცა „ბელკინის მოთხრობები“). უკვე შემთხვევაში ამ მოთხრობების მასალად გამოყენებული იყო გადმოცემები, მოგონებები, ცხოვრების ეპიზოდები, პირადად შემჩნეული, ზეპირად (ხან კი წიგნში) შემონახული ამბები. მოსკოვში ნიკიტას კარიბჭესთან გონჩაროვების სახლის მეზობლად გამოკრულმა მეკუბოვე ადრიან პროხოროვის აბრამ პუშკინს „მეკუბოვის“ ფაბულა შთააგონა. მოგონება კიშინიოველ ძველ მეკობარზე — უშიშარ დუელისტსა და მებრძოლ ოფიცერზე ლიპრანდიზე — საფუძვლად დაედო „გასროლას“.

მოხეტიალე პოეტის მგზავრობამ, ლოდინმა და საფოსტო სადგურებში ღამის თევამ ყოფითი ჩარჩო შეუქმნა „სადგურის ზედამხედველს“. „ქარბუქში“ და „ქალბატონ გლეხი-გოგოში“ საკუთარი დაკვირვებების გამოცდილება შეხამებული იყო ზოგიერთ ლიტერატურულ ტრადიციასთან. ამ მოთხრობების უმრავლესობა მოკლე და მსუბუქი ფორმით აშუქებდა ადამიანთა დამოკიდებულებების ტრაგიკულ წინააღმდეგობებს. პუშკინის ნოველების პროზა ისეთივე ესკიზური, მსუბუქი და სხარტია, როგორც მისი საკუთარი ნახატები. მაგრამ ეს სხარტი ნახატები ზოგჯერ აღბეჭდავდნენ არსებული სინამდვილის მეტად მკაცრსა და სუბალალ მოვლენებს.

სატახტო და გუბერნიის ქალაქებისაგან სანიტარული კორდონებით მოწყვეტილი ბოლდინო ყურმოკრული ამბებიტა და გაზეთების მწირი ცნობებით საზრდოობდა. ოქტომბრის დამდეგს პუშკინმა გაიგო, ქოლერამ მოსკოვამდე მიაღწიაო, თვის ბოლოს კი პოეტმა „შავჭირმოდებული ქალაქიდან“ მიიღო გონჩაროვას წერილი. პუშკინი ისწრაფოდა, თავი დაედგია კარანტინებისა და საგუშაგოებისათვის და საცოლესთან ერთად გაეზიარებინა ჟამიანი დროის გაჭირვება, მაგრამ ამაოდ. იგი იძულებული გახდა, „თავის ბუნაგში“ დაბრუნებულიყო და ყოველგვარი ცნობების უქონლობის გამო კვლავ მტანჯველ, გამოუვალ მდგომარეობაში დარჩენილიყო.

სამაგიეროდ, შემოქმედებითი მუშაობა გრძელდებოდა. ბოლდინოში პუშკინმა დაამუშავა ახალი დრამატურგიული სახეობა, რომელშიც რომანტიკული თეატრის ლაღი სივრცეები მოქმედების უეიდურესი კონცენტრაციით შეიცვალა.

მოკლე და დაძაბული სცენების ასეთი ჟანრი ეპასუხებოდა პუშკინის ღიდიხნის მისწრაფებებს, ეპოვა მოკლე და ტევადი ფორმა: ადაშიანური ენებების — შურის, სიძუნწის, ავბორცობისა და შემმართებლობის — ტრაგედიული გამოსახვისათვის. პუშკინი ცდილობდა თავისი ფსიქოლოგიური დიალოგების დასათაურებას: დრამატული სცენები, დრამატული ნარკვევები, დრამატული შესწავლანი, „დრამატული შესწავლის ცდაც“ კი არის ერთგან. ტრადიციამ ამ ნაწარმოებთათვის დაადგინა სახელწოდება — პატარა ტრაგედიები, როგორც თვით პუშკინს აქვს ნათქვამი 1830 წლის 9 დეკემბერს პლეტნიოვთან მიწერილ წერილში.

ამ მოკლე დრამებიდან პირველი — „ძუნწი რაინდი“ — ჩაფიქრებული იყო 1824 წ. მიხაილოვსკოეში. ხანგრძლივი მომწიფების პროცესში პოეტის ჩანაფიქრი გამოსახვის მხრივ გასაოცარი სიძლიერის გამოდგა. სამ მოკლე სცენაში გახსნილია მთელი ეპოქა. იგი მოცემულია უფლებისა და უუფლებობის, სიმდიდრისა და სიღატაკის, რაინდობისა და სიძუნწის დაძაბულ ბრძოლაში. ციხე-კლშკში, სარდაფსა და სასახლეში ნაჩვენებია მთელი ფეოდალური საფრანგეთი.

„ქვის სტუმარში“ სატრფიალო ავანტიურისტის ტრადიციულ სახეს ახალი თვისებები ემატება: პუშკინს აქ იზიდავს არა გარყვნილის მხილება, არამედ მის ბუნებაში ძლიერი, დრამატული მხარეების გახსნა. პუშკინის დონ-ჟუანი პოეტია, რომელიც მშვენიერ რომანსებს თხზავს ლაურასთვის და გამოდის როგორც „სატრფიალო სიმღერის იმპროვიზატორი“. იგი განთქმულია თავისი ენაწყლიანობით და მაშინვე მოხიბლავს მიუწვდომელ ქვრივს თავისი წარმტაცი აღსარებით.

დონ-ჟუანის ბუნებაში ინტელექტუალური ბრწყინვალეობა და პოეტური ნიჭი შეხამებულია აზროვნების შეუპოვრობასა და საქციელის გაბედულ დამოკიდებულებასთან. კატასტროფა, რომელიც დონ-ჟუანს შეემთხვა, პუშკინთან ცოდვების მისაგებელი კი არა, მხოლოდ ტრაგიზმის გახსნაა, თან რომ ახლავს სიყვარულის ვნებას.

ოდესღაც სამხრეთში წაქითხულმა ბიოგრაფიულმა ეპიზოდმა — მოცარტი მოქიშპე მუსიკოსმა მოწამლავს — პუშკინის ფიქრები ხელოვნების ბედის ორმაგი ტრაგიზმისაკენ წარმოშობს. მხატვარი ებრძოდა არა მარტო გარეშე ძალებს, მას საკუთარ არტისტულ წრეშიც ხშირად ელოდა საფრთხე.

თავდაპირველად დრამის სათაური იყო „შური“. კომპოზიტორ სალიერის, რომელიც, გადმოცემით, „დონ-ჟუანის“ პრემიერაზე სტვენით გამოვიდა დარბაზიდან, „გაცოფებული და შურით მომხამული“, უნდა განესაზიერებინა ეს მანკიერება, ამდენ დრამებს რომ წარმოშობს ზოლმე მნატვრის ყოფაში. „მეშურნე, რომელსაც შეეძლო „დონ-ჟუანის“ სტვენით აკლებს, მისი შემოქმედის მოწამელსაც შეძლებდა“, — ჩაიწერა პუშკინმა ცოტა უფრო გვიან.

მაგრამ თვით დრამაში შურის თემამ გზა დაუთმო სხვა უფრო ღიდ ამოცანებს. ორი კომპოზიტორის სახით პუშკინმა დახატა შემოქმედის ორი ძირითადი ტიპი — იმპროვიზატორი და მშრომელი, რომელთა სინთეზს თვით მისი პოეზია წარმოადგენდა. მოცარტი უშუალოდ სრულყოფილი მხატვარია. სალიერი — მკვლევარი-არტისტია, რომელიც ზუსტი შრომის საფუძველზე ქმნის ხელოვნების სახეებს. მის ლაბორატორიაში ანალიზი, მეცნიერება, ნახაზი და ფორმულა წინ უძღვის „შემოქმედებითი ოცნების განცხრომას“.

ორი მხატვრული ტიპის თემასთან ერთად პუშკინმა „გენიოსისა და ბოროტმოქმედების“ მორალური პრობლემაც დასვა. თუ მხატვრული თვალსაზრისით პუშკინი აღიარებდა „შრომასაც და შთაგონებასაც“ (1822 წელს დაწერილი ლექსის მიხედვით), სამაგიეროდ ეთიკური თვალსაზრისით იგი საეხეობით მოცარტისა და მისი ნათელი სიბრძნის მხარეზე იყო.

სიკვდილის პრობლემას მიეძღვნა „ლხინი ჟამიანობის დროს“, ნაწილობრივ ნაკარნახევი პუშკინის ბოლოდროინდელი შთაბეჭდილებებით. „ინდური გადამდები სენის“ წინაშე საყოველთაო ძრწოლა, ქოლერის კარანტინები, გაქცევა მაკარიევის ბაზრობისა, რომელმაც მთელი თავისი მოგება მრისხანე ჭირის მოლანდებისას მიატოვა — განსაკუთრებული, პირადი ელფერი შესძინა ჟამიანი ქალაქის თემაზე ვილსონის ტრაგედიის პირვანდელ ვარიაციებს. ახალგაზრდა ქალის — მერის — უსაზღვრო სიყვარულითა და ვაჟის — ვალსინჰამის — გამომწვევეი გამბედაობით ძღვეული სიკვდილის შიში, აღბეჭდილი ელეგიური რომანსისა და ძლიერი ჰიმნის უკვდავ სტროფებში, „ლხინს ჟამიანობის დროს“ ანიჭებს პუშკინის ერთ-ერთი უდიდესი ქმნილების მნიშვნელობას.

3

მიუხედავად მძიმე დროისა, მრავალი საზრუნავისა და მღელვარებებისა, პუშკინს არ დაუკარგავს ჩვეული მზნეობა, ეაქცუკური ოპტიმიზმი და თავისი განუყრელი თვისება — შეებისმომგვრელი იუმორი. ქოლერის კარანტინებით აღყაშემორტყმულ სევდიან სოფელში შეიქმნა ისეთი ბრწყინვალე და ხალისიანი სტროფები, როგორც „ბაჟი, ანუ მეთხუთმეტე წელი“, „მე აქ ვარ ინეზილია...“ „შეესვამ მერის სადღეგრძელოს...“

აქვე ოქტავეებით დაწერა პოეტმა თავისი ერთ-ერთი საუკეთესო კომიკური ნაწარმოები — „სახლი კოლომნაში“, სადაც სასაცილო ეპიზოდი შეხამებულია ცხოველ ჟურნალურ პოლემიკასა და ერთდერთ პუშკინისეულ „ტრაქტატთან ლექსის შესახებ“.

ვიდრე პუშკინი ბოლდინოში იმყოფებოდა, პეტერბურგში მომხდარი ამბები ახალ უსიამოვნებას უმზადებდნენ პოეტს. 1830 წლის

28 ოქტომბერს დელევიგმა „ლიტერატურნაია გაზეტაში“ ივლისის რევოლუციის გმირებისადმი თანაგრძნობით აღსავსე შენიშვნა მოათავსა. იგი მიესალმებოდა ბურბონებისაგან განთავისუფლებულ საფრანგეთს: ეს იყო კაზიმირ დელაინის ოთხტაეპიანი ლექსი უკანასკნელი გადატრიალების მსხვერპლთა ძეგლისათვის.

ორი დღის შემდეგ ბენკენდორფმა მოითხოვა ცნობები „ხელმწიფე იმპერატორისთვის მოსახსენებლად სახელდობრ ვინ გამოგზავნა ეს ლექსი დასაბეჭდად“. დელევიგმა მიუგო, ტექსტი „უცნობისაგან მივიღე, როგორც პოეზიის ნაწარმოები, რომელსაც ახლის ღირსება ჰქონდა“, წერილი დასაბეჭდად ცენზურამ გაუშვაო.

ამ პასუხმა გააცოფა ბენკენდორფი.

მთავარ რედაქტორთან უხეში წალაპარაკების შემდეგ მან განკარგულება გასცა, დაეხურათ გაზეთი.

გავლენიანი მეგობრების ჩარევამ გამრაველა მდგომარეობა. დელევიგთან მოვიდა III განყოფილების მოხელე და აცნობა, თქვენი გამოშცემლობა ისევ იარსებებს, მაგრამ რედაქტორი სხვა პირი — ორესტ სომოვი — იქნებაო.

ყოველივე ამან მიინცდამაინც ვერ დამშვიდა „იდილიებისა“ და რომანსების ავტორი. ჯანით მუდამ სუსტი ახლა სერიოზულად გახდა ავად, „აპათიამ შეიპყრო“ და 1831 წლის 14 იანვარს გარდაიცვალა.

„იგი საუკეთესო იყო ჩვენს შორის“. — სწერდა დამწუხრებული პუშკინი 21 იანვარს ზიტროვს. მან პლეტნიოვს და ბარატინსკის სთხოვა, გარდაცვლილი პოეტის ბიოგრაფია ერთად დაწერათო. პუშკინმა ლექსებში არაერთხელ მოიხსენია თავისი „საყვარელი დელევიგი“, „გულკეთილი დელევიგი“, ხელოვანთა მრჩეველი და მეგობარი.

4

ბოლდინოს ტყვეობას პუშკინმა ნოემბრის მიწურულს დააღწია თავი. გზაში კიდევ ოთხი დღე პოლტავის კარანტინში მოუხდა ყოფნა, იქ „ჩემი გვარტომობა“ დაწერა. ჯერ კიდევ სოფელში ყოფნისას ბულგარინის ინსინუაციების საპასუხოდ („გააზნაურებული მღაბიო“, ერთი ბოთლი რომის ფასად ნაყიდი ზანგი) პუშკინმა დაწერა

ნარკვევი იმ „უცხოელის“ აღმამფთობელ საქციელზე, რომელიც ბედავს „ჩვენი მამა-პაპის საფლავთა შებილწვას“.

მაგრამ გაკვრით დაწერილ შენიშვნაში სრული გასაქანი არ იყო პასუხისათვის. პუშკინმა სხვა ქანრს მიმართა, უფრო თავისუფალს, მაგრამ ისეთსავე მახვილსა და გამანადგურებელს. პოეტს იზიდავდა თამაში, გამომწვევი სატირული სიმღერა ცოცხალი მისამღერით, რომელიც მძაფრად აწვითარებდა თემას რამდენიმე ტაეპში.

ასეთი პოლემიკური სტროფებით პოეტმა მოგვცა რუსეთის თავდაზნაურობის ახირებული ბედისტრიადის მიმოხილვა. „ჩემი გვარტომობის“ რამდენიმე ტაეპში პუშკინმა დახატა რუსული არისტოკრატის ორი ფენა: „ძველთაძველი ბოიარების“ კულტურული, მაგრამ გაღარიბებული შთამომავლობა და ყოვლისშემძლე დიდებულები, წარმოშობილი იმპერატორისდროინდელი შემთხვევითი ფავორიტებისაგან.

პოეტმა აღნიშნა თავისი ძველისძველი, ალექსანდრე ნეველთან და მინინთან ერთად რუსეთის სახელმწიფოსათვის ნამოღვაწარი გვარეულობის უპირატესობა ბოლო საუკუნეებში გამომხდარი უგვარო მეტიჩრების წინაშე, რომელთაც პუშკინები გადაადგდეს პოლიტიკური აქტივობისა და სახელმწიფოებრივი გავლენის ასპარეზიდან.

„ჩემს გვარტომობაში“ იშვიათი სიძლიერითაა მხილებული ამ ორი დინების ბრძოლა ახალი ეპოქის აზნაურობაში, რომელმაც პირველ სახელმწიფო პოსტებზე წამოსწია მარჯვე კარიერისტები და არაბად აქცია სახელმწიფოებრივი კულტურის ისტორიული მატარებლები. პუშკინმა მიიღო „სევერნაია პჩელას“ გამოწვევა და გამოვიდა მოლიერის ფორმულიდან „გააზნაურებული მდაბიო“. მაგრამ ირონიული სიმღერის მსუბუქ სტანსებში პოეტმა მკვეთრად გამოხატა რუსეთის ტრაგიკული პერიოდები, „ომიანი ავდრები“ და მასობრივი ჩამოხრჩობები.

5 დეკემბერს პუშკინი, როგორც იქნა, დაბრუნდა მოსკოვში. მკაცრ მხატვარს შეეძლო ეამყა ბოლდინოს შემოდგომაზე მოწეული არნახული შემოქმედებითი მოსავლით, მაგრამ ყველაზე მეტად პოეტს ახარებდა ხანგრძლივი პოეტური შრომის დასრულება.

რომანი ლექსად

1

1830 წლის 25 სექტემბერს ბოლდინოში დასრულდა 1823 წლის გაზაფხულზე კიშინიოვში დაწყებული „ევგენი ონეგინი“. თავისი რომანის პირვანდელი ჩანაფიქრი პუშკინმა განსაზღვრა როგორც „რუსი ახალგაზრდის პეტერბურგში ცხოვრების სატირული აღწერა 1819 წლის მრწურულს“.

დათარილება შემთხვევითი არ იყო. სწორედ ამ წელიწადმა გამოაშკარავა საზოგადოებრივი ღინებებისა და მთავრობის რეაქციის წინააღმდეგობები რუსეთსა და დასავლეთში. ტყუილად კი არ უნდა დაერქმიათ ნიკოლოზ ტურგენევისა და თევდორე გლინკას მიერ დასახული მოწინავე მოღვაწეთა პოლიტიკური კავშირისათვის „1819 წლის საზოგადოება“. ეს იყო უნივერსიტეტებზე გამოლაშქრების, ყაზანში მაგნიციის რევიზიის, სტუდენტი ზანდის მიერ მეფის აგენტის კოცებუს მკვლელობის, „კეთილდღეობის კავშირის“ ფილიალის — „მწვანე ლამპის“ წარმოშობის ხანა.

1819 წელს ნიკოლოზ ტურგენევმა ალექსანდრე პირველს მიმართა წერილობითი მოხსენებით ბატონყმური მდგომარეობის შესახებ, სადაც წინადადებას იძლეოდა, მემამულეთა ძალაუფლება მკვეთრად უნდა აღიკვეთოს. ამ წელს დაწერა პუშკინმა „სოფელი“, ეპიგრამა „გვირგვინოსანი სალდათის ლაქია“; ამ წელს გაიცნო პოეტმა რილევი. სწორედ ამ წელიწადს იფეთქა ნამდვილი ხანძარივით სამხედრო დასახლებაში ჩუგუევის აჯანყებამ.

„1819 წლის დამლევს, — მოგვითხრობს ნიკოლოზ ტურგენევი, — ჩემთან მოვიდა თავადი სერგეი ტრუბეცკოვი და ყოველგვარი შესავლის გარეშე გამომიცხადა, თქვენი შეხედულებები ვიცი და ჩემს მოვალეობად ვთვლი, შემოგთავაზოთ საიდუმლო საზოგადოებაში შემოსვლაო, თან აქვე გადმომცა ამ საზოგადოების პროგრამა. ეს იყო „კეთილდღეობის კავშირის“ წესდება. როგორც მითხრა, ასეთივე წინადადებით მიუმართავს ერთ-ერთი ჩემი მეგობარი პოე-

ტისათვის (ვ. ჟუკოვსკისათვის)“. მებალაღე პოეტმა საზოგადოებაში შესვლაზე უარი განაცხადა. ნიკოლოზ ტურგენევი დათანხმდა.

„ხალხის კენესა პეტერბურგიდან კამჩატკამდე გაისმის. — ჩაიწერა მან თავის დღიურში 1819 წლის 31 დეკემბერს. — ამგვარად, ჩემო საყვარელო და უბედურო სამშობლოვ, რუსეთო! შენზე ფიქრში მივაცილებ ძველსა და ვხვდები ახალ წელიწადს“.

ასეთი იყო ახალი თაობის შეფასებით შექმნილი პოლიტიკური ვითარება. 1819 წელი, როდესაც აშკარად მოლონიერდნენ საიდუმლო საზოგადოებები და პროტესტის ხმები უფრო მკაფიოდ გაისმა დათრგუნვილ საზოგადოებასა და ცენზურის მეთვალყურეობაში მყოფ ბექდვიტსიტყვაშიც კი, თითქოს წინამორბედი იყო მოახლოებული ქარიშხლებისა. ეს ის ხანა იყო, როდესაც 1820 წლის ამბები მზადდებოდა: ესპანეთისა და ნეაპოლის რევოლუციები, ბერიელი დუკას მკვლელობა, სემიონოვის პოლკის აჯანყება, პუშკინის გადასახლება სამხრეთში. „ევგენი ონეგინის“ მოქმედების დასაწყისიც ამ რევოლუციათა წინა ხანასა და განთავისუფლების მაუწყებელ ეპოქას ეკუთვნოდა.

ეს ფონი ოდნავ თუ იგრძნობა პირველ თავში. მაგრამ ტყუილად როდი უნდა რქმევოდა ამ თავს „სევდა“. არსებითად, თავისი მოყირპებული გმირის ირონიული აღწერის საშუალებით პოეტი ღრმად თანაგრძნობით ჩასწვდა მის უსიხარულო ფიქრებს გარემომცველ სამყაროზე. „კავკასიელ ტყვეში“ პუშკინმა მხოლოდ გაკერით მოხაზა მოწინავე შეხედულებების მქონე გულგაციებული თანამედროვე ახალგაზრდა. ახლა კი მისი პორტრეტი მთელი სისრულით წარსდგა ჩვენს წინაშე.

„ევგენი ონეგინის“ პირველი თავი პუშკინმა 1823 წლის 22 ოქტომბერს დაასრულა და მეორე დღესვე დაიწყო შემდეგი თავი, რომელიც იოლად და სწრაფად იწერებოდა. პეტერბურგის შთაბეჭდილებებს ცვლიდა სოფელ მიხაილოვსკოეში გატარებული ზაფხულის მოგონებები. მეზობელი ტრიგორსკოეს მკვიდრთა ზნე-ჩვეულებები მასალას იძლეოდა ლარინების პორტრეტებისათვის. ცენტრალურ ფიგურად გამოდიოდა ახალგაზრდა თაობის ახალი ტიპი — პოლიტიკური თავისუფლებისა და შემოქმედებითი სიტყვის ენთუზიასტი. პუშკინი ფიქრობდა, ამ თავისათვის „პოეტი“ დაერქმია. აქ

უნდა ყოფილიყო „აღფრთოვანებული სიტყვის“ და „თავისუფლებისმოყვარე ოცნების“ ამადლებული ლირიკოსის ტრაგიკული ბედობალი ამ გამოფიტულსა და ფუქსავატ საზოგადოებაში.

მესამე თავი „ბატონის ქალი“, დაწერილი 1824 წელს ოდესაში და მიხაილოვსკოეში, მიეძღვნა რომანის გმირ ქალსა და მისი გულის დრამას. სოფელშივე 1825—1826 წლებში იქმნებოდა „ევგენი ონეგინის“ ცენტრალური თავები — მეოთხე, მეხუთე და მეექვსე. პირველი თავების პორტრეტული ეტიუდები შეცვალა დრამატულმა ბრძოლამ.

„ონეგინის“ მეშვიდე თავი (გეგმაში მისი სათაურია „მოსკოვი“) აქნა იწერებოდა (1827—1828 წლები.) პოეტი გულისყურით მუშაობდა თავისი სახეების გასადრმაველად. ონეგინის ბიბლიოთეკაში ბაირონისა და ბენჯამენ კონსტანის კითხვისას ტატიანა გონებრივად მწიფდება, სწავლობს ადამიანებისადმი კრიტიკულ დამოკიდებულებას, მტკიცედ ერკვევა ყველაზე რთულ თანამედროვე ხასიათშიც კი. მოსიყვარულე გულის ტატიანას მშვენივრად ესმის გარეპომცველი ყოფის პირობებში უნაყოფო არსებობისათვის განწირული ბრწყინვალე და ნიჭიერი პიროვნების დრამა.

ამ რთული ხასიათის სრული გახსნისათვის პუშკინმა გადაწყვიტა რომანში შეეტანა თავისი გმირის დღიური — „ონეგინის ალბომი“, აღსავსე დახვეწილი აფორიზმებითა და უსასოო შეკითხვებით.

ბოლდინოში 1830 წლის შემოდგომაზე პუშკინმა დაასრულა „ევგენი ონეგინის“ მერვე და მეცხრე თავები („მოგზაურობა“ და „დიდი საზოგადოება“). ონეგინის ხეტიალი რუსეთში, შესანიშნავი ჰეიზაეები, ბაზრობის ჩოჩქოლი და ხალხური კიმღერები ამჟღავნებს, რომ იგი მოწყვეტილია საშობლოს ცხოვრებას, არ ეზიარება საერთო საქმეს, ზნეობრივად იზოლირებული და ზედმეტია. ამის საწინააღმდეგოდ ონეგინის ნაგვიანევად ანთებული გრძნობა ტატიანასადმი ბოლომდე გვიჩვენებს პეტერბურგელი თავადის მეუღლეში ისევ ისეთ, მომხიბლავ, ფიქრიან, „წინანდელ ტანას“. დიდი საზოგადოების ბრწყინვალე ადიულტერის ყველა ცთუნებას ტანია გაუბრუნებს, რომ ჩაიკეტოს მკაცრ სიმარტოვეში, სადაც ადგილი არა აქვს სინდისის ღალატსა და ვნებათა თვალთმაქცურ შენობას. „მოდაში მყოფი“ სახლიდან იგი გულით მიილტვის ღარიბი ბინისაკენ, ძველი

ბალისაკენ, სოფლის სასაფლაოსკენ, სადაც განისვენებს ხალხური თქმულებებისა და ადათების მცოდნე ყმა-გლეხი ქალი, მისი გამდელი..

ასეთია რომანის ტრაგიკული დასასრული. გმირები, რომლებიც მოწოდებული არიან სრულღირებულებიან ცხოვრებისა და ბედნიერებისათვის, სიმარტოვეში რჩებიან. ცხოვრებამ არ უწილადა მათ თავისი მაღლი და სიხარული. ბელინსკიმ შესანიშნავად უწოდა „ევეგენი ონეგინს“ განუხორციელებელი იმედების, მიუღწეველი მისწრაფებების პოემა“. რომანის ბოლო სტროფი აღსავსეა უღევი სევდით; აქ პუშკინი ნართაულად ლაპარაკობს თავისი თაობის გმირებზე — დეკაბრისტებზე, მათ ერთ-ერთ გმირ თანამგზავრ ქალზე. საადის მელანქოლიური ნათქვამი: „სხვები უკვე აღარ არიან, ზოგნი კი შორს წასულან“ — თანამედროვე პოლიტიკური ტრაგედიით იმსჭვალემა და გაგვახსენებს პეტრე-პავლეს ციხის კრონვერკსა და ნერჩინსკის საბადოებს.

მაგრამ ასეთი უსიხარულო ფინალი ეწინააღმდეგებოდა პუშკინის შემოქმედებით ბუნებას. მას უნდოდა მის გმირს ეცოცხლა, გამირობა ჩაედინა, ებრძოლა. რომანის ჩაფიქრებულ ეპილოგში ონეგინი „ან კავკასიაში უნდა დაღუპულიყო, ან დეკაბრისტებთან ერთად“, როგორც პოეტმა 1829 წლის ზაფხულში უთხრა თავის ძმას ლევ პუშკინსა და ნიკოლოზ რაევსკის ახალგაზრდა ადიუტანტს იუზეფოვიჩს. არზრუმში მიმავალმა პუშკინმა აქ დაინახა პირველად თავისი თაობის წარმომადგენლები ომში; მისი რომანი შეიძლებოდა გამდიდრებულიყო ახალი თავით—კავკასიასა და ომზე—რასაც პუშკინი უამბობდა კიდევ ლაშქრობის მონაწილეთ ბანაყის კარავში. მაგრამ 1830 წელს პოეტი ჩაფიქრებული ფინალის მეორე, ვარიანტზე შეიჩერდა და ბოლდინოში შეუღდა მეათე თავის დამუშავებას, სადაც საყოფაცხოვრებო რომანი თანამედროვეობის პოლიტიკურ ქრონიკაში გადადიოდა. აქ პეტერბურგის „მწვანე ლამპის“ ტიპის თავისუფალი წრეებისა და ტულჩინსა და კამენკაში რევოლუციური მოძრაობის აღწერაც არის, თანაგრძნობითაა ნახსენები სიკვდილით დასჯილი დეკაბრისტები—პესტელი და სერგეი მურავიოვ-აპოსტოლი. პირველ სტროფებში მოცემული იყო ალექსანდრე პირველის პამფლეტური დახასიათება. ყოველივე ამით მეათე თავს

მკვეთრი ხელისუფლების საწინააღმდეგო აზრი ეძლეოდა და აუცილებელი გახდა საგულდაგულოდ დამალულიყო ასეთი „ამბოხური“ ნაწარმოები. 19 ოქტომბერს ბოლდინოში პუშკინმა დაწვა მეათე თავის ხელნაწერი (ალბათ იმ დროისათვის ჯერ კიდევ დაუმთავრებელი), თავისთვის კი შემოინახა ამ „ქრონიკის“ დაშიფრული ჩანაწერი, რომელიც პირველად ამოიკითხა და გამოაქვეყნა პ. მოროზოვმა 1910 წელს.

2

პუშკინზე დაწერილ ლიტერატურაში დასახელებულია რომანის ჟმირთა უმრავი პროტოტიპი. ჩვენ მათ არ მივმართავთ. მაგრამ არ შეიძლება გვერდი ავუხვიოთ პოეტის წერილს გოლიცინისადმი: „როგორ მშურს თქვენი ყირიმის მშვენიერი პაეა: რა მრავალფეროვანი მოგონებები გამიღვიძა თქვენმა წერილმა. ჩემი „ონეგინი“ ხომ მანდ დაიბადა და თქვენ, რასაკვირველია, გეცნოთ ზოგიერთი პერსონაჟი“ (ე. ი. რომანის ჟმირთა ცოცხალი პირველსახეები). როგორც ჩანს, აქ პუშკინი მიუთითებდა 1820 წლის ყირიმელ მეგობრებზე — რაევსკებზე, რომელთაც ყოფილი სამხედრო პირი და პოეტი გოლიცინი, ეჭვსგარეშეა, პირადად იცნობდა.

პოეტის შემოქმედებით მეხსიერებაში წარუშლელი კვალი დატოვა ალექსანდრე რაევსკისთან შეხვედრამ პიატიგორსკში (გოლიცინისადმი მიწერილ წერილში, რასაკვირველია, „ყირიმთან“ განუყოფლად დაკავშირებული კავკასია 1820 წლის ზაფხულში). შეუპოვარმა, ყოვლისუარმყოფელმა პიროვნებამ გააოცა პუშკინი; მის პოეტურ აღტყინებას, ცხოვრების სიყვარულსა და მომავლისადმი სწრაფვას უპირისპირდებოდა დიამეტრალურად საწინააღმდეგო სახე. აღტაცებული მეოცნების გვერდით ცივი რაციონალისტი გასაოცარ ფსიქოლოგიურ კონტრასტს წარმოადგენდა, რაც აუცილებლად უნდა განსახიერებელიყო უსაზღვროდ თავისუფალსა და ვრცელ პოეტურ რომანში. სიყვარულით ანთებული, თავგანწირულ ცხოვრებაზე მეოცნებე ქალიშვილის სახე კი ძირფესვიანად გამოავლენდა თანამედროვე სეპტიციზმის მთელ უნუგეშობას მისი ეფექტური გარეგანი პოზითა და უბადრუკი შინაგანი გამოფიტულობით.

ასე ითხოვებოდა პირველი რუსული რომანი „თანამედროვე“ გმირზე. სამხრეთის პოემებიდან, სადაც უკვე მოცემული იყო „საუკუნის შვილის“ გაკრული ესკიზები, მივიღეთ ვრცელი ეპიკური სურათი: აქ მთელი თავისი მოცულობით იყო დახატული უახლესი, დახვეწილი კულტურის მატარებელი პირი ღრმა სულიერი კრიზისის დროს. ლირიკული ნოველა გულგატეხილ სექსტიკოსზე გადაიქცა „ჭრელი თავების კრებულად“, სადაც ოციანი წლების იდეური მღელვარების ფონზე გაიშალა ფსიქოლოგიური პორტრეტების მთელი გალერეა. ტყვის ან ალექსანდრე სანტროსოვი ეპიკური „ეგვნი ონეგინში“ გარდაიქმნა დიდ საზოგადოებრივ თემად, რომელსაც გმირის პირადი განცდებიდან მთელი ეპოქის მსოფლშეგრძნებამდე მიყვავართ. ტყუილად კი არ ასახელებდა თვით პუშკინიც თავისი რომანის მთავარ გმირებთან „დაკავშირებით ისეთ გამოჩენილ თანამედროვეებს, როგორიც ჩადაევი და რილევი იყვნენ, ხოლო ტატიანას ნებაყოფლობითი მსხვერპლით დაგვანახა მარა ვოლკონსკაიას გმირული პიროვნების ანატიპი.

დრამატულია მთავარი გმირის ევოლუცია. სალონური მიზანთროპისა და უსაქმო ეპიკურელიდან ნელ-ნელა ჩამოყალიბდა ღრმა გრძნობისა და პროტესტული აზროვნების ადამიანი. თავდაპირველად ყოვლის მიმართ გულგრილი, გარდა ხორციელი სიაშოვნებისა და ყოფის ესთეტიკური ფორმებისა, საკუთარ „უკუბრუნებელ ეგოიზმში“ მთლიანად ჩანთქმული ონეგინი დაუნანებლად და ყოველგვარი წუხილის გარეშე წარმოთქვამს თავისი ზნეობრივი არსებობის მკაცრ განაჩენს.

მაგრამ მისი ჩანაცრული ვნებების ფერფლში პუშკინმა თანდათან გამოაჩინა ქვეყნის კეთილშობილების ნაპერწკლები. გერცენი მოსწრებულად შენიშნავდა, მობერებულ ონეგინს საყვარელი ახალგაზრდადებსო.

ამავე დროს შეიმჩნევა გმირის გულისხმიერება ეპოქის უბედურებათა მიმართ. როგორც ცნობილია, პოეტს გადაწყვეტილი ჰქონდა ონეგინის მოგზაურობის მარშრუტში ჩაერთო არაკჩევეის სამხედრო ახალშენებიც; მაგრამ „აქ ისეთი მკვახე შენიშვნები, მსჯელობები და გამოთქმები იყო, გამოქვეყნება შეუძლებელი იქნებოდა“ (გადმოგვცემს კატენინი თვით პუშკინის სიტყვებს).

ამ თვისებების გამო რუსულმა მოწინავე კრიტიკამ ონეგინის პიროვნება დადებითად დაახასიათა. ბელინსკიმ აღიარა, ონეგინი „უმაღლესი ბუნების“ ადამიანია, რომელიც მისმა ბნელმა ეპოქამ უაზროდ გარიყაო.

გერცენის თქმით, პუშკინის გმირი ჩაცვისა და პეჩორინის ღვიძლი ძმაა. „ონეგინი რუსია, ის მხოლოდ რუსეთში შეიძლება იყოს; აქ არის იგი საჭირო და ყოველ ნაბიჯზე ზედებიან მას...“ მისი გონიერი სექპტიციზმი ხსნა; გამოსავალია „ჩვენი ვეებერთელა მტანჯველი სიცარიელედან“.

„ონეგინი უბრალოდ მაღალი საზოგადოების ქარაფშუტა კი არაა, — წერდა დობროლიუბოვი, — ეს არის დიდი ძალების“ მაგრამ უნებისყოფო ადამიანი. და, ბოლოს, გორაკის სიტყვებით, ევგენი ონეგინი „პუშკინის სულიერი ძმა“ და „პუშკინის პორტრეტი“ კი.

ამ გმირის ფსიქოლოგიური სიმდიდრე ისევე თვალსაჩინოა, როგორც მისი ისტორიული მნიშვნელობა. იგი გამოხატავს რუსული საზოგადოებრივი აზროვნების ზრდის მნიშვნელოვან ეტაპს გარდატეხის ღირსსახსოვარ პერიოდში — პარიზის აღებიდან ვიდრე 14 დეკემბრამდე.

ახალგაზრდა ევგენის სექპტიციზმს პუშკინმა დაუპირისპირა თავისი გმირი ქალის ეთიკური პათოსი, დაკავშირებული რუსული საზოგადოების მაღალი მორალური აღმავლობის ეპოქასთან. თუ სახელგანთქმული „რუსი ქალების“ ბიოგრაფიებს მოვიშველიებთ, უფრო სწორად გავიგებთ, რატომ უყვარდა პუშკინის მეოცნებე ველურ გოგონას წიგნები, სადაც ლაპარაკი იყო დიდი გრძნობების, უდიდესი თავგანწირულების, ძლიერი ხასიათის ქალებზე. ტატიანა ამ ამაღლებულ მაგალითებზე გაიწაფა, გამოწვრთნა თავისი შეგნება, წინ სერიოზული ამოცანები მიდგას და ცხოვრების წინაშე პასუხისმგებელი უნდა ვიყო. მისი ქალწულებრივი ზრახვები გასართობებისა და სიტყბოებისაყენ კი არა, ქალის ვალისა და ზნეობრივი გმირობისაყენ იყო მიმართული.

ტატიანასთვის ცხოვრება მორალური პრობლემაა, იგი ბოლომდე უნდა გაიზაროს და შეუცდომლად გადაწყვიტოს. თავის შესანიშნავ წერილში ეს ჩვიდმეტი წლის მეოცნებე, შესაძლებელია, მიაში-

ტად, მაგრამ სერიოზულად და რწმენით აყალიბებს პატიოსანი ცხოვრების იდეალს. პირველსავე სამიჯნურო აღსარებაში ქალი შეუცნობლად უპირისპირებს გმირის ეგოცენტრიზმს თავის უშუალო ალტრუიზმს და წერს არა მარტო თავის სულიერ ტანჯვაზე, არამედ იმ საბრალო ადამიანებზეც, რომელთაც მისი დახმარება სჭირდებათ. ქალმა არაფერი იცის „ხსნისა და კეთილდღეობის“ საიდუმლო კავშირებზე და გულუბრყვილოდ ეპასუხება მათ ფილანტროპულ წესდებებს უბედურთადმი თავმდაბალი დახმარებით, თავისი მისწრაფებით „სათნო“, ე. ი. ზოგადსასარგებლო ცხოვრებისადმი. ის არ არის პოლიტიკური მოღვაწე, მაგრამ ეკუთვნის მისი ეპოქის ახალგაზრდა თაობის საუკეთესო ფენას და სულიერადაც განუყოფელია დეკაბრისტული ინტელიგენციისაგან. რუსულ ლიტერატურაში ეს პირველი ქალია, რომელსაც აქვს სულიერი მოთხოვნილებები, მღელვარე აზროვნება და მომთხოვნი სინდისი.

ტატიანას ურყევი მორალური სიმტკიცე შორს სცილდება ოჯახური ყოფის ფარგლებს და თავისებურად გამოხატავს სამსხვერპლო თაობის სანუკვარ იდეას, თაობისა, რომელმაც მოსკოვის დაცვა და დეკაბრიზმის აღმავლობა გადაიტანა. ამ რუსი ქალის სადა და კეთილშობილ სახეში იგრძნობა იმ აედრიანი ეპოქის მღელვარება და მშობლიური ხალხის გმირული თვისებები. მისი ეთიკური ძალა იმდენად დიდია, რომ დღესაც ინარჩუნებს აღმზრდელობით ზეგავლენას.

3

რომანის გმირი ქალი პოეტ ლენსკის ძმას უწოდებს (თავი VII, სტროფი XIV). ეს ადრინდელი რომანტიკოსი ნამდვილად ენათესავება რიჩარდსონისა და რუსოს კეთილშობილი სახეების მოტრფიალე მეოცნებე ქალიშვილს. ხასიათებს აქ ნათლად აშუქებს ლიტერატურული ანალოგიები. ტყუილად არ მოჰყავს ლენსკის პამლეტის სიტყვები. ამით თითქმის თავის ბედ-იღბალს განმარტავს როგორც ცხოვრების უღმრთელი სიყალბით გათელილი მაღალი სულის მქონე ქაბუკის ტრაგედიას.

პუშკინი დიდი სიყვარულით ქმნიდა თანამედროვე პოეტის სა-

ხეს, ესოდენ უცხოს არაკჩევეის დესპოტიისათვის. ლირიკული პორტრეტი გადაიქცა ეპოქის ტიპად. ეს მომხიბლავი ელეგაკოსი ბევრსა და ტანჯვით ფიქრობს ცხოვრების აზრზე, ადამიანის არსებობის მიზნებზე.

ვლადიმერ ლენსკის ლირიკულ ნეკროლოგში არის მწარე ირონიული სტროფიც ასეთი პოეტური ბუნების ადამიანის მოსალოდნელი გახრწნის შესახებ უხამსი და პროზაული ცხოვრების პროცესში. ამ ნაწყვეტს ბელინსკი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა და თვლიდა, რომ აქ დახატული მრავალი „მგზნებარე“ რომანტიკოსის უფერული ხვედრი იმ დროის რუსეთის ცხოვრების პირობებში ყველაზე უფრო რეალურიაო.

სხვაგვარად განმარტა პუშკინის ჰიპოთეზა ობიექტულ ლენსკიზე გერცენმა: არა, შეუძლებელია, რომ ასეთ წმინდა ამაღლებულ ნიჭს „ჩვეულებრივი ბედი“ შეხვედროდა! ლენსკი — „რუსული ცხდგრების“ მსხვერპლია, „მძაფრი ტანჯვაა“, ეს არის ერთ-ერთი „სპეტაკი ბუნების ადამიანი, რომელსაც არ შეუძლია შეეგუოს გახრწნილსა და უგუნურ წრეს“. პუშკინი იმდენად იყო შეძრწუნებული თავისი თაობის „გამოსასყიდი მსხვერპლის“ უდროო დაღუპვით, რომ საჩქაროდ შეეცადა ენუგეშებინა მკითხველი „მდაბალი ცხოვრების ასახვით“, ახალგაზრდა რომანტიკოსი რომ მოელოდა.

ლენსკის ბედი ენათესავებოდა თავისი ეპოქის დიდსა და განწირულ პოეტებს — პუშკინს, გრიბოედოვს, ლერმონტოვს, რილეევს, რომელთაც თვით ავტორმა შეადარა იგი. რუსულ პოეზიაში სწორედ ის რჩება „მგზნებარე სიკვდილის“ (გოეთეს თქმით) მატარებელი. ლენსკის სახით პუშკინმა შექმნა განგმირული პოეტის სახე, უკვდავი თავისი სილამაზითა და ტრაგიზმით.

ასეთია პუშკინის რომანის სამი ცენტრალური გმირი, შესაძლებელია, სამი ყველაზე უფრო მომხიბლავი სახე გასული საუკუნის მთელს რუსულ ლიტერატურაში.

4.

პუშკინის ლექსად დაწერილი რომანის ქანრი გამოირჩეოდა სირთულითა და სიახლით. 1828 წელს პუშკინი გაიტაცა სახუმარო პოე-

მის ახალმა სახემ, ანუ მსუბუქმა და გასართობმა ამბავმა, სიყრმის წლებიდანვე ესოდენ საყვარელმა მისთვის. „ევეგენი ონეგინის“ პირველი თავის წინასიტყვაობის მონახაზში პოეტი გვატყობინებს, ჩემი ფრაგმენტი „ბეპოს“, პირქუში ბაირონის სახუმარო ნაწარმოებს, მოგვაგონებსო.

მაგრამ თავისი შინაარსით პუშკინის მიერ აღბეჭდილი პეტერბურგელი ახალგაზრდის ყოფა-ცხოვრება სრულიად არ წააგავს ბაირონის ნაამბობ ფრივოლურ ვენეციურ ანეკდოტს. ძირითადად თხრობით მანერას, რომელმაც „ონეგინის“ პირველ თავს დააჩნია კვალთ, შეესაბამება მხოლოდ ინგლისელი პოეტის მიერ „ბეპოში“ დადგენილი იუმორისტული საუბრის ახალი კილო და მის მიერ დახატული უდარდელი გმირის ახალი ტიპი. თვით ბაირონი წერდა, რომ მის თავშესაქცევ ამბავში არის „პოლიტიკა და ღრამა“, ესე იგი სატირულად მხილებული თანამედროვე სინამდვილე. ეს იყო ცნობილი რომანტიკოსის მნიშვნელოვანი ნაბიჯი რეალისტური მეთოდისაკენ. მას შეესატყვისებოდა ახალი საზოგადოებრივი ტიპიც, პირველად ახლა დახატული „კარსარის“ ავტორის მიერ. თავისი დემონური გმირებისაკენ ის აქ გადადის ქარაფშუტა და ბედოვლათის, ბრწყინვალე „დენდის“ (როგორც პოეტი უწოდებს თავის გრაფს „ბეპოს“ LX სტროფში), აღწერაზე. ეს არის თანამედროვე საზოგადოების ერთ-ერთი წარმომადგენელი: თეატრისმოყვარული, მოცეკვავე, ენამოსწრებული, გაღმანი, ქალების მოყვარული და „მოდისმიმდევარი ფრანტი“ — ასეთია ახალი გმირი, დამუშავებული სატირული მეთოდით, რომელსაც პუშკინი უქებდა „პირქუშ ბაირონს“. „ონეგინის“ შემოქმედის გამოთქმით ეს იყო „სატირა და ცინიზმი“, სხვა სიტყვებით (იმ დროისათვის ჯერ კიდევ უცნობი ტერმინით) რეალიზმი.

მსოფლიო პოეზიის ახალ სტილს პუშკინი მუდამ სათვალავში იღებდა თავისი გამჭრიახი ალლოთი. მაგრამ მისი დამუშავებისას პოეტი საკუთარი გზით მიდიოდა. ამგვარად, „ხუმარა“ ბაირონის მოულოდნელი ტონი პუშკინის ხელში გადაიქცა რუსული თანამედროვეობის ცოცხალ და მძაფრ ქრონიკად, რომელიც აღსავსე იყო „ცივი დაკვირვებებითა“ და ფარული სევდით.

მაგრამ სახუმარო ვენეციური პოემა იყო მზადება „დონ-ჟუანი-

სათვის“, გოეთეს აზრით, „უსაზღვროდ გენიალური“ ნაწარმოები-
სათვის. ბაირონმა ამ პოემაში გამოსჴედა ახალი ძლიერი ჟანრი —
ლექსად დაწერილი რომანი, დაუშრეტელი თავისი შესაძლებლობე-
ბით, თემატიკის სიმდიდრით, მოტივების მრავალფეროვნებით, ლექ-
სის ინტონაციებითა და სასაუბრო სტილით. პუშკინმა მისთვის ჩვეუ-
ლი გამჴრიახობით მაღალი შეფასება მისცა ეპოპეის ამ ნოვატორულ
სახეს და თამამად შეუდგა მის დამუშავებას: 1823 წელს დასახული
და დაწყებული ნაწარმოები „რომანი კი არა, ლექსად დაწერილი
რომანია — ჯოჯოხეთური განსხვავებაა. ღონ-ჟუანის ყაიდისა“, —
შეატყობინა მალე პოეტმა ვიაზემსკის.

პოეტის ეს განსაზღვრა მოწინავე კრიტიკამაც მიიღო. „ონეგინის“
მსგავსი რომანების ფორმა ბაირონმა შექმნა, — წერდა ბელინსკი.
პუშკინს შესაძლებლობა არ ჰქონდა მაშინდელ რუსულ რომანში
ასეთი დაუნდობელი მსჯავრი გამოეტანა ისტორიისა და თანამედრო-
ვეობისათვის, რასაც თავისუფლად აკეთებდა „ღონ-ჟუანისა“ და
„ბეპოს“ შემოქმედი. მისი ამაყი ამბოხისათვის არ მოინახებოდა
ადგილი „რუსეთზე, რუსეთისათვის“ დაწერილ პოემაში. მაგრამ
თხრობის მანერა, პროზაული და პოეტური ელემენტების შერევა,
გადახვევები და ავტორის არსებობა საკუთარ ქმნილებაში — „ყოვე-
ლივე ეს ბაირონის საქმეა“.

„ევეგენი ონეგინის“ ყოვლისმომცველ ხასიათს მეტისმეტად შეუ-
წყო ხელი ლექსწყობის ნატიფმა და ბრძნულმა სისტემამ. შეკრული
და გაანგარიშებული, ზედმიწევნით დასრულებული და შინაგანი დი-
ნამიკით სავსე სტროფები მთელი თავისი კონტრასტებით რომ ისრუ-
ტავენ ცხოვრებას და აბსოლუტური სიზუსტითა და ჰარმონიით გა-
მოხატავენ მას, — პოეტური სიტყვის ასეთმა სრულყოფილმა იარაღ-
მა რომანს მისცა პატარა, შინაგანად დაკავშირებული და მკაცრად
ჩამოქნილი ლექსების უწყვეტი ციკლის მთლიანობა. ამ სრულყოფი-
ლი ფორმის ორგანულმა კავშირმა „ევეგენი ონეგინის“ სახეებსა და
ფაბულასთან შექმნა იშვიათად მონოლითური და დასრულებული
მხატვრული მთლიანობა.

ამგვარად, „ზნე-ჩვეულებების სახუმარო აღწერა“ გადაიზარდა
განვითარების შემოსაბრუნებელ მიჯნაზე მყოფი საზოგადოების დიდ
სურათად. თანამედროვე სკეპტიკოსზე, თავადაზნაურულ მოსკოვსა

და მაღალი წრის პეტერბურგზე დაწერილი სატირიდან პუშკინი გმირის და ეპოქის შინაგანი დრამისაკენ მიდიოდა.

აი, რატომ შევიდა რუსულ ცხოვრებაში ეს მშფოთეარე ისტორიული გამოძახილებისა და ღრმა ლირიკული აღსარების რომანი და უძლიერესი გავლენაც მოახდინა შემდგომ ლიტერატურაზე. „ჩვენი ღროის გმირმა“ და „რუდინმა“, „ობლომოვმა“ და „ანა კარენინამ“ ახალ პირობებში განაგრძეს ევგენისა და ტატიანას პრობლემატიკა. პუშკინის უკვდავი იაშბით დახატულმა მდიდარი ინტელექტის გმირისა და გმირული სულის ქალიშვილის ამ პირველმა სახეებმა სიცოცხლე მიანიჭა სახელგანთქმული ტიპების მთელ პლეადას დიად რუსულ რომანში.

VIII

პოეტი-ოსტატი

1

ამ დროისათვის პოეტის სამუშაო მეთოდიც საბოლოოდ ჩამოყალიბდა მტკიცე სისტემად. პუშკინის შემოქმედებით ლაბორატორიაში ყველაფერი საშუალებათა სიმარტივეთა და მოქმედების უკიდურესი ენერგიით გამოირჩეოდა. პოეტს უყვარდა თავისი „ნატურის“ ნათლად დანახვა და ჩანახატებისათვის საჭირო შთაბეჭდილებების ადგილზე შეკრება. აი, რატომ შეიტანა მან თავის პოეტიკაში ასე ფართოდ „გზა“. მისი სამხრეთული პოემები დაიწერა კავკასიაში, ყირიმში, ბესარაბიაში. „ბორის გოდუნოვი“ — ფსკოვის მხარის ძველ ძეგლებს შორის; „ევგენი ონეგინის“ თავები — დედაქალაქებში; სოფელში, ოდესაში; „სოფელ გორიუხინოს ისტორია“ — ბოლდინოში; „ბრინჯაოს მხედარი“ — პეტერბურგში; „კაპიტანის ქალიშვილი“ — ვოლგისპირეთისა და ორენბურგის ველების მოვლის შემდეგ.

შემოქმედებით მუშაობას საფუძვლად დაედო ეთნოგრაფიის, ზალხური პოეზიის, პეიზაჟისა და ყოფაცხოვრების, ისტორიული და ლიტერატურული ძეგლების, ცოცხალი გადმოცემებისა და მომს-

წრეთა ნაამბობის გულდასმითი შესწავლა, სამხრეთის ეროვნული სიმღერები, მებრძოლი და ყოფითი ფოლკლორი, კამთა აღწერა და სამხედრო რელაციები — ყოველივე ეს ფართოდ ემსახურებოდა წარმოსახვასა და მხატვრულ სიტყვას. ოცდაათიან წლებში ამ ვრცელ მასალას ავსებდა წარსულის წერილობითი მემკვიდრეობა — ნამღვილი სახელმწიფო აქტები, გამოძიების ოქმები, სახელმძღვანელო მოღვაწეების მიწერ-მოწერა, ძველი კანცელარიების ჩანაწერები.

სწორედ ასე, ოფიციალური ჩანაწერების დასტებში აღბეჭდილ წარსულის ფონზე იქმნებოდა გრიზიოვის, შვაბრინის, კაპიტან მირონოვისა და თვით პუგაჩოვის ხასიათები.

ცხოვრების ჩვენებებისა და წყაროების დამოწმებებიდან პუშკინი გადადიოდა თავისი მომავალი ქმნილების გეგმის შედგენაზე. პუშკინს უყვარდა მოკლე, მკაფიო, დინამიური გეგმები. მოქმედების ხაზი, მოვლენათა მსვლელობა და ფაბულის მოძრაობა ჩვეულებრივ სულ რამდენიმე ტერმინით ისახებოდა. ისაზღვრებოდა მოთხრობის მხოლოდ უმთავრესი, მაგრამ მეტისმეტად მეტყველი მიჯნები. რამდენიმე სიტყვა თითქმის ალგებრულად გამოსახავდა რთულ დრამას მთელი მისი განვითარებითა და დასასრულით. ათიოდე მძაფრი თვისებითაა დაგეგმილი მთელი „კავკასიის ტყვე“: „აული. ტყვე. სიყვარული. ბეშთაუ. ჩერქეზები. ღრეობები. სიმღერები. მოგონებები. საიდუმლო. თავდასხმა. ღამე. გაქცევა“, ასევე ლაკონიურია მეორე სამხრეთული პოემის პროგრამაც: „ჰარამხანა. მარია. გირეი და ზარემა. ბერი. ზარემა და მარია. ეპვიანობა. მარიასა და ზარემას სიკვდილი. ბახჩისარაის შადრევანი“. ასეთივეა „ბოშების“, „გავრილია-დის“, „ღუბროვსკისა“ და „კაპიტანის ქალიშვილის“ გეგმებიც.

პუშკინს მხურვალედ უყვარდა და ჩინებულადაც იცოდა მსოფლიო პოეზია. დიდად აფასებდა ოვიდიუსის „მწუხარებას“, შექსპირის ქრონიკებს, ვოლტერის ეპიგრამებს, ბაირონის პოემებს. პუშკინმა მოგვცა „ღვთაებრივი კომედიისა“ და „ფაუსტის“ საკუთარი ვარიაციები. მან შექმნა უკვდავი ორტაეპედი „ილიადაზე“. საუკუნეთა და ეროვნებათა პოეტური მემკვიდრეობა სწორუფლებიანად მიიღო გენიალურმა რუსმა პოეტმა. პუშკინი აღიარებდა კლასიკური ნიმუშების უდიდეს ძნიშვნელობას და თან ცდილობდა თავის ხელოვნ-

ნებაში მიეღწია ამ ქმნილებათა საუკუნეთგამძლე სრულყოფილებასათვის.

„არის უმაღლესი. სიმამაცე. შექმნის, გამოგონების სიმამაცე. სადაც შემოქმედებითი აზროვნება გასწვდება ხოლმე ფართო გეგმას“, — წერდა პუშკინი 1827 წელს; ასეთია, მისი აზრით. მსოფლიო პოეზიის დიდებული შედეგები. და სწორედ აქ გამოისახა პუშკინის პოემების, ტრაგედიებისა და რომანების ძირითადი კონსტრუქციული კანონი. პოეტის შემოქმედებითი აზრის კულმინაციას ყოველთვის შეესაბამებოდა ფართო გეგმა და გაბედული ჩანაფიქრი.

მაგრამ ყოველივე ამას უშრომლად როდი აღწევდა პუშკინი. მწერლის კაბინეტი ბიბლიოთეკად იყო ქცეული. შემოქმედებითი მუშაობისას პოეტი იშველებდა წიგნებს ექვს სხვადასხვა ენაზე ლიტერატურის, ფილოლოგიის, ისტორიისა და სახელმწიფოთმცოდნეობის დარგში. პარმონიისა და დასრულებულობისაკენ სწრაფვისას პუშკინმა არ იცოდა საზღვარი. ურიცხვი დამატებებითა და ვარიანტებით გადაკრელებული მისი ხელნაწერები, ზოგჯერ რომ გადახაზული სტრიქონების ერთიან ბადეს წარმოადგენდა, უცილობლად მოწმობენ ოსტატი-პოეტის უბადლო ნებისყოფაზე მთელი თავისი ძალით, დახვეწილობითა და გამართულობით განასახიეროს შთაგონებით წარმოქმნილი სახე.

2

ასე მუშაობდა პუშკინი ოცდაათიან წლებში. ღრმავდებოდა როგორც ლირიკოსი და იზრდებოდა როგორც მოაზროვნე, ისტორიკოსი, სწავლული. ამ დროსათვის მის შემოქმედებაში ცალკეული ხანიათების დამუშავებას შესამჩნევად სჭარბობდა სოციალური თემები, პრძოლის მოტივები, რუსეთის წარსული პოლიტიკური დრამები.

თავის ბიბლიოთეკაში პუშკინმა გულმოდგინედ შეკრიბა უდიდესი თანამედროვე ისტორიკოსები და სოციოლოგები. „ნორმანთა მიერ ინგლისის დაპყრობის ისტორიის“ ავტორმა ოგიუსტენ ტიერმა პოეტის საკუთარი სიტყვებით „საშინლად გააპოლიტიკოსა“. პუშკინი. ტიერი მომხრე იყო ეპიკური ისტორიისა, რომელიც წარსულ

საუკუნეებს ხელახლა აღადგენდა არქეოლოგიისა და ქარტეზის მხატვრული განმარტების საშუალებით. მისი ისტორიული შრომები მნიშვნელოვანი და საინტერესო იყო იდეური მიმართულებითაც: საფრანგეთის მეცნიერულ ისტორიაში კლასობრივი ბრძოლის იდეის მამამთავარი ტიერი იცავდა ჩაგრული ერების უფლებებსა და ისტორიკოსის მორალურ ამოცანად მიაჩნდა თანაგრძნობა აღედრა ლატაკთა და ჩაგრულთადმი. დიდი ხნის განმავლობაში ტიერი საფრანგეთის დიდი სოციალური მოაზროვნის სენ-სიმონის პირადი მდივანი და მეტად თვალსაჩინო თანამოღვაწე იყო.

მაგრამ ევროპული ისტორიოგრაფიის ყველა ამ უახლოეს მეტოდსა და ჟანრს არ ძალუძდა აეცდინა პუშკინი განსაკუთრებული „ლიტერატურულ-ისტორიული“ გზიდან, რომელიც ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაში დაისახა პოეტმა. ამ დარგში იგი თავის ამოცანად თვლიდა მონოგრაფიულად დაემუშავენინა ცალკეული დიდი მოღვაწის ცხოვრება. უკვე კიშინიოვის წლებში იზიდავენ მას „ძლიერი ხასიათისა და ვნებების მქონე ფხიანი ადამიანები“, რომლებიც მდიდარ მასალას წარმოადგენენ დრამატული ასახვისა და საინტერესო თხრობისათვის.

ისტორიკოს პუშკინს იზიდავდა მხოლოდ სიუჟეტური ბიოგრაფიის მქონე ძლიერი პიროვნებანი: სტეფანე რაზინი, ერმოლოვი, ჰანიბალი, პეტრე, პუგაჩოვი, სუვოროვი. თანამედროვის გადმოცემით, ერთხელ პუშკინი პეტრე დიდზე ლაპარაკობდა და თქვა, პეტრეს მოღვაწეობის აღწერის გარდა, მისი ხსოვნის აღსანიშნავად მხატვრულ ნაწარმოებსაც შეექმნის. ასე მიუღდა პოეტი პუგაჩოვის პიროვნებასაც, რომელიც ჯერ კიდევ ოციათი წლების დასაწყისში იზიდავდა მას. ისტორია მხატვრის ლაბორატორიად რჩებოდა. ბიოგრაფის გზა ისტორიული რომანისაკენ მიდიოდა.

თავის ადრინდელ მასწავლებელს, ჩადაევს, ვინც სიყრმიდანვე ჩააგონა თავისუფლებისმოყვარე იდეები, პუშკინი მკვეთრად გაემიჯნა სიკვდილის წინ, უარყო რუსული ისტორიის ჩაადაევისეული სკეპტიკური გაგება. „ფილოსოფიური წერილის“ ავტორმა თავი დამარცხებულად სცნო ამ ისტორიულ დისპუტში. ამგვარად, სამშობლოსადმი თავდადებული სიყვარულის, საპასუხოდ იმდროინდელი

რუსეთი უკვე აღიარებდა გენიალურ პოეტს, როგორც თავისი ისტორიული სიდიადის ერთ-ერთ ყველაზე უცილობელ გამოვლინებას.

8

საყვარელი ეროვნული სახეების განსასახიერებლად პოეტმა ადრე გამოჰქადაგა უტყუარი იარაღი. მას არასოდეს არ უმტყუნია პოეტისათვის. ჭერ კიდევ ადრეულ წლებში, ლიცეუმისდროინდელ ლექსებში, სადაც სხვადასხვა მხატვრული სტილი ებრძოდა ერთმანეთს, მტკიცედ გამოჩნდა პუშკინის ძირითადი შემოქმედებითი მეთოდი — რეალიზმი. ეს მეთოდი პოეტის მატერიალისტური შეხედულებების ფილოსოფიურ პრინციპს შეესაბამებოდა. საზოგადოებრივი გარემოსადმი ცხოველი ინტერესი და ამ საზოგადოების დამახასიათებელი ტიპების ხატვა, ეპოქის დიდი პოლიტიკური თემების — სამხედრო და რევოლუციური თემებისადმი მისწრაფება, ღრმა რწმენა, რომ დიდი პოეზიის არსი — სამშობლოს ბედობლია, და, ბოლოს, პოეტური გამოსახულების უკიდურესი კონკრეტულობა და სიცოცხლე იყო პუშკინის მეთოდი და სტილი, მისი გაბედული ნოვატორული ამოცანა და მისი გიგანტური შემოქმედებითი განხორციელება. სიმართლის, სიცოცხლის, მომავლისადმი სწრაფვით აღსავსე გენიის ალტყინებით პუშკინმა განამტკიცა მთელი შემდგომი რუსული ლიტერატურის მძლავრი რეალიზმი.

ამ უმაღლესი ამოცანისათვის პოეტმა გადაჭრით უარყო ყოველივე მხოლოდ რჩეულთა ვიწრო წრისათვის განკუთვნილი, დეკადენტური, გამოგონილი, გაწაფული, ის, რასაც უთუოდ მოსდევდა ცრუგრძნობები და ხელოვნების გაყალბება. მეტად საგულისხმოა სერგეი პუშკინის ცნობები სიცოცხლის ბოლო წლებში შვილთან ლიტერატურული გასაუბრების შესახებ: „ყველაფერი, რაც კი გაფაქიზებული, სინამდვილისა და ბუნების საწინააღმდეგო მოეჩვენებოდა, როგორც ჩვენს, ისე უცხოელ მწერალთა ნაწარმოებებში, მის უღმრთელ კრიტიკას იწვევდა“. ასე გამომუშავდა დიდი მხატვრის მძლავრი მეთოდი — მისი ლირიკული და ტრაგიკული რეალიზმი. ასე იქმნებოდა XIX საუკუნის რუსული და მსოფლიო ლიტერატურის

ყველაზე მოწინავე და ნაყოფიერი სტილი. თავისი განმაბლებელი ხელოვნების ღრმა სიმართლით პუშკინი მოგვევლინა მძლავრი მხატვრული დინების ინიციატორად. მომავალი სწორედ ამ დინებას ეკუთვნოდა.

ეროვნული აზროვნების სათავეებიდან აღმოცენებული პუშკინის პოეზია რუსული სიტყვის განვითარებაში მიუწვდომელ სიმაღლეზე ავიდა და წინასწარ განსაზღვრა რუსეთის მთელი შემდგომი მხატვრული ზრდა. ამ თვალსაზრისით პუშკინი ეროვნული კულტურის სულისჩამდგმელია. მისკენაა მიმართული ამ კულტურის მთელი ცხოველყოფელი ნაქაღი.

რათა ყოვლისმომცველად აესახა „ხალხის აზრი“ თავის ქმნილებებში, „ბორის გოდუნოვის“ შემქმნელი გლეხებში დადიოდა: უკვირდებოდა მათ ხმას, თქმულებებს, ზრახვებსა და სანუკვარ მისწრაფებებს. პუშკინის ბიოგრაფიის ჭეშმარიტი ფონი რედაქციებისა და სალონების ნაცვლად იყო ტყე და ველი, ჩრდილოეთის სოფელი, მიხაილოვსკოეს ფიჭვები და ტბები, ნავსადგური და ბოშათა ბანაკი, ბოლდინოს წარაფები და ბერდის სლობოდა. პაწია სოფლის ზახაროვოს ფერხულები და სვიატოგორსკის ბაზრობების ყრიაშული, დონის აზატი კაზაკობის გადმოცემები და ძველი კამენკის „საბჭოები“; მოლდავური ფოლკლორი „ბუჯაკის მწვანე ველებზე“ და შავი ზღვის მეზღვაურთა ნაამბობი, სევედიანი „ლუჩინუშკა“ ზამთრის გზაზე და ოპოჩეცის მაზრის ნართაულები; ვოლგისპირას ბურლაკთა კენესა და პუგაჩოველ ვეტერანთა სიმღერები იაიკზე — ასეთი იყო პუშკინის პოეზიის ეროვნული თავისებურების, ცხოვრების დაუძლეველი სინამდვილის, მოჭანყე ძალისა და ჭეშმარიტი ხალხურობის ღრმა სათავეები.

პუშკინი დაუცხრომლად იბრძოდა მშობლიური ენის ზრდის, მოწიფებისა და ახლებური გამომსახველობისათვის. ყოველთვის აღიარებდა, „ჩვენი მდიდარი და მშვენიერი“ ენა ევროპულ ენებს შორის ყველაზე უფრო მხატვრულიაო. აქედან მოდის მისი უსაზღვრო სიყვარული მშობლიური სიტყვისადმი, თითქოს ცოცხალი და მომნიბლავი არსებისადმი, რომელიც მოწიწებული თაყვანისცემისა და ერთგულების ღირსია. „რუსული ენის შეუთრაცხყოფას პუშკინი

პირად შეუჩაცხოფად ღებულობდა“, — გვიმოწმებს მისი მეგობარი ვიაზემსკა.

ოც წლის ლიტერატურული მოღვაწეობის მანძილზე პუშკინმა დადგინა ენის აღნაგობის ახალი კანონები, რომლებსაც დღესაც შერჩენილი აქვს სიცოცხლისუნარიანობა და ძალა.

მოაზროვნეთა და მეცნიერთათვის პუშკინი ცდილობდა გამოემეშავებინა ეროვნული „მეტაფიზიკური ენა“, ანუ მეცნიერული და ფილოსოფიური პროზა, საზოგადო მოღვაწეთათვის — ახალი პუბლიცისტური სტილი, პოეტების, რომანისტებისა და დრამატურგებისათვის — მკაფიო, კეთილზმოვანი, ხალისიანი და წარმატებული ენა, რომელიც გადაიქცა კიდევ მისი ხალხის საყოველთაო კლავიკულად.

საკუთარი ცხოვრებისეული შთაბეჭდილებები, ფიქრები და გრძნობები სიტყვის დიდმა ოსტატმა განახლებულ რუსულ ლექსში გადმოსცა. პუშკინის შემოქმედებაში პირველად იყო შეხამებული პაეროვანი, მსუბუქი პოეტური სიტყვა დრამატულობასა და გამოხატვის სახველ ძალასთან. გულისხმიერად უსმენდა პუშკინი რუსეთისა და ბატიუშკოვის ახალი მელოდოური ლექსის ზომებს. და თან უაღრეს დახვეწილობასა და დასრულებულობამდე დაჰყავდა თავისი სიტყვის მელოდოურობა და გამომსახველობა.

4

როგორი-ღა იყო ეს მამრალი ოსტატი ცხოვრებაში?

1827 წლის გაზაფხულზე პოეტი და ხელოვნებასმცოდნე დელვიგი, რუსი მხატვრების მოძრავ გამოფენას აწყობდა საფრანგეთის, ინგლისისა და იტალიისათვის. მან ორესტ კიპრენსკის შეუქვეთა თავისი საუკეთესო მეგობრის პორტრეტი. მაის-ივნისში პეტერბურგში სახელგანთქმული მხატვარი ნატურიდან ხატავდა პუშკინს. ფუნჯის შთაგონებულმა ოსტატმა შექმნა რუსული პორტრეტული ხელოვნების ერთ-ერთი შედეგრი. კიპრენსკიმ მოგვცა გენიალური პოეტის ღრმა და გულშიჩამწვდომი დახასიათება; მან იგი დახატა მშვიდ, კეთილშობილურ პოზაში. მიუხედავად ცოტაოდენი იდეალიზაციისა, მხატვარმა შეძლო შეენარჩუნებინა მსგავსება ნატურასთან.

მაღე პორტრეტი სამხატვრო აკადემიის გამოფენაზე წარმოადგინეს. პოეტის მამა პუშკინის საუკეთესო სურათად თვლიდა კიპრენს-

კის პორტრეტს გრავირებულს უტკინის მიერ (მან პორტრეტს ოდნავ ჩამოაცალა იდეალიზაცია). შემდგომი თაობებისათვის საუკეთესო პორტრეტად კიპრენსკის ქმნილება დარჩა.

როდესაც პუშკინი გადასახლებიდან დაბრუნდა, მისმა მეგობარმა სობოლევსკიმ თხოვნით მიმართა მოსკოვის საუკეთესო პორტრეტისტს, ტროპინინს, დახატე პოეტი, პარადულ პოზაში კი არა, როგორც უბრალო ადამიანი, საშინაო ტანსაცმელში, გაწეწილი, მარჯვენა ცერზე საყვარელი ბეჭედი გაუკეთეო. შეკვეთა მხატვარმა 1827 წლის იანვარ-თებერვალში შეასრულა. მალე „მოსკოვსკი ტელეგრაფმა“ აღიარა პორტრეტის საოცარი მსგავსება ორიგინალთან.

ორივე ცნობილ პორტრეტზე პუშკინი დახატულია სიცოცხლისა და შემოქმედების ყვავილობისას. ჩვენს წინაშეა ვაჟაკური სულის ენერგიული ხელოვანი, რომელმაც უკვე შეიცნო ცხოვრება და მთლიანად თავისი ჩანაფიქრებითა და ზმანებებითაა დანთქმული.

სწორედ ასეთი იყო პუშკინი. არცთუ ძალიან მაღალი, მაგრამ პროპორციული ტანისა, მოხდენილი და კუნთმაგარი პოეტი ბრძოლისა და შემოქმედებისათვის დაბადებული ადამიანის შთაბეჭდილებას ტოვებდა. „ამას ღიდად უწყობდა ხელს ვარჯიში; პუშკინი ზოგჯერ ათლეტის მოთმინებით ვარჯიშობდა“. — გვაცნობებს ერთ-ერთი მისი მეგობარი. — რარიგ ჩქარა და ბევრი არ უნდა ევლო, მუდამ თავისუფლად და მშვიდად სუნთქავდა. პუშკინი ღიდად აფასებდა სხეულის მთლიან აღნაგობას და ცოტა არ იყოს ბრაზდებოდა კიდეც, თუ ვისმეს შენიშნავდა ანატომიის უცოდინარობას“. პოეტს უყვარდა ცხენოსნობა, ფარიკაობა, მიზანში სროლა, შორგზაზე სეირნობა. მისი სახის უსწორო ნაკვთები ისე ინთებოდა საუბარში, ლექსის კითხვის ან ფიქრისას, რომ ზოგჯერ მომხიბლავიც კი ჩანდა. შთაგონება იმდენად ცვლიდა მის გარეგნობას, რომ 1826 წელს ვენევიტინოვებთან „ბორის გოდუნოვის“ კითხვისას ზოგიერთ მსმენელს ის ულამაზეს მამაკაცადაც კი ეჩვენა. ხოლო მხიარული განწყობილების დროს იგი პირდაპირ მომაჯადოებელი იყო. ჟუკოვსკის ვერ დავეიწყებინა მისი „ცოცხალი, ბავშვური, მხიარული სიცოცხლი“. 1837 წლის თებერვალში სოფიო კარამზინას სულ „პუშკინის ვერცხლივით წკრიალა კისკისი“ ეზმანებოდა. პოეტის შემთხვევითი თანამოსაუბრეები, როგორც მისი კავკასიელი ნაცნობი მ. იუზეფოვიჩი, აღტაცებული იყვნენ „ღიღრონი, შესანიშნავი, წმინდა, წყლია-

ნი თვალებით, რომლებშიც თითქოს ყოველივე მშვენიერება აღბეჭდილიყო“.

შემორჩენილია მომსწრეთა ცნობები, რა შთაბეჭდილებას ახდენდა პუშკინი „პროვინციელ ქალიშვილებზე“. 1828 წელს, როდესაც ქსენოფონტე პოლევოის პუშკინი ღრმა ნაოქებით დაღარული, „გამხდარი და მომკვანარი“ ეჩვენა, უწყინარ მღვდლის ქალიშვილს კატია სპირნოვას სულ სხვა შთაბეჭდილება დარჩა პოეტზე — „პუშკინი მეტად ლამაზი იყო: მშვენიერი ტუჩები ჰქონდა, ნატიფი და ლამაზი მოხაზულობისა და საუცხოო ცისფერი თვალები. თმები მზინვარე, ხშირი და ხუჭუჭი, როგორც კრაველს, ოღონდ ცოტა უფრო გრძელი; შავი სურთუკით დადიოდა. ჩაცმას დიდ ყურადღებას აქცევდა... ცეკვავს, დადის როგორღაც სხვანაირად, განსაკუთრებული სიმჩატით, თითქოს დაფრინავსო. სულ ერთთავად როგორღაც ჰაეროვანია“. ეს არის პუშკინის ერთ-ერთი საუკეთესო მემუარული პორტრეტი, გულუბრყვილოდ დახატული 1828 წელს პოეტის სოფლელი ნაცნობი ქალის მიერ.

ფიცხელი, შთაბეჭდილებიანი, გატაცების ამყოლი, მაგრამ მტკიცე და ენერგიული ადამიანის ეს გარეგნობა შესანიშნავად გაჰოსაზავდა მისი ზასიათის ძირითად თვისებებს.

ყველაზე მეტად აფასებდა პოეტი „შთაგონებული . შრომის საათებს“. ფილოლოგის ნიჭით უხვად დაჯილდოვებულს, უყვარდა ხალხური სიტყვიერების ნიმუშების შეკრება, მის უმდიდრეს ხმოვანებაში ჩაწედომა; მისი მძლავრი რიტმების ახლებურად გააზრება. ამ ენის-ძველი კონსტრუქციისა და გამოთქმების შემოქმედებითად განმარტება. შთაგონებული ლირიკოსი პუშკინი ხშირად იქცეოდა ნაჰვლილ მკვლევარად, რომელიც თავისი ცოდნით სპეციალისტებსაც კი აოცებდა. ეგვიპტოლოგი გულიანოვი და კლასიკოსი მალცოვი გაკვირვებულები იყვნენ პუშკინის ცოდნით ენათმეცნიერების დარგში. პოეზიის ისტორიკოსი შევირევი „ბოშების“ ავტორს თვლიდა რუსული ლექსთწყობის თეორიის უბადლო მცოდნედ. არქეოგრაფმა კორკუნოვმა 1837 წელს აღიარა, „იგორის ლაშქრობის ამბის“ პუშკინისეული „ნათელი განმარტებების“ დაკარგვა რუსული მეცნიერებისათვის აღუწაღურებელი უბედურებააო.

არც ერთმა იმ დროის პროფესორმა არ იცოდა მშობლიური ლი-

ტერატურა ისე კარგად, როგორც პუშკინმა. ოცდაათიან წლებში პოეტი დიდის გულისყურით ისმენდა ლექციებს პეტერბურგისა და მოსკოვის აუდიტორიებში, მაგრამ მისი ნამდვილი ადგილი ამ აუდიტორიების კათედრებზე უფრო იყო. პოეტის აზრი XVIII საუკუნის რუს მწერლებზე და კრიტიკული შენიშვნები მის თანამედროვეთა პლეადაზე ოქროს ფონდად შევიდა ეროვნულ ლიტერატურისმცოდნეობაში. სწორედ ასეთ მრავალფეროვან ერუდიციას მიჰყავდა იგი პოეტური ხელოვნების მწვერვალებისა და უსაზღვრო პერსპექტივებისაკენ. შეუპოვარი შრომა ერთ-ერთი მთავარი წყარო იყო მისი მორალური მომხიბლაობისა. პოეტის მაზლობელ პირთა ცნობებს მიხედვით ბ. ბელინსკიმ პუშკინი დაახასიათა როგორც „მოსიყვარულე, სიმპათიური არსება, რომელიც მთელი სულითა და გულით მზადაა ხელი გაუწოდოს ყველას, ვინც კი „ადამიანი“ ჰგონია. მიუხედავად სიფიცხისა, რომელიც ზოგჯერ შეიძლება ზომასგადაცილებულიც იყოს, ძლიერსა და მტკიცე ხასიათთან ერთად მასში ბევრი რამ იყო ბავშვურად უწყინარი, ნაზი და სათუთი“.

სწორედ ასე გვიხატავენ პუშკინს ბიოგრაფიული წყაროებიც: ურყევი სიმტკიცე შემოქმედებით შრომაში, პირდაპირობა და მგზნებარება საზოგადოებრივ ურთიერთობაში, ღრმა თანაგრძნობა ყოველივე კეთილშობილისა და ნიჭიერებისადმი, დაბოლოს, ნათელი კეთილმოსურნეობა შრომისა და აზროვნების ადამიანთა მიმართ, — ასეთი ჩანს პუშკინი მისი წერილებიდან, დღიურებიდან, თანამედროვეთა შთაბეჭდილებებიდან, ასეთია იგი თავისი მეგობრობის, გატაცებების, ბრძოლის, შთაგონებისა და მოღვაწეობის მიხედვით.

გ ზ ა ჯ ვ ა რ ე ღ ი ნ ზ ე

1

პუშკინი გონჩაროვას დედას წაეჩხუბა და ისე წავადა ბოლდინოში. ამით სრული თავისუფლება მიანიჭა საცოლეს. სოფელში პოეტი მამისაგან იღებდა წერილებს, ნიშნობა ჩაიშალაო, მოსკოვში დაბრუნებისას კი „სასიდედრო გაბოროტებული დახვდა“. ჩანდა, მზად იყო საბოლოოდ გაეწყვიტა პუშკინთან ყოველგვარი ურთიერთობა. მაგრამ ამჯერად პოეტმა მოახერხა ყველა უსიამოვნების სწრაფად მოწესრიგება. მან თავისი ნიუეგოროდის მამული დააგირავა და 1830 წლის დეკემბრის დამდეგს დანიშნა ნატალია გონჩაროვა.

პოეტი სინანულით ეთხოვებოდა ლალ, თავისუფალ ცხოვრებას და მომავალ ოჯახურ უღელს, ცოტა არ იყოს, შეფიქრიანებული ეგებებოდა. მიუხედავად ამისა, ლეგენდა, პუშკინი ქორწინებისას საშინელ გუნებაზე იყო, დაზუსტებას მოითხოვს. ქორწილის წინ პუშკინი თითქოს ბოშებთან ქვითინებდა და ჭვარისწყრისას კი საზარლად გაფითრებული იყო, რადგან მას ავბედითი რამ უწინასწარმეტყველესო — ეს ანეკდოტური მელოდრამაა და იგი არ უნდა იყოს ყურადღების ღირსი. გოგოლის ცნობით, პუშკინი არასოდეს არ ტიროდა“.

1831 წლის 18 თებერვალს ქორწილზე „ყველა სიამოვნებით შესცქეროდა პოეტისა და მისი გასაოცრად ლამაზი ახალგაზრდა მეუღლის მოლხენასა და სიხარულს“, გვატყობინებენ დამსწრენი. უდავოდ კარგ სულიერ განწყობილებას მოწმობს ისიც, რომ ჯვრისწერიდან დაბრუნებული პუშკინი ბევრს ლაპარაკობდა საყვარელ ხალხურ შემოქმედებაზე.

მაგრამ არსებობს კიდევ უფრო უტყუარი საბუთები — ეს არის პუშკინის წერილები დაწერილი 1831 წლის პირველ თვეებში. აქ პოეტი ლაპარაკობს სრულ ბედნიერებაზე — მისთვის ესოდენ ახალ შეგრძნებაზე.

უეჭველია, პუშკინი გრძნობდა პასუხისმგებლობას ნაკისრ მოწალური და მატერიალური ვალდებულებების გამო. შესაძლებელია, ღელავდა ახალ პირობებში ჩემს შემოქმედებით მუშაობას ხელს ზომ არაფერი შეუშლისო, მაგრამ სინამდვილეში ეს მღელვარება მხოლოდ ყოველდღიურ ცხოვრებას შეეხებოდა. 1831 წელს მას არ ჰქონია არავითარი ტრაგიკული წინათგრძნობა, არც არაფერი შეხვედრია ავბედითი ნიშნის მომასწავებელი და არც არავისთან გამოუთქვამს სასოწარკვეთილება საყვარელ ქალთან ქორწინების გამო.

1831 წელი ერთ-ერთი ბედნიერი წელია პუშკინის ცხოვრებაში.

მაგრამ პოეტის ამ პირად სიმშვიდეს ნაკლებ შეესაბამებოდა პოლიტიკური სამყაროს ამბები.

2

ოცდაათიანი წლები რევოლუციების ციკლით დაიწყო: საფრანგეთში ბურბონების ჩამოგდების შემდეგ 1830 წლის შემოდგომაზე ატყდა ბრძოლა ნიდერლანდებისაგან ბელგიის გამოყოფისათვის. 17 ნოემბერს პოლონეთი აღსდგა თავისი ეროვნული უფლებების დასაცავად.

ატყდა ნამდვილი ომი. 1831 წლის 25 იანვარს ვარშავის სეიმმა გამოაცხადა ნიკოლოზ პირველის ტახტიდან ჩამოგდება. რუსეთის არმიამ პოლონეთის სამეფოს საზღვარი გადალახა.

პუშკინს ახალგაზრდობაშივე შეუღმუშავდა თავისი შეხედულება რუსეთისა და პოლონეთის ურთიერთდამოკიდებულებაზე. ეს შეხე-

დუღება შეესაბამებოდა მაშინდელი რუსული საზოგადოების პატრიოტული წრეებისა და მათ შორის მომავალი დეკაბრისტების აზრებს — აუცილებელია ალექსანდრე პირველის პოლონოფილურ პოლიტიკას წინააღმდეგობა გავუწიოთ.

პუშკინიც ამ თვალსაზრისით უდგებოდა ატეხილ საერთაშორისო კონფლიქტს. პოეტს აღელვებდა პოლონეთის ამბებისადმი მთელი დასავლეთ ევროპის, განსაკუთრებით კი საფრანგეთის დამოკიდებულება. საფრანგეთი თავისი პოლიტიკური ორატორობისა და მწერლობის მეოხებით მკვეთრად ილაშქრებდა რუსეთის წინააღმდეგ. თებერვლის დამლევს პარიზში რუსული საელჩოს შენობის წინ მოეწყო ვეებერთელა დემონსტრაცია: „გაუმარჯოს პოლონეთს! ომი რუსეთს!“ — ყვიროდა ხალხი.

ასეთივე ლოზუნგებით იყო აჭრელებული პარიზის ყველა გაზეთი და ჟურნალი. ცნობილი პუბლიცისტები არმან კარელი და ლაჟენე მგზნებარე პოლონოფილურ პროპაგანდას ეწეოდნენ თავიანთ ორგანოებში. თებერვალში ბერანჟე და კაზიმიერ დელავინი საბრძოლო ანტირუსული ლექსებით გამოვიდნენ კოსტოუშკოს ხსოვნის საზეიმო მესაზე. ანალოგიური ხმები გაისმოდა ინგლისისა და „ახალგაზრდა გერმანიის“ ჟურნალისტიკაში, სადაც იმავე თემაზე და იმავე ყაიდაზე ლაპარაკობდა ბერნე.

ეს ყველაფერი მეტად აღელვებდა პუშკინს. იგი კითხულობდა უცხოეთის გაზეთებსა და ჟურნალებს, ესაუბრებოდა მოსკოვის ისტორიკოსს პოგოდინს სლავიანობის ბედ-იღბალზე, თავის წერილებში ეხმაურებოდა რუსეთ-პოლონეთის ომის უმნიშვნელოვანეს ამბებს. მაისის შუა რიცხვებში პუშკინი პეტერბურგში გადავიდა. პოლიტიკურ ამბებს იგი ახლა უფრო განიცდიდა.

8

საზაფხულოდ პუშკინები ცარსკოე სელოში დასახლდნენ. პოეტი „საყვარელი შოგონებების არეში“ მოექცა. სულ ახლახან უკვდავო მან ბრწყინვალე სტროფებში „საყვარელი ბალები“.

მაგრამ თვით პოეტი სასახლის კამერდინერის ქვრივის ანა კიტაევას უბრალო ხის სახლში დასახლდა. ეს იყო დაბალი შენობა ამპირის სვეტებიანი აივნითა და მეზონინით, მეზონინში პუშკინმა

თავისი კაბინეტი მოიწყო: დიდი მრგვალი მაგიდა, დივანი, წიგნებით სავსე თაროები. ახლოს იყო პარკი, ნაცნობი და ზოტბაშესხმული ჯერ კიდევ სიყრმისას; აქ მოდიოდა ახლა პოეტი საღამოობით ცოლთან ერთად და ტბის ნაპირას დახეტილობდა.

მაგრამ ამ „წყნარსა და მზიარულ ცხოვრებას არღვევდა თანამედროვე ისტორიის მძიმე ამბები. ლიცეუმის ქალაქში ჩამოსვლის პირველივე დღეებიდან, პუშკინი საზაფხულო რეზიდენციის პოლიტიკურ სალონებში დადიოდა, სადაც გადამდგარი სამხედრო პირები და სამეფო კარის ძველისძველი მოხელეები გაცხოველებით მსჯელობდნენ უკანასკნელ ამბებზე.

პუშკინი იზიარებდა ოპოზიციურ შეხედულებებს. გაქიანურებული კამპანია, მთელი ევროპის ომში ჩაბმის საფრთხე, ფრანგული პრესის მკვახე გამოსვლები რუსეთის წინააღმდეგ პოეტის შეგნებაში იწვევდა ფიქრს დიდ ეროვნულ საფრთხეზე.

საფიქრებელია, რომ სწორედ ამ დღეებში — 1831 წლის მაისის დამლევს — ცარსკოე სელოს ნახევრად სამხედრო საზოგადოებაში მთავარსარდლობის მძაფრი კრიტიკის გავლენით პუშკინმა დაწერა ლექსი „წმინდა საფლავის წინაშე“, სადაც ზოტბა შეასხა ხალხთა ლაშქრის ბელადს, „მორკმული ქვეყნის მცხოვან გუშაგს, ყველა მტრის დამთრგუნავს...“, 1832 წლის დიდ მთავარსარდალს კუტუზოვს.

პოლიტიკური ამბების გავლენით, საფრანგეთთან ომს რომ უქადდნენ რუსეთს, პუშკინმა დაწერა პატარა მოთხრობა 1812 წელზე. იმხანად გამოქვეყნდა ზაგოსკინის რომანი „როსლავლევი“, სადაც სამშობლოს თემა მოცემული იყო ხალხოსნობის ყაიდაზე. ამის საპასუხოდ პუშკინმა დახატა სამშობლოს გულწრფელი და ღრმა სიყვარულით ანთებული რუსი ქალი. პუშკინის პოლინა საშინლად ადმფოთებული ფუჟე გარემოთი და გახრწნილი აზნაურული წრით. ამ „საძაველ საზოგადოებას“ ჩაცკივით ისიც „ჩვენს კეთილ უბრალო ხალხს“ უპირისპირებს და უნდა სწორედ ამ ხალხს ემსახუროს ეროვნული გასაქირის ჟამს. ჭკვიანი, მამაცი ქალიშვილი დაძაბული ადევნებს თვალს ფრონტის რუკას, გაბედულ გეგმას ადგენს, როგორ შეიპაროს ფრანგთა ბანაკში და საკუთარი ხელით განგმიროს

ნაპოლეონი. რუსულ ლიტერატურაში ეს პირველი აქტუური გმირი-ქალია.

18 ივლისს პეტერბურგიდან ცარსკოე სელოში გადმოვიდა დედაქალაქიდან ქოლერის შიშით გამოძევებული სასახლის კარი. პუშკინისათვის უპირველეს ყოვლისა ეს ნიშნავდა ეუკოვსკისთან მეგობრობის აღდგენას. პოეტებმა გადაწყვიტეს მოეწყოთ შეჯიბრი: უნდა დაეწერათ რუსული ზღაპარი. თავისი ძველი ჩანაწერების საფუძველზე, უმეტესად ძიძა არინას ნაამბობიდან, პუშკინმა დაამუშავა შესანიშნავი ნაწარმოები „სალთან მეფის ზღაპარი“. თუმცა ეუკოვსკიმ მეტად მოხდენილად შეაღამაზა ზღაპარი მძინარე მეფის ასულსა და მეფე ბერენდეიზე, შეჯიბრში პუშკინმა გაიმარჯვა.

ერთხელ პარკში სეირნობისას პუშკინს დორპატის ახალგაზრდა სტუდენტი გრაფი ვლადიმერ სოლოგუბი შემოეყარა. პოეტი მას კარამზინებისა და ეუკოვსკის სალონებიდან იცნობდა. ყმაწვილმა პოეტს უამბო ერთ ახალბედა მწერალზე, რომელიც ის იყო სახელს იხვეჭდა. „დორპატელ სტუდენტს პავლოვსკში, თავისი დეიდის, თავადის მეუღლე ვასილიკოვას სახლში, გაეცნო ახალგაზრდა პედაგოგი და ლიტერატორი. ლიტერატორს მძიმე ვალი ეკისრა: დამდგარიყო სოლოგუბის გონებასუსტი დეიდაშვილის მასწავლებლად. ერთხელ თურმე სოლოგუბი სწორედ სწავლის დროს შეესწრო მათ: მასწავლებელი შინაური ცხოველების სურათებს აჩვენებდა მოწაფეს და კიკინებდა და ბლაოდა; რათა ხმის მიბაძვით გაეღვიძებინა თავისი შეგირდის „ჩლუნგი გონება“.

„ნაღველი შემომამწვა ამგვარი სურათის, აღამიანის ასეთი საცოდავი ხვედრის შემხედვარეს. იგი იძულებულია ლუქმაპურისათვის დათანხმდეს და ასეთი რამ იტვირთოს. საჩქაროდ გამოვედი ოთახიდან. ამ დროს დეიდაჩემმა დამიძახა და მასწავლებელი გამაცნო. იგი ნიკოლოზ ვასილის ძე გოგოლი აღმოჩნდა.“

ცარსკოეში ყრფნისას სოლოგუბი ცდილობდა, რაიმე დახმარება აღმოეჩინა გოგოლისათვის კარამზინებისა და ეუკოვსკების მეოხებით, უამბობდა გოგოლზე პუშკინს, რომელსაც მხოლოდ თვალი მოეკრა პეტერბურგში ახალგაზრდა ბელეტრისტისთვის, მაგრამ უკვე გაგონილი ჰქონდა მისი ქება მეგობრისაგან. პოეტმა მოისურვა უფრო ახლოს გასცნობოდა „საღამოების“ ავტორს.

მალე მოწესრიგდა მათი საერთო შეხვედრები და ნაწარმოებთა კითხვა: პუშკინი გულდასმით უყვირებოდა სუსტსა და მორცხვ პროვინციელს, მის დამცინავსა და კომიზმით აღსავსე კილოს.

მეფუტკრე რუდი პანკის უკრაინული მოთხრობები ასაწყობად ჩაბარდა. მალე (1831 წლის აგვისტოში) პუშკინი წერდა ამ მოთხრობებზე: „ეს-ესაა წავიკითხე „საღამოები დიკანკის ახლოს“ და გაოცებული დავჩი. აი, ნამდვილი მხიარულება, გულწრფელი, ძალდაუტანებელი, გაუპრანჭავი, გაუქაჩავი; ადგილ-ადგილ კი რა პოეზიაა, რა მგრძნობიარობა. ყველაფერი ეს ისეთი არაჩვეულებრივია ჩვენს ლიტერატურაში, რომ აქამდე გონს ვერ მოვსულვარ“. ამას მოსდევდა ცნობილი ამბავი როგორ „იხოცებოდნენ სიცილით ასოთაშუკობები“ „საღამოების“ აწყობისას.

4

დიდხანს არ გაგრძელებულა პუშკინის განმარტობებული შემოქმედებითი ცხოვრება. ცარსკოე სელოს სასახლის კარზე მაშინვე მიაქციეს ყურადღება სახელოვან პოეტსა და მის ლამაზ ცოლს.

პარკში სეირნობისას ნატალია რამდენჯერმე შეხვდა „სამეფო ოჯახის წევრებს“, რის შემდეგაც იგი ოლგა პავლიშჩევას ცნობით „დედოფალს გააცნეს. დედოფალი აღტაცებული დარჩა“ პუშკინის მეუღლით. ალექსანდრა თევდორეს ასულის შთაბეჭდილებას სავსებით იზიარებდა მისი მეუღლეც.

ნიკოლოზ პირველმა ჩვიდმეტი წლის გონჩაროვა პირველად მოსკოვის კეთილშობილთა კრების ერთ-ერთ მეჯლისზე ნახა 1830 წლის 12 მარტს. მეფემ ჭეშოვნად შეაფასა გონჩაროვას ნორჩი სილამაზე და დაიმახსოვრა მიამიტი და მორცხვი ქალიშვილის სახე, სწორედ ისეთი, კარლ ბრიულოვმა რომ დახატა. მალე, პოეტის თხოვნაზე, ნება მიბოძეთ ცოლი შევიერთოო, ბენკენდორფმა პუშკინს შეატყობინა მეფის დასკვნა: „ხელმწიფემ იმედი გამოთქვა, რომ თქვენ კარგად გამოსცადეთ საკუთარი თავი, ვიდრე ამ ნაბიჯის გადადგმას იფიქრებდით, და გულსა და ხასიათში ჰპოვეთ თვისებები, აუცილებელი ქალის გაბედნიერებისათვის, განსაკუთრებით ისეთი ღირსეულის,

როგორც „in-elle გონჩაროვა“. მეფის უკმაყოფილება ძლივს და იყო შენიღბული „უზუნაის“ ღარიგებებით.

1831 წლის ზაფხულში პოეტი ხელახლა მიიწვიეს სახელმწიფო სამსახურში. პუშკინს ნება დართეს, პეტრეს ისტორიის დასაწყებად საჭირო სახელმწიფოებრივი საიდუმლო დოკუმენტები შეესწავლა. მალე პოეტი საგარეო საქმეთა სამინისტროში ჩაირიცხეს: სახელმწიფო არქივი ამ სამინისტროს უწყებაში შედიოდა და ისევე ნესტოვოდე გახდა პუშკინის უფროსი.

ოქტომბერში პუშკინები პეტერბურგში გადავიდნენ. პოეტის ცხოვრებაში დაიწყო ახალი პერიოდი, რომელიც თანდათან ართულებდა მის დამოკიდებულებას გარე სამყაროსთან, არღევდა პოეტის მყუდრო ცხოვრებისა და შემოქმედებითი მუშაობის გეგმებს და განუხრელად მიაქანებდა კატასტროფისაკენ. მაგრამ ოჯახური ცხოვრების პირველი წლები, მიუხედავად უამრავი საზრუნავისა და სიძნელისა, არ იყო პუშკინისათვის მოკლებული პირად სიხარულსა და ნაყოფიერ შრომას.

5

1833 წლის ზაფხულში პუშკინმა მიიღო მოულოდნელი და უჩვეულო საჩუქარი. ალექსანდრე ტურგენევიმ პოეტს რომიდან გამოუგზავნა ტუსკულუმის გათხრების დროს ნაპოვნი მარმარილოს პატარა ლარნაკი. პოეტის საწერ მაგიდაზე ხელნაწერებსა და წიგნებს შორის თეთრად ქათქათებზეა გამჭრალი ცივილიზაციის ათასწლიანი რელიქვია და თითქოს ანტიკური სამყაროს სულსაც აღვიძებდა თავისი ფორმების მოხაზულობით.

ლარნაკი შესანიშნავად ეპასუხებოდა პუშკინის უკანასკნელ შემოქმედებით ამოცანებს. ჯერ კიდევ წლის დამდეგს პოეტმა დაწერა მთელი რიგი „ძველთა მიბაძვები“ — ქსენოფანე კოლოფონელის, იონა ქიოსელისა და ათენეს ნაწარმოებთა თავისუფალი თარგმანები.

გვიანდელი მკვლევარების აზრით, პუშკინის ეს ცდები უფრო ბერძნული სულისაა, ვიდრე გოეთეს ასეთივე ლექსები, და უფრო სრულყოფილიც. მეტრული ლექსთაწყობის მხრივ.

ოჯახური ცხოვრების პირველ წლებში პუშკინი შემოქმედებით

ძიებასა და მოსაშზადებელ მუშაობაში იყო გართული. მხატვრული ამოცანები და ისტორიული ძიებანი მკვიდრად გადაეხლართა დიდი სოციალური პრობლემების გადაწყვეტას. პოეტის ბუნებაში სულ უფრო სჭარბობდა მკვლევარი, ისტორიკოსი, პუბლიცისტი, სწავლული, მოგზაური.

ამ წლებში პუშკინი ოჯახს იწყობდა, არქივსა და ბიბლიოთეკაში მუშაობდა და ისევ ცხოვრებიდან იღებდა მასალას თავისი ნაწარმოებებისათვის. მისი მოსკოველი მეგობარი პ. ნაშჩოკინი, ბანქოს მოთამაშე და მოქეიფე, ხიდაგ ძველი მოსკოველი შფოთისთავეების კოლორიტულ წრეში რომ ტრიალებდა, ბალზაკის მოთაყვანე იყო და თავადაც ჰქონდა წარმტაცი და ცოცხალი თხრობის ნიჭი. ერთ-ერთი საუბარი მასთან საფუძვლად დაედო დიდ რომანს.

ნაშჩოკინი იცნობდა ერთ ბელორუს ღარიბ აზნაურს, ვინმე ოსტროვსკის, რომელსაც მდიდარმა და გავლენიანმა მეზობელმა მამული წაართვა სასამართლოს ხრიკებით. გადატაკებული მემამულე სათავეში ჩაუდგა საკუთარ გლეხებს, რომ შური ეძინა სახელმწიფოს მოხელეებსა და ყველა თავის მჩაგვრელზე. პუშკინმა გადაწყვიტა სიხლის სამართლის ქრონიკის ეს მასალა რომანულ ფორმაში დაემუშავებინა. მოსკოვიდან დაბრუნებისას იგი შეუდგა „დუბროვსკიზე“ მუშაობას.

ნაწარმოები მეტისმეტად კარგი გამოვიდა სიუჟეტის მხრივ. პუშკინმა „მეკობრეთა“ რომანის ჟანრს შიმართა და ოსტატურად გადაწყვიტა რთული კომპოზიციური პრობლემა. მთელი გადმოცემა აგებულია ბრძოლაზე, ანუ თხრობის ყველაზე უფრო საინტერესო პრინციპზე. სასამართლო-დავა, მოხელეთა თვითნებობა, ყმების დაარზმვა სოციალური შურისგებისათვის, ახალგაზრდა გვარდიელის მონაწილეობა ამ ამაბეჭდი (იგი სათავეში ჩაუდგება თავის ხალხს, როგორც ფრანგი გუვერნიორი შეიპარება შეურაცხმყოფელის სახლში, შეუყვარდება მისი ქალიშვილი და ძარცვავს სტუმრებს) — ყოველივე ეს სავსეა მოძრაობით და მოულოდნელი, საინტერესო კონფლიქტებით.

მაგრამ ავანტიურული ფაბულა ზუღაც არ ამცირებს გამოსახულების ღრმა მნიშვნელობას და პუშკინისათვის ჩვეულ ფერპარბ სიმართლეს. პორტრეტული გამომსახველობითაა გამოძერწილი ეკატე-

რინესეული რუსეთის მრავალი ტიპი, თითქოს შიგ შუაგულ სანამ-
დვილიდან ამოღებული რომანსტის მიერ. ყოვლისშემძლე გენე-
რალ-ანშეფი ტროეკუროვი თავისი ნაცნობობითა და ხელგამოწლილი
ცხოვრებით სსახლის კარზე, თითქმის გაუნათლებელი, მაგრამ
„არაჩვეულებრივი ფიზიკური ძალის“ პატრონი, მოგვაგონებს ცნო-
ბილ ალექსეი ორლოვს, რომელზედაც შემონახულია პუშკინის ჩა-
ნაწერები. ტროეკუროვის ყოფა ფსკოვის ახირებულ ბოხოლათა
ცხოვრებას წააგავს, ყმა ქალების პარამხანები რომ გაუმართავეთ და
შიშის ზარს სცემენ და ლაქიურ მორჩილებაში ჰყავთ მახრის მოხე-
ლეები.

უშუალო დაკვირვების შედეგადაა აღწერილი გუბერნიის მოხე-
ლეთა ჯგუფი: შაბაყინი, სამაზრო პოლიციის უფროსი, საერობო მო-
სამართლეები. სასამართლოს ამ მოხელეებს პუშკინი მაშინ გაეცნო,
როდესაც კისტენევეკას დაეპატრონა (დუბროვსკის მამულსაც ასე
ერქვა).

ამრიგად, თავისი განვითარების პროცესში „დუბროვსკი“ „მეკობ-
რეთა“ რომანიდან გადაიზარდა ბატონყმური რუსეთის შესანიშნავ
რეალისტურ სურათად. უდიდეს სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ინტე-
რესს იწვევს რომანის მთავარი გმირი ვლადიმერ დუბროვსკი. „ლა-
რიბი აზნაური“, მძიმედ შეუჩაჩხოფილი ყოვლისშემძლე დიდებუ-
ლისა და ხელისუფლების მიერ, სათავეში ჩაუდგება საკუთარ გლეხებს
და იარაღით ხელში აღსდგება მჩაგვრელების წინააღმდეგ. ტროეკუ-
როვებთან და შაბაშკინებთან საბრძოლველად გამოსულ გვარდიელ
ვლადიმერ დუბროვსკის პუშკინი მიჰყავს კიდევ უფრო რთული ისტო-
რიული ტიპის — პუგაჩოველი ოფიცრის სახის შექმნისაკენ.

II

პუგაჩოვის ნაპვალევზე

1

როდესაც პუშკინი ამთავრებდა რომანს აჯანყებულ აზნაურ დუ-
ბროვსკიზე, მის ყურამდე მიაღწია ზეპირმა ნაამბობმა VIII საუკუნის
ოფიცერ შვანგიჩზე, რომელიც პუგაჩოვის მხარეზე გადავიდა და
„დიდის გულმოდგინეობით“ ემსახურებოდა მას.

ასეთმა ისტორიულმა პიროვნებამ მეტისმეტად გაამახვილა თემა, რომელიც პუშკინს იმხანად აღელვებდა: ახალგაზრდა ბატონიშვილის კლასობრივი განდგომა მისი ხელქვეითი ყმების სასარგებლოდ. სახალხო რევოლუციაში მონაწილე გვარდიელი წარმოსდგა როგორც სავსებით ახალი რომანული გმირი. მთავრობის 1775 წლის ცნობაში პუგაჩოვისა და მისი თანამებრძოლების დასჯის შესახებ იყო სენტენცია პოდპორუჩიკ შენავიჩზე. 1833 წლის 31 იანვარს პუშკინმა შეადგინა ისტორიული რომანის გეგმა.

რამდენიმე დღის შემდეგ, 7 თებერვალს, პუშკინმა თხოვნით მიმართა სამხედრო მინისტრს ჩარნიშევს, ნება მომეცით, პუგაჩოვის საგამომძიებლო საქმეს გავეცნო. მასალა იმდენად უხვი და საინტერესო გამოდგა, რომ პუშკინმა გადადო რომანზე მუშაობა. პოეტმა მიზნად დაისახა, დაეწერა ისტორიული მონოგრაფია პუგაჩოვზე, სადაც შესაძლებელი იქნებოდა ამ პიროვნებაზე არსებული უმთავრესი დოკუმენტების გამოყენება.

დრამატულმა პატაკებმა გაიტაცა პოეტი. 1833 წლის გაზაფხულზე ორ-სამ თვეში პუშკინმა მოასწრო ძირითადი ხელნაწერი წყაროების შესწავლა და დაწერა „პუგაჩოვის ისტორიის“ პირველი ვარიანტი.

მაგრამ სამხედრო სამინისტროს არქივებიდან პოეტს გული უწევდა ცხოვრებისაკენ — მომსწრეთა ცოცხალი ჩვენებებისაკენ, „პუგაჩოვშინის“ მოქმედების ასპარეზის უშუალოდ დასათვალიერებლად, სადაც შეძლებდა „მკვდარი დოკუმენტების შეჯერებას ჯერ კიდევ ცოცხალ, მაგრამ უკვე ღრმად მოხუცებულ მომსწრეთა ნაამბობთან. მათი მეხსიერების სუსტად შენახულ ცნობებს ზელახლად შეამოწმებდა ისტორიული კრიტიკით.“

პუგაჩოვის აჯანყების ასეთი ცოცხალი მოწმეები უპირველეს ყოვლისა აქვე, ლიტერატურულ წრეში, აღმოჩნდნენ. იაიაკის ციხე-ქალაქის თავდაცვის დოკუმენტებში ხშირად იყო ნახსენები კაპიტანი ანდრეი კრილოვი. ეს იყო ცნობილი იგავების დამწერის მამა. იმხანად ბიჭუნა ორენბურგში იყო დედასთან ერთად და, დაამახსოვრდა, როგორ უშენდნენ ყუმბარებს ქალაქს. ახსოვდა შიშშილი, ჩამოხრჩობის შიში, ომობანას მოთამაშე ბავშვები. ეს ცნობები გამოადგა პუშკინს და ნაწილობრივ შევიდა მის „ისტორიაში“.

მეორე მწერალი, დმიტრიევი, ახალგაზრდობაში პუგაჩოვის. სიკ-

ვდილით დასჯის მომსწრე იყო. პოეტმა მისგან მიიღო „ცოცხალი და მეტყველი ფურცელი“, რომელიც მთლიანად ჩაუტოო თავის გადმოცემას.

მაგრამ აუცილებელი იყო, პოეტს ადგილობრივი ხალხისგან მოესმინა ეს სამახსოვრო ამბები, მოეარა ვოლგისპირეთი და ურალისპირა მხარე, საკუთარი თვალით დაეთვალიერებინა ქალაქები და სიმაგრეები, კონკრეტულად შეესწავლა XVIII საუკუნის დიდი სოციალური ომის გარემოება და პირობები.

2

1833 წლის 17 აგვისტოს პუშკინი პეტერბურგიდან გავიდა და გონჩაროვების მამულის იაროპოლეცისა და მოსკოვის - გავლით 2 სექტემბერს ჩავიდა ნიჟნი-ნოვგოროდში — თავისი მარშრუტის პირველ ისტორიულ ადგილზე და პუგაჩოვის აჯანყებით მოცული ტერიტორიის განაპირა საზღვარზე.

5 სექტემბერს ღამით პუშკინი უკვე იყო ყაზანში, სადაც 8 სექტემბრამდე დარჩა. მოულოდნელად პოეტმა აქ ნახა ბარატინსკი და მთელი დღე გაატარა მასთან. „ედას“ ავტორმა პოეტს გააცნო ძველი ადგილობრივი მცხოვრები, მედიცინის დოქტორი კარლ ფუქსი, ნუმიზმატი, ეთნოგრაფი და ყაზანის სიძველთა ისტორიის საუკეთესო მცოდნე.

ძველი თათრული დედაქალაქი დიდად საინტერესო იყო სწავლული მოგზაურისათვის. 7 სექტემბერს დილით პუშკინი ციმბირის ტრაქტით წავიდა ტროიცკის წისკვილისაკენ, ქალაქიდან ათი ვერსის დაშორებით, სადაც პუგაჩოვის ბანაკი იდგა ყაზანკის ნაპირას; პოეტმა მოიარა არსკის ველი, საიდანაც პუგაჩოველები ყაზანს მთავარი ბატარეისკენ მიიწვედნენ, დაათვალიერა კრემლი.

ქალაქისა და მისი მიდამოების დათვალიერების შემდეგ პუშკინი თავის სამგზავრო რვეულებში იწერდა პირველ დაკვირვებებს ისტორიულ ადგილებზე. ის აქ თითქმის ნატურიდან წერდა თავისი მონოგრაფიის მეშვიდე — „ყაზანურ“ — თავს.

ზღამოს დოქტორმა ფუქსმა პუშკინი თავისას წაიყვანა „ზაბულაჩიეში“, ესე იგი ქალაქის იმ ნაწილში, რომელიც ბულაკის მიღმა მდებარეობდა: რუსული და თათრული ყაზანის საზღვარზე. ამ ნა-

ხევრად აზურ უბანში მოათავსა ფუქსმა თავისი ძვირფასი ბიბლიოთეკა, ხელნაწერთა კრებული, აღმოსავლური მონეტების კოლექცია, სადაც ოქროს ურდოს მონეტების უიშვიათესი ნიმუშებიც ერია.

ჩაის შემდეგ ფუქსმა პუშკინი წაიყვანა „ყაზანის ვაკართა პატრიარქთან“, ლეონტი კრუპენიკოვთან. მასპინძელი თურმე ახალგაზრდობისას ტყვედ ჩავარდნოდა პუგაჩოვს.

18 სექტემბერს საღამოს პოეტი მოგზაურობის ბოლო ადგილას — ორენბურგში ჩავიდა. აქ ნაცნობებიც გამოჩნდნენ, გუბერნატორი პეროვსკი და მასთან განსაკუთრებული დავალებების მოხელედ გამწესებული სამხედრო ექიმი და მწერალი დალი, „კაზაკ ლუგანსკის“ ზღაპრების ავტორი. დალს აინტერესებდა ზეპირი გლეხური პოეზია; სამსაწერებრივი მოვალეობის გამო მას გამუდმებით უხდებოდა მეზღვაურებთან და ჯარისკაცებთან საუბარი და ნელ-ნელა დაიწყო რუსული ენის ამ დაგროვილი სიმდიდრის დამუშავება.

დალმა პუშკინი წაიყვანა ისტორიულ სტანიცაში და აჩვენა ორენბურგის ალყის შემორჩენილი ნაევალევი — გიორგის-სამრეკლო, სადაც პუგაჩოვმა ზარბაზანი აატანინა; მიწის სამუშაოების ნარჩენი ორისა და საკმარის კარიბჭეებს შუა, ურალისმიღმა წარაფი, საიდანაც პუგაჩოველებს ყინულზე გავლით უნდოდათ ციხე-სიმაგრეში შეჭრა. დალმა უამბო პუშკინს ბერდელ მოხუც ქალებზეც, პუგაჩოვის „ოქროს პალატები“ — თითბარით მოქედლილი ქოხი — რომ ახსოვდათ.

ერთი ასეთი უხუცესი კაზაკი-ქალი იყო ბუნტოვა, ნიჟნე-ოზერის ციხე-სიმაგრიდან, „იგი იცნობდა პუგაჩოვს, ენახა და ახსოვდა კიდევ. პუშკინი მთელი დილა ელაპარაკა მას.

როცა ჰკითხა, პუგაჩოვი გახსოვს თუ არაო, ბუნტოვამ უთხრა:

— „დიახ, ბატონო, ცოდვა გამხელილი ჯობს, ბრალიანი ვარ“.

— „განა, ეგ რა ცოდვაა, რომ პუგაჩოვს იცნობდი, მოხუცო?“

— „ვიცნობდი, ბატონო, ვიცნობდი. ახლაც თვალწინ მიდგას: ჩასკენილი კაცი იყო, ბრგე, მხარბეჭიანი, ხშირი და ფართო წვერი ედგა, ტანით არც ძალიან მაღალი იყო და არც პატარა... როგორ არა! კარგად ვიცნობდი, სხვებთან ერთად მეც შევფიცე. იჯდა ხოლმე, მუხლებზე ხელსასოცს დაიფენდა, ზედ ხელს დაადებდა. აქეთ-იქით ენერლები უსხდნენ: ერთს ვერცხლის ცული ეჭირა, თითქოს თავი

უნდა წაგადგებინოსო, მეორეს — ვერცხლის ხმალი. პირდაპირ სახ-
არჩობელა იდგა, გვერდით კი ჩვენ ვიყავით დაჩოქილები: ფაცს
ვაძლევდით:“

მოხუცმა პუშკინს უმღერა რამდენიმე სიმღერა პუგაჩოვზე:
„როგორ იბრძოდა იგი და როგორ ახრჩობდა ხოლმე“.

გამოთხოვებისას პუშკინმა ქალარა მთხრობელს უჩვენა ნატა-
ლიას პორტრეტი.

„აი, ეს იმღერებს შენს სიმღერებს“, — უთხრა მან მოხუც კაზაკ
ქალს და თუმნიანი აჩუქა.

სექტემბრის დამლევს პუშკინი ბოლდინოში წავიდა და თოთქმის
ექვსი კვირა დარჩა იქ.

8

ბოლდინოში გატარებული დრო ისეთივე ბარაქიანი გამოდგა, რო-
გორც 1830 წელს. აქ დაიწერა ორი ზღაპარი: „მებადურისა და თევ-
ზისა“ და „მკვდარი მეფის ასულისა“. აქვე შეიქმნა პუშკინის ერთ-
ერთი უდიდესი ქმნილება: „ბრინჯაოს მხედარი“. ბოლდინოშივე გა-
დაამუშავა პუშკინმა შექსპირის დრამა „ზომა ზომისა წილ“ პოემაღ
„ანკელო“, სადაც ხელახლა გაიშალა პოეტის საყვარელი უზენაესი
შეწყალების თემა, შესაძლებელია, დაკავშირებული მის გაუღმე-
ბულ ფიქრებთან გადასახლებული დეკაბრისტების ხვედრის შემსუ-
ბუქებაზე. ალბათ ბოლდინოშივე დაიწერა „პიკის ქალიც“, რომელიც
შალე დაიბეჭდა კიდეც.

ნიჟეგოროდის მიყრუებულ მხარეში პუშკინის ერთ-ერთი მთა-
ვარი საქმე იყო პუგაჩოვშინაზე შეგროვილი მასალების დამუშავე-
ბა. პოეტმა ისინი ჩაუერთო შავ ხელნაწერში, რომელიც საბოლოოდ
დახვეწა. „პუგაჩოვის ისტორია“ პუშკინის პირველი და ერთადერთი
ბოლომდე მიყვანილი მეცნიერული შრომაა.

თვით მეფის უზენაესი ცენზურისადმი დაქვემდებარებულმა, პუ-
გაჩოვის პირველმა ბიოგრაფმა პუშკინმა ნამდვილი სიმამაცე და და-
მოუყიდებლობა გამოიჩინა, როდესაც პუგაჩოვი დახატა ძლიერ ხალ-
ხურ, ისტორიულ მოღვაწედ, თვალსაჩინო სტრატეგად, „სახელმწი-
ფო რომ შეარყია ციშირიდან მოსკოვამდე და ყურბანიდან მურომის
ტყეებამდე“.

გასაკვირი-არაა, ნიკოლოზ პირველმა „პუგაჩოვის ისტორიას“ რომ მთელი რიგი შენიშვნები წაწერა. უპირველეს ყოვლისა, მან სათაური შეცვალა („პუგაჩოვის მსგავს ბოროტმოქმედის ისტორია არა აქვს“) და არ დაეთანხმა პუშკინის ისეთ დახასიათებებს, როგორც „დიდებული მეამბოხე“ ან „საბრალო ბოროტილდებული“.

III

ჩრდილოური კომედი

1

ნიკოლოზის მძიმე ეპოქიდან პუშკინმა „ძველი დიდების საუკუნეებისაჲც“ იბრუნა პირი. პოეტს განსაკუთრებით იზიდავდა პეტრე პირველის ეპოქა. „პოლტავის გმირი“, მიუხედავად ხასიათის სირთულისა, ბუნებით მაინც ძველი წესების ძლევამოსილი მნგრეველი იყო; მის მოღვაწეობას პოეტი განსაზღვრავდა როგორც „ჩვეულებრიას“, პიროვნებას კი სტეფანე რაზინს, რობესპიერს, პუგაჩოვს აღარებდა.

1828 წელს პუშკინი შეუდგა ისტორიული პოემის დამუშავებას რომანტიკულ სტილში: ამ დროს ეკუთვნის „პოლტავის“ პირველი მონახაზები.

მაზეპას სახე პუშკინმა ახლებურად გააშუქა. უარყო ჰეტმანის იდეალიზაცია, დამახასიათებელი ზოგიერთი უკრაინელი და პოლონელი მოღვაწისათვის. პუშკინი ცხარედ გამოეცამათა ამ თემაზე მოცეცხლს, არ მიიღო რილეევის კონცეფცია: ეს პატივმოყვარე პოლიტიკოსი კი არა, ხალხური გმირია, წინამძღოლია თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ „თავისუფლებისათვის ბრძოლაში“ და დაგმო მაზეპას „ახალ ბოგდან ხმელნიცად“ გადაქცევის ტენდენცია.

რუსეთის მოღალატეს, „ამბოხებულ ჰეტმანს“ პუშკინმა დაუპირისპირა ახალი სახელმწიფოს ჰეგმონიტი მშენებელი პეტრე. ეს შესაბამებოდა რეფორმატორის პიროვნებისადმი დეკაბრისტთა წრეების თაყვანისცემას. „ჩვენ ვადიდებთ ბრუტოსის პატრიოტიზმს და

არას ვამბობთ პეტრეს პატრიოტიზმზე, — წერდა ნიკოლოზ ტურგენევი; — პეტრემაც ხომ მსხფერპლად შესწირა თავისი ვაჟი სამშობლოს“.

ასეთი შეფასება სავსებით შეესაბამებოდა პუშკინის წარმოდგენას.

ამ ისტორიულმა ამბავმა გახსნა გასაოცარი ფსიქოლოგიური შემთხვევა, რომელმაც გაიტაცა პოეტი. „შეცდენილი ქალიშვილისა და სიკვდილით დასჯილი მამის ისტორია“ დაედო სიუჟეტურ საფუძვლად ახალ პოემას.

პოეტმა აღმოაჩინა ეპოპეის ახალი კომპოზიციური კანონი: დიდი ისტორიული ამბები გაშლილია ოჯახური დრამის ფონზე და მათი ათვისებაც გმირების ინტიმური განცდების შემწეობით მიმდინარეობს. უკრაინის ფარული უკმაყოფილება, ისკრას და კოჩუბეის სიკვდილით დასჯა, კარლოსის თავხედური აგრესია მისი ფარული მოკავშირის დახმარებით — ყოველივე ეს გადახლართულია ახალგაზრდა მარიას და მოხუცი პეტმანის უჩვეულო რომანის ამბებთან.

ბენდერში ბუნდოვნად ჩაფიქრებული ისტორიული პოემა ახლა რომანულ კომპოზიციად იქცა. პოეტს სიუჟეტის საზი უკვე ხელთ ჰქონდა და 1828 წლის ოქტომბერში იგი შეუდგა თავის „პეტრიადას“. ორი-სამი კვირის შემდეგ „პოლტავა“ უკვე დაწერილი იყო.

მაგრამ სამხრეთის პოემებსა და „ონეგინში“ ესოდენ ღრმად დამუშავებული ლირიკული თემა აქ არ გადაქცეულა წამყვან ფაქტორად. გმირების პირადი ბედ-იღბალი აქ მოწოდებულია მხოლოდ ისტორიული სახეებისა და სურათების გადაბმისა და შეერთებისათვის, რათა მათ აუცილებელი კომპოზიციური მთლიანობა და ბუნებრივი მსვლელობა მიეცეს. პუშკინისათვის სიუჟეტის მთელი ღირებულება პეტრეს ეპოქა, შვეციის, უკრაინისა და რუსეთის ბრძოლა, პეტრეს, კარლოსის, მაზეპას სახეები.

„პოლტავაში“ პუშკინი უპირველეს ყოვლისა პოეტი-ისტორიკოსია. დრამატულობა და ფერწერულობა აქ მოცემულია სახელმწიფოთა, არმიათა, ეროვნებათა კონფლიქტში: პოემის გმირია არა მაზეპა და მარია, არც პეტრე და არც ისტორიული ბრძოლის პლაცდარმი პოლტავა, არამედ დიდი გარდაქმნების მთელი ეპოქა.

ისტორიული მოღვაწეები თამამი და ძარღვიანი ფუნჯით არიან

დახატული. ასეთებია კარლოს მეთორმეტე, მაზეპა, კოჩუბეი, პალეი, ორლოი. მთავარი კი პეტრეს მონუმენტური სახეა. იგი თანმიმდევრობითაჲ მოცემული: ბრძოლის დილას, შუადღისას მტერთან შეხვედრის წინ და საღამოს კარავში. ისტორიული ფიგურა მთელი თავისი სიდიადით, დაუვიწყარი თვისებებითაა ფიქსირებული სამ მოკლე ჩანახატში.

იბრაჰიმზე დაწერილ რომანთან და 1826 წლის სტანსებთან შედარებით, სადაც დახატული იყო პეტერბურგის მშენებელი და რუსეთის განმანათლებელი, „პოლტავაში“ პეტრეს სახე ახლებურადაა გახსნილი. ეს არის გენიოსი სარდალი, რუსული არმიის გარდამქმნელი, გენერალური ბრძოლის ხელმძღვანელი და უდიდესი გამარჯვების ორგანიზატორი. პირველად ხატავდა პოეტი თავის გმირს გიგანტურ ბრძოლაში ბნელ ძალებთან, რომლებიც ცდილობდნენ გაეთელათ მისი აშენებული ახალი სახელმწიფო. ჩრდილოეთის ომის დიდი ამბების ფონზე საზარელ და პირქუშ აჩრდილებად მოჩანან „რუსეთისა და პეტრეს მტრები“. პოეტი უცილებლად გვიჩვენებს, როგორ გადაჭრით გაკიცხა ისტორიამ კარლოს მეთორმეტე და მაზეპა მათი პატივმოყვარე პრეტენზიების გამო.

პოემაში გასაოცარი ისტორიული უტყუარობითა და მხატვრული სიძლიერითაა დახატული პოლტავის ბრძოლა. ცნობილი შეტაკება დაიწყო გათენებისას. შვედები ელვისებურად დაესხნენ თავს რუსების მოწინავე პოზიციებს, რომლებმაც ტყვიის ქარიშხლით უპასუხეს მათ.

ნაწარმოებში ერთნაირად გვაოცებს ბატალური სურათის ისტორიული უტყუარობაცა და მრისხანე ძლიერებაც. პეტრე იმარჯვებს და ამ გამარჯვებას მეტად დიდი პოლიტიკური და კულტურული შედეგები მოსდევს. როგორც პუშკინი აღნიშნავდა, „სახალხო გარდაქმნების წარმატება პოლტავის ბრძოლის შედეგი იყო“.

2

1833 წელს პუშკინი კვლავ გაიტაცა პეტრეს სახემ. ორენბურგში მგზნებარედ ეუბნებოდა დალს, მინდა „ეს ბუმბერაზი“ გამოვსახო. პოეტი დიღხანს წვალობდა, ვიდრე თავისთვის გადაწყვეტდა რთულ და წინააღმდეგობებით აღსავსე ხასიათის პრობლემას; პუშკინს აო-

ცებდა ამ ხასიათზე ნოვატორული ძლიერება. გმირის გაორება აღნიშნულია პუშკინის ჩანაწერშიც (1835). პუშკინმა გადაწყვიტა „აეწონ-დაეწონა და ისე შეეტანა ისტორიაში პეტრეს რეფორმატორული განზრახვებისა და პირადი თვისებების — „თვითნებობისა და ბარბაროსობის“ მძაფრი კონტრასტი. მაგრამ ეს პოემაში, საითაც პოეტი წარმართა შესწავლილმა მასალებმა, აუცილებელი იყო გმირის მხატვრული განზოგადების მოცემა და მისი მონუმენტური მთლიანობისა და მონოლითურობის შენარჩუნება. აი, რატომ ხატავს პუშკინი პეტრეს ისტორიულ სახეს ხასიათის ძლიერი შემოქმედებითი ენერგიის მიხედვით და არა წინააღმდეგობათა გახსნის გზით, როდესაც 1833 წელს „ბრინჯაოს მხედრის“ წერას შეუდგა. პეტრეზე დაწერილ პოემაში „თვითნება მემამულე“ გადაკრით სძლია მომავლისათვის მზრუნველმა სახელმწიფოებრივი სიბრძნის მატარებელმა მოღვაწემ.

პეტრეს პიროვნების გაგება პუშკინმა ახლა დიდ პოლიტიკურ გადატრიალებად ახალ კონცეფციას დაუკავშირა. მარტოველა, თავდადებული და განწირული გმირების: ზანდის, ლუველის ან რიეგოსადმი აღრინდელი თაყვანისცემისაგან განსხვავებით, პუშკინი ახლა თვლიდა, რომ მომავლის ნამდვილი შემოქმედი ისეთი გმირია, რომელიც გამოხატავს „ისტორიის შემოქმედებით სულს“, ძლევამოსილად ატრიალებს დროის ჩარხს, თამამად მიუძღვება თავისი თაობის შრომასა და აზროვნებას. პეტრე, რომელმაც ყალუზზე შეაყენა რუსეთი, რუსეთის მხსნელია, თუნდ „რკინის ლაგამს“ იშველიებდეს. ეს არის მისი მნიშვნელობა როგორც ბნელ ძალებთან მეპრძოლისა და თავისი სამშობლოს დიდი რეფორმატორისა. ამოღდ არ აახლოებს ერთმანეთთან ოცდაათიან წლებში პუშკინი პეტრე პირველის, რაზინისა და პუგაჩოვის სახელებს და თან ისე ესმის ისინი, როგორც რუსული რევოლუციური მოძრაობის სხვადასხვა ტიპები. პუშკინისათვის პეტრე ახლა „ხორცშესხმული რევოლუციაა“. პოეტი ყველაფერში არ თანაუგრძნობს პეტრეს ამ რევოლუციურობას, მაგრამ ქედს იხრის მისი ძალისა და მოქმედების წინაშე. „პეტრე დიდი მართო თვითონაა მთელი მსოფლიო ისტორია“, — სწერდა იგი 1836 წელს ჩაადაევს.

პოემის მეორე გმირი — ევგენი, რომელსაც „ბედის ძლევამო-

სილ მბრძანებელთან* შებრძოლება ეწერა, ავტორის მიერ გახსნილია როგორც პოლიტიკური პროტესტის ძნელი აქტისათვის სრულიად მოუშაადებელი ადამიანი. იგი ღარიბია და უნიჭო, არა აქვს „არც ფული, არც ჰქუა“, ესე იგი გარემომცველი საზოგადოების ძირითადი მამოძრავებელი ძალები. მისთვის ჩაეტილია ყველა გზა ფართო მოღვაწეობისა და წარმატებისაკენ: ეს არ არის ნოვატორული იდეის მატარებელი, როგორც პეტრე, არც მოაზროვნე, არც მშენებელი, არც მებრძოლი. ევგენი თავდაპირველად ნაჩვენებია როგორც პატარა ადამიანი, რომლისთვისაც პირადი კეთილდღეობისა და ოჯახური მყუდროების საკითხები უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე სახელმწიფოს უზარმაზარი სასიცოცხლო ამოცანები და ეროვნული ზრდის დიადი მიზნები. პეტრეს პეტერბურგს, სამშობლოს რომ იცავს მტრებისაგან და მსოფლიოს ყველა მოვაჭრე ხომალდს მოუხმობს, იგი უპირისპირებს მხოლოდ „თავის პარაშა“. ტკბილი ოცნებებისა და ოჯახური იდილიებისათვის შობილს, არ ესმის პოლიტიკური ბრძოლის კანონები. ისტორიის გზები და სახელმწიფოს მშენებელთა დიდი ამოცანები მისი თვალთახედვის გარეშე რჩება.

მაგრამ განცდილი კატასტროფა გარდაქმნის ევგენის. პირადი ტანჯვის სიღრმიდან იზადება მსოფლიო წეს-წყობილების ფილოსოფიური შეცნობა. ამავე დროს იზადება კრიტიკული აზრიც (პეტერბურგის დაარსებაზე) და იზრდება გაბედული პროტესტი „სასწაულმოქმედი მშენებლის“ წინააღმდეგ. ცხოვრების ახალ, ღრმა აღქმას პასიური განმკერვტი მიჰყავს „ნახევარი ქვეყნის მფლობელთან“ ტიტანურ შებამდე. მაგრამ ბრინჯაოს ბუმბერაზის პირველივე საპასუხო მოძრაობა გააქცევს მას და ჰქუაზე შეშლის.

ასე მწიფდებოდა პუშკინის ზოგადფილოსოფიური იდეა. ახლა იმ პერიოდთან განსხვავებით, როდესაც ლექსი „ხანჯალი“ შეიქმნა, პოეტი ჰკიცხავდა ყველა მარტოხელა, ხალხთან დაუყავშირებელ და, მაშასადამე, მარცხისათვის განწირულ პოლიტიკურ გამოსვლას. რადიშიგეის წიგნი, კოცებუსა და ბერიელი ღუქას მკვლელობანი, სამხედრო შეთქმულებები ესპანეთში, პორტუგალიაში, პეტერბურგსა და ვარშავაში — ყველაფერი ეს იქცა ერთიან წარმოდგენად „უთანასწორო ბრძოლაზე“, სასოწარკვეთილ და განუხჯელ ვაჟაკობაზე, რომელიც დასაღუპად წირავდა დიდ საერთო საქმეს. 1828 წლის

წერილებსა და ჩანაწერებში პუშკინი ლაპარაკობდა „უგუნურ“ განზრახვებზე, აჯანყების „უბედურ“ მონაწილეებზე, მათი ძალების „უსუსურობაზე“, მოწინააღმდეგის „განუზომელ ძალებზე“.

ექვს გარეშეა, ისტორიული გზის ასეთი გააზრებისას პუშკინმა ღრმად განიცადა განწირულ ბრძოლაში დამარცხებული, თანამედროვე, მოწინავე თაობის დრამა.

ჯერ არასოდეს არ გამოუსახავს პუშკინს ასეთი დაუქლეველი ენერგიით თავისი თაყვანისცემა პეტრე-გარდამქმნელის მიმართ, რომელიც ისტორიული პროცესის წინსვლას განასახიერებდა. პოემის უმაგალითო სიდიადე მის ბუმბერაზ ჩანაფიქრშია — რევოლუცია დაიხატოს როგორც სახელმწიფოს შშენებლობა.

IV

„დიდებულთა ოქროს წრეში“

1

კვირას, 1834 წლის 25 მარტს, პუშკინი სადილად იყო დაპატივებული სახელმწიფო საბჭოს წევრ სპერანსკისთან; სპერანსკი განაგებდა სტამბას, სადაც „პუგაჩოვის ისტორია“ უნდა დაბეჭდილიყო. სუფრაზე ალექსანდრეს ეპოქაზე იყო ლაპარაკი.

„თქვენ და არაკჩევეი ამ შეფობის ურთიერთმოწინააღმდეგე კარებში დგახართ, როგორც ბოროტებისა და სიკეთის გენიები“, — უთხრა პოეტმა სახელმწიფო მოღვაწეს.

სპერანსკი აფასებდა პუშკინს და მოხარული იყო მისი მისალმებისა. ჯერ კიდევ „რუსლან და ლუდმილას“ გამოჩენისას გადასახლებული მინისტრი ტობოლსკიდან იწერებოდა ყრმა პოეტზე. „გენიოსის ნირი და ფრთა უჩანსო“. ახლა სახელმოხვეცილ კანონთმცოდნეს საფუძვლიანად შეეძლო დაესაბუთებინა თავისი ალტაცება არა მარტო პუშკინი-პოეტის, არამედ პუშკინი-პროზაიკოსის, სწავლულისა და ბიოგრაფის მადლიანი ნიჭით. „დაწერეთ თქვენი დროის ისტორია“, — დაასრულა მან პოეტისადმი მიმართული საქებარი რეპლიკა.

ეს თვით პუშკინის ოცნებაც იყო. „საჭიროა თანამედროვე ამბების აღწერა, — ეუბნებოდა იგი ვულფს 1827 წელს. — ახლა უკვე შეიძლება წერა ნიკოლოზის მეფობაზე და 14 დეკემბერზე“.

1833 წლის 31 დეკემბერს „ნაბოძები“ კამერ-იუნკრობის გამო („რაც საკმაოდ უხერხულია ჩემი ასაკისათვის“, — ჩაიწერა პუშკინმა საკუთარ დღიურში), პოეტმა გადაწყვიტა სასახლის კართან სიახლოვე ამ წრის პირთა ზუსტი შესწავლისათვის გამოეყენებინა.

როდესაც ცოლს დაპყვებოდა მეჭლისებზე ანიჩკოვის სასახლეში, შუვალოვების, უვაროვების, სალტიკოვების, ტრუბეცკოებისა და ფიკელმონებისას, პუშკინს შეეძლო შეეგროვებინა მეტად უხვი მასალა მმართველი პეტერბურგის სატირულად დასახატად. პოეტს საშუალება მიეცა, გამუდმებით ელევნებინა თვალყური ნიკოლოზ პირველისათვის და აი, მის დღიურსა და წერილებში გაჩნდა შენიშვნები, რომლებიც მოწმობენ პოეტის „დაბრუნებას ოპოზიციაში“ (როგორც აშკარად განუცხადა მან ვულფს). პუშკინი კიცხავდა მეფეს, რომ იგი შიმშილობის ჟამს ფავორიტებში ცინიკურად და უაზროდ ფლანგავდა უზარმაზარ თანხებს, უმაღლეს თანამდებობებზე საექვო რეპუტაციის მქონე პირებს ნიშნავდა, რომ მთავრობის მეთაური სასამართლო წარმოებისა და გვარდიში მიღების წესებს თვითნებურად არღვევდა, მოურიღებლად ერეოდა ქვეშევრდომთა ოჯახურ საქმეებში და რუსთათვის საზღვარგარეთ ცხოვრებას დესპოტურად კრძალავდა.

პუშკინი ჰკიცხავდა მეფეს აღვირახსნილობისათვის. პოეტს არ გამოპარვია გვირგვინოსანი მუსუსის ზრახვები შისი მომხიბლავი ცოლისადმი. „სასახლემ ისურვა, რომ N. N. ანიჩკოვში იცეკვოს“. — აღნიშნავდა იგი თავის დღიურში და ტერმინს „სასახლე“ ხმარობდა, როგორც იმპერატორის სინონიმს. 1834 წელს, პუშკინის კამერ-იუნკრად დანიშვნისთანავე, ნიკოლოზ პირველმა აშკარად დაუწყო არმიყოფა ნატალიას. „მეჭლისზე ბობრინსკებისას იმპერატორმა ნატაშასთან კადრილი იცეკვა, ვახშმისას კი გვერდით მოისვა“, — ატყობინებდა ნადეჟდა ოსიპის ასული თავის ქალიშვილს 1834 წლის 26 იანვარს. ნიკოლოზ პირველს ნატალია გონჩაროვას თაყვანისმცემლად და „რაინდად“ მოჰქონდა თავი.

პოეტის მიერ ცოლისადმი მიწერილ წერილებში აშკარად იგრ-

ძნობოდა ექვიანობა („მეფეს ნუ ეკეპლუცები“ და სხვ.). თუ ალექსანდრე პირველი პუშკინმა ეპიგრამებით მოაყიენა, ნიკოლოზ პირველი დამსახურებულად იყო შერცხვენილი პოეტის დღიურებსა და წერილებში.

ასეთივე შთაბეჭდილება შერჩა პუშკინს ნიკოლოზ I ერთ-ერთ პირველ თანამოღვაწეზე, ვიცე-კანცლერ ნესელროდზე. საერთაშორისო საქმეებში მეტერნიხის მომხრეს, ციესა და უნიჭო მოხელეს, მოსწრებულად შეარქვეს „რუსეთის საგარეო საქმეების ავსტრიელი მინისტრი“.

თავისი საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის მთელი ოცი წლის მანძილზე პუშკინი სამსახურებრივად იყო დაკავშირებული მეფის მიერ საგარეო საქმეთა გასაძღოლად დაქირავებულ ამ უნიჭო აგენტთან, რომელიც უპირველეს ყოვლისა ცდილობდა რეაქციული ევროპის გულის მოგებას, ეზიზღებოდა რუსეთი და დამოუკიდებელი აზროვნების ყოველგვარი გამოვლინება. სწორედ ამ კაცს ზედა წილად ალექსანდრე პირველისათვის მოეხსენებინა პუშკინის შესახებ და მეტად სერიოზული გავლენა ჰქონდა შერისხული პოეტის მწარე ხვედრზე. ეს იყო ზედმიწევნით კონსპირირებული, შორეული და მოუხელთებელი მტერი, უზადო უშუალო ურთიერთობისას, თავისი ხელქვეითისაგან მტკიცედ შეჭავსნული მეფეთა კეთილგანწყობით, მაღალი წოდებით, განუზომელი ქონებით, საერთაშორისო სახელითა და უმაღლესი პოლიტიკური წარჩინებით. ასეთი სიშორე თითქმის უვნებელს ხდიდა ნესელროდეს და განუსაზღვრელ შესაძლებლობას აძლევდა გავლენიან მინისტრს მთავრობის პარტიის ფარული ბრძოლისათვის ფრონდიორ „მთხზველთან“.

მაგრამ პუშკინს მშვენიერად ესმოდა ნესელროდეს ზასიათი და გაკვრით გაიციხა კიდეც იგი თავის დღიურში. ვიცე-კანცლერი ცნობილი იყო თავისი ანგარებით. 1833 წლის 14 დეკემბერს პოეტმა ჩაიწერა: „კოჩუბიშ და ნესელროდემ თითომ 200.000 მიიღეს თავიანთი დამშეული გლეხების სარჩოდ, — ეს ოთხასი ათასი მაგათ ჩიბებებში დარჩება... საზოგადოებაში აღმშფოთებულნი არიან, ნესელროდესა და კოჩუბიშისა კი მეჭლისები გაიმართება (რაც აგრეთვე სასახლის საამებელი ხერხია)“.

თავისი საგულისგულო ზრახვებით დიდი მწერალი განუყოფლად იყო დაკავშირებული ამ დამშეულ გლეხებთან. საცეკვაო საღამოებსა და სასახლის დარბაზობებზე მორთულ-მოკაზმულ და ფუჭ, ფუს-ფუსა ბრბოში გარეული პოეტი გამუდმებით გრძნობდა თავის ღრმა კავშირს უუფლებო ჩაგრულ მასასთან. პეტერბურგის დიდი საზოგადოებისა და სასახლის კარის მზიარული დროსტარება პოეტის გონებაში მუდამ აღვიძებდა დატანჯული და დაღუპვის. პირზე მისული ზალხის სახეს. უფლისწულის სრულწლოვანების აღსანიშნავი საცეკვაო საღამოების ჩამოთვლისას პუშკინი აღნიშნავდა: „ნახევარი მილიონის დღესასწაულები გაიმართება. რას იტყვის ზალხი, რომელიც შიმშილით კვდება?...“.

რა გასაკვირიც, რომ „უმაღლესი“ მმართველი წრე ასეთ საშინელ სიძულვილს გრძნობდა „თავისუფლების“ ავტორისადმი. მაგრამ განსაკუთრებით სძულდა პუშკინი ვიცე-კანცლერის მეუღლეს, ჰრულიადვერობული მონარქიული პარტიის ერთ-ერთ თვალსაჩინო წარმომადგენელსა და პირველი პოლიტიკური სალონის მეთაურს ნიკოლოზისეულ პეტერბურგში. ამ ქალის თაყვანისმცემლის, ფრანგი როიალისტის, ფალუს განსაზღვრით ეს იყო „ჩიუტი და უღმრთელი“ დედაკაცი. პეტერბურგში იგი განასახიერებდა მებრძოლ კონტრევოლუციას, რომელმაც დაიბუდა პარიზის სენ-ჟერმენის გარეუბანში და ვენაში მეტერნიხების სალონში. რესტავრაციის ეპოქაში ეს ქალი საფრანგეთში ცხოვრობდა და მართოდენ „ულტრა-როიალისტების“. წრეში ტრიალებდა. „ყოველივე, რასაც აქ ვხედავ და ვისმენ, — წერდა იგი თავის მეუღლეს პარიზიდან, — უდიდეს ზიზლსა მგვრის სიტყვა „თავისუფლების“ მიმართ; „რუსი იმპერატორი რომ ვიყო, არ ვითაკილებდი მეტსახელად „დესპოტის“ შერქმევას“.

ბოლო ფრაზაში აქტიური პოლიტიკოსი იგრძნობა; და სწორედ ასეთი გახლდათ მ. ნესელროდე. ევროპულ საზოგადოებაში იგი არაოფიციალური წარმომადგენელი იყო რუსული საგარეო საქმეთა სამინისტროსი, რომელსაც მისი წარჩინებული მეუღლე განაგებდა. ამ ქალის მოწოდება იყო რეაქციის სამსახურისათვის წარმართული პოლიტიკური მოღვაწეობა. პარიზში ცხოვრებისას ქალბატონი ნესელროდე სალონებში ხვდებოდა ტალეირანს, შატობრიანს და მო-

მავალ ლუი-ფილიპეს. მაგრამ სახელგანთქმულ დარბაზებს დეპუტატთა პალატა ერჩია, სადაც გამოჩენილ ორატორებს უსმენდა. მეტისმეტად აინტერესებდა პარლამენტური მქვერმეტყველება. ეს ქალი, უდავოდ, გამოირჩეოდა ჭკუითა და ფართო პოლიტიკური გამოცდილებით.

ქალბატონ ნესელროდეს შეურიგებელმა მტრობამ ყოველგვარი „ლიბერალიზმისადმი“ განსაზღვრა მისი დამოკიდებულება პუგაჩოვის პირველი ისტორიკოსისადმი. პუშკინისა და ამ ქალის ურთიერთ-სიმძულვილის შესახებ შექმნილი ყოველგვარი ანეკდოტური გადმოცემების საწინააღმდეგოდ, პუშკინს ვიცე-კანცლერის მეუღლე სძაგდა როგორც „ოლიგარქიული არეოპაგის“ წარმომადგენელი, როგორც სრულიადევროპული რეაქციის ბურჟი, როგორც პოლიტიკური მტერი.

ამ დიდებულთა ერთ-ერთი წარმომადგენელი პუშკინმა თავის საუკეთესო ნოველაში დახატა. ეს იყო ყველაზე დიდგვაროვანი სეფექალი — ჰოფმეისტერიანა ნატალია გოლიცინა, რომელიც სათავეში ედგა XVIII საუკუნის რუსულ ფეოდალურ არისტოკრატიას. ეს „ულვაშებიანი თავადის ქალი“ ოთხმოცდაათს გადასცილებოდა, ექვს მეფობას შესწრებოდა, ეკატერინე დედოფალს მეგობრობდა და მარია-ანტონეტასთან იყო წარდგენილი. საფრანგეთის რევოლუციის შემდეგ გოლიცინამ გადაწყვიტა პეტერბურგში შეექმნა ახალი ბურჟი ევროპის აზნაურთათვის. იგი რუსული ლეგიტიმიზმის სულისჩამდგმელად და მეთაურად ითვლებოდა. დღეობაზე გოლიცინას მეფე ეახლებოდა ზოლმე მისალოცად. როგორც მეფის ოჯახის წევრებს, მასაც ისე წარუდგენდნენ ზოლმე უცხოელ ელჩებს.

გოლიცინას შვილიშვილმა პუშკინს უამბო, ერთხელ დიდი თანხა წავაგე და ფულის სათხოვნელად ბებიჩემთან მივედიო. ძუნწმა დედაბერმა თურმე შვილიშვილს ფულზე უარი უთხრა, მაგრამ სამაგიეროდ სამი მომგებიანი ბანქო გაანდო, ერთ დროს პარიზში ცნობილმა ავანტიურისტმა სენ-ჟერმენმა რომ დაუსახელა.

ამ ეპიზოდში პუშკინმა მაშინვე იგრძნო შესანიშნავი მოთხრობის კვანძი: რევოლუციამდელი პარიზისა და თანამედროვე პეტერბურგის საინტერესო ყოფითი კონტრასტები, ფულის, აზარტის, წაგების მიმზიდველი თემა და მოხუცი გრაფინიას დამახასიათებელი სახე

სიუჟეტის ცენტრში. „საკითხავი ბიბლიოთეკის“ 1834 წლის მარტის წიგნში გამოქვეყნდა „პიკის ქალი“ — მსოფლიო ლიტერატურის ერთ-ერთი ყველაზე სრულყოფილი ნოველა. პეტერბურგის დიდებულითა სათაყვანებელი თავადის მეუღლე გოლიცინა აქ დახატულია როგორც დესპოტი და ახირებული დედაბერი, სიცოცხლეს რომ შემწარებს თავის გაზრდილს. წაგებული თავადი პუშკინმა შეცვალა ღარიბი ინჟინრით, რომელსაც ერთი საზრუნავი აქვს: — დიდი თანხა მოიგოს და თავი დააღწიოს სიღარიბეს. „გოლიცინისეული“ ეპიზოდის კეთილი დაბოლოებისაგან განსხვავებით, მოთხრობაში გეგმა ტრაგიკულად იფუშება და გმირი კკუიდან იშლება. მოთხრობის სიმოკლე, ზედმიწევნით მკაფიო კომპოზიციური ხაზი, ცენტრალური გმირის სითამამე და სიახლე ამბების სწრაფ ცვლასთან ერთად, რომელთაც გარდუვალი კატასტროფისაკენ მიჰყავთ საქმე, რამდენიმე გვერდზე გვიხატავს ნიჟიერი ლატაკის დრამას, ლატაკისა, ადგილს რომ თხოულობს ცისქვეშეთში და აგვიწერს შეუდრეკელი დამპყრობლის ახალ სახეს, რომელსაც იერი და გამბედაობა ბონაპარტეს მიუგავს.

მოთხრობა სულ სხვადასხვა წრეებში მოიწონეს, თავდაპირველად ბანქოს სათამაშო სახლებსა და მაღალი წრის საზოგადოებაშიც კი. „ჩემი პიკის ქალი დიდ მოღაშია, — ჩაიწერა პუშკინმა თავის დღიურში. — ბანქოს მოთამაშეები ფსონს სამიანზე, შვიდიანსა და კიკოზე ჩადიან. სასახლის კარზე მძხვდნენ მოხუცი გრაფინიას მსგავსებას ნატალია გოლიცინასთან, და, მგონი, არ ჯავრდებიან...“

მაგრამ მოთხრობამ თანდათან სხვა წრეებში გაითქვა სახელი და ნიმუშად იქცა ევროპული ნოველის კლასიკოსთათვის. ჟანრის ისეთი დახვეწილი ოსტატები, როგორც პროსპერ მერიმე და ანრი დე რენიე იყვნენ, მოკლე ტრაგიკული მოთხრობის ხელოვნებას „პიკის ქალის“ მიხედვით ეუფლებოდნენ.

მთელს რუსეთში მოხვეჭილი დიდებისა და ახლად ნაბოძები კამერიუნკერის წოდების შეუსაბამობა, „სახალხო სახელისა“ და სასახლის კარის ეტიკეტის უსულგულო მანჭილობის მკვეთრი კონტრასტი, ბუნებრივია, დიდ მითქმა-მოთქმას იწვევდა. პეტერბურგის მაღალ წრეებში გავრცელდა სატირული ნახატი: პოეტს, თით-

ქოს ჰკოცნისო, პირთან მიაქვს სასახლის წოდების ატრიბუტი —
კამერჰერის გასაღები. პოლიტიკური კარიკატურის აზრი ნათელია:
თავისუფლებისმოყვარე პოეტი ოცნებობს სასახლის უმაღლეს წარ-
ჩინებებზე.

ამასვე ამტკიცებდნენ საზოგადოებაში გავრცელებული ზეპირი
პამფლეტებიც. „ამ ამბის თაობაზე ერთი საზიზღარი პასკილი გავრ-
ცელდა, — იტყობინებოდა ნ. სმირნოვი, — პუშკინის შეცვლილ
გრძნობებზე. თითქოს იგი პირფერი, სულმოკლე გახდა. პუშკინს,
რომელიც მეტად აფასებდა თავის სახელს, ეშინოდა, ხალხმა არ იწა-
მოს ეს აზრი და მისი სიყვარული არ მომაკლდესო.

ეს გამოხდომები სულაც არ შეესაბამებოდა პუშკინის ნამდვილ
გუნებაგანწყობას. იმხანად ამზადებდა მხატვრული ღირებულებისა
და მეცნიერული მნიშვნელობის დიდ შრომებს და ოცნებობდა, სრუ-
ლიად გასცლოდა სასახლის კარს, დაეტოვებინა „ღორული პეტერ-
ბურგი“, თავი შეეფარებინა სოფლის, განმარტოებისა და მუშაობი-
სათვის. 1836 წელს ერთ სტატიაში მან ნიშანდობლივი ფორმულა
წამოისროლა: „ნებაყოფლობით ოსტრაკიზმამდე იქულებით მიყვა-
ნილი ტალანტი“. ამ პერიოდის წერილებში პუშკინი ნატრობდა სო-
ფელში ცხოვრებას და ზიზღით ლაპარაკობდა იმპერატორის დედა-
ქალაქის ყოფაზე.

1834 წლის 25 ივნისს პოეტმა გადამწყვეტი ნაბიჯი გადადგა:
თხოვნა შეიტანა გადადგომის შესახებ. მაგრამ ბენკენდორფის ცივმა
პასუხმა, არქივებში შეშვებაზე მეფის უარმა და ეუკოვსკის გამა-
ნადგურებელმა დატუქსევამ უკან გამოათანინა პუშკინს თავისი გან-
ცხადება. ვერ მოხერხდა სასახლის ჯაჭვის გაწყვეტა ან ოღნავ და-
ხალვათება მაინც.

1834 წლის დამლევს მძაფრად გამწვავდა პუშკინის დამოკიდე-
ბულება ამ წრის ერთ-ერთ წარმომადგენელთან. როდესაც გამოვი-
და „პუგაჩოვის ბუნტის ისტორია“ (ასე გადაარქვა სახელი ნიკო-
ლოზ პირველმა „პუგაჩოვის ისტორიას“), სახალხო განათლების
მინისტრმა ს. უვაროვმა, თვითმპყრობელობის, მართლმადიდებლო-
ბისა და ბატონყმობის სინთეზის ცნობილი ფორმულის ავტორმა,
საჩქაროდ გამოაცხადა: პუშკინის წიგნი შუოთის ამტეხი და საში-
შიაო.

„უეაროვი დიდი გათახსირებული ვინმეა, — აღნიშნავდა პუშკინი თავის დღიურში 1835 წლის თებერვალში. — ჩემს წიგნზე გაპკივის აღმაშფოთებელი თხზულებააო... დიდი არამზადა და თაღლითი“.

დღიურში შეტანილი აზრი უეაროვზე პუშკინმა მალე აქცია ლექსად დაწერილი პამფლეტის მომაცდინებელ სტრიქონებად. ამის შემთხვევა პოეტს 1835 წლის შემოდგომაზე მიეცა.

უეაროვი რუსეთის ერთ-ერთი უმდიდრესი პიროვნების დ. შერემეტიევის ახლობელი მოყვარე იყო. 1835 წელს „მდიდარ კაბუქს“ შეეყარა ქუნთრუშა, მაშინდელი მედიცინისათვის უძლეველი ავადმყოფობა. და აი, სხვა მემკვიდრეთა უკანონო მოქმედების შიშით, უეაროვმა, რომელიც არც ერთ საშუალებას არ თაკილობდა, შერემეტიევის ქონების დაცვის ოფიციალურ ზომებს მიმართა.

მაგრამ ექიმთა წინასწარმეტყველების საწინააღმდეგოდ შერემეტიევი გამოკეთდა. პუშკინმა გადაწყვიტა, სატირულ ლექსში გაეკიცხა ის უბაღრუკი მდგომარეობა, რომელშიც იმპერატორის მმართველობის თვალსაჩინო წევრმა ჩაიყენა თავი. „მოსკოვსკი ნაბლუდატელის“ 1835 წლის სექტემბრის ნომერში პუშკინის ზელმოწერით გამოვიდა ლექსი „ლუკულის გამოჯანსაღება“.

ეს ოდა-პამფლეტი არსებითად შემობრუნება იყო პოლიტიკური ლექსებისაკენ, რომლებმაც პუშკინს არგუნეს ადრეული დიდება და მრავალწლიანი გადასახლება: უეაროვზე დაწერილი სატირა, ისევე, როგორც ეპიგრამა მის საუკეთესო მეგობარზე დონდუკოვ-კორსაკოვზე, მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტზე, უშუალოდ უკავშირდებოდა პუშკინის ადრინდელ ლექსებს, სადაც მხილებული იყვნენ მინისტრები და მეფეები. ისევ მოექცა უმაღლესი ძალაუფლების ერთ-ერთი ყველაზე დიდი წარმომადგენელი პუშკინის სატარის გამანადგურებელ ქარცეცხლში.

მეტად გაქნილი ინტრიგანი უეაროვი, რასაკვირველია, არ დატოვებდა ასეთ შეტევას უპასუხოდ და შურისმიუგებლად. ცხადია, მისი ფარული ინიციატივით მიიღო პუშკინმა ბენკენდორფისაგან სასტიკი საყვედურები. თანამედროვეთა მიჩქმალული დამოწმებანი ნათლად მიგვითითებენ, რომ უეაროვი შემდეგშიც მეტად აქტიურ

როლს თამაშობდა პოეტის მოყვინებაში მთელი პეტერბურგის წონაზე.

1835 წლის ზაფხულში პოეტმა ოთხთვიანი შეებულება აიღო და მიხაილოვსკოეში წავიდა. აქ დაიწერა ლექსი „კვლავ ვინახულე...“ სადაც ფიქრები სიცოცხლესა და სიკვდილზე განსაკუთრებული სიღრმითა და ნათელი განკვერტითაა მოცემული. ფიქტების მარტივ ნუსხიან მოკლე ფორმაში უკვე იგრძნობა პოეტის ღრმა „გულის ფიქრი“: სინამდვილის ყველა მოვლენის უწყვეტი ცვლა; ნორჩი ყლორტების ძლევამოსილი ამოფეთქვა ყოველივე დრომოქმულისა და წარმავლის ნაცვლად; ბუნებისა და კაცობრიობის მარადი განახლება — აი, უცილობელი „საერთო კანონი“, ასეთი გასაოცარი სიმკვეთრითა და სიბრძნით ჩამოყალიბებული ამ ლირიკულ ფიქრებში. ცხოვრების ჩარხის უწყვეტი ტრიალი აზრითაა სავსე. დაე, უკვე ნუღარაა „საწყალი გადია“ სოფელ მიხაილოვსკოეს შერისხულ სახლში, მაგრამ სამი ფიქვის ბებერ ფესვებთან „ახლა ნორჩ ტყეს აუყრია ტანი“. ახალი ცხოვრების ძლევამოსილი ზრდის ურყევი რწმენა სძლევს ნაღვლიან ფიქრებს ყოველი ცალკეული არსებობის შეზღუდულობასა და სწრაფწარმავლობაზე.

მზნედ ჟღერს შესანიშნავი სტროფები:

საღამო ჩემო უცნობო მოდგმავ!
ვერ ვნახე მე შენს დაეფეცებას
აასწრებ ტანით შენ ჩემს ნაცნობებს,
მათ მოხუც თავებს მალე დაჰფარავ
გამვლელისაგან...*

1834 წლის იანვარში დემეტრის სასტუმროში ნიკოლოზ რაევსკის ნომერში ყოფილი დეკაბრისტის გენერალ პ. გრაბეს თანდასწრებით პუშკინი ბევრს ლაპარაკობდა სამამულო ომზე და სახალხო მოძრაობაზე რუსეთში.

პოეტი ხელახლა ფიქრობდა დეკაბრიზმზე, როგორც მხატვრული ნაწარმოების თემაზე. 1835 წელს ჩაფიქრებულ რომანში პუშკინს უნდოდა გაეშალა ალექსანდრე პირველის მეფობის დასასრულის დროინდელი რუსული საზოგადოების ფართო სურათი — თეატრები,

* თარგმანი პ. იაშვილისა

სალონები, ბანქოს სათამაშო სახლები, ლიტერატურული წრეები, პოლიტიკური გაერთიანებანი, მმართველი პეტერბურგი. აქ უნდა ყოფილიყვნენ კოჩუბები და მორდვინოვი, გრიბოდოვი და შახოვსკოი. გეგმებში განსაკუთრებითაა დასახელებული „ქკვიანთა საზოგადოება“, ესე იგი, მომავალი დეკაბრისტები: „ილია დოლგოპუტოვი, სერგეი ტრუბეცკოი, ნიკიტა მურავიოვი etc“. ამ სხვებში, „ონეგონას“ მეათე თავის მიხედვით თუ ვიშკელებთ, პუშკინი გულისხმობდა ლუნინს, იაკუშკინს, ნიკოლოზ ტურგენეფს. ამათ წრეში უნდა ტრიალებდეს რომანის გმირი პელიმოვი (ანენკოვის ცნობით პუშკინს პელიმოვის სახით უნდოდა დაეხატა თავისი მეგობარი ნაშჩოკინი, დაუღევარი და თავაწყვეტილი, მაგრამ სპეტაკი სულის ადამიანი).

1835 წლის რომანის გეგმა უკანასკნელი ცდა იყო, სადაც პოეტს უნდოდა აღრეული დეკაბრიზმის დახატვა.

რუსეთის სასახლის კარის ყველა „უნიჭობის განსახიერებას“ და „ოქროს დიდებულებს“ პუშკინი უპირისპირებდა საბეჭდო დაზგას. 1836 წლის დამდეგს პოეტი ჟურნალის რედაქტორი გახდა. პეტერბურგის დიდ საზოგადოების სიცარიელესა და უგვანობას იგი თავის „სოვრემენიკზე“ დაძაბული მუშაობის შემწეობით გაერიდა.

V

„ს ო ვ რ მ მ ე ნ ი კ ი“

1

შაბათობით ჟუკოვსკისას თავს იყრიდნენ მეგობარი ლიტერატორები. ერთხელ აქ ვიაზემსკიმ წაიკითხა ალექსანდრე ტურგენეფის პარიზიდან გამოგზავნილი წერილი კულტურისა და პოლიტიკის დიდსა და საჭირბოროტო ამბებზე. პუშკინი აღტაცებული დარჩა. ასეთივე შთაბეჭდილება მოახდინა წერილმა სხვა სტუმრებზე: კრილოვზე, ოდოევსკიზე, პლეტნიოვზე. ვიაზემსკის ცნობით, ყველამ ერთხმად შესძახა: „აფსუს, რომ ჟურნალი არა გვაქვს ამ მდულარე ღვართქაფის ჩასაღვრელადო“.

პუშკინის წრეში მოსწონდათ ინგლისური ტიპის „სამთვერი“ და ზრანგული ყაიდის „ისტორიული ყოველწლიური“. რომლებიც ამომწურავად მიმოიხილავდნენ ევროპის კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებას. 1809 წელს ვალტერ სკოტმა დააარსა „Quarterly Review“ (ანუ მეცნიერების, ხელოვნების, პოლიტიკის მიმოხილვა, რომელიც წელიწადში ოთხ წიგნად გამოდიოდა). ახალი ტიპის ჟურნალს არაჩვეულებრივი მოწონებით შეხვდნენ, ვინაიდან იქ მონაწილეობდნენ ინგლისის საუკეთესო ძალები ლიტერატურის, მეცნიერებისა და პოლიტიკის დარგში.

1835 წლის 31 დეკემბერს პუშკინმა ბენკენდორფს განცხადება გაუგზავნა, 1836 წელს განზრახული მაქვს გამოვეშვა ლიტერატურული წერილები ოთხ ტომად „ინგლისური სამთვერის „Review“-ის მსგავსად.

ორი კვირის შემდეგ მან მიიღო ნებართვა გამოეცა ლიტერატურული ჟურნალი პოლიტიკური განყოფილების გარეშე. პუშკინი შეუდგა „კვარტალური მიმოხილვის“ მომზადებას გოგოლის, ვიაზემსკის, ოდოევსკის, ჟუკოვსკის, ბარატინსკისა და იაზიკოვის უშუალო მონაწილეობით.

1836 წლის 11 აპრილს გამოვიდა „სოვრემენიკის“ პირველი გამოშვება. ლიტერატურული მასალის ბრწყინვალე ღირსების მხრივ ეს ჟურნალი იშვიათ სიმაღლეზე იდგა არა მარტო მაშინდელ პერიოდიკაში, არამედ მთელ რუსულ ჟურნალისტიკაშიც. ამ წიგნ-საგანძურში იყო: „ძუნწი რაინდი“, „პეტრე პირველის ნადიმი“, „მოგზაურობა არზრუმს“, „მოწამლული სისხლით გაუღმთილი საფარი“ და პუშკინის კრიტიკული სტატია გიორგი კონისკიზე: გოგოლის სამი ნაწარმოები: „ეტლი“, „საქმიანი კაცის დილა“ და სტატია „საჟურნალო ლიტერატურის წინსვლა“. ეს სტატია იყო „სოვრემენიკის“ პროგრამული გამოსვლა ოცდაათიანი წლების რუსული პერიოდიკის მოდუნებულობის წინააღმდეგ და „ახალი ხალისიანი, ალღოიანი“ პუბლიცისტიკის დამკვიდრებისათვის.

ასე ჩამოყალიბდა ახალი ტიპის რუსული ჟურნალი. პოეტი მიისწრაფოდა თავისი „სოვრემენიკისათვის“ მიეცა თანამედროვე კულტურის დიდი ორგანოებისათვის დამახასიათებელი სახე. ასეთი უცხოური გამოცემების ზოგიერთი ნიმუშები პუშკინს თავის ბიბლიო-

თეკაში ჰქონდა. პოეტი აფასებდა უნივერსალური ტიპის მიმოხილვებს, მიძღვნილს „ლიტერატურის, ხელოვნების, მხატვრული ხელოსნობის, აგრონომიის, გეოგრაფიის, კომერციის, პოლიტიკური ეკონომიის, ფინანსების, იურისპრუდენციისა და სხვა ასეთისადმი“, განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა მსგავს პერიოდიკაში მოგზაურობის ჟანრს. აქვე ფართოდ იყო გაშუქებული წარმომადგენლობითი წყობის საკითხები, საფაბრიკო შრომის, ახალი ბაზრებისა და ზღვაოსნობის ორგანიზაცია.

პირველივე ტომებიდან „სოვრემენიკმა“ წამოაყენა მემუარული ჟანრი, როგორც ისტორიული წყაროების ცოცხალი განყოფილება. ოცდაათიან წლებში პუშკინს არაერთხელ დაურწმუნებია ნიჟიერი რუსი ადამიანები? მოგონებები უნდა სწეროთო. 1836 წელს მოსკოვში მან თვითონ დაიწყო ყმადყოფილი არტისტის, დიდი მ. შჩეპკინის მოგონებების წერა. პუშკინის დაწერილი პირველი სტრიქონებიდან წარმოსდგა ამალელებელ: წიგნი დიდი მსახიობის ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე.

განსაკუთრებით აინტერესებდა პუშკინს სამხედრო მოღვაწეების მოგონებები: „კავალერისტი-ქალიშვილის“ ნ. ღუროვას ჩანაწერები, დენის დავიდოვის დღიური „ბალკანს მიღმა გასეირნება“. სისტემატურად მუშავდებოდა მეცნიერული სტატიების განყოფილება აქტუალურ თემებზე (მაგალითად „პარიზის მათემატიკურ ყოველწლიურზე“). სიკვდილამდე ცოტა ხნით ადრე პუშკინმა პ. კოზლოვსკის სთხოვა, საჭირობოროტო საკითხზე — ორთქლის მანქანებზე ცნობა მომეცითო.

პუშკინს ნაგარაუდევრ ჰქონდა შემდეგშიც განევითარებინა თავისი ჟურნალის დოკუმენტური ნაწილი, დამყარებული ისტორიაზე, კრიტიკაზე, მემუარებზე, მოგზაურობებზე, აღმოჩენებსა და გამოგონებებზე; განზრახული ჰქონდა, ჟურნალში მოეთავსებინა ხალხური შემოქმედების ნიმუშები — რუსული სიმღერები, ზღაპრები, ანდაზები — და აღედგინა დაუმსახურებლად მივიწყებული ძველი ავტორები.

მაგრამ, უწინარეს ყოვლისა, „სოვრემენიკი“ დიდ პოეტთა ჟურნალი იყო. აქ გამოქვეყნდა ზოგიერთი სახელგანთქმული ლექსი თვით რედაქტორისა და ისეთი თანამედროვეებისა, როგორც ტიუტჩევი და

კოლცოვი იყვნენ. „პეტრე პირველის ნადიმში“ — პუშკინი ხელახლა გვევლინება ისტორიული გრავეურის შესანიშნავ ოსტატად. „პეტერ-ბურგ-ქალაქის“ სადღესასწაულო სურათი მთელი პეტრესეული ეპოქის შეგრძნებას იძლევა.

დიდებულ აღწერით სტრიქონებს შეუმჩნევლად მივყავართ დიდი პოლიტიკური თემისაკენ — „მოწყალებისაკენ“. ლექსის აზრი, დეკაბრისტების ბედილბალს რომ გვახსენებს, გახსნილია პუშკინის ისტორიული ნაშრომისათვის დატანებულ შენიშვნაში: „პეტრემ შეიწყნარა მრავალი დიდგვაროვანი ბოროტმოქმედი, თავის სუფრაზე მიიპატჷა ჩხინი და ზარბაზნის გრიალით ზეიმობდა მათთან შერიგებას“.

„სოვრემენიკის“ მეოთხე წიგნში დაბეჭდილი იყო ლექსი „სარდალი“, რომელმაც ალტაცებაში მოიყვანა ბელინსკი. ეს ლექსი აქამდე ინარჩუნებს მნიშვნელობას როგორც თანამედროვეთა მიერ დაუფასებელი და ღრმად შეურაცხყოფილი გამოჩენილი ისტორიული მოღვაწის მხურვალე გამოსაჩნდება.

პუშკინი შეეცადა, გამოესახა ბარკლაის ისტორიული პორტრეტი. ლექსში მოცემულია მეტად მეტყველი სიტყვიერი ტრანსპოზიცია ზამთრის სასახლის ცნობილ სამხედრო გალერეაში მოთავსებული ბარკლაის პორტრეტისა. ჯილით, ოქრომკედითა და ორდენებით დამწვევებულ ფელდმარშლის გამოსახულებაში პუშკინმა ამოიკითხა დიდი სევდა და მწარე ფიქრები. მარტობა, წყენა, და ვაჟკაცური გამძლეობა მომაცვდინებელი შეურაცხყოფისას.

პუშკინზე დაწერილ ლიტერატურაში არაერთხელ იყო ნახსენები, რომ „სარდალში“ სასახლის კარის მტრული ბრბოთი გარემოცული პოეტი საკუთარ ხედრზე ლაპარაკობდა: ეს ბრბო ფარულად უმზადებდა მას სიცოცხლის უკანასკნელ ტრაგედიას.

2

1836 წელი მეტად ნაყოფიერი იყო პუშკინის ლიტერატურულ მოღვაწეობაში. ამ წელმა გარდა „კაპიტანის ქალიშვილისა“ და „სოვრემენიკისა“, ლირიკის მთელი რიგი შესანიშნავი ნიმუში მოგვცა. პოეტის ლექსებში ახალი კილო გაისმა: აღსარება და ყვედრება ახლა ფიქრმა შეცვალა. ელეგიკოსს მოაზროვნემ გადააქარბა.

5 ივლისს დაიწერა „პინდემონტედან“, სადაც „ბურჟუაზიულ დემოკრატიას“, სახელმწიფო ბიუჯეტზე მის პარლამენტურ კამათსა და „ბეჭდვითი სიტყვის მოჩვენებით თავისუფლებას“, ყოველგვარი ჯარიმებისა და დაპატიმრების მუქარით უპირისპირდება „სხვა უფლებები“, „სხვა თავისუფლება“: სწასახლისა და კარის ლაქიებისაგან. პოეტის დამოუკიდებლობის დიადი პრინციპი, ლალი ხეტიალი, ბუნების შემოქმედებითი განკვერტა და სიცოცხლე ხელოვნებისათვის.

შეიქმნა „ამქვეყნიური უფლებაც“, სადაც მხურვალე პროტესტია გამოთქმული „მრისხანე გუშაგების“ წინააღმდეგ. „თოფითა და კიკერით“ რომ დგანან ჯვარცმის წინ, რათა დაიცვან იგი ბრბოსაგან.

საკუთარ შემოქმედებით მოწოდებაზე დაწერილ უკანასკნელ ლექსში გაისმა ახალი საზოგადოებრივი ესთეტიკის მტკიცება. პოეტის ძეგლი არ არის ეული, უდაბური, ადამიანის ცხოვრების დიდი გზებიდან გარიყული. პოეტი ძვირფასია არა ცალკეული გენიოსების, განმარტოებულ მეოცნებეთა და რჩეულთათვის, არამედ საყვარელია ხალხისათვის: ველის მომთაბარეთათვის, ბნელი, ღატაკი, ისტორიისა და ცივილიზაციისაგან დაბეჩავებული, უმეტრებაში, გაჭირვებასა და უსახელო ყოფაში ჩავარდნილი მწირი ჩრდილოელი ტომებისათვის. ამ ნაირენიანი ხალხებისავენ, აღმოსავლეთის უსაზღვრო ველებისავენ, ჩრდილოეთის მწირი კიდეებისავენ მიაქვს პოეტს სიტყვები, რომლებიც აწმყოს ბრძოლაში, ჩაგვრასა და წყევლიადში მოაგონებენ მომავლის დიად მიზანს, ხვედრს უმსუბუქებენ დამარცხებულთა და დევნილთა და „შერისხულთა გაკითხვისავენ“ მოუწოდებენ.

ძნელია, გადაჭარბებით შევაფასოთ ან გავაზვიადოთ პუშკინის ანდერძის ეს ღრმა სოციალური ხასიათი — სწორედ ამითი განისაზღვრება უკვდავი ლექსის მთელი აზრი. ტყუილად არ დაასახელა პუშკინმა ამ პოეტური აღსარების პირველ ვარიანტში მწერალი, რომელიც მისთვის მუდამ გამოსახავდა რუსული აზროვნების გამათავისუფლებელ და რევოლუციურ მისწრაფებებს.

ივნისში ცენზურა გაიარა „სოვრემენიკის“ მეორე წიგნმა: პუშკინის ხტატიამ რუსეთისა და საფრანგეთის აკადემიაზე, ვიაზემსკის კრიტიკულმა წერილმა „რევიზორზე“, დუროვას ჩანაწერებმა და

კოლცოვის „მოსავალმა“. მზადდებოდა საშემოდგომო გამოშვება — გოგოლის მოთხრობა „სხვირი“, თვით პუშკინის სტატიები, ნაწყვეტები „როსლავლიოვიდან“ და „ჩემი გმირის ჩამომავლობიდან“. ამავე წიგნში ჩაურთო პუშკინმა გერმანიიდან გამოგზავნილი ფ. ტ.-ს, ანუ ჯერ კიდევ უცნობი ტიუტჩევის ლექსები, რომლებსაც ბედად ეწერათ შემდეგში რუსული პოეზიის სახელგანთქმულ ნიმუშებად ქცეულიყვნენ.

რამდენიმე ხნის შემდეგ პლეტნიოვი იგონებდა, პუშკინი როგორ იყო „გაოცებული და აღტაცებული“ ამ მოულოდნელად გამოჩენილი ლექსებით.

რადიშიევზე დაწერილ ორ სტატიაში (1833—1835 და 1836 წელს) პუშკინს სწამდა, რომ მარტოხელა მებრძოლებს ძალა არ შესწევთ, დაამხონ თვითმპყრობელობის კერპი. რუსეთს სამოქალაქო კეთილდღეობისაკენ წაიყვანს არა ცალკეული პირები და აჯანყებულთა რაზმები, არამედ მთელი ხალხი მთლიანად, მთელი „განათლებული თავისუფლების სამშობლო“. რადიშიევმა, დეკაბრისტებმა, ევგენიმ „ბრინჯაოს მხედარში“ კეთილშობილად და განუსჯელად გაწირეს თავი გმირული სიკვდილისათვის. ყოველი ბრძოლა კი პრაქტიკულად უნდა გამომდინარეობდეს გამარჯვების რეალური შანსებიდან. ამიტომ აუცილებელია, ძირეულად შეიცვალოს რევოლუციის ამალგებული, მაგრამ უნაყოფო ტაქტიკა, რომელმაც უკვე საქმით განიცადა გამოუსწორებელი მარცხი.

„სოვრემენიკში“ საბოლოოდ განვითარდა კრიტიკოსი-პუშკინის მოღვაწეობა, რომელიც ჯერ კიდევ ოცნას წლებში დაიწყო შემთხვევითი ხასიათის ნარკვევებით და სისტემატური ხასიათი მიიღო „ლიტერატურნაია გაზეტაში“. კრიტიკული ნარკვევებისათვის პუშკინმა მოსინჯა საცხებით სხვადასხვაგვარი ჟანრები — ლიტერატურული პორტრეტიდან, ფელეტონიდან და რეცენზიიდან მოყოლებული ლიტერატურულ წერილამდე, დიალოგამდე და დრამატულ სცენამდე. ეს ზედმიწევნით დახვეწილი ფორმები მოწმობს, რომ პუშკინი კრიტიკაშიც ოსტატი მხატვარი გამოდგა. მიუხედავად იმისა, რომ აუცილებელი იყო მუდმივი ბრძოლა მოწინააღმდეგე ჟურნალისტებთან და თავდასხმების პოლემიკური მოგერიება, ამ ჟანრის ძირითად ამოცანად პუშკინი სთვლიდა შემოქმედებით ღირებულებათა გახსნას, ნიჭიერთა თანაგრძნობას.

მოსკოვის „მოლვაში“ „სოვრემენიკის“ პირველ წიგნებს გამოეხმაურა ახალგაზრდა კრიტიკოსი ბელინსკი. ახალი ჟურნალი მნიშვნელოვანი და საინტერესო მოვლენააო, აღიარა მან, როგორც მისი სახელმოხვეჭილი დამაარსებლის, ასევე შიგ მოთავსებული სტატიების ორიგინალურობის მხრივ; მაგრამ ამასთან ერთად წამოაყენა საკითხი, შეძლებს თუ არა ეს გამოცემა საზოგადოებაზე ფართო ზნეობრივი გავლენა იქონიოსო.

როგორც ჩანს, ამ საფუძვლიანმა გარჩევებმა დააინტერესა პუშკინი. პოეტი მანამდეც იცნობდა ამ ავტორს, რომელიც მგზნებარე სტატიებით ანარისებდა შევირეცსა და პოგოდინს. „სოვრემენიკის“ რედაქტორმა მაღალი შეფასება მისცა „მოლვას“ ახალგაზრდა თანამშრომლის კრიტიკულ ნიჭს. პუშკინი აპირებდა მოსკოვში პირადად ენახა ბელინსკი და საკუთარ ჟურნალში თანამშრომლობისათვის მიეწვია იგი. პოეტი აფასებდა ბელინსკის „დამოუკიდებელ შეხედულებებსა და გონებამახვილობას“, რომლებიც მოწმობდნენ „დიდი მომავლის მქონე ნიჭს“.

ბელანსკი „სოვრემენიკში“ სიამოვნებით იმუშავებსო, შეატყობინა პუშკინს ნაშრომინმა, მაგრამ „ტელესკოპის“ დარბევამ ხელი შეუშალა ამ გეგმას.

აგარაკზე პუშკინმა მიიღო გამოჩენილი პარიზელი ჟურნალისტი ლევ-ვეიმარი. ფრანგი ლიტერატორისათვის პუშკინმა თარგმნა თერთმეტი რუსული ხალხური სიმღერა, უმეტესად ისტორიული და „ყაჩაღურ-კაზაკური“. ამათგან ორი უშუალოდ სტეფანე რაზინს ეხებოდა.

ნიშანდობლივია, რომ თავისი თარგმანისათვის პუშკინმა აირჩია ყველაზე უფრო „სადიდებელი“ სიმღერები დონის კაზაკთა წინამძღოლზე — გადმოცემები მის სიმამაცზე, სახელსა და წამებით სიკვდილზე: უკანასკნელი სიმღერა წარმოადგენს „ტირილის“ ან „მოთქმის“ დამახასიათებელ ტიპს. ასე რომ, სიკვდილამდე ნახევარი წლით ადრე პუშკინი ხელახლა შემოქმედებითად ეზიარა სტეფანე რაზინის სასიმღერო ციკლს, მაგრამ ამჯერად იგი მიისწრაფოდა მსოფლიო გზაზე გაეტანა თქმულებები თავის საყვარელ ხალხურ გმირზე.

ფრანგმა ლიტერატორმა, რომელმაც ეს საჩუქარი მიიღო, დიდად შეაფასა პუშკინის შრომაც და მისი პიროვნებაც.

იმ ზამთრის სევდიან კოლორიტს კიდევ უფრო ამძიმებდა პოეტის დედის სერიოზული ავადმყოფობა. 1835/36 წლის მთელი ზამთარი პოეტის დედა სულთმობრძავი იწვა ხის პატარა სახლში, სადაც იმხანად მთლად გადარიბებული მოხუცი პუშკინები სახლობდნენ. პოეტი ხშირად დადიოდა მათთან. ნადეჟდა ოსიპის ასული თითქმის ახლა უნაზღაურებდა თავის პირემშოს ბავშვობისას დაკლებულ სიყვარულს. 1836 წლის 29 მარტს იგი გარდაიცვალა. პუშკინი ძალიან დაამწუხრა ამ დანაკლისმა. იგი გაჰყვა ცხედარს მიხაილოვსკოეში, სადაც მიცვალებული უნდა დაემარხათ მისი მშობლების გვერდით, ზედ სვიატოგორსკის მონასტრის გალავანთან.

ეს ადგილი მოსწონდა პუშკინს. გარშემო ტრიგორსკოეს სერები, მიხაილოვსკოეს წარაფები, იოანე მრისხანის ეპოქის ძველ ნაგებობათა კედლები, ჰანიბალთა საფლავის ქვები იყო.

1836 წლის აპრილში პუშკინმა სამუდამოდ დატოვა მიხაილოვსკოე, სადაც ამდენი უკვდავი სტრიქონი დაწერა.

ოქტომბრის დამდეგს კამენოოსტროვის აგარაკიდან იგი პეტერზურგს ჩავიდა ახალ ბინაზე ვოლკონსკაიას დიდ სახლში, მოიკას ნაპირას. პოეტის კაბინეტი გამოდიოდა დიდ ეზოში, რომელიც მთავრდებოდა ანა იოანეს ასულის ეპოქის ძველი შენობით — „ბირონის საჩინბოებით“. აქ დაწერა პუშკინმა სტატიები „სოვერემენიკისათვის“, „კაპიტანის ქალიშვილის“ ბოლოსიტყვაობა, უკანასკნელი „ლიცეუმის წლისთავი“. აქედანვე გაუგზავნა მან ჩაადაევს საპასუხო „ფილოსოფიური წერილი“, სადაც აღნიშნა რუსეთზე საკუთარი და ჩაადაევისეული ისტორიული თვალსაზრისის ღრმა განსხვავება. ჩაადაევის პესიმისტურ კონცეფციას პუშკინი უპირისპირებდა რუსული ისტორიული წარსულის ძლიერ პიროვნებათ: ეს გახლდათ ოლეგი და სვიატოსლავი, „ორივე ივანე“ და განსაკუთრებით „პეტრე დიდი“, რომელიც მარტო თვითონ იყო — „მთელი მსოფლიო ისტორია“. მაგრამ პოეტი ეთანხმებოდა სიყრმის მეგობარს, ნიკოლოზის იმპერიაში საზოგადოებრივი ცხოვრება უღომდამო და უსიხარულოაო.

ამ წერილის დაწერის დღეს, 1836 წლის 19 ოქტომბერს ლიცეისტ იაკოვლევიან ლიცეუმის ოცდახუთი წლისთავს ზეიმობდნენ. შეიყარა

თერთმეტი კაცი. მათ შორის იყვნენ პოეტი ილიჩევსკი, მოდესტ კორფი და კონსტანტინე დანზასი. სადილობისას თქვეს სადღეგრძელოები, წაიკითხეს დევნილი კიუხელბეკერის წერილი, იმღერეს ლიცეუმის სიმღერები. შეკრების ოქმის თანახმად, პუშკინმა დაიწყო ლიცეუმის ოცდახუთი წლისთავზე დაწერილი ლექსი, მაგრამ მთლიანად ველარ გაიხსენა. ცნობილი ლეგენდა, თითქმის პოეტი შუა კითხვაში აქვითინდაო, მხოლოდ და მხოლოდ „გულისამაჩუყებელი ანეკდოტია“ (ანენკოვის გამოთქმით). ეს გადმოცემა დამახასიათებელია 1836 წლის შემოდგომაზე პოეტის უნუგეშო განწყობილების მეგობრული შეფასებისათვის, მაგრამ ნაკლებად შეესაბამება პუშკინის მუდმივ თავდაპერილობას და გულჩათხრობილობას საზოგადოებაში.

VI

მოთხრობა გლეხთა ომზე

1

1836 წლის 1 ნოემბერს პუშკინმა ვიაზემსკისთან წაიკითხა თავისი რომანი „კაპიტანის ქალიშვილი“. ვიაზემსკის ვაჟს პავლეს, თექვსმეტი წლის ქაბუქს, ვერასოდეს ვერ დაევიწყებინა ის „წარუშლელი შთაბეჭდილება“, რაც თვით ავტორის მიერ წაკითხულმა „კაპიტანის ქალიშვილმა“ მოახდინა.

ეს მართლაც უდიდესი ლიტერატურული მოვლენა იყო.

თავისი მხატვრული პროზის დადგენილი წესის თანახმად, პუშკინი ცდილობდა მშობლიური წარსულის გაღრმავებულ გახსნას მოკლე და მკაფიო ჩანახატებით. „კაპიტანის ქალიშვილს“ საფუძვლად დაედო უკიდურესი ლაკონიზმისა და უმაღლესი გამომსახველობის პრინციპი.

„კაპიტანის ქალიშვილში“ ინტიმურ-ისტორიული ამბავი შეხამებულია რუსულ პოლიტიკურ ქრონიკასთან და იძლევა ეპოქის ვრცელ სურათს როგორც შინაურ ყოფაში, ისევე სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში: გამოგონილ სახეებს, საგვარეულო გადმოცემების გმი-

რებს, პროვინციის ოჯახების უცნობ წარმომადგენლებს აქ ურთიერთობა აქვთ ისეთ ფიგურებთან, როგორც პუგაჩოვი, ეკატერინე II, ორენბურგის გუბერნატორი რეინსდორპი, პუგაჩოველები ზლოპუშა და ბელობოროდოვი.

ოსტატურად აღებული თხრობის ძირითადი ტონი პირველივე სტრიქონებიდან იტაცებს მკითხველს. პუშკინი დიდად აფასებდა წარსულის გახსნის უნარს ყოველგვარი ზეიმურობის გარეშე — „შინაურულად“. არა კლასიკური ტრაგედიის ან ოფიციალური ისტორიის სიმაღლიდან, არამედ პატრიარქალური ოჯახური თვისებებიდან გამომდინარე.

საგვარეულო ჯგუფის იდილიური ჩარჩოდან ბოხოქრად გამონაქვთულა XVIII საუკუნის გლეხური რევოლუციის სურათი. ცალკეული ეპიზოდები — იერიში, აჯანყებული დაბა, მცურავი სახრჩობელა, პუგაჩოვის სიკვდილით დასჯა — მცირერიცხოვანი მკვეთრი ფრაგმენტების საშუალებით იძლევა პოლიტიკური ამბის შეგრძნებას მთელი თავისი გრანდიოზული მთლიანობით. პუშკინი ხელახლა გვევლინება შესანიშნავ ისტორიულ პორტრეტისტად, რომელიც მოკლედ და იშვიათი ექსპრესიით გვიხატავს წარსულის გმირებს. პუგაჩოვის წარუშლელი გარეგნობა სულ ორი-სამი შტრიხითაა გადმოცემული. ასეთივე მეტყველია დასახიჩრებული ბაშკირელის, ზლოპუშას და ეკატერინეს პორტრეტები, იაიკის ჯარისა და მომთაბარე მხედრების „უანრული“ გამოსახვა.

9

გლეხთა რევოლუციაში მოვლენათა დინებით ჩათრეული ახალგაზრდა ოფიცრების — გრინიოვისა და შვაბრინის სახეებში — პუშკინი მიისწრაფვის, გადაწყვიტოს დეკლასირებული და ამბოხებული აზნაურის — დეკაბრისტი იაკუბოვიჩის, ღუბროვსკის და, ბოლოს, პუგაჩოვის მოძრაობაში გარეული სხვა ისტორიული პირების — შვანვიჩის, ბაშკარინის, ბულანინისა და ისტორიული პოდპორუჩიკის გრინიოვის პრობლემა, რომელიც დიდი ხანია იზიდავდა მას.

პოეტის სოციოლოგიური დასკვნებისათვის თვით ისტორიამ წამოაყენა დამახასიათებელი გმირი. 1833--1834 წ. პუშკინის ყურადღება

მიიპყრო XVIII საუკუნის შუაწლების ქარაფშუტა და შფოთისთავმა, ლეიბ-კამპანეცმა ალექსანდრე შვანვიჩმა, რომელმაც სამიკიტნოში ჩხუბისას მახვილით ლოყა გაუპო ალექსანდრე ორლოვს (ამის შესახებ პუშკინის ჩანაწერი არსებობს). ეს თავგზეხლადებული, მამა იყო პორუჩიკ მიხეილ შვანვიჩისა, რომელიც მთავრობის ჯარებიდან პუგაჩოვის მხარეზე გადავიდა და 1774 წელს უმაღლესმა სასამართლომ გაასამართლა.

ამ პუგაჩოველი აზნაურის პიროვნებამ მეტად დააინტერესა პოეტი. 1773 წლის შემოდგომაზე ორენბურგთან პუგაჩოვის რაზმში ტყვედღრავარდნილ მიხეილ შვანვიჩს აჯანყების ბელადმა მოწყალე თვალთ გადახედა. როცა დაინახა, პორუჩიკს „გაცვეთილი ხიფთანი“ ეცვა, პუგაჩოვმა „კრაველის თათის“ ქურქი აჩუქა და ეახშმადაც მიიპატიჟა. ერთგულად მემსახურე და არც მე დაგივიწყებო, უთხრა ვახშმის ბოლოს პუგაჩოვმა.

მაღე შვანვიჩი ატამანი გახდა. მაგრამ პუგაჩოვის დამარცხების შემდეგ ტატიშჩევის სიმაგრესთან 1774 წლის მარტში მიატოვა დაცარიელებული ბერდა და ორენბურგის გუბერნატორ რეინსდორპთან გამოცხადდა. უმაღლესი სასამართლოს სენტენციის თანახმად მიხეილ შვანვიჩს ჩამოერთვა ჩინები და აზნაურობა, მას პატივი ახადეს და ციმბირში გადაასახლეს.

პუგაჩოვის საგამომძიებლო საქმე, რომლის შესწავლას პუშკინი 1633 წელს შეუდგა, შესაძლებლობას აძლევდა პოეტს, შვანვიჩის საქმის მასალებზე კონკრეტულად დაეყენებინა საინტერესო სოციალ-პოლიტიკური პრობლემა. მართლაც, მან ეს გრენადერთა პორუჩიკი შეუპირისპირა იმ გვარდიელებს, რომლებიც ნებაყოფლობით დანებდნენ პუგაჩოვს „როგორც თავის ნამდვილ ხელმწიფეს“. პოეტი შვანვიჩს თვლიდა დიდგვარიან აზნაურად, „კარგ გვარიშვილად“, თუმცა კი ამისი საკმაო საფუძველი არ გააჩნდა. მაგრამ აჯანყებული არისტოკრატი-ოფიცრის სახის შემწეობით — ალბათ აქ 14 დეკემბრის ანალოგიაც იყო ნავარაუდევი — პუშკინს, ჩანს, უნდოდა დაესაბუთებინა თავისი სანუკვარი ფიქრი, რომ საუკეთესო რუსი ადამიანები ხალხის მასასთან უფრო ახლოს იყვნენ, ვიდრე იმპერატორის ტახტთან.

პრობლემის ისტორიულმა სირთულემ, პრესაში ასეთ თემაზე აშ-

კარად ლაპარაკის შეუძლებლობამ, დაბოლოს, პუგაჩოვის ატამანად დაწინაურებული პოდპორუჟიკი შვანვიჩის საქციელის კეშმარიტი ფსიქოლოგიური მოტივირების გაურკვეველობამ (პოლიტიკურად თანაუგრძნობდა? თუ სიკვდილის შიშით გახდა პუგაჩოვის ატამანი?), — პუშკინი მიიყვანა მეტად დახვეწილ კომპოზიციურ ხერხთან — ერთი ისტორიული პიროვნების გაორებასთან ორ ურთიერთსაწინააღმდეგო ხასიათის გმირად — პატიოსან პორუჟიკ გრინიოვად, რომელიც გულწრფელ სიმპათიას გრძნობს პუგაჩოვის მამაცი და სულგრძელი პიროვნებისადმი, მაგრამ არ ღალატობს თავის ფიცს, და უპრინციპო შვებრინად, რომელიც მზადაა, ყველაფერი გააკეთოს კარიერისა და პირადი ინტერესებისათვის.

პოეტის გამუდმებული ფიქრი რუსეთის აზნაურობის დაყოფაზე აყვავებულ ორლოვებად და დაკნინებულ პუშკინებად განსაზღვრავდა „კაპიტანის ქალიშვილის“ მთავარი გმირების პოზიციებსაც. მინახთან ნამსახური მოხუცი გრინიოვის გადადგომა 1762 წელს ისევ შეესაბამებოდა პუშკინთა ქრონიკას, როგორც საერთო ოპოზიცია დედოფლების ეპოქის ავანტიურისტებისა და ფაეორიტების მიმართ. ამ თვალთახედვით ბელოგორის ციხის ახალგაზრდა პორუჟიკები — გრინიოვი და შვებრინი — წარმოადგენენ რუსული აზნაურობის ორ ტიპს: კეთილდღეობაში მყოფსა და დაკნინებულს, უპრინციპოსა და მორალურად მტკიცეს, „გვარდიასა“ და „არმიას“ (როგორც გვამცნობს პირველი თავის ეპიგრაფი). გრინიოვებს, წარსულში ღარიბ სიმბირსკელ აზნაურებს, ამჟამადაც ძალიან ცოტა მამულები აქვთ. შვებრინი ზეტერბურგელია, „კარგი გვარისაა და შეძლებაც აქვს“. უსაკო პეტრუშას წვრთნის მეჯინიბე საველიჩი და დალაქი ბოპრე, მის მომავალ მეტოქეს — ელოკვენციის პროფესორი და კარის პოეტი ტრედიაკოვსკი. გრინიოვს მოსწონს გულუბრყვილო მდაბიური რომანსები, შვებრინი კი ფრანგული ოპერების არიებს ღიღინებს. მაგრამ გრინიოვი ფიცგაუტეხელი ოფიცერია და მტკიცედ ამბობს უარს ცრუ პეტრე მესამის სამსახურზე; ყოფილი გვარდიელი კი მხოლოდ წარმატებას ემსახურება და მაშინვე გადადის გამარჯვებული პუგაჩოვის მხარეზე.

ასეთია პუშკინების ახალი დაპირისპირება ორლოვებისადმი. კეთილშობილ და განაჯლებულ გრინიოვებს, რომელთაც უნარი შეს-

წევთ შთამომავლობას დაუტოვონ მიმზიდველი მემუარები, ისტორიული ბედისტრიალით მატერიალური დეგრადაცია ხვდათ წილად. ელისაბედ დედოფლისეული პრემიერ-მაიორის პატარა სიმბირსკული მამული მესამე თაობის დროს უკვე „ათ მემამულეს“ ეკუთვნის. ეს უკანასკნელი ირონიული შტრიხია, პუშკინის მიერ შეტანილი ძველ ისტორიულ მოდგმათა დაქვეითების სურათში, რაც ასე აღელვებდა პოეტს. ამ მოდგმების წილად ჯერ კიდევ დარჩენილა ძველი ლალების ერთგულება, ჯერ კიდევ ამათ ამჯობინებს მარჯვე გვარდიელს თავმდაბალი მარია ივანეს ასული. პუშკინის გმირი ქალების ბრწყინვალე გალერეას ასრულებს ჯარისკაცის შვილიშვილი და კაპიტანის ქალიშვილი; თავის ღრმა ხალხურ სახეში იგი აღბეჭდავს მიმზიდველი და თვინიერი ქალიშვილების ცოცხალ თვისებებს, რომლებიც არაერთხელ შეხვედრია პუშკინს რუსეთის პროვინციების მიყრუებულ კუთხეებში.

პუშკინის მიერ გამოძერწილ პუგაჩოვის ბუმბერაზ სახეს, ისევე როგორც მის მიერ ხელახლა აღდგენილ რაზინის სიმღერების კილოს, არსებითი კორექტივი შეაქვეს თვალსაზრისში — პუშკინი ზომიერი პოლიტიკური შეხედულებებისა იყო და როგორც ფეოდალიზმის მოსარჩლე მებატონე პუგაჩოვში მხოლოდ თავის კლასობრივ მტერს ხედავდა. შეცდომა იქნებოდა, პუშკინის სახელმწიფოებრივი რწმენის შეხედულებების გარდუვალი წინააღმდეგობები რეაქციულ და ანტიხალხურ დასკვნებამდე დაგვეყვანა. გენიალური პოეტის მიერ გამოთქმული პოლიტიკური აზრები აუცილებლად უნდა შესწორდეს მისი შემოქმედებითი სახეების მიხედვით. ყოველივე პროგრამული, თეორიული, კლასობრივად გაპირობებული და სოციალურად შეზღუდული მხოლოდ ამ პირობის დაცვისას იქნება სწორად გაშუქებული და გახსნის დიადი ეროვნული მწერლის აზროვნების ჭეშმარიტ პერსპექტივას.

ექვსგარეშეა, მიუხედავად ყოყმანისა, „რუსული ჯანყის“ საბოლოო შეფასებაში პუშკინი ძირითადად მაინც აჯანყებული მასების ძალასა და სიდიადეს აღიარებდა და გულახდილად თანაუგრძნობდა მათ ბრძოლას. აღსანიშნავია, რომ პუშკინამდე რაზინსა და პუგაჩოვზე დაწერილ ლიტერატურაში მხოლოდ ლანძღვა-თრევით იხსენიებდნენ ამ დიდ მებამოხეებს. პუშკინმა პირველმა აღიარა ამ ხალხური

ბელადების ძალა და გმირობა. როგორც ცნობილია. „კაპიტანის ქალიშვილის“ დაწერიდან ორმოცდათი წლის შემდეგ ჩაიკოვსკი იძულებული გახდა, არ დაეწერა ოპერა ამ თემაზე: შეუძლებელია საიმპერატორო სცენაზე ისეთი პეროიკული და მომხიბლავი პუგაჩოვის გამოყვანა, როგორც პუშკინმა თავის დროზე შექმნაო, — ამბობდა კომპოზიტორი.

პუშკინმა ადრე დაკარგა თავისი კლასის რწმენა და სთვლიდა, რომ რუსეთის აზნაურობას უნარი არ შესწევდა, გონებრივი საწყისებით გარდაექმნა მრავალტანჯული სამშობლო და სულ უფრო გულდასმით უკვირდებოდა დამონებული რუსეთის მასობრივ მოძრაობებს. ალექს, ონეგინის, დუბროვსკის გვერდით დადგა პოეტის ზრახვებისა და ქმნილებების ცენტრალური გმირი—რუსი ხალხი. ისტორიული პროცესის მხოლოდ ეს მძლავრი მამოძრავებელი ძალა უხსნიდა დიდ მწერალს გზას თავისუფლების, სამართლიანობისა და გონების გამარჯვებისაკენ. აი, რატომ დაუკავშირა სამუდამოდ პუშკინმა თავისი უკვდავი სახელი სახალხო ვოლნიცის პირველი ბელადების — პუგაჩოვისა და სტეფანე რაზინის სახელებს.

VII

ნოემბრის დრამა

1

„კაპიტანის ქალიშვილს“ რომ ამთავრებდა, პუშკინს ბევრი ჰქონდა საზრუნავი და ასაღელვებელი. ფარულად და შეუმჩნევლად იზრდებოდა და ღვივდებოდა პოეტის ცხოვრების უკანასკნელი დრამა.

{ 1834 წლიდან პუშკინი სამსახურის გამო მოვალე იყო, სულ სასახლის კარზე ეტრიალა. აქ შეხვდა პოეტი პოლანდიის ელჩს გეკერს, პეტერბურგელ დიპლომატთა შორის ყველაზე გონებაამხვილსა და ყოვლად ამორალურ ადამიანს.)

ელჩი განთქმული იყო თავისი გაუქუდმართებული ინსტინქტებით და გარყენილი ცხოვრებით, რაც მუდმივ ხარჯებს მოითხოვდა. შთა-

მომავლობითი რენტისა და „მსხვილი“ ელჩებისათვის განკუთვნილი ხელფასების უქონლობამ ადრე აიძულა გეკერნი, მიემართა ერთ-ერთი ტრადიციულ-ეროვნული სიკეთის — ვაჭრობისათვის. საგარეო პოლიტიკის არქივებში შემონახული დოკუმენტები საკმაოდ მეტყველად გადმოგვცემენ ნიდერლანდის ელჩის ფართო სავაჭრო საქმიანობას და მის თვალსაჩინო კომერციულ გაწაფულობას, რაც ზოგჯერ ნამდვილ კონტრაბანდად იქცეოდა.

1834 წლიდან გეკერნი საზოგადოებაში გამოჩნდა ახალგაზრდა, მეტად ლამაზ ფრანგ ჟოზე დანტესთან ერთად. დანტესი ბურბონთა თავდადებული მომხრე იყო. ივლისის რევოლუციის შემდეგ ემიგრაციაში წამოვიდა ბედის საძიებლად. ნაცადმა ლეგიტიმიზმმა ბრწყინვალე კარიერა გაუწაღდა მას პეტერბურგში.

„ერთხელ 1834 წელს იმპერატორმა ნიკოლოზმა კავალერგარდთა პოლკის ოფიცრები შეკრიბა, — წერს ამ სცენის ერთ-ერთი მოწმე, — ხელჩაკიდებული მიიყვანა მათთან ახალგაზრდა კაცი და თქვა: „აი, თქვენი ამხანაგის მიიღეთ თქვენს ოჯახში, იგი შეეცდება დაიმსახუროს სიყვარული და, დარწმუნებული ვარ გამართლებს თქვენს მეგობრობას“. სწორედ ეს იყო დანტესი...“

ასეთმა რეკომენდაციამ უზრუნველყო უსახელო როიალისტიკათვის თვალსაჩინო მდგომარეობა სასახლის კარზე პეტერბურგში, თუმცა ოფიცრად გამწესების ასეთმა განსაკუთრებულმა ხერხმა ცოტაოდენი მღელვარება გამოიწვია ჯარებში. „ბარონი დანტესი და მარკიზი დე-პინაორი შუანი — გვარდიაში პირდაპირ ოფიცრებად მიიღეს. გვარდიაში უკმაყოფილება“. — ჩაწერა პუშკინმა თავის დღიურში 1834 წლის 26 იანვარს.

ბრწყინვალე კავალერგარდი დადიოდნენ პეტერბურგის სალონებში. აქ იგი პუშკინებს შეხვდა. დანტესს მოეწონა ნატალია. 1835 წლის შემოდგომაზე მისი თაყვანისცემა დიდ საზოგადოებაში მშვენივრად სახელგანთქმული ქალისადმი ტრფიალად იქცა და მალე საპასუხო გრძნობაც გამოიწვია. დამოუკიდებელი „მთხზველის“ მრავალრიცხოვანი მტრები შექმნილი სიტუაციის გამოყენებას ცდილობდნენ და შეუტაცხმყოფელი ჰორით ბლაღავდნენ რუსეთის პირველი პოეტის სახელს.

1836 წლის ზამთარში გამართულ შეჯლისზე „კადრილის ორ რი-

ტურნელს შუა“ ნატალია პუშკინას და დანტესს გადაწყვეტი ლაპარაკი ჰქონდათ. ეს ამბავი ცნობილი გახდა ამ ცოტა ხნის წინ გამოქვეყნებული ჟორჟ გეკერნის წერილებიდან მაშინ შევხვდებოდათ საზღვარგარეთ მყოფი პოლანდიელი ელჩისადმი.

როგორც ჩანს ნატალიამ განუცხადა დანტესს: „ჩემს სიცოცხლეში ჯერ არავენ მყვარებია ისე, როგორც თქვენ, მაგრამ ნურასოდეს ნურაფერს მთხოვთ, გარდა ჩემი გულისა; ყოველივე სხვა მე არ მეკუთვნის და მხოლოდ მაშინ ვიქნები ბედნიერი, თუ ჩემს მოვალეობას შევასრულებ. მაშ შემიბრალეთ, გთხოვთ მომავალშიც ისევე გიყვარდეთ, როგორც აქამდე. ჯილდო ჩემი გრძნობა იქნება“.

ეს წერილი, პირველად გამოქვეყნებული პუშკინის სიკვდილიდან მხოლოდ ას ათი წლის შემდეგ, უეჭველია, ნატალიას ნაგვიანევი გამართლებათ. იგი გვიჩვენებს მის სურვილს — მსხვერპლად შეეწირა საკუთარი გრძნობა მაღალი მორალური ვალისათვის, ამ „მაქმანის ტიკინას“, როგორც სალონის ენაკვიმატები ეძახდნენ ნატალია პუშკინას, სინამდვილეში კარგად ესმოდა თავისი ვალი დიდი ადამიანისადმი, რომელთანაც ბედმა შეჰყარა.

მაგრამ პუშკინის „ოჯახური ამბების“ ირგვლივ გაღვივებული მაღალი წრის მითქმა-მოთქმა სულ უფრო შეუტრაცხყოფდა მგრძნობიარე პოეტს. იმ მომენტში, როდესაც დანტესი თავის კონფიდენციურ წერილებს სწერდა გეკერნს, ესე იგი 1836 წლის საცეკვაო სეზონის დასასრულს, პეტერბურგის არისტოკრატია მისი არაჩვეულებრივი რომანით იყო გართული. 5 თებერვალს გეკერნი და ნატალია პუშკინა სიცილიის ელჩ, თავად დი-ბუტერასთან გამართულ მეჯლისზე იყვნენ მიწვეული. იქ ყველამ მიაქცია ყურადღება „ახალგაზრდა კავალერ-გარდის“ წრესგადასულ არშიყოფას პოეტის ცოლთან. საქმის ვითარება დასასრულამდე დიდი ხნით ადრე მოასწავებდა გარდუვალ ტრაგიკულ ბოლოს.

ახალი ძალით იგრძნო პოეტმა „პეტერბურგიდან გაქცევის“ აუცილებლობა. სასახლის კარი, მეფე, III განყოფილება, ცენზურა, ეკლესია და სამინისტროები გაურღვეველ საღტედ შემორტყმოდა მწერლის სამუშაო მაგიდას, სადაც განუწყვეტლივ ხვავდებოდა ხელნაწერები ვოლტერზე, რადიშჩევზე და პუგაჩოვზე, ასეთ დამაბულობასა და სიძულვილს რომ იწვევდნენ ოფიციალურ წრეებში.

მაგრამ პეტერბურგიდან წასვლა არც ისე ადვილი იყო. პუშკინს ბოქავდა რთული ურთიერთობა მევალეებსა და მევახშეებთან, სასახლის კართან სიახლოვე, სახელმწიფო სამსახური, მაღალი წრის ცხოვრება, ბენკენდორფის „ყურადღება“ და ნიკოლოზის „წყალობა“. ეს ჯაჭვი გაურღლეველი გამოდგა.

პირად წყენას აღრმავებდა მატერიალური სიძნელების ზრდაც.

ყოველდღიურ ყოფაში პუშკინი ნამდვილი სტოიკოსი იყო; მისი ოთახი სამუშაო სახელოსნოს წააგავდა. არავითარი ზედმეტი მორთულობა — უბრალო სამუშაო მაგიდა, სადა წიგნის თაროები. მაგრამ ქორწინების შემდეგ პეტერბურგში დასახლებისას პუშკინი იძულებული შეიქნა, თავის ცხოვრებაშიც არ დაეკლო უმაღლეს ფეოდალურ წრეში მიღებული „ფუფუნება“. პოეტი ქირაობდა ათოთახიან სახლს, საჭინბოებს, ეტლის ფარდულს, საბძელს და ღვინის სარდაფს. ოჯახს მარტო მოსამსახურეები ჰყავდა ოცი სული. ამიტომ აუცილებელი იყო გამუდმებით ფულის სესხება და სახსრების ძებნა.

პუშკინების პეტერბურგული ბიუჯეტისა და მათი შემოსავლის ფაქტიური რაოდენობის შეუსაბამობას განუხრელად მიჰყავდა ოჯახი კატასტროფისაკენ. წერილებში პუშკინი საესებით საღად აფასებდა თავის მატერიალურ მდგომარეობას და სულ იმას ამბობდა, აუცილებელია პეტერბურგიდან წასვლა, რომ შეწყდეს ფულის შეუსაბამო ხარჯები, მომავალში სიღატაკესა და სასოწარკვეთილებას რომ მიქადიანო. აწეწილი საქმეების გამო 1836 წელს აურაცხელი ანგარიშები მოზღვადა მეავეყეების, მეერავეების, მეეტლების, წიგნის გამჟიდვლების, მოღუბრი მალაზიების, ინგლისური მალაზიისა და სხვათაგან.

1836 წლის დამდეგიდან პუშკინი იძულებული გახდა, მევახშეებისათვის მიემართა: თებერვლის პირველს ნატალიას თეთრი თურქული შალი დააგირავეს 1250 მანეთად, 13 მარტს — ბრეგეტი და ყავადანი, ეს უკვე დიდ გაჭირვებას მოწმობდა. პოეტს სევდა დაეუფლა. სულ უფრო ხშირად იგონებდა ამქვეყნიდან წასულ მეგობარს დელვიგს.

1836 წლის მთელი ზაფხული პუშკინებმა კამენი ოსტროვზე გაატარეს, მოდაში შემოსულ აგარაკ ჩერნაია რეჩკაზე. იქვე მახლობლად, ნოვია დერევენიაში, კავალერჯარდთა ბანაკი იდგა. მინერალური წყლების შენობაში იმართებოდა მეჯლისები, კამენოოსტროვის თეატრში — ფრანგული სპექტაკლები. ნატალიას და დებ გონჩარო-

წებს გარს ერთყა პეტერბურგის ჩვეული საზოგადოება. დანტესი ისევ პირველობდა საზაფხულო გასართობებში, ისევ შესტრფოდა ულამაზეს პუშკინას და კვლავ იქცევდა უსაქმური ქორიკანებისა და პოეტის გაფაციცებული მტრების ყურადღებას.

1836 წლის 17 სექტემბერს კარამზინებისას გამართულ საღამოზე ბევრი მეგობარი შეიყარა. „ყველანი მზიარულად იყვნენ, გარდა ალექსანდრე პუშკინისა. იგი შემფოთებული შესცქეროდა თავის ცოლსა და დანტესს, რომელიც ისევ ისე ხუმრობდა, როგორც წინათ. დანტესი ერთი ნაბიჯით არ შორდებოდა ეკატერინა გონჩაროვას, მაგრამ შორიდან თვალებით ჰამდა ნატალიას, ბოლოს კი მაინც მასთან იცეკვა მაზურკა. საბრალო სანახაი იყო პუშკინი; იგი პირდაპირ იდგა კარებში; მღუმარე, გაფითრებული...“

ასეთი დამოკიდებულება გაგრძელდა 1836 წლის მთელი შემოდგომა. საზოგადოება უსიტყვოდ ესწრებოდა ამ „ცივ“ ორთაბრძოლას.

პეტერბურგის ქვის უდაბნოში, დარაზმულსა და გულდასმით შენიღბულ მტრებს შორის მხოლოდ დაუღალავე შემოქმედებითი შრომა თუ ძაღლებინებდა პუშკინს. იგი ამთავრებდა „კაპიტანის ქალიშვილს“ და დასაბეჭდად ამზადებდა თავისი ჟურნალის მორიგ ნომრებს. პუშკინი შეუფჩნეველად და ბაქიბუქის გარეშე აკეთებდა დიდ კულტურულ საქმეს და ცხოვრების სიავისაგან ცოტაოდენ შევებას ჰპოვებდა თავისი გეგმებისადმი მეგობარი-მწერლებისა და რუსული საზოგადოების განათლებული წრის თანაგრძნობაში.

1836 წლის 4 ნოემბერს პოეტი-რედაქტორის ეს შემოქმედებითი შრომა უხეშად დაარღვია მუხანათურმა გამოხდომამ. ქალაქის ფოსტით პუშკინმა მიიღო ცინიკური პასკვილი — პატენტი რქიანის წოდებაზე, გაკეთებული როგორც ორდენის სიგელის პაროდია. იმავე დღეს რამდენიმე ნაცნობმა გადასცა პუშკინს მათ მიერ ორმაგ კონვერტებში პუშკინის სახელზე მიღებული ასეთივე ბილწი დიპლომები.

ეს შეურაცხყოფა, რომელიც მიაყენეს არა მარტო პუშკინს, არამედ მის ცოლსაც, უნდა მოეგერიებინა პოეტს. მისთვის მაშინვე აშკარა გახდა ნართაული ნათქვამი, რაც პოეტის ბიოგრაფებმა მხოლოდ ოთხმოცდაათი წლის შემდეგ გაშიფრეს. ფარული მითითება, თქვენს ცოლს ნიკოლოზ პირველიც ყურადღებით ექცევო; „ორდენის ფრი-

ად პატივცემული გროსმეისტერის დ. ნარიშკინის“, ანუ ალექსანდრე პირველის ცნობილი საყვარლის ქმრის დასახელებით იყო შენიღბული.

პოეტმა რომ სწორად ამოიცნო პასკვილის პოლიტიკური მინიშნება, ამას მოწმობს 1836 წლის 8 ნოემბერს, დიპლომების მიღებიდან ერთი დღის შემდეგ, ფინანსთა მინისტრის კანკრინისადმი მიწერილი წერილი. ამ წერილში პუშკინი აცხადებდა თავის მტკიცე გადაწყვეტილებას, „მთლიანად და დაუყოვნებლივ“ დაებრუნებინა მეფისთვის მისგან მიღებული ორმოცდახუთი ათასი მანეთი. ამასთან ერთად პუშკინი სთხოვდა მინისტრს, ამ საქმეს ნუ მიიყვანთ მეფის ყურამდე, რადგან მას შეუძლია მთელი ვალი მაპატიოს, ეს კი მძიმე მდგომარეობაში ჩამაყენებსო.

რამდენიმე დღის შემდეგ პუშკინმა ბოლოდროინდელი უსიამოვნება სკოლის ამხანაგებს: იაკოვლევსა და მათიუშკინს გაუზიარა და მიღებული უსახელო წერილიც აჩვენა.

იაკოვლევმა, თითქმის ხუთი წელი მართავდა საიმპერატორო კანცელარიის სტამბას და ერკვეოდა ქაღალდის ხარისხში. გულდასმით გასინჯა გამძლე, სქელ, ჭერინიშნებით დაუდალავ ფურცელზე დაწერილი პასკვილი და დაასკვნა: ქაღალდი უცხოეთშია ნაქეთები. დიდი ბაჟის გამო, რომელიც ასეთი ხარისხის ქაღალდს ადევს, იგი მხოლოდ რომელიმე საელჩოს უნდა ეკუთვნოდესო.

ეს დასკვნა მთელი აღმოჩენა იყო პუშკინისათვის. იაკოვლევის ექსპერტიზამ უდიდესი როლი ითამაშა ამგებების მსვლელობაში. ამ ექსპერტიზის საფუძველზე პუშკინმა უცილობლად დაასკვნა: ანონიმური პასკვილი ჰოლანდიის საელჩოდან მოდიოდა. მისი ავტორი იყო ბარონი გეკერნი. პოეტის ამ აზრს უკვე ველარაფერი შეარყევდა. „ქაღალდის სახე“ პირველ არგუმენტად იყო მოყვანილი პუშკინის ოფიციალურ ბრალდებაში ნიდერლანდის წარმომადგენლის მიმართ.

გეკერნის საქციელს შეეძლო მხოლოდ ხელი შეეწყო დაბადებული ექვის განმტკიცებისათვის. ბებერი ინტრიგანი მზად იყო, ყოველგვარი გზით მოეპოვებინა ბედნიერება თავისი ჟორჟისათვის და ყოველნაირად ცდილობდა შეეტყუებინა ნატალია „მცდარ გზაზე, მარჯვედ პოულობდა შემთხვევას წაეჩურჩულებინა, ჩემს შვილს გაგიჟებით უყვარხარო და სასოწარკვეთილებამდე მისულს შეუძლია თა-

ვი მოიკლასო...“ (ასე გვატყობინებს თავის მოგონებებში ნ. პუშკინას ქალიშვილი მეორე ქორწინებიდან ა. არაპოვა, რომელიც, უეჭველია, თავისი დედის სიტყვებს იმეორებს). ასეთი თავხედობით აღშფოთებულიმა ნატალიამ ეს ამბავი ქმარს შეატყობინა. ამას მოჰყვა პუშკინის განრისხებული წერილი ელჩისადმი. სადაც პოეტი გეკერნს ბრალს სდებდა მაჰანკლობაში. 1836 წლის შემოდგომიდან პოეტი სიძულელით განიმსჭვალა ჰოლანდიელი ელჩისადმი, რომელიც ცდილობდა, დაენგრია მისი ოჯახური ცხოვრება და საქვეყნოდ თავი მოეჭრა პოეტისათვის.

„პუშკინი ექვიანი იყო და თავისი ცოლი გაგიჟებით უყვარდა“ — ჩაიწერა ი. პოლონსკიმ პოეტის ძმის ნათქვამი. როგორც თვითონვე პოეტი წერს სიკვდილის წინა წერილში გეკერნს, დაუშვებლად მიაჩნია მისი ცოლის ხსენება სხვასთან ერთად. ქმრის შელახული ღირსების აღდგენა მაშინდელი აზნაურული წარმოდგენით მხოლოდ დუელით შეიძლებოდა და პუშკინმაც დუელში გამოიწვია დანტესი.

საბაბი არასაკმარისი აღმოჩნდა ორთაბრძოლისათვის. დაინტერესებული პირების ვიწრო წრეში გადაწყვეტეს აეძულებინათ პუშკინი, უარი ეთქვა დუელზე. მოხუცი გეკერნი, ჟუკოვსკი, ზაგრაიფსკაია, დაბოლოს სეკუნდანტად მიწვეული სოლოგუბიც მძელ ძალასა და ღონეს ხმარობდნენ, ჩაეშალათ სისხლიანი შეხვედრა. დანტესი აცხადებდა, ნატალიას კი არა, მის უფროს დას ეკატერინეს ვეარშიყებოდიო. ეკატერინეს მართლა გაგიჟებით უყვარდა დანტესი და ხმაც დაირბა, 1836 წლის შემოდგომიდან იგი დანტესის საცოლეაო. (გარემომყოფთა მიძალების შემდეგ პუშკინი, როგორც იქნა, დათანხმდა უკან წაეღო თავისი გამოწვევა.)

მაგრამ პოეტი ურყევად ინარჩუნებდა გადაწყვეტილებას, ბოლომდე შეუბღალავად დაეცვა თავისი სახელი მთელი ქვეყნის წინაშე. პოეტი თავს ვალდებულად თვლიდა, პასუხი გაეცა მიყენებულ შეურაცხყოფაზე. იგი მთავარ დამნაშავედ დიპლომატ გეკერნს თვლიდა. ვინაიდან დანტესთან კონფლიქტი გარეგნულად ლიკვიდირებული იყო, პუშკინმა გადაწყვიტა სატისფაქტო მისი მამობილისაგან მიეღო. დაახლოებით 20 ნოემბერს მან გეკერნს უკმეხი წერილი მისწერა. დარტყმის მთავარი ძალა მდგომარეობდა ელჩის, როგორც სახელმწიფო მოღვაწის, როგორც „გვირგვინოსანი პირის წარმომადგენ-

ლის“ შეურაცხყოფაში, რომელსაც გარყვნილი დედაბერი უწოდეს.

მაგრამ სანამ გეკერს ამ ეპისტოლურ სილას გააწნავდა, პუშკინმა მეორე გზა მოსინჯა: პოლანდიის ელჩის მოყიენება მთავრობაში, რომელთანაც გეკერნი იყო აკრედიტებული. 21 ნოემბერს პუშკინმა ბენკენდორფს შეატყობინა უსახელო წერილებისა და ჩაშლილი დუელის ამბავი.

დიპლომატიური კორპუსის წევრის წინაშე წაყენებულმა ესოდენ მნიშვნელოვანმა ბრალდებამ სასწრაფო ზომები მიაღებინა ბენკენდორფს და უკვე ერთი დღის შემდეგ, 23 ნოემბერს, პუშკინს აუდიენცია ჰქონდა მეფესთან.

მეორედ მიიღო ნიკოლოზ პირველმა პუშკინი. ათი წელი გავიდა 1826 წლის სექტემბრის ღირსსახსოვარი საუბრის შემდეგ. ამ დროის განმავლობაში მეფე განუხრელად ადგა თავის დამოკიდებულებაში პოეტის მიმართ ერთხელ აღებულ ტაქტიკას — პუშკინს ვითომდა მინიჭებული ჰქონდა სამოქალაქო თავისუფლება და მეფის წყალობაც, სინამდვილეში კი ნიკოლოზ პირველი ყოველი ღონით ახანგრძლივებდა მის ტყვეობას და ხელს უწყობდა პოეტის სრულ შებოჭვას. როგორც თავისი ქვეყნის „პირველი აზნაური“, როგორც ლეგიტიმიზმის მეთაური და პოლიტიკური რეაქციის წინამძღოლი, მეფე მთლიანად იზიარებდა პეტერბურგის არისტოკრატიის სიძულვილს თავისუფლებისმოყვარე მწერლისადმი. მეფის თვალსა და ყურს — მესამე განყოფილებას — მტკიცედ სწამდა, პუშკინი „დიდი ლიბერალი“ და ყოველგვარი ძალაუფლების მოძულეაო. „მეფის წყალობით ავსებულს, სიცოცხლის დასასრულამდე არ შეუცვლია თავისი წესები, — ადასტურებდა მალე ჟანდარმერიის ერთი დოკუმენტი, — მხოლოდ ბოლო წლებში უფრო ფრთხილად ავლენდა ამ წესებს“. დახასიათებას არ აკლდა გამჭრიახობა, მაგრამ საკმაოდ აშკარად მოწმობდა მეფის მთავრობის დამოკიდებულებას პოეტისადმი.

23 ნოემბრის საუბარში პუშკინმა, ექვგარეშეა, გაიმეორა თავისი ბრალდებები. პოეტმა ხაზი გაუსვა, რომ ანონიმური წერილები შეურაცხყოფელი იყო ცოლისა და მისი საკუთარი სახელისათვის და დაჟინებით გაიმეორა, დარწმუნებული ვარ, ავტორი პოლანდიის ელჩიაო. ასეთმა მხილებამ, რასაც საშინელი სკანდალი უნდა მოჰყოლოდა საერთაშორისო ურთიერთობის მეტისმეტად საფრთხილო სფე-

როში, რასაკვირველია, ნიკოლოზ პირველის გულმოდგინე ყურადღება გამოიწვია და ალბათ აიძულა იგი, ჩარეულიყო საქმეში. უნდა ვიფიქროთ, მეფემ იკისრა საქმის გამოძიება და პუშკინს დაჰპირდა ექვის დადასტურების შემთხვევაში, რომელიმე ზომით დავაკმაყოფილებ თქვენს პრეტენზიასო. ჭერჭერობით კი სიტყვა ჩამოართვა პოეტს, „უზენაესი“ სანქციის გარეშე დუელს არ მიმართოთო. ამაზე შეგვიძლია ვიმსჯელოთ იმ საბუთით, რომ ზამთრის სასახლეში საუბრის შემდეგ პუშკინი იძულებული იყო, დროებით უარი ეთქვა გეკერთან დასახული ბრძოლის გეგმაზე და უკვე დაწერილი წერილი, აღსავსე რისხვითა და მგზნებარებით, გაუგზავნელი დარჩა.

2

ამ მღელვარე თვეებში პუშკინს სასიხარულო შეხვედრა ჰქონდა ძველ მეგობართან—ალექსანდრე ტურგენევთან. პეტერბურგში ტურგენევი „პარიზიდან სიმპირსკის გავლით“ დაბრუნდა 25 ნოემბერს და 27-ში „ივან სუსანინის“ პრემიერას დაესწრო.

„გუშინ თეატრის გახსნაზე ვიყავი, — სწერდა 28 ნოემბერს ტურგენევი თავის ძმას ნიკოლოზს, — დადგეს კომპოზიტორ გლინკას ახალი რუსული ოპერა „სუსანინების ოჯახი“. ყველაფერი ჩინებული იყო: დადგმა, კოსტიუმები, საზოგადოება, მუსიკა და ბალეტი. სასახლის კარი თითქმის უკლებლივ ესწრებოდა. ლოჟები დამშვენებული იყო მორთული ქალებით. ყუქოვსკი კარგად დამხვდა... ვიაზემსკი ისე აღარ ნაღვლობს. პუშკინი მხოლოდ ოჯახურ საქმეებზე ზრუნავს.“

მაგრამ ეს მტანჯველი საზრუნავი მაინც ვერ აფერხებდა ინტერესს ლიტერატურისა და ხელოვნებისადმი: პოეტი ისევ განაგრძობდა ჩვეულ შემოქმედებით ცხოვრებას. პირად ღრამას ძალა არ შესწევდა შინაგანად შეერყია გენიალური ბუნების ადამიანი.

თავისი სიცოცხლის ამ უკანასკნელ კვირებში პუშკინი კულტურულ შთაბეჭდილებებს ეშუერებოდა. ინტენსიურად ცხოვრობდა მხატვრული თანამედროვეობით. თვალსაჩინო მოვლენა — რუსული ეროვნული ოპერის დაბადება — მის ყურადღებას იზიდავდა. იგი დაწვრილებით ესაუბრებოდა „ივან სუსანინის“ ლიბრეტოს ავტორს კომპოზიციის დრამატულ მხარეზე და ოპერის ტექსტიც კი გამოართვა დეტალური შესწავლისა და ანალიზისათვის. იგი ესაუბრებოდა

გლინკას „რუსლან და ლუდმილას“ სიუჟეტზე ჩაფიქრებულ ახალ ოპერაზე: — ჩემი სიჭაბუკის პოემაში ბევრი რამ მინდა გადავამუშავო.

უნივერსიტეტში პუშკინი ესწრებოდა ლექციებს რუსულ ლიტერატურაზე. სტუდენტები და პროფესორები აღტაცებულნი იყვნენ პოეტის იქ ყოფნით. ერთი მსმენელის გადმოცემით, პლეტნიოვი „აღფრთოვანებული“ ავიდა კათედრაზე. „აუდიტორიის კარებში გამოჩნდა საყვარელი პოეტის ზუჭუჭა თმა, ცეცხლიანი თვალები და მოყვითალო ნერვიული სახე“. პუშკინი ბოლო მერხზე დაჯდა და ლექცია ყურადღებით მოისმინა. დასასრულს, როდესაც რუსული ლიტერატურის მომავალზე ლაპარაკობდა, პლეტნიოვმა პუშკინი დაასახელა.

1836 წლის შემოდგომაზე პუშკინმა დაათვალიერა გამოფენები სამხატვრო აკადემიაში. აქ მისი ყურადღება მიიპყრო სკულპტორების პიშენოვისა და ლოგანოვსკის ქანდაკებებმა. „მადლობა ღმერთს! როგორც იქნა რუსეთში ხალხური ქანდაკებაც გაჩნდა!“ — უთხრა პუშკინმა სამხატვრო აკადემიის პრეზიდენტს ოლენინს, რომელიც თან ახლდა მას. პოეტი გაეცალა ოლენინს და „ცარსკოე სელოს ქანდაკებების“ ყაიდაზე ჩაიწერა ორი ოთხტაეპედი რუსულ „მარჯვე თამაშზე“. ეს იყო დიდი პოეტის უკანასკნელი ხარკი მშობლიური ხელოვნების ოსტატების წინაშე.

ალექსანდრე ტურგენევეთან ურთიერთობა პუშკინს-შესაძლებლობას აძლევდა, გარიდებოდა უსიხარულო აწმყოს და ისტორიული ამბების სამყაროში ჩაფლულიყო. პუშკინისთვის ძვირფასი იყო მათი ოჯახის ვს ძველი მეგობარი, რომელსაც ბავშვობიდან იცნობდა. ისინი ერთად დადიოდნენ თეატრში, მეცნიერებათა აკადემიაში, საერთო მეგობრებთან, მსჯელობდნენ. ზოგადკულტურული მნიშვნელობის შეტად საინტერესო პრობლემებზე.

ტურგენევი დაინტერესდა პოეტის ახალი ლექსებით. პუშკინმა წაუყიტა ერთ-ერთი ბოლოდროინდელი ლექსი „ძეგლი“. მსმენელს სამუდამოდ დაამახსოვრდება შემდეგი სტროფი:

არა, მთლიანად არ მოკვდები, ჩანგს ჩენს სული
შერჩეს, აცილდეს გახრწნილების დალის დაჩენა...*

* თარგმანი პ. იაშვილისა.

ახალ წელს ტურგენევი და პუშკინი შეხვდნენ საერთო მეგობრებთან — ვიაზემსკებთან. აქ შეიკრიბნენ კარამზინები, მეშჩერსკები, სტროგანოვები, პუშკინები, დები გონჩაროვები, ჟორჟ გეკერნი. გრაფინია სტროგანოვა ის ნატალია კოჩუბეია, პოეტს რომ მოსწონდა ლიცეუმის დროინდელ უდარდელ წლებში.

ამჟერად პუშკინს ბევრი არ უსაუბრია თავისი ადრინდელი ელეგიებისა და გვიანდელი სტროფების შთამაგონებელთან. იგი შეფიქრებულად და სევდიანად იყო... „აი, მოდის ახალი წელი, — სწერდა პუშკინი დეკემბრის დამლევს მამამისს, — ღმერთმა ქნას, რომ ეს წელი გასულზე უფრო ბედნიერი იყოს ჩვენთვის“. დედის წლისთავი ჯერ კიდევ არ იყო გასული. „ოჯახური ამბავი“, რომელზეც მთელი ქალაქი ლაპარაკობდა, უკვე აუტანელ წამებად იქცა. მეგობრის დარდი რომ გაექარებინა, ყურადღებიანი და გულისხმიერი ტურგენევი პოეტს უკითხავდა თავისი ძმის, ნიკოლოზის, პარიზიდან მიღებულ წერილს, იგი პოეტს აგონებდა პეტერბურგში გატარებულ ახალგაზრდობას, „არაზმასს“, „თავისუფლებას“, „სოფელს“, „მწვანე ლამბას“. მაგრამ პირადი დრამა ყველაფერს ამძიმებდა და დაუცხრომელ სიმწარეს ჰმატებდა მოგონებებს. პუშკინს ადლეგრძელებდნენ, ცდილობდნენ გაექარწყლებინათ მისი ფიქრები, კეთილ წელიწადს უსურვებდნენ.

პოეტს კი ერთი თვეც აღარ ეწერა სიცოცხლე.

VIII

პოეტის სიკვდილი

1

„რას წარმოადგენს ჯიშისა და სიმდიდრის არისტოკრატია მწერალი ტალანტების არისტოკრატისთან შედარებით? — წერდა სიკვდილამდე ორი-სამი წლით ადრე პუშკინი. — არავითარ სიმდიდრეს არ შეუძლია გამოქვეყნებული აზრის ზეგავლენას წინ აღუდგეს. ვერავითარი ძალაუფლება, ვერავითარი მმართველობა ვერ გაუძლებს სასტამბო იარაღის ყოვლისმნგრეველ მოქმედებას“.

საფრანგეთის რევოლუციის შემდეგ ძალთა ასეთი ახალი თანაფარდობა მეტისმეტად აღელვებდა „ჯიშისა და სიმდიდრის არისტოკრატებს“ მთელს ევროპაში. ისინი დაუცხრომლად ებრძოდნენ მოწინავე ლიტერატურის წარმომადგენლებს. 1837 წლის იანვარში ღეგიტიმიზმის რუსული ფრთა რუსული აზროვნების, პოეტური ტალანტისა და ბეჭდვითი სიტყვის უმაღლესი წარმომადგენლის წინააღმდეგ გამოვიდა.

პუშკინის მეგობრები მღელვარებით აღევნებდნენ თვალყურს პოეტის ოჯახური კონფლიქტის გაღრმავებას. კუტუშოვის შვილიშვილმა დარია ფიქელმონმა, რომელიც მეტისმეტად აფასებდა პოეტს, სწორედ მისი სიკვდილის დღეს ჩაიწერა თავისი შთაბეჭდილება მომხდარ ტრაგედიაზე: „ჩვენ ყველანი ვხედავდით, როგორ იზრდებოდა და ღრმავდებოდა ეს დამღუპველი ქარიშხალი. არ ვიცი ქ-ნ პუშკინას პატივმოყვარეობა იყო ნაამები და აღგზნებული, თუ დანტესმა მართლაც აუძგერა და აუფორიაქა გული — ყოველ შემთხვევაში ამ ქალს უკვე აღარ შეეძლო უარეყო ან შეეკავებინა მოძალეებული სიყვარული. მალე დანტესს დაავიწყდა კეთილგონიერი ადამიანის ყოველგვარი სიფრთხილე, საზოგადოებაში თავის დაჭერის ყოველგვარი წესი და ყველას დასანახად ისეთ აღტაცებას იჩენდა ქალისადმი, რაც საესეებით დაუშვებელი იყო გათხოვილი მანდილოსნის მიმართ. — პუშკინა ფიქრდებოდა და თრთოდა დანტესის გამოხედვაზე; აშკარა იყო, სრულებით აღარ ჰქონდა უნარი, როგორმე შეეჩერებინა ადამიანი, რომელსაც უკიდურესობამდე მიჰყავდა იგი...“

ყოველივე ამან სრული ფსიქოლოგიური გადატრიალება გამოიწვია პოეტის ცხოვრებაში. ახლა უკვე ნატალია კი არ აყვებდრიდა ქმარს წარსულ გატაცებებს. პუშკინი გრძნობდა, საჭირო იყო, გამხდარიყო ცოლის „მესაიდუმლე“ და შეძლებისდაგვარად ხელმძღვანელიც გრძნობათა იმ ორომტრიალში, რომელშიც ახალგაზრდა ქალი იყო ჩათრეული. საზოგადოებაში გრძელდებოდა შეხვედრები; საერთო ყურადღებას იქცევდა ამ გახმაურებული რომანის ორივე მონაწილის შეუნიღბავი სიყვარული; ნატალიას სატრფიალო დრამა მხოლოდ და მხოლოდ გაღრმავდა ნოემბრის ინტრიგის შემდეგ, რის შედეგადაც საყვარელი ადამიანი მისი ღვიძლი ღის ქმარი უნდა გამხდარიყო. ამას მოწმობს პუშკინის ოჯახის ზოგიერთი წევრის მოგონებები, რომლე-

ბიე აგვიწერენ 1836/37 წლის ზამთარში მათი მეტად გართულებული ურთიერთდამოკიდებულების სურათს.

„ეკატერინეს ესმოდა, რომ მისი სიყვარული უიმედო იყო. გაბრუნებულივით მოისმინა ნათესავი ქალის (ე. ზაგრაიუსკაიას) პირით გადმოცემული ოფიციალური წინადადება და უშიშრად ირწმუნა ბედნიერება. ამოდ ცდილობდა, ნ. პუშკინა თვალი აეხილა დისტოვის, გაენდო ცბიერად დახლართული ინტრიგები, რომლებშიც უკანასკნელ წუთამდე ცდილობდნენ მის გახვევას, დაეხატა ოჯახური ცხოვრების სურათი, სადაც პირველივე ფეხის გადადგმაზე ათასნაირ ეპქეს უნდა გამკლავებოდა. მაგრამ ეკატერინე ყველა მოსაზრებაზე ერთსა და იმავეს უპასუხებდა: „ჩემი გრძნობა დანტესის მიმართ იმდენად დიდია, რომ ადრე თუ გვიან მოინადირებს მის გულს“. ბოლოს, რომ მოეთავებინა ორთავესათვის ერთნაირად სამძიმო ამო კამათი, ეკატერინემაც თავის მხრივ არ დააყოვნა და დას წამოსძახა, ფარულად ექვიანობ, და ეს გამომძრავებს საყვარელი ადამიანის შესანარჩუნებლად იბრძოლოო.

ასეთი იყო რთული და მტანჯველი ფსიქოლოგიური ბრძოლა, შენიღბული ქორწილის სამზადისით. ბინას, რომელიც საცვლებისა და მოდების მაღაზიას ჰგავდა (თვით პოეტის სიტყვებით), მოთმინებიდან გამოჰყავდა პუშკინი. იანვრის დამდეგს მას აჩვენეს სამი ერთნაირი სარდიონით დამშვენებული ოქროს განიერი სამაჯური ზედ ამოკვეთილი წარწერით: „მარადი სიყვარულის ნიშნად ალექსანდრინასა და ნატალიასაგან“. პეტერბურგელი ოქრომკვდლის ეს ნახელავი იუწყებოდა, რომ ეკატერინე პუშკინების ბინიდან პოლანდიის საელჩოში გადადიოდა, სადაც ბარონესა გეკერნის სახით ნიდერლანდის წარმომადგენლობის დიასახლისი უნდა გამხდარიყო.

1837 წლის 10 იანვარს ეკატერინე გონჩაროვასა და დანტესს ჯვარი დასწერეს. ნატალია ესწრებოდა ჯვრისწერას, მაგრამ წირვის გათავებისთანავე წამოვიდა იქიდან. პუშკინების კარი დაკეტილი იყო ხალგაზრდა გეკერნებისათვის (პოლანდიის ელჩის მიერ 1836 წლის მაისში ოფიციალურად ნაშვილები დანტესი ამ დროიდან მის გვარს ატარებდა).

„მაგრამ ისინი დიდ საზოგადოებაში ხვდებოდნენ ერთმანეთს, — ამბობდა შემდეგში გონჩაროვების შუათანა და ალექსანდრა — და იქ

ჟორჯი კვლავ დემონსტრაციულად ეთაყვანებოდა თავის ცოლისდას. იგი ცოტას ლაპარაკობდა ნატალიაზე, მაგრამ თითქმის თვალს არ აშორებდა და სულ მის ახლოს ტრიალებდა. ეს ნამდვილი ყოყოჩობა იყო. მე მგონია, ამითი გეკერნს უნდოდა დაემოწმებინა, ცოლი იმით არ შემირთავს, რომ დუელისა შემეშინდა; თუ პუშკინს ჩემი საქციელი არ მოსწონს, მზადა ვარ, პასუხი გავცეო. პუშკინი ვერ შეეგუა ასეთ მდგომარეობას. მან ისარგებლა შემთხვევით, აფეთქდა და ბებერ გეკერნს გაუგზავნა ცნობილი წერილი, როგორც მხოლოდ სისხლს შეედლო ჩამოერეცხა“.

ამ წერილს, პუშკინის ეპისტოლური მემკვიდრეობის ერთ-ერთ ყველაზე უფრო ძლიერსა და გასაოცარ ფურცელს, ალექსანდრა სწორედ გაგზავნის წინ გაეცნო. იმხანად პუშკინი არაფერს უმაღლავდა ცოლისდას და ამით ცოტაოდენ შვებას პოულობდა. ეს ის ფერმკრთალი ქალიშვილი იყო, პოეტის ქორწინებამდე დიდი ხნით ადრე ზეპირად რომ იცოდა მისი ლექსები და ფარულად ოცნებობდა პუშკინზე. პოეტმა ადრე დააფასა ახალი ნათესავის დავალებულება და გონჩაროვების ოჯახიდან გამოარჩია იგი. როდესაც ამ წლის შემოდგომიდან დები გონჩაროვები პუშკინების სახლში დაბინავდნენ, გამომჟღავნდა ალექსანდრას ხასიათის ახალი მიმზიდველი მხარეები: იგი არ იჩენდა მაინცდამაინც დიდ მიდრეკილებას სასახლის კარისა და მაღალი წრის ცხოვრებისადმი, არ მიისწრაფოდა სეფე-ქალობისაკენ, ჩაცმა-დახურვას გულგრილად ეკიდებოდა და თითქმის მთლიანად იკისრა თავის პატარა დისწულებზე ზრუნვა. ამან კიდევ უფრო შეაყვარა იგი პოეტს და უფრო განამტკიცა მათი სიახლოვე.

2

პუშკინს სტანჯავდა ოჯახური ტრაგედია. ვ. სოლოგუბის გადმოცემით, პოეტს აღელვებდა ის, რომ მეფე შესტრფოდა ნატალიას. საზოგადოებაში ხმა დადიოდა, შეუძლებელია ასეთი ბრწყინვალე სილამაზის ქალი ზამთრის სასახლის ყველა სანდომიანი სეფე-ქალის ჩვეულებრივ ხვედრს გადაურჩესო. „აქედან გასაგებია, რატომ ეძებდა პუშკინი სიკვდილს“. ამ თემაზე პოეტს, თვით ნიკოლოზ პირველის გადმოცემით, მოკლე და ვაჟაკური საუბარი ჰქონია მეფესთან დუელამდე სამი დღით ადრე.

25 იანვარს პუშკინმა ახალი უსახელო წერილი მიიღო. ამ წერილში იტყობინებოდნენ, დანტესსა და ნატალიას საიდუმლო პაემანი ჰქონდათ. პოეტმა წერილი ცოლს უჩვენა, ნატალიამ მაშინვე აუხსნა ქმარს ანონიმური ცნობის აზრი: ჟორჟ გეკერნმა შეხვედრა მოხოვა, დიდ ოჯახურ საქმეზე უნდა მოგელაპარაკოთო, თან დამემუქრა, უარის შემთხვევაში თავს მოვიკლავო. პატიოსანი სიტყვით ირწმუნებოდა, თქვენს ღირსებას არაფრით არ შეეურაცხყოფო. პაემანი შედგა მათი საერთო ნაცნობი ქალის ილალია პოლეთიკას ბინაზე კავალერგარდთა ყაზარმებში. ეს შეხვედრა შეყვარებული ადამიანის ზრიკი გამოდგა. ნატალიამ მაშინვე შეწყვიტა საუბარი და მტკიცედ განუცხადა გეკერნს, თქვენს ხეწნა-მუდარას არასოდეს ყურს არ ვათხოვებო.

ასეთი განმარტება პუშკინმა გარეგნულად მშვიდად მიიღო. ამჯერად ცოლისთვის ჩვეული რისხვით ანთებულს არ მიუმართავს. „ყოველივე ამას ბოლო უნდა მოეღოსო“, — თქვა მხოლოდ.

იმავე დღეს პუშკინმა ნოემბრის შავი ნაწერი გამოიყენა და უაღრესად უკმეზრ წერილი მისწერა გეკერნს, თან გზადაგზა ელჩის შვილობილიც შეურაცხყო. საღამოს პუშკინთან გამოცხადდა საფრანგეთის საელჩოს ატაშე დ'არშიაკი და ამცნო, დანტესი დუელში გიწვევთო. იმავე საღამოს გრაფინია რაზუმოვსკაიასთან გამართულ მეჭლასზე პუშკინმა ინგლისის საელჩოს მდივანს მეჯენისს შესთავაზა სეკუნდანტობა. ეს იყო პოეტის უკანასკნელი სტუმრობა პეტერბურგის მაღალ საზოგადოებაში: კარამზინას სიტყვებით „იგი მშვიდი იყო, იცი-ნოდა, ლაპარაკობდა, ხუმრობდა...“

ოთხშაბათს, 1837 წლის 27 იანვარს მომავალ დუელზე განუწყვეტელ მოლაპარაკებასა და მიწერ-მოწერაში, სეკუნდანტის, დამბაჩებისა და დუელის პირობებზე ზრუნვას შორის პუშკინმა, როგორც ყოველთვის, დილა ახლაც ლიტერატურულ მუშაობას მოანდომა. უკანასკნელად უჯდა იგი თავის საწერ მაგიდას, ზანგის ქანდაკებიან ბრინჯაოს სამელნეში აწობდა კალამს, თაროებიდან საჭირო ტომებს იღებდა.

იგი კითხულობდა, არჩევდა მასალებს „სოვრემენიკისათვის“, წერილი მისწერა ახალ თანამშრომელს.

საქირო იყო „სოვრემენიკის“ კიდევ ერთი საქმის მოგვარება. მწერალი ქალი იშიმოვა დათანხმდა, ჟურნალისათვის ეთარგმნა ინგლისელი პოეტის ბარი კორნუოლის სცენები.

27 იანვარს პუშკინმა პიესების შერჩევისას გამოყო ხუთი „დრამატული შესწავლა“, მათ შორის მეშურონობისა და შურისძიების თემაზე — „ამელია ჟენტურტი“ და „ლუდოვიკო სფორცა“.

მან წიგნი სკელ ნაცრისფერ ქალაქში გაახვია, მისამართი და ბარათიც სწრაფად დაწერა. ეს იყო პოეტის უკანასკნელი ცნობილი წერილი ალექსანდრა იშიმოვასადმი:

„წიგნის ბოლოს თქვენ იპოვით ფანქრით ჩანიშნულ პიესებს, სთარგმნეთ როგორც შეგიძლიათ — გარწმუნებთ, შესანიშნავად სთარგმნით. დღეს უცაბედად გადავშალე თქვენი მოთხრობებად ნაამბობი ისტორია და უნებლიეთ გატაცებით შევყევი კითხვას. აი, როგორ უნდა წერა.“

წერისათვის კი დრო უკვე აღარ იყო. პუშკინი საჩქაროდ უნდა მოლაპარაკებოდა დანჯასს, მისუღიყო დარწმუნებულად საფრანგეთის საელჩოში, კაცი გაეგზავნა დამბაჩებისათვის მეთარაღე კურაკინთან, დაეთქვა შეხვედრის ადგილი და დრო, ჩაეცვა ახალი პერანგი და შემოღამებამდე მოესწრო კიდევ მეტოქესთან ტყვიის გაცვლა. რამდენი საქმე ჰქონდა და რა ცოტა დრო იყო!

„სოვრემენიკის“ რედაქტორმა წიგნები განზე გასწია, კალამი დაღო და საწერ მაგიდას მოშორდა.

პოეტი პუშკინის უკანასკნელი ლიტერატურული დღე დასრულებული იყო. სამუდამოდ წყდებოდა ოცწლიანი შემოქმედებითი შრომა.

ეს იყო ოთხშაბათს, 1837 წლის 27 იანვარს დილის თერთმეტ საათზე.

დუელის შესახებ უკანასკნელი თათბირი პუშკინს თავის ლიცეუმელ ამხანაგთან, დანჯასთან ჰქონდა. დანჯასი არასოდეს ყოფილა მისი მეგობარი. 1820 წელს, როდესაც პუშკინი თითქმის თვითმკვლელობამდე მივიდა, მხარში ედგნენ ნამდვილი მეგობრები ჩაადაევი და

ნიკოლოზ რაევსკი. პოეტს შეეძლო ემსჯელა მათთან სიკვდილ-სი-
კოცხლის საკითხებზე. ახლა თავისი სკოლის ემხანაგთან მივიდა, რო-
მელიც სულიერად სავსებით უცხო იყო მისთვის. პუშკინმა მხოლოდ
ერთხელ ახსენა დანზასი ლიცეუმის წლისთავებში და ისიც მხოლოდ
იმისთვის, რომ ეთქვა კლასში უკანასკნელი იყო. უკანასკნელი დარ-
ჩა იგი მის მეგობრებს შორისაც. დანზასს ლიპრანდის, სობოლევსკის,
ნაშჩოკინის, ჟუკოვსკისა და სოლოგუბისაგან განსხვავებით, არ უც-
დია ჩაეშალა ორთაბრძოლა, ან ყოველ შემთხვევაში პირობები მაინც
შეემსუბუქებინა. დარწმუნებით ერთად ჯერ შეუდგა დუელის ორგა-
ნიზაციას ან *outrance*, ესე იგი სასიკვდილო დასასრულამდე. ბარიე-
რებს შორის მანძილი მხოლოდ ათი ნაბიჯი დაიდო, რაც თავისთა-
ვად თითქმის გარდუვალს ხდიდა სიკვდილს. გარდუვალი სიკვდილის
გარანტია იყო სექუნდანტთა მიერ შედგენილი წესის მეოთხე პუნქ-
ტიც: თუ პირველი გასროლა ორივე მოწინააღმდეგეს შორის უშედე-
გო იქნებოდა, დუელი ხელახლა უნდა დაწყებულიყო და იგივე ულ-
მობელი პირობები დაეცა.

მოვიყვანო უცნობ მოთხრობას პუშკინის დუელზე ორმოციანი
წლების უდიდესი ევროპული ჟურნალიდან. ეს იყო პირველი გამოქ-
ვეყნებული აღწერა ამ განთქმული ორთაბრძოლისა, რაზეც რუსეთში
აკრძალული იყო წერა.*

„ეს ყველაფერი იანვარში მოხდა. შორს ქალაქგარეთ ავბედითი
მზის მეწყამულ შუქზე ბრჭყვიალებდა ყინვისაგან გახევებული თოვ-
ლი. ქალაქიდან ერთდროულად დაიძრა ორი მარხილი კარეტის თან-
ხლებით და ნოვია დერევენის იქით გაჩერდა პეტერბურგიდან სამი-
ოთხი კილომეტრის დაშორებით. მოწინააღმდეგენი პატარა არყნარი-
საკენ დაეშურნენ. სექუნდანტებმა — ორმა მეტად ღირსეულმა ადა-
მიანმა — აირჩიეს მოედანი ხეებს შორის გაჩენილ განაკაფში... წარბ-
შეკრული პუშკინი მოუთმენლად აღევნებდა თვალს მათ მოქმედებას.
როგორც კი ეს სავალალო მზადება ჩათავდა, მეტოქეები ერთმანეთის

* გათავაზობთ ამ ნაწყვეტის თარგმანს, სადაც გამოტოვებული ან შესწორე-
ბულია ზოგიერთი არაზუსტი ცნობები. სრული ტექსტი გამოქვეყნებულია ჩვენ
მეორე გამოცემაში — „პუშკინი პუშკინის კომისიის შტაბინა“, IV-V მ. — ლ.
1939 წ. გვ. 417—434. სტატიის ავტორია — შარლ დე სენეიულონი, პეტერბურ-
გის უნივერსიტეტის ფრაზგული ენის ლექტორი.

პირდაპირ დადგნენ და მისაახლოებლად განკუთვნილი ხუთი ნაბიჯიც გადაზომეს. ორი მოსასხამი აღნიშნავდა მანძილს, რომლის იქითაც მეტოქეებს აკრძალული ჰქონდათ ფეხის გადადგმა. მისცეს ნიშანი. ბ-ნმა დანტესმა გადადგა რამდენიმე ნაბიჯი, ნელა აღმართა თავისი იარაღი და იმავე წუთს გაისმა სროლის ხმა. პუშკინი დაეცა, მოწინააღმდეგე გამოქანდა მისკენ. „შესდექ!“ — შესძახა დაჭრილმა და შეეცადა წამომდგარიყო. ცალი ხელით სიპ თოვლზე დაყრდნობილმა პოეტმა გაიმეორა ეს შეძახილი და თან მკვახედ დაატანა: „მე ჯერ კიდევ შემოძლია სროლა და მაქვს ამის უფლება“. ბ-ნი დანტესი თავის ადგილზე დაბრუნდა. სეკუნდანტები, რომლებიც იყო მოახლოვდნენ, ისევ განზე დადგნენ. პოეტი დიდხანს უმიჯნებდა დამბაჩას მტერს. უეცრად შენიშნა, რომ იარაღი თოვლით იყო სავსე და სხვა დამბაჩა მოითხოვა. მისი სურვილი უმაღვე შეასრულეს. უბედური პოეტი საშინლად იტანჯებოდა, მაგრამ ნებისყოფა სძლევდა ფიზიკურ ტკივილს. პუშკინმა მეორე დამბაჩა აიღო, დახედა და გაღსროლა. ბ-ნი დანტესი წაბარბაცდა და ახლა ის დაეცა. გახატებულმა პოეტმა შეჰყვირა: „მოკლულია!..“ მაგრამ სიხარული დიდხანს არ გაგრძელებულა. მხარში დაჭრილი ბ-ნი დანტესი წამოდგა. კრილობა სრულიად უვნებელი იყო. პუშკინმა გონება დაჰკარგა. იგი კარეტაში გადაიყვანეს და მწუხარედ გაემართნენ ქალაქისაკენ.

დაიჭრა თუ არა პუშკინი, დანჯასის მიუტევებელმა უდარდებლობამ მაშინვე მთელი სისრულით იჩინა თავი; არც ეჭიმი იყო, არც კარეტა, რომ მჭიმედ დაჭრილი შინ მოსვენებით გადაეყვანათ, არც ბინტი და არც ტამპონი პირველი დახმარებისათვის (სეკუნდანტი მოვალე იყო ამაზეც ეფიქრა). დანჯასს, ცოტა არ იყოს, სათაყილო კომპრომისზე მოუხდა წასვლა: მან არ გააგებინა პოეტს და ისარგებლა მტრების „თავაზიანობით“. მათ გეგერნის კარეტა შესთავაზეს სისხლისგან დაცლილი პუშკინის შინ წასაყვანად.

გზაზე პუშკინმა ძლიერი ტკივილი იგრძნო და დანჯასს უთხრა: „მგონი ეს სერიოზული ამბავი უნდა იყოს. ყური მიგდე: თუ არენდტი ჩემს კრილობას სასიკვდილოდ მიიჩნევს, უნდა მითხრა. მაგითვერ შემაშინებ. მე სიცოცხლე არ მინდა“. ამ უბრალო სიტყვებიდან აშკარად ჩანს პუშკინის მიერ სიცოცხლის ბოლო წლებში განცდილი ტრაგიზმის მთელი სიღრმე.

უკვე ბნელოდა, როდესაც კარეტა სახლს მიაღდა მოიკაზე. სიცოცხლეში პირველად ვეღარ ინძრეოდა მკვირცხლი, სწრაფი პუშკინი, რომელსაც ერთი ფეხის დაკვრით უყვარდა კიბის არბენა. დანზასმა პოეტის კამერდინერი გამოიძახა. მოხუცმა, გაჭაღარავებულმა ნიკიტამ, ოდესღაც პუშკინს რომ დასდევდა მოსკოვში სეირნობისას და სამხრეთში გადასახლებისას მის გაჭირვებას იზიარებდა, ბავშვივით ხელში აიყვანა პოეტი და კიბის საფეხუბრებზე ისე ავიდა. ერთი საათის წინ სისხლით მორწყულ თოვლზე დაჭრილი სიმშვიდეს ინარჩუნებდა, მაგრამ მოხუცი ნიკიტა თითქმის ღვიძლ დედასავით იყო. მისგან თანაგრძნობა სასურველიც იყო და მოსალოდნელიც. და პუშკინმა უკანასკნელი ნუგეშისათვის მას მიმართა: „დაღონდი, ხელში აყვანილი რომ მიგყავარ?...“ ნიკიტამაც, როგორც დედამ ავადმყოფი ბავშვი, უფრო მაგრად ჩაიკრა გულში პოეტი, ფრთხილად გაატარა წინკარში და ნელა დააწვინა კაბინეტში წიგნის თაროებს შორის დივანზე, საიდანაც პუშკინს უკვე აღარ ეწერა ადგომა.

„რას ფიქრობთ ჩემს ჭრილობაზე?“ — ჰკითხა დაჭრილმა ექიმ მოლცს, რომელიც პირველი მიიყვანეს მასთან. „ვერ დაგიმაღავთ, ჭრილობა სახიფათოა“. „მითხარით, სასიკვდილოა?“ „თავს ვალდებულად ვთვლი არც ეგ დაგიმალოთ“. „გმადლობთ, თქვენ ისე მოიქეცით, როგორც პატიოსან ადამიანს შეეფერება; მე ოჯახური საქმეები მაქვს მოსაგვარებელი“. პუშკინმა თვალი მოავლო წიგნის თაროებს და უკანასკნელად მიმართა თავისი წრომის ერთგულ თანამგზავრებს: „მშვიდობით, მეგობრებო!“ მალე მოვიდა ლეიბ-ჭირუბრი არენდტი და მანაც დაადასტურა, მდგომარეობა უიმედოაო.

პუშკინმა დაავალა ჟუჟოვსკის, თხოვნა გადაეცა ნიკოლოზ პირველისთვის, მომიტევით, მოცემული სიტყვა რომ გავტეხე და ახალი გადაწყვეტი ნაბიჯი-თქვენთან მოუთხოვნილებლად გადავდგო. მალე მეგობარმა პოეტმა საპასუხო ბარათი მოუტანა პუშკინს, სადაც პატივბაც იყო და დაპირებაც დაობლებულ ოჯახს უზრუნველყოფო.

აუტანელ წამებაში გატარებული ღამის შემდეგ, დილით, 28 იანვარს პუშკინი გამოეთხოვა ცოლსა და შვილებს, ხელი ჩამოართვა ჟუჟოვსკის, ვიაზემსკის, ვიელგორსკის, მოიხურვა კარამზინასთან გამოთხოვბა. ითხოვა, დანზასს პატიების საქმე მოუგვარეთო. აუტანელი სევდის გრძნობა, რომელიც ჩვეულებრივად ახლავს ხოლმე მუცლის

ღრუს ანთებას, არ ცხრებოდა. მთელი მკურნალობა თითქმის მარტო ცივი კომპრესებითა და ოპიუმით განისაზღვრებოდა.

ასა წლის შემდეგ რუსულმა მედიცინამ გააკიცხა მომაკვდავი პოეტის სარეცელთან თავმოყრილი თავისი ძველი წარმომადგენლები (შოლცისა და არენდტის გარდა, აქ იყვნენ პროფესორები ი. ბუიალსკი და ხ. სალომონი, ექიმები კ. ზადლერი, ი. სპასკი და ვ. დალი; ორი უკანასკნელი თითქმის გამუდმებით მორიგეობდნენ). თანამედროვე სპეციალისტების აზრით, ექიმებს პუშკინთან საუბრისას უნდა დაემაღათ სასიკვდილო პროგნოზი, მაქსიმალური მყუდროება შეექმნათ მისთვის, არ უნდა მოეწვით მეგობრების გამოსათხოვარი პროცესია, ზედმეტი მღელვარება აერიდებინათ მისთვის.*

ექიმებს შორის უნდა გამოეყოთ დალი. მწერალმა-ექიმმა, როგორცაა პუშკინი მეტისმეტად უყვარდა, შეძლო ცოტაოდენი სითბო და ნუგეში შეეტანა ამ ნელი აგონიის სუხსიან უიმედობაში. იყო მომენტი, როდესაც თვით მომაკვდავიც კი დაჰყვა მის ხალისიან გამხნეებას. დალი დაჰკრილთან 28 იანვარს დღის ორ საათზე მივიდა, (როგორც კი გაიგო ეს ამბავი). ცნობილი ექიმებიც კი შეშფოთებულები და დაბნეულები იყვნენ: „არენდტი და სპასკი მხრებს იჩეჩავდნენ...“ წარმტაცი, მეზღაპრის გამოჩენამ, რომლის მოთხრობებითაც ასე აღტაცებული იყო პუშკინი, გულწრფელად გაახარა მომაკვდავი. პოეტმა გაუღიმა მოსულს, ხელი ჩამოართვა და პირუელად მიმართა „შენობით“ (ესე იგი დაუძმობილდა სიკვდილის წინ). უკანასკნელ საათებში პუშკინი „ბავშვივით დამყოლი და თვინიერი“ იყო დალთან და ხმაამოუღებლივ ასრულებდა ყველა მის თხოვნასა და მითითებას.

სალამოს, მას შემდეგ, რაც დალმა წურბლები დააყარა, ავადმყოფის მაჯისცემა უფრო თანაბარი და ნელი გახდა, მწერალმა-ექიმმა

* მოგვეყვას რუსული ქირურგიის ისტორიკოსის ზაბლუდოვსკის აზრი: „პუშკინის მკურნალობა სწორად ტარდებოდა, მაგრამ ავადმყოფის საერთო მომსახურება არაღმამაყოფილებელი აღმოჩნდა (არ იყო მესასთუმლე, ირეოდნენ გარეშე პირები და ა. შ.). შეუძლებელი იყო გადაჩენა, მაგრამ შეიძლებოდა შეემსუბუქებინათ ტანჯვა მომაკვდავისათვის. ჩვენ დროს ოპერაციას და სისხლის გადასხმას შეუძლია ასეთ შემთხვევაში ავადმყოფი გადაარჩინოს, თუმცა კი დღესაც მსგავსი კრილობა მეტად მძიმეა და ხშირად სიკვდილითაც მთავრდება“ (ა. მ. ზაბლუდოვსკი. რუსული ქირურგია XIX საუკუნის პირველ ნახევარში. ახალი ქირურგიული არქივი“, 1937, ტ. XX XIX, წიგნი I, გვ. 19-24).

გაზედა შეკამათებოდა ყველა დანარჩენი ექიმის სასიკვდილო განაჩენს: მან ფრთხილად „გამოთქვა იმედი“ და ამით უკანასკნელი სიხარული მიანიჭა პუშკინს. ლამემ მტანჯველი შეტევების გარეშე ჩაიარა, გათენებამდე ავადმყოფი სულ დალის ხელს იყო ჩაჭიდებული. დილის ხუთ საათზე ეუკოვსკი „თითქმის დაიმედებული“ წავიდა შინ.

მაგრამ ორი საათის შემდეგ, როდესაც მოიკაზე დაბრუნდა, მას მოესმა არენდტის კატეგორიული პროგნოზი: „პუშკინი ერთ დღესაც ვერ გაატანს“. მაჩისცემა კატასტროფულად ეცემოდა. ხელები გაუცივდა. შუადღისას ექიმების კონსილიუმმა აღიარა, პუშკინის მდგომარეობა საეცებით უიმედოაო. მისაღები ოთახი ხალხით იყო სავსე. ეუკოვსკიმ უკანასკნელი ბიულეტენი დაწერა მათთვის: „ავადმყოფი ფრიალ საშინ მდგომარეობაშია“. ნაშუადღევს მესამე საათი იყო, როცა დაღმა ეუკოვსკი, ვიაზემსკი და ვიელგორსკა მიიხზო. „კვდება!“ — თქვა მან. პუშკინმა კიდევ გაუწოდა მეგობარს ხელი და ნახევრად გონდაკარგულმა სთხოვა, აეწიათ იგი „უფრო მაღლა, მაღლა!“ წიგნებს ზემოთ, თაროებს ზემოთ: „აბა, წამოდიოთ, გეთაყუთ, ცრთად!“ შემდეგ სახე გაუნათდა, გონს მოვიდა და წყნარად თქვა: „გათავდა სიცოცხლე“. კიდურები ცივდებოდა, სუნთქვა ნელდებოდა და ქრებოდა...

1837 წლის 29 იანვარს, ნაშუადღევს, მსოფლიო პოეზიის უდიდესი გენიოსი განთავისუფლდა ყველა განსაცდელისა და წამებისაგან, რაც წილად ხვდა.

4

პოეტის სიკვდილმა არ დააცხრო მისი მტრები. ნიკოლოზ პირველის განკარგულებით დუელის მეორე დღესვე სამხედრო სასამართლოში მიცემული პუშკინი სიკვდილის შემდეგაც საგანგებო ტრიბუნალის ბრალდებულად რჩებოდა. მხოლოდ 17 მარტის განაჩენმა მოსპო „კამერ-იუნკერ პუშკინის დანაშაულებრივი მოქმედების განხილვა, რომელიც ბრალდებულ გეკერნთან თანაბრად უნდა დასჯილიყო“ (კანონის მიხედვით სიკვდილით).

პოლიცია ენერგიულ ზომებს იღებდა, რათა საზოგადოებისთვის არ მიეცა საშუალება, თავისი თაყვანისცემა გამოეხატა ტრაგიკუ-

ლად დაღუპული პოეტისადმი. ლიტერატურული და სამეცნიერო წრის, მოსწავლე ახალგაზრდობის, მასწავლებელთა, საშუალო ოფიცრობის, წვრილი მოხელეების (ესე იგი ახლად რომ ყალიბდებოდა იმ ინტელაგენციის) საუკეთესო წარმომადგენლები, რომლებიც პატივს სცემდნენ დეკაბრისტების ხსოვნას (ხოლო ათი წლის შემდეგ კი პეტრაშევსკისა და სპეშნიოვის წრეებში გაერთიანდნენ), პუშკინის სიკვდილს განიცდიდნენ როგორც მძიმე დანაკლისს და უდიდეს პოლიტიკურ მოვლენას. პოეტის ცხედრისაკენ დაიძრნენ „მდაბიოთა“ უზარმაზარი ბრბოები, კარამზინის ქალიშვილი გადმოგვცემს: „ქალები, მოხუცები, ბავშვები, მოწაფეები, ტყაპუჭიანი მდაბიოები, ზოგიერთები კი დაკონკილ-დაძონძილები მოდიოდნენ, რომ პატივი ეცათ საყვარელი სახალხო პოეტის ცხედრისათვის“. ამგვარად, ქალაქის ღარიბ-ღატაკნი დასტიროდნენ პოეტს ისე, თითქოს განგმირული მწერლის კუბოში რუსი ხალხის ვეებერთელა უუფლებო მასა ესვენა.

ხელისუფლებას პოლიტიკური დემონსტრაციისა შეეშინდა და განკარგულება გასცა, პოეტის ცხედარი კონიუშენაიას ეკლესიაში გადაეტანათ (ნაცვლად საადმირალოსი, სადაც დანიშნული იყო წესის აგება), ხოლო ღამით წაეღოთ სვიატოგორსკის მონასტერში და იქ დაემაჩნათ. ამავე დროს უვაროვმა ენერგიული ზომები მიიღო აგზნებული საზოგადოებრივი აზრის დასათრგუნავად. ჩინოვნიკები საყვედურს უცხადებდნენ პოეტის მადიდებელი ნეკროლოგების ავტორებს. საცენზურო უწყებებში განკარგულებები დაიგზავნა, გარდაცვლილი პოეტის შეფასებაში „კუთვნილი ზომიერება“ დაიცავით. -

„ჩვენი ჟურნალები და პუშკინის მეგობრები ვერაფრის დაბეჭდვას ვერ ბედავენ მასზე, — ატყობინებდა ვიაზემსკი 1837 წლის მარტში პარიზელ კორესპონდენტებს, — პუშკინს იგივე დაემართა, რაც პუგაჩოვს, რომლის ხსოვნაც ნაბრძანები იყო, დავიწყებისთვის მიეცათ“: — გასვენების წინ ნიკიტენკომ დღიურში ჩაიწერა: „უვაროვს მიცვალებული პუშკინისათვისაც ვერ უპატიებია. აფიშებში კარატიგინის ბენეფისისათვის გამოცხადებული „ძუნწი რაინდი“ მოხსნილია. ალბათ დიდი ენთუზიაზმისა ემინიათ“.

ზემოდან ნაბრძანები მღუმარე შეთქმულებიდან გამონაკლისს წარმოადგენდა შორეული ოდესა: ორივე გაზეთმა, რომლებიც აქ გამოდიოდა რუსულ და ფრანგულ ენებზე, მოათავსა მაშინდელ პრესა-

ში ერთად-ერთი ფართო შეფასება პუშკინის მოღვაწეობისა; დაწერილი გონივრულად, დამოუკიდებლად და გულწრფელი მწუხარებით: მოკლულ პოეტთან ბრძოლას ეკლესიაც განაგრძობდა. „გაერლი-ადის“ პროცესის ინიციატორმა, პეტერბურგის მიტროპოლიტმა სერაფიმმა ყოველი ღონე იხმარა, რომ პუშკინისათვის არ ეცათ უკანასკნელი პატივი. აკრძალეს პოეტის ცხედრის გადასვენება ისააკის ტაძარში წესის ასაგებად და სამგლოვიარო წირვა-ლოცვისათვის. ორთაბრძოლაში მიღებული ჭრილობისაგან სიკვდილი თვითმკვლელობას უდრისო.

უწმინდესი სინოდის ობერ-პროკურორმა პროტასოვმა შეატყობინა ფსკოვის არქიეპისკოპოსს ნათანაილს, რომელიც პასუხს აგებდა დაკრძალვის მსვლელობაზე, რომ „ამ შემთხვევისას არ ყოფილიყო არავითარი განსაკუთრებული ხასიათის განცხადება, არავითარი შეხვედრა, ერთი სიტყვით, არავითარი ცერემონია“.

თანამედროვეთაგან პეტერბურგის ტრაგედია ყველაზე უკეთ ისტორიკოსის ვაჟმა ანდრეი კარამზინმა შეაფასა: როდესაც პარიზში პუშკინის სიკვდილის ამბავი გაიგო, ანდრეი კარამზინმა დედას მისწერა: „მიულოცეთ ჩემგან პეტერბურგის საზოგადოებას; დიდებული საქმე გააკეთეს. უგვანო ჭორებით, გენიოსისა და სილამაზისადმი მღაბალი შურით თავისივე შეთხზული დრამა ბოლომდე მიიყვანეს. მიულოცეთ, ეს საზოგადოება ღირსია ამისა. საბრალო რუსეთო! შენს უბედურ ცაზე ზედიზედ ქრება ვარსკვლავები და ამოდ შევცქერით, ხომ არ აინთება ცისკარი, მაგრამ აღმოსავლეთით ბნელა... სრულიად არ მიკვირს, რასაც ჩემი და მწერს კარგი საზოგადოების, უმაღლესი წრის, არისტოკრატიის (ეშმაკმა იცის, რა ვუწოდო მაგ ვიგინდარებს!). მსჯელობის შესაწებ: მაგათ ბოლომდე გამოიჩინეს ხასიათი. მკვლელი თავის მსხვერპლს აგინებს, — ეს ასეც უნდა იყოს, ბუნებრივია. თქვენი წერილის კითხვისას ჩემს გულში სწრაფად იცვლებოდა გრძნობები, ბოლმით გამევსო გული, როცა გავიგე, რომ ეკლესიაში ბილეთებით მხოლოდ la haute société უშვებდნენ. რატომ უნდა შეეშვათ ისინი? განა პუშკინი მაგ საზოგადოებას ეკუთვნოდა? მას აქეთ, რაც ამ საზოგადოების გამხრწნელ ატმოსფეროში მოექცა, მის გენიას სული შეეხუთა, ჩაჩუშდა... ისინი უნდა გამოეყარათ და გულამოძლარი ხალხი შეეშვათ, მაშინ გაიხარებდა პუშკინის სული“.

ასე განსაზღვრა პოეტის გარშემო მყოფი სოციალური წრე მისი სიკვდილის მომენტში მონათესავე თვალსაზრისის მქონე დამკვირვებელმა, რომელიც ბევრ რამეში გამოხატავდა თვით პუშკინის საკუთარ გრძნობებს საზოგადოების წინაშე, ჯალათად რომ გაუხდა პოეტს.

„4 თებერვალს, დილისა თუ ღამის პირველ საათზე, პუშკინის კუბოს გაეყევი ფსკოვში, — ჩაიწერა თავის დღიურში ტურგენევი. — კუბოსა და ჩემ წინ მიჰქროდა ჟანდარმთა კაპიტანი“. მარხილიან დროზე პოეტის ცხედართან იყო მიცვალებულის ლალა ნიკიტა კოზლოვი, რომელმაც ისურვა საფლავამდე გაჰყოლოდა პოეტს: იგი ღრმად იყო დამწუხრებული. 35-40 საათი პეტერბურგიდან ტრიგორსკოვმდე მკედარ პუშკინს სულმოუთქმელად, გამალებით მიაქროლებდნენ, როგორც უდიდეს სახელმწიფო დამნაშავეს, ცხენებს ჯანს აგდებინებდნენ.

პრასკოვია ფსიპოვას, რომელიც ბოლომდე გამუდმებით ფიქრობდა „თავის ძვირფას ალექსანდრზე“, უკანასკნელად უნდა ეზრუნა მისთვის. სწორედ ერთი თვის წინ, 6 იანვარს მან პოეტისაგან წერილი მიიღო: ძალიან დიდი სურვილი მაქვს, ამ ზამთარს ტრიგორსკოვ ვინახულო. სურვილი სავალალოდ ახდა. პრასკოვიას ისლა დარჩენოდა, თადარიგი დაეჭირა, რომ სვიატიე გორიში ცხედარსაც მიეღწია და გლეხებსაც, რომლებიც იქ საფლავის გასათხრელად გაგზავნეს.

6 თებერვალს დილით ადრე, ტრიგორსკოვდან მონასტერში ჩამოვიდნენ ტურგენევი, ნიკიტა კოზლოვი და ოსიპოვას ორი ქალიშვილი — თვრამეტი წლის მარია, რომელსაც წინათ პოეტი ფრანგულის გაკვეთილებს ამზადებინებდა და ყველაზე უმცროსი, ცამეტი წლის ეკატერინე. თვითონ პრასკოვია ავად იყო, მისი ოჯახის სხვა წევრებშიც — წასულ-წამოსული. პეტერბურგის ხელისუფლების წარმომადგენლად იყო ჟანდარმის კაპიტანი რაკევევი, სახელმწიფო ეკლესიისა — არქიმანდრიტი გენადი, ადგილობრივი პოლიციიდან — სოფლის მსახური პეტროვი; რომელიც ოპოჩეცის საერობო პოლიციის უფროსის მაგივრად წარმომადგენლობდა (თვით პოლიციის უფროსმა უხერხულად სცნო ასეთ „კრამოლურ“ დაკრძალვაზე დასწრება) და ქალაქ ოსტროვის პოლიციის უფროსისაგან საერობო სასამართლოს საქმისმწარმოებელი ფილიპოვიჩი.

იქვე ახლოს ქუდმოხდილნი იდგნენ ტრიგორსკოეს და მიხაილოვსკოეს გლეხები, რომელნიც გაისარჩნენ ამ დროებითი საფლავის გასათხრელად: მიწა ისე იყო გაყინული, რომ ძალაყინით ამტვრევდნენ. კუბოს გაზაფხულამდე თოვლი დააყარეს.

ასეთი იყო ხალხის პატარა ჯგუფი, რომელიც პუშკინს საფლავისაკენ მიაცილებდა, თითქმის არავინ ყოფილა დედაქალაქის ხელისუფალთაგან. სამაგიეროდ აქ იყვნენ ერთგული „საველიჩი“ -- ნიკიტა კოზლოვი, რომელიც თან ახლდა პოეტს ცხოვრების გზებზე აკნინიდან მოყოლებული სვიატოგორის სოფლის სასაფლაომდე; ძველი მეგობარი, რომელმაც ლიცეუმში მიაბარა იგი, გადასახლების წლებში იღვწოდა: მისი საქმის მოსაგვარებლად და უცხოეთიდან უგზავნიდა ანტიკურ ლარნაკებსა და პარიზის თანამედროვე ქრონიკას; ორი ტრიგორსკოელი ქალიშვილი, რომელთათვის დროთა განმავლობაში ეს თოვლის ბორცვი წარუშლელად დარჩა დაკავშირებული უკვდავ სტრიქონებთან: „ვლადიმერ ლენსკი აქ განისვენებს. მხნეთა სიკვდილით მკვდარი უდროოდ...“ და ბოლოს რამდენიმე ფსკოველი ყმა, თითქმის წარგზავნილი პოეტის საფლავთან იმ დამონებული ხალხის მიერ, რომელმაც თავისი თქმულებებით გაამდიდრა მისი შემოქმედება და ახლა კი სამარადისოდ იხსომებდა პუშკინის სახელს, რომ მიეტანა იგი თავისი შორეული, მაგრამ გარდუვალი განთავისუფლების ეპოქამდე.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ნ ა წ ი ლ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

I. „მშფოთეარე იყო პუშკინთა მოდგმა“	5
II. ინჟინრები და ზღვაოსნები	11
III. პოეტის დაბადება	16
IV. ცხოვრების დასაწყისში	28
V. ლიცეუმის გახსნა	37
VI. „რეაქსიონერების ქარიშხალი“	49
VII. საკლასო ოთახებსა და კონფერენც-დარბაზში	53
VIII. ლიცეუმისდრთინდელი რვეულები	64
IX. უფროს კურსზე	76

ნ ა წ ი ლ ი მ ე ო რ ე

I. არაქიევის პეტერბურგში	86
II. „ახალგაზრდა იაგობინელები“	92
III. პირველი გამოძიება	103
IV. სამხრეთის სანაპირო	108
V. სამხრეთის ზეთქმულთა შტაბში	116
VI. თავისუფალი ნავსადგური	130
VII. რომანტიკული ციკლი	145
VIII. „ეკომედია მოსკოვის სახელმწიფოს ნამდილ გასაქირზე“	152
IX. პეტერბურგში აჯანყება	159

ნ ა წ ი ლ ი მ ე ს ა მ ე

I. უზენაესი ცენზორი	170
II. ახალგაზრდა რუსეთი	179
III. პოლიტიკური პროცესები	189
IV. მოგზაურობა არზრუმს	196
V. „ლიტერატურნაია გაზეთა“	203
VI. შემოდგომა ბოლდინოში	208
VII. რომანი ლექსად	216
VIII. პოეტი-ოსტატი	227

ნ ა წ ი ლ ი მ ე ო თ ხ ე

I. გზაჯვარედინზე	237
II. პუგაჩოვის ნაკვალევზე	245
III. ჩრდილოური პოემები	250
IV. „დიდებულთა ოქროს წრეში“	255
V. „!ოერემენიკი“	264
VI. მოთხრობა გლეხთა ომზე	272
VII. ნოემბრის დრამა	277
VIII. პოეტის სიკვდილი	287

ЖИЗНЬ ЗАМЕЧАТЕЛЬНЫХ ЛЮДЕЙ

Гроссман Леонид Петрович

ПУШКИН

(На грузинском языке)

Детюниздат Грузинской ССР

«Накадули», Тбилиси, 1971

რედაქტორი ლ. ნოდია

განმომცემლობის რედაქტორი ნ. ჭოლოხავა

მხატვარი დ. დუნდუა

მხატვრ. რედაქტორი გ. ლლონტი

ტექნიკური რედაქტორი ვ. პირველი

კონსტრუქტორ-კორექტორი დ. კალანდარიშვილი

კორექტორი მ. ლალაძე

გამომშვები ც. ზაზაშვილი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 11/V-71 წ.

ქაღალდის ზომა 60×84¹/₁₆

ნ. ბეჭდი თაბახი 17,67

სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 14,85

ტარაგი 5000 შეკვ. 6938

ფასი 70 კაპ.

გამომცემლობა „ნაკადული“, მარჯანიშვილის ქ. № 5
Изд. «Накадули», ул. Марджанишвили № 5

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს ბეჭდვითი სიტყ-
ვის სახელმწიფო კომიტეტის მთავარბოლიგრაფიკრეწვე-
ლობის სტამბა № 2 „ნაკადული“, ფურცელაძის ქ. 5
Типография № 2, «Накадули», Главполиграфпрома
Государственного Комитета Совета Министров
Грузинской ССР по печати, Тбилиси, Пурцеладзе, 5